Libri Quatuor

DE ANTIQVITATIBVS LVSITANIÆ

à Lucio Andrea Resendio olim inchoati, & à Iacobo Menœtio Vasconcello recogniti, atq; absoluti.

Accessit liber quintus de antiquitate municipij Eborensis, ab eodem Vasconcello conscriptus, quo etiam autore, secundus tomus quinque alios libros continens, cito, deo opt. max. fauente, in lucem prodibit.

Excudebat Martinus Burgensis academiæ typographus. Eboræ anno 1593.

Vi estes liuros das antiguidades de Portugal & non achey nelles cousa que seja contra os costumes ou fe, antes he obra de muyta doctrina & erudição & muy proueitosa à Republica & em especial pera Studos de humanidade.

Christouão Freire.

Vista a informação podense imprimir estes liuros, em Lixboa a 24. de Dezembro de 1591.

Antonio de Mendonça. Diogo de Sousa.

✠ 2

EV el Rey faço saber aos que este aluara virem que eu ey por bem que Diogo Mendez de Vasconcellos Fidalgo de minha casa & Conego na See da cidade Deuora, faça com toda breuidade imprimir os liuros que mestre Andre de Resende deixou ordenados & postos ẽ borram das antiguidades deste Reyno, que o dito Diogo Mendez tem posto em limpo com o que nelles acrecẽtou, porque por este me praz darlhe pera isso licença vista a que tem do sancto officio da Inquisiçam para poder imprimir os ditos liuros. E assi ey por bem que por tempo de dez annos imprimidor nem liureyro algum nem outra pessoa de qualquer calidade que seja nam possa imprimir nem vender em todos estes Reynos & Senhorios nem trazer de fora delles os ditos liuros, saluo aquelles liureyros ou pessoas que para isso teuerem poder & licença do dito Diogo Mẽdez, & qualquer imprimidor, liureyro ou pessoa q̃ durando o dito tempo imprimir ou vender os ditos liuros nestes ditos Reynos & Senhorios ou os trouxer de fora delles sem licença do dito Diogo Mendez de Vasconcellos, perdera para elle todos os volumes q̃ assi imprimir, vender ou de fora trouxer, & alem disso encorrera em pena de dozentos Cruzados, ametade para os Captiuos & a outra metade para quem o acusar, & elle fara imprimir este Aluara no principio de cada liuro para se saber que o ouue assi todo por bem no modo sobredito, & mando a todos meus Desembargadores & assi Ouuidores Iuizes, Iustiças, Officiaes & pessoas a que este aluara ou o treslado delle em publica forma for mostrado & o caso pertencer que o cumpram, guardem & façam inteiramente cõprir & guardar como se nelle contem sem duuida, embargo nem contradição algũa & este quero que valha & tenha força & vigor posto que o effeito delle aja de durar mais de hum anno sem embargo da ordenaçam do segundo liuro titulo vinte q̃ o contrario despoem. Pero de Seixas o fez em Lixboa aos seis de Feuereiro de 1592.

REY.

HÆC SVNT, QVAE HOC VOLVMINE continentur.

IN primis epistola Iacobi Menœtij Vasconcelli, ad inuictissimum regem nostrũ Philippum, huius nominis secundũ, quaopus antiquitatum illius maiestati meritò dedicatur.

¶ Vita L. Andreæ Resendij, ab eodem Vasconcello scripta.

¶ Epistola Resendij ad Alphonsum Cardinalem Emanuelis regis filium, quæ ad antiquitatum notitiam non nihil pertinet.

¶ Epistola Iacobi Menœtij Vasconcelli ad pijssimum regem Hẽricum, quæ instar indicis est totius operis, præsertim quatuor librorum, quos Resendius scriptos reliquit.

¶ Carmina eiusdem Vasconcelli in laudem Resendij.

¶ Epigrammata quædam in laudem Vasconcelli, & Resendij.

¶ Epistola Resendij ad Bartholomæum Albernotium, in qua agit de hac antiquitatum historia.

SEQVVNTVR DEINDE QVATVOR libri Andreæ Resendij hoc ordine.

PRimus etymologiam Lusitaniæ, & eius terminos explicat, prę- terea diuersos populos, seu gentes, in quas olim diuisa fuit,

adiecta ad finem breui montium descriptione.

¶ Secundus fluuiorum nomina, tam antiqua, quam noua enarrat, & diuerticulum quodam interserit, de pisce Asturione, sumpta occasione â descriptione Anæ fluminis, quod eiusmodi piscibus abundat.

¶ Tertius differit de gentibus, quæ in Lusitania olim imperium obtinuerunt, ac de rebus gestis Lusitanorum, addito præterea breui compendio de vijs militaribus.

¶ Quartus vrbium, & oppidorum nomina, in quibus Romanæ antiquitatis extant vestigia (quæ pars huius operis præcipua est) explicare incipit.

¶ Cum autem librum quintum Resendius noster ab Ebora patria sua charissima exordiri vellet, vt apparuit ex foliolo quodam eius manu scripto, morte superueniente, tam præclarum opus (proh dolor) imperfectum reliquit.

¶ Adiecit igitur librum quintum Iacobus Menœtius Vasconcellus de antiquitate ciuitatis, seu municipij Eborensis, sequutus Resendij vestigia, & illius schedis plurimum adiutus, qui etiam in animo habet ea, quæ restant, deo iuuante, alio volumine complecti, in gratiam eorum, qui antiquitatis cognitione delectantur.

¶ Huic libro quinto præfixa est, vita eiusdem Vasconcelli, ab ipso conscripta.

REuerendissimi in CHRISTO patris Domini Theotonij de Bargança Archiepiscopi Elborensis, Iussu, & mādato perlegi quinque hos libros de Lusitaniæ antiquitatibus, D. Iacobi Mœnetij Vasconcelli, & nihil in eis offendi, quod, vel Orthodoxæ Fidei, vel sanis moribus possit officere. Imo iudicio meo, (quale quale illud est) ea sunt eruditione & doctrina, iisq; antiquarum rerum monumentis referti, vt dignissimi viderentur, qui non tam sero in omnium manus venirent. Elboræ, ipsis Kalendis Februar. Anno 1594.

Ludouicus Syluius de Brito.

VIsa hac informatione Licēciati Ludouici Syluij de Brito nostri Auditoris, Imprimantur. Emmanuel Coelho de Sousa, qui ad præsens gero officium scribæ Cameræ eiusdem Domini, Archiep. De eius mandato scripsi. Eboræ decimo quinto Kalendis Martij. M. D. XCIIII.

Theoto. Archiep. Elbor.

AD D. D. IACOBVM MENOETIVM VASconcellum, in laudem libri de Antiquitatibus

EPIGRAMMA.

AVTHORE LVDOVICO SYLVIO DE BRITO SCALabitano.

Egregius forsan Zephyrus si flauerit, ultro
Cantat olor, finem cum scit adesse sibi,
Vasconcelle tua hæc Cygnos imitata senectus,
Facundo resonum prompsit ab ore melos.
Sed miror canum quod sic imitatus olorem,
Dulcia Olorinæ guttura vincis auis.
Ille silet placidas Zephyrus si deneget auras,
Tu sileat quamuis aura benigna, canis.

POTENTISSIMO, ET INVICTISSIMO HISPANIarum Regi Philippo huius nominis secundo Iacobus Menetius Vasconcellus perpetuam fœlicitatem exoptat.

CVM omnes animi tui cogitationes eò tendant Rex inuictissime, vt non solum ditionis tuæ regna, quæ latissimè patent, sed vniuersam Christianam Remp. omnibus modis iuuare, tueri, ac propagare valeas: nihil prætermittis quod ad cõmunem eius salutem, incolumitatem, ornamentumq́ pertinere posse videatur. Nam Catholicæ fidei, & orthodoxæ religionis curam præcipuè geris: leges, legumq́ salutaria præcepta ab omnibus obseruari, diligentissimè curas, res bellicas, & militarem disciplinam in optimum statum redigere non cessas. Ad hæc etiam literarum studia, & omnium bonarum artium peritiam foues, diligis, & in dies magis, ac magis reflorescere cupis. Id ego re ipsa nuper sum expertus, cum mihi per literas significasti, vt tibi exponerem in quo statu esset opus illud antiquitatum, quod ab Andrea Resendio olim inchoatum ipse recognoscendum, absoluendumq́ susceperam. Feci itaq́ statim, quod imperasti, & vt plenius, & ab ipsa origine rem omnem cognoscere posses, misi ad te exemplar epistolæ, quam ad pijssimum Regem Henricum ante aliquot annos scripseram, in qua satis diffusè eas causas exposui, quibus compulsus hoc scribendi onus susceperim, quas hîc repetere minime necessarium esse existimo, quoniam ex eâdem epistola, quæ in huius libri initio apposita est, omnes id facilè cognoscere poterunt: Neque enim conuenit eadem sæpius inculcare, apud te præsertim, cuius tempori ab omnibus parcendum iudico, nisi in publica commoda peccare velint. Vnum hoc tantum addam, me hac tam prouecta ætate, ac tam multis ægritudinibus iam obnoxia hunc laborem haud quaquam suscepturum fuisse, nisi singularis quædam mea erga maiestatem tuam obseruantia, & incredibile tibi obsequẽdi studium id facere coegissent. Quod cum ita sit meritò tibi hoc opus dedicari, ac sub tui augustissimi nominis auspicijs in publicum prodire debet: vt quicunq́ illud legerint si quid in eo vtilitatis, aut honestæ voluptatis inesse putabunt, id omne

tibi acceptum referant. Accipe igitur Rex inuictissime Lusitaniam tuam, ex noua, & recenti veterē, atq̃ antiquam factam: & quemadmodum eam, quæ hodie te regnāte floret, ac fortunis omnibus abundat, amas, & peculiari quadam beneuolētia prosequeris, sic etiam eius antiquitatem, & ve tusta monimenta è tenebris, & vt ita dicam, ex ipsius æui faucibus eruta pro tua verè regia animi magnitudine, & beneficentia, tuere, dilige, atq̃ amplectere. Sic enim fiet, vt ea quæ restāt, si hæc tibi placuisse intellexero quàm primum in lucem exeant, & diffusius, & accuratius elaborata. Deus Opt. Max. te nobis Rex inuictissime, & vniuersæ Christianæ Reip. quādiutissimē saluū, & incolumen seruet.

Eboræ Kal Decembris.

Anno salutis.

1592.

VITA ANDREAE RESENDII

Autore Iacobo Menœtio Vasconcello.

ANDREAS Resendius Eboræ natus est, quæ ciuitas post Olisiponem, primum locū, in Lusitania obtinet, & olim liberalitas Iulia cognominata fuit, teste plinio libro. 4. c. 22. quod confirmant antiquæ Romanorum inscriptiones in eadem vrbe repertæ, de quibus suo loco agemus.

¶ Patrem habuit Andream Vasium Resendium, ex equestri ordine matrem Leonoram Vasiam Gois, fœminam, vt honestæ inter Eborenses conditionis, ita celebris apud omnes probitatis, & vitæ sanctimoniæ: cui etiam Angelæ alterum suæ gentis cognomen erat. Vnde ipse Resendius Angeli prænomen, aliquandiu vsurpauit: quod ex librorū titulis, quos in prima ætate edidit, colligere licet.

¶ Apponam autem eius verba, ex quadam epistola, quam scripsit ad Georgium Cœlium anno huius seculi millesimo quingentesimo trigesimo quarto, quibus nobilitas Resendianæ gentis asseritur, in hunc modum.

¶ Iactabis tu, forsitan choelios tuos, aut potius Cuniculos, id, enim vestrum cognomen est, quanquam tu Choelium te primum Lusitanæ linguæ proprietate, deinde quasi te ipse adoptaueris, Cœlium, quam Cuniculum cognominari maluisti.

¶ Opponam ego clarissimam olim, sed & nunc non obscuram, nec humilis fastigii Resendiorum gētem, á Vasco Martino Resendio, cui magno cognomē fuit, atauo, per Gillonem, seu mauis Aegidiū Vasium, abauum, Vascum Martinum minorem, proauum, Martinum Vasium, auum, Andream Vasium patrem, Resendios, ad me legitimis nuptiis, & liberali matrimonio deriuatam. Et alibi in eadem epistola Ego Lusitani equitis filius sum, qui bello Hispaniensi, sanguinem pro patria non semel fudit.

¶ Patre orbatus est, cum adhuc infans, & fere in cunis esset, & à matre complures annos, liberaliter educatus. Cuius impulsu, & virtute commotus, in ipsa statim adolescētia, ordini sancti Dominici nomen dedit. Et piè, ac religiosè à præpositis monasterij Eborensis, optimis disciplinis, ac literarum rudimentis imbutus, mox ipsorum permissu, & authoritate Complutum adijt, vbi Antonium Nebryssensem, cuius tunc celebris fama erat, & postmodum Arrium Barbosam Lusitanum Salmanticæ græcas literas docentem præceptores habuit. Cumque in illo maxima signa fœlicioris ingenij apparerent, ab eadem matre, & propinquis admonitus, vt grauiora studia capesseret, Salmanticam elegit, vbi peracto liberalium artium curriculo, theologiæ operam nauaret, in qua breui tempore multum profecit. Deinde verò in Galliam profectus Parisiensem academiā inuisit, transactisque ibi aliquot mensibus, Louanium se contulit, vnde illum in contubernium suum inuitauit Petrus Mascarenius vir nobilissimus, qui apud Carolum quintum imperatorem, regis Lusitaniæ legatum Bruxellis agebat. quem Resendius cum vehemēter auidum latinæ linguæ addiscendæ reperisset, priuatim docuit, & studio, ac diligentia effecit, vt vir grauissimus, & in eo dignitatis gradu collocatus, ac iam maturæ, & prouectioris ætatis, non erubesceret discipuli nomen, illectus vera animi voluptate, quam ex tam insignis præceptoris familiaritate, & doctrina percipiebat.

¶ Accidit eo tempore, vt Solimanus Turcarum rex, ad obsidendam Vienam Austriæ caput, cum ingentibus copijs aduentaret, cui Cæsar, non sine maximo totius Christianæ reipublicæ applausu, cum valido exercitu occurrens non solum Austriacos obsidionis metu liberauit, sed etiam ferocissimum tyrannum, re infecta, & magna copiarum parte amissa, fugam arripere coegit.

¶ Aderat in expeditione Mascarenius, secum ducens Resendium in procinctu, & in ipsis castris, quem tam ipse, quam cæteri magnates plurimi faciebāt, ob insignem hominis eruditionem, & inculpatos mores, cœpitque etiam amicorum opera Cæsari innotescere, à quo postea inter amicos semper est habitus, adeo vt quoties de viris Lusitanis sibi charis, percontādi sese occasio offerret, in eorum numero Resendium frequenter nominaret: de eius valetudine, & studijs certior fieri cupiens: Quod ipse non semel in opusculis suis com-

memorat, maximi imperatoris erga se amorem, & beneuolentiam, non ambitiosis suffragijs, sed doctrinæ, & virtutis fama comparatam in magna ponens fœlicitate.

¶Sed ita diuitiarum, opulentiæq́ cōtemptor fuit, tamq́ ingenuis, & candidis moribus, nec non egregia quadam animi libertate præditus, vt cum, & apud Cæsarem, & apud Ioannē Lusitaniæ regem, cæterosq́ principes, assiduè semper versatus fuerit, illisq́ in primis charus extiterit, tenui nihilominus fortunæ conditionē sit vsus, nec ad altiorem honoris gradum, opumué cupiditatem aspirauerit: musis semper, & literario otio delectatus: Quod multis in locis ipse testatur, & præcipue in quadam ode ad Iulianum Albium virum clarissimum, qui postea Mirandensis episcopus fuit, & Petrum Sancium, ambos vt amicos intimos, & familiarissimos, saturnalibus ad cœnam inuitans, vbi ad finem ita canit.

Viuamus hodie, nam cras reddemur amaris
Aulæ tumultibus grauis.

Quanquam ô si tantum mihi roboris esset, vt vti
Tandem pigeret regibus.

Pulchrius esset solus musis prandere benignis,
Vt quumq́ dij vitam darent,

Exigere, Aonias deducere monte sorores,
Aeuum canendo extendere.

Ne totus morerer, sed pars non pessima nostri
Olim super stes viueret.

Dicetis nihil hæc ad saturnalia. adeste,
Posui seueris iam modum.

¶Complura igitur scripsit, quorum nonnulla in Lucem edere neglexit, aliqua morte interceptus, per ducere ad exitum non potuit,

inter quæ fuit, historia de antiquitatibus huius prouinciæ, quam mihi post eius obitum, recognoscendam, absoluendamq́ tradidit rex Henricus, vt ex epistola, ad ipsum à me conscripta videre licet, quam in operis fronte apponi curauimus. Fuit autem noster Resendius mihi arcta amicitia, & familiaritate coniunctus, ac me præcipuè hortante hoc opus scribere aggressus est, cum multis annis antea illud in lucem se editurum Alphonso Cardinali promisisset, vt ex eius literis constat, quas inferius subijciam: sed nunquam serio, & ex professo ei manus admouit, nisi quadriennio ferè antequā è vita migraret. Libet autem hoc loco, elegantissima eius carmina adducere, quibus honorificam mei mentionem faciens, apertè testatur, me impulsore, opus antiquitatum à se inchoatum fuisse. sic igitur satyram quandam stomachabundus auspicatur.

Quam vim cuiq́ sua inseruit natura, vel ætas
Ad sui facta diu, ingenitam prope reddidit vsu,
Vertere difficile est bone Vasconcelle retrorsum,
Impellat nisi vis, ratione retexere tramam,
Et prope detextæ diffringere licia telæ.
Id mihi quando quidem senio contingit adulto,
Vt studia, in quæ me genitale adfecerat astrum,
Quæq́ ad canitiem fueram sectatus, omittam,
Seponam calamum, patiar puluescere libros,
Libera per quorum nidos operetur Arachne:
Vasconcelle doles, at per conuicia crebra,
Iam detrectantem, iam munia sacra Mineruæ
Exosum, reuocare cupis, monumentaq́ rerum
Lusitanarum, medio iam desita cursu,
Nec summam ad metam perducere, turpe putabis,
Debita iam regi, patriæ, studijsq́, tibiq́,
Quem mihi vel iuris prudentia summa, vel ipsum
Eloquij geminum decus, & sine labe furentis
Inuidiæ, mores, parilis vel candor vtrinq́,
Nectit inabruptæ per mutua vincla catenæ.
Mutatæ mentis caussam ne scire labores.

¶ Neque prætermittendos puto eius endecasyllabos, quibus me salutauit, eo tempore, quo hospitiò excepi Mathæum Contarellum, qui postea Cardinalis fuit sancti Stephani, cum ad nos venisset in comitatu Reuerẽdissimi Cardinalis Alexandrini, qui ad regem Sebastianum à Pio quinto summo põtifice auunculo suo, cum amplissima legatione missus fuerat. Nobis igitur ad mensam sedentibus Resendius, ipse quoque ad cœnam inuitatus, poma Citrea, & alia munuscula obtulit, cum hoc epigrammate.

Inter magnificas dapes, & amplas,
Amplo, & magnifico hospiti paratas,
Siquem das quoque muneri pusillo
Vasconcelle locum, infimum licebit,
De nostro id cape qualecumque rure.
Mittunt rustica rustici poetæ.

¶ Apud Lusitanos nemo fuit, tam ex regibus & dynastis, ac alijs principibus viris, quam ex eruditorum hominum cœtu, qui illum non arcta familiaritate, & beneuolentia, quo ad vixit, amplecteretur. Sed in primis charus extitit Alphonso Cardinali, regis Ioannis fratri, qui adeo Resendij consuetudine, & doctrina delectatus est, vt ad eius scholam, & ludum literarium ventitare, & illum docentem audire, iam ætate adulta, tantus Princeps, ea grauitate, authoritate, regijq́ stemmatis maiestate præfulgens minimè grauaretur. Erat autem schola ædibus ipsius Cardinalis, & Eborensi ecclesiæ ita contigua, vt ad eam per atrij sui porticum, paucis nobilibus stipatus commeare posset. Post obitum vero Alphonsi, non minori in precio ab Henrico habitus est, à quo aliquot sacerdotijs auctus, & in familiarium numerum admissus fuit, & maiora sperare potuisset, si vsque ad eius regnum peruenisset, sed obijt regnante adhuc Sebastiano.

¶ Exterorum etiam hominum, præsertim Illustrium, & quos insignis fama eruditionis commendaret, amicitia vsus est. Louanij Conradum Coclenium Belgam, virum clarissimum, præ cæteris dilexit, vt testatur Ode elegantissima, in eius laudem cõposita, quam si hîc adiecero, rem haud ingratam lectoribus, me facturum puto. ea autem est huiusmodi.

Ten non plus oculis amem
Cocleni, atq; animo, luceq; amicius,
Donec sidereum iubar
Exortu referet Phosphorus igneo?

Ante & sidereum iubar
Soluetur, nec erit Phosphorus igneus,
Quam te non oculis amem
Plus, ipsoq; animo, luceq; amicius.

Quibo ne esse tui immemor?
Ante oblitus erit sol sua munia,
Flectetur q; retro statum
Naturæ imperium, iuraq; ferrea.

Ante agros sua germina,
Ante vndæ Oceanum deficient suæ,
Ante amnes reflui petent
Fontes, aerijs montibus editi.

Ante ad nimbisonum notum
Pigrabunt freta se stare loco inscia.
Ceruisq; vnda fugacibus,
Siluæ conuenient scamigero gregi.

De me sic meritum sciet
Qua me cumque manet sors, regio, aut plaga.
Siue orbis Tanaiticus
Me, siue accipiet iam reducem Tagus.

Siue ibo æstipheros Libas,
Seu me fors habeat decolor India,
Hærebis memori, notis
Indelebilibus, pectore conditus.

Mitto riuulus ingeni
Quod nostri, fluit ex oceano tuo,
Testaturus id ampliter,
Dum cernam rosei flammam Hyperionis.

Mitto munificentiam,
Et come ingenium. Quid? quod amas pari
Nodo, me, meaq; omnia,
Nec vatis reijcis carmina rustici?

Quid? quod concilias mihi
Immortale decus: nam Quod honestius
Nomen, quodue aliud, tua
Quam quod scripta dabunt, malim ego clarius?

Te fortuna videlicet
Inuita, cineres iam superabimus:
Et per Cyaneas petras,
Contendam ad spolium velleris aurei.

Salue pectus amabile
Cocleni, ô animæ dimidium meæ.
Quo te carmine prosequar?
Metam qui meritis carminis es super.

¶ Amauit & Iulium Philu, & Ioannem Dantiscum Polonos, Antonium puccium Cardinalem Italum, Gratianum Lassum Hispanũ, & complures alios, ad quos extant illius carmina, quæ aliquando in lucem edere cogitamus.

¶ In primæua ætate, vt iam attigimus, Hispanias, deinde Gallias, Germaniam, Italiam, non sine magna nominis celebritate peragrauit. vnde rediens matrem decessisse comperit, cuius obitum ita ægrè tulit, vt iterum solum vertere, & patriã relinquere cogitarit, vt cõstat ex epitaphio, in deffunctæ memoriam composito, quod inter eius schedas repertum hîc ascribere opereprætium duxi. erat autẽ scriptum literis maiusculis in hunc modum.

MEMORIAE ET PI-
ETATI DICATVM.

SALVE MEA MATER FOEMI-
NA INNOCENTISS. CVI ME IN-
TER CVNAS RELICTVM PIVS
PATER FIDEI TVAE NON IGN-
ARVS EXTREMA VOCE COM-
MISIT MORIENS. QVVIVSQ.
PERPETVO CASTISSIMOQ. VI-
DVVIO EDVCTVS LIBERALI-
TER ANNOS XXXIII. QVIDQVID
ID AETATIS SVM QVIDQVID
FVTVRVS POSTEA ADCEPTVM
FERO. AVDITA MORTE TVA
ADSVM AB VLTIMIS GERMA-
NIS PARENTATVM CONLACRV-
MANS MAESTITER. IVSTA SOL-
VI. ET QVONIAM TE VNA MEA
MATER ADEMPTA MISERABILEM
ET ORBVM TÆDET PATRIÆ OLIM
DVLCISSIMAE. ITERVM PEREGRE
REVERTOR.

L. ANDR. RESENDIVS ANGELAE
LEONORIAE VASIAE MATRI PIEN
TISS. ET B. M. D. S. P.

¶Cum itaque discedere pararet, regis Ioannis, & Alphonsi Cardinalis authoritate præcipué commotus, profectionem distulit, & abeundi animum abiecit, ac Eboræ vbi tunc regia sedes aliquandiu permãsit, habitare decreuit, vbi ædes habuit modicas, sed Xysto, & Hortulo diligẽter excultas, ac peramœnas, domino autem itaiucundas, vt minimè aliorũ spatiosis atrijs inuideret, quas ornauit, dispositis, intrinsecus, circa ambitum horti, antiquis marmoribus, quæ cum Romanorum inscriptionibus, conquirere potuit. Cui rei adeò enixè studuit, vt quoties iter esset facturus, quanuis in longinquiora loca proficisceretur, inter sarcinas ligonem, & alia ferrea instrumenta, exportari curaret: vt sicubi vestigia antiquitatis se se offerrent, ea sua impensa, & industria eruere, & in incolarum notitiã proferre posset, quod plurimis in locis fecit, tanta cura, ac diligẽtia, vt in eo obeũdo negotio, nec sumptui, nec labori vnquam pepercerit.

¶Habitum Dominicani instituti, ex summi pontificis licentia in sacerdotalem mutauit, media ferè ætatis parte exacta, cũ triginta circiter annos illum gestasset, quam vestis mutationem renitens, & coactus fecit, quòd à præfectis sanctissimi illius ordinis adigeretur, vt aut habitum dimitteret, aut ad pristinum sodalitium rediret. Inuitus ergò vestem mutauit, sed non religionis, & sacræ societatis studium, eam enim perpetuo coluit, & matri, ac sibi in eodem Eborensi monasterio sepulturam elegit, in porticu, quam claustram vocant, in ipso limine capituli: obijt anno salutis 1573. ætatis suæ octuagesimo. Fuit procera statura, peægrandibus oculis, crispo capillo, colore vultus aliquantulum subfusco, sed hilari, & minimè contracta fronte, in domesticos, & discipulos seuerus, ex cuius schola insignes aliquot viri prodierũt, inter quos fuit Achilles Statius. Hæc habui de Resendij nostri vita, quæ mihi digna visa sunt relatu, quibus epistolam eius adijciam scriptam ad Alphonsum Cardinalem ex qua patet quanto iam ab hinc tempore, hoc antiquitatum opus parturierit.

ALFONSO S. R. E. CARDINALI EMANVELIS REGIS FILIO L. ANDR. RESENDIVS S. P. D.

ILLI qui vetusta hæc saxa, quæ in veteribus Romanorum colonijs, inueniuntur literis notata, admirantur, cupideue requirunt, mordentur abunde: nec solum iam ab ineruditis istis crassisque hominibus, sed interdum etiam á doctis ad primé viris. Ab illis quidem, quoniam quæ non norunt ipsi, summa improbant confidentia, & ne scitu quæque dignissima, male ignorare videātur, hinc latebram, & perfugium sibi ignorantiæ petunt quasi gentiliū nugas, vt pios decet, fortiter spernant. Quur autem à doctis, non video, nisi otiosis facetiari sic libet, in alienam diligentiam. Facetè illi quidem, & nimis ridicula oratione locātur, tamē vtinam quam salsè, tam vere hoc ab illis fieret. Quoniàm verò neminem me plus vno, horum lædit dicacitas, accipe Princeps pijssime, quæ pro causa mea, & eorum, qui in ea mecum sunt opinione dicenda habeam. Multas ob res laudari potius, quàm reprehendi ea diligentia debet. Primum omnium, si teste Fabio, scribendi ratio, quâm Græci orthographiam vocant, iuncta cum loquēdo est, & nos Romanè loqui, & scribere volumus, sicut eloquentiam ex doctissimis libris, ita orthographiam ex marmoribus his petendam, apud illum peruincemus, qui rem paulò æquius, animo aduerterit. Mali custodes orthographiæ sunt libri, quisque librarius suo more scribit, sua nititur opinione, mutat, inuertit, corrigit, vt lubet. Nec si Ciceronis manum, aut Vergilij præ se liber ferat, pensi quidquam habuerit. Mitto quod Gellius palam testatur sciolos in Sallustio, & alijs, meras fecisse nugas, illuc eo. Vnde corrupta deflemus immortalium auctorum monimenta. quid? quum codicem vetustum quēpiam in manus adsumimus, nōne longe aliam scribēdi cernimus rationē, quā ea est, qua passim nūc docti pariter vtūtur, & indocti?

At ſaxa, quod ſemel inſcalptum eſt, aut incorruptum ſeruant, aut ſimul cum literis pereunt. Saxa inquàm, quæ eruditum illud ſeculum legenda reliquit. Nec enim ego aut priſca nimis, aut recentia, hoc eſt poſt Gothicam inluuionem inſita, ſequenda cenſeo. Nec ſi interdum barbariſmum inuenero in ſaxo, aut marmorarij ignauia, aut dormitantia, id deffendam, ſed quod perpetuum magis, magiſq; vſitatum videro, id ſequar. Nec adeò moroſus ſum, vt quoniàm ſemel, iterumuè, ſcriptum inuenerim. VCSOR, VICSIT, PLEPS, COIVGI. quæ priſca ſunt, ſtatim ita deinceps fecero. Adhibenda prudentia eſt, & quod eruditiori ſeculo placuit, quodq; conſtanter inuenitur, id imitandum. Altera deinde accedit vtilitas, nec minima. Videlicet, quod ſæpe ibi legimus nomina vrbium, quarum mētio in libris eſt, quæ nunc ferè ignorātur. Quod cum coſmographiæ conducat mirificum, atq; adeò latinæ ſcripturis maximè, tum verò illud iucundiſſimum, quod quæ ad hiſtoriam attinent, & dicendi ſupellectilem, patriæq; ornatum, nonnunquam adferunt. Errore antehac Badioza Pax Iulia credebatur. Medobriga, Cetobriga, Salacia, omnino ignoratæ. Aquarum Flauiarū ne mētio quidem vlla erat. De Auguſti turre, & flumine Sarte apud Pomponium, amplitereq; cōmentariis debacchatum, author ipſe ſumma iniuria laceratus, magis quàm emendatus. Quæ omnia noſtra diligentia vt à ſitu informi adſeruit, ita aliquando ab iniuria hallucinantium vindicabit. Sexcenta ſuppetunt exempla, quæ ne longior ſim omitto. Mihi ſic videtur, cui aliud arridet, per me quidem liceat illi, ſine hac moroſa cura, profundum ſtertere. Ego iuſſis tuis parui, mi Princeps, & cupio totam perluſtrare Luſitaniam, veteresq; colonias denuo rediuiuas mundo facere. Sed nihil egregium molitur, quos familiaris res æquo malignior domi premit. Quæ per occaſionem oblata ſunt peregrinanti, damus. Daturi quæ poſt hac tempus adferet. Vale, Eboræ calendis Octobribus. M.D.XXXIII.

¶ Finis.

SAPIENTISSIMO ET PIISSIMO LVSITANIAE REGI HENRICO HVIVS NOMINIS PRIMO IACOBVS MENOETIVS VASCONCELLVS PERPETVAM FOELICITATEM EXOPTAT.

REDDITAE ſunt mihi literæ tuæ præſtantiſsime Rex, ac non ſolum potentia, ſed etiam incredibili virtutis, & ſapientiæ ſplendore admirabilis: in quibus mecũ agis de ſcriptis L. Andreæ Reſendij: quæ morte præuentus, inchoata reliquit, & mihi recognoſcenda, atq; in lucem edenda tradi iuſsiſti. Quod onus vt ſcis, tãquam impar humeris meis, cum recuſarem, ingenij tenuitatem agnoſcens, non tam imperij iure (quod facere poteras) quàm benigno, ac blando orationis genere (quæ tua eſt ſingularis humanitas) eò me adegiſti, vt fere inuitus, & renitẽs munus illud ſuſceperim, quod nõ ſine magnis difficultatibus, me obire poſſe intelligebam. Tanta eſt enim ad tua iuſſa capeſſenda animi mei alacritas, tam conſtans tibi obtemperãdi voluntas, vt nihil ſit tam arduum, tamq; difficile, quod aggredi dubitem, dummodo tibi morem gerere videar. Antequam vero eam mihi prouinciam ſubeũdam eſſe, mecum omnino cõſtituiſſem: occurrit animo non defuturos, qui me tanquam hominem facilem, & parum de exiſtimatione mea ſollicitum reprehenderent, quod cũ maximo in republica munere functus eſſem, & in omni literarum genere, ipſe ex me aliquid moliri, & efficere poſsim, alienis ſcriptis operam impendere, & in ea facultate verſari ſuſtineam, quæ vt vulgus hominum exiſtimat, indigna eſt viro iuris prudentiæ ſtudijs addicto, & in gubernaculis reip. tandiu verſato. Sed tantum apud me habuit ponderis, incredibilis quædam mea erga te obſeruantia, vt etiam cum aliqua honoris mei iactura, tibi parere, non dubitauerim. Equidem eos vehementer decipi, & errare ſemper exiſtimaui, qui putant ſeuerioris literaturæ ſtudioſos, haud magni facere

debere humaniorū literarū cognitionē, sine qua ipsi fateātur necesse est, se minus idoneos inueniri, ad pcipiendas, atq; excolēdas cæteras disciplinas. Nec ferendus est nostro hoc æuo, quo iam exulare cœpit Getica, ac rudis imperitia, Theologus, aut iuris consultus, seu medicus insignis, qui non simul bonarum literarum cultum, & mediocrē vsum sibi comparauerit. Sed de hac re alio forsitan loco, & opportunius, & copiosius dicendi sese offeret occasio. Nunc vero ea prætermissa, tibi antiquitatum rationem reddere, & quo in statu sint ea scripta, de quibus certior à me fieri desideras, exponere, aggrediar.

¶ Antiqua Romanorum monumenta, quæ apud Lusitanos extant, primus Andreas Resendius inuestigare cœpit, idq; cum per quinquaginta ferme annos, quoad per alias occupationes licuit, diligenter fecisset (quod ex ipsius literis constat) nunquam tamen de ea re, ex professo, & seriò scribere tentauit, nisi quadriennio ferè ante obitus sui diem: proponens animo hoc antiquitatum opus, decem libris comprehendere, quorum quatuor tantum absolutos reliquit, eosq; tot lituris plenos; tãtisq; in margine scholiis, asteriscis, obeliscisq; notatos, & expūctos, vt inextricabile quodam mihi suscipiendum fuerit negotium, dum eos à maculis tersos, & in ordinem redactos, nitori suo restituere laboro. Cui difficultati, alia nō impar, sed fortasse maior successit: dum antiquas inscriptiones varijs in schedis penitus dispersas, atq; confusas, in vnum codicem, ordine alphabetico iuxta oppidorū, & vrbium nomina, in quibus repertæ sunt, transcribi, atq; exarari curauimus. Quod neq; breui tempore, nec sine maximo labore fieri poterat: tum propter amanuensium paucitatem, qui in hac vrbe, aut nulli sunt, aut minus idonei: tum etiam quia necesse erat, vt illis excribentibus perpetuo ipse adessē, qui alioqui varijs occupationibus distractus, non nisi succisiuis horis huic studio vacare poteram. Neq; eas ob causas Resendius reprehendi debet, imo vt ego iudico maiori laude dignus est censendus.

¶ Quod enim attinet ad lituras, & expunctiones indicium est hominis circunspecti; ac diligentis, & qui non cursim, & ex tempore, sed adhibita matura deliberatione, scribere solitus esset. Quod valde necessarium est his, qui præclarum aliquod opus moliuntur, quod

in lucem prodire, & omnium iudicio submitti debeat: iuxta Horatianum illud, nonumque prematur in annum. Et de Vergilio memoriæ proditum est, solitum eum crebro gloriari se partus suos lambere. quibus verbis pudoris, & modestiæ plenis, significabat, se in componēdis carminibus, minus ingenio, quam limæ indulsisse.

¶ Inscriptiones autem adeò dispersas, & inuolutas reliquisse illum coniicio, vel quia ad eas transcribendas, & in ordinem redigendas, tempus nō suppetebat homini in omni literarum genere perpetuò versanti, vel quia propter exactam antiquitatum notitiam, incredibilemque memoriam, archetypis illis schedis solum contentus erat, quæ ad ipsum vndique mittebantur, quanuis sæpius perperam scriptis & deprauatis. Erat enim illi facile, & obuium, propter assiduum vsum inscriptionum, quoties opus habebat, etiam mutilatis illis, & imperfectis titulis, atque epitaphijs, commode, & vtiliter vti. Quod mihi, & cuiuis alij difficillimum fuisset, propter nimiæ cōfusionis perplexitatem. Quare visum est in primis necessarium, totam illam antiquarum inscriptionum farraginem, quo dictum est ordine in methodum, & voluminis formam redigere.

¶ Ex qua diligentia illud etiam scire, atque deprehendere contigit, quantam videlicet, quamque copiosam supellectilem Andreas Resendius reliquisset, ad hanc historiam absoluendam, atque ad optatum finem perducendam. Quæ etsi digna est maximo precio, ac laude propter eius viri solidam, & insignem eruditionem, minor tamen spe, quam antiquitatum studiosi de eo conceperant.

¶ Quotus enim quisque est, qui non putaret, in eius schedis, ea omnia inueniri posse, quæ ad hanc rem pertinent suis locis annotata, disposita, atque exactè, & suo ordine digesta? sed longe aliter sese res habet. Exceptis enim veterum Romanorum inscriptionibus nullā circa singulas vrbium, & oppidorum narrationes (quod erat huius operis præcipuum munus, & institutum) præter paucultas annotatiunculas reperiri contigit. Quod si alia fortasse scripsit, ea in manus meas minime peruenerunt. Nec abnuo potuisse supprimi, aut

aliquo casu corrumpi. Quo enim tempore, tuo iussu, mihi eius scripta tradita sunt, iam illorum manus pertransierant, qui bonorum inuentarium, iure magistratus confici, atq; conscribi curauerant.

¶Verisimile autem mihi fit. Illum memoria fretum singulari, & exactissima cognitione rerum omnium, quas literis mãdabat, minime curasse, earum veluti deliniamenta, & præludia prius deprompta habere, sed memoriter, ita vt quæq; res in mentem venerat, hos quatuor libros absoluisse. Vnde accidit, vt tot lituris, ac salebris referti ad nos peruenerint. Quæ vero his libris continentur, in summa hæc sunt.

¶Primo libro etymologiam nominis Lusitaniæ, & quis fuerit eius author; quæue origo, exponit. terminos deinde, & cõfinia huius prouinciæ, quę ei veteres Geographi assignarunt, declarat, obiter tangens difficiles aliquot, & sub obscuras quæstiunculas, à recentioribus vario, ac diuerso sensu intellectas, dum Plinium, Strabonem, Ptolemæum, cæterosq; Geographicæ scientiæ authores interpretantur. Agit etiam in hoc ipso libro de diuersis gentibus, populis, nationibus, quæ sub Romano imperio Lusitaniam incolebant: vt pote de Turdetanis, de Celticis, de Turdulis, de Vettonibus, de Barbarijs, de Pæsuris, seu Pesuribus, de Turdulis veteribus, de Cascudanis, & Transcudanis, de Tamacanis, & de peculiariter, & propriè Lusitanis. Et quales olim fuerint Lusitanorum mores. Addita deinde copiosa, & eleganti descriptione omnium montium, qui vt pręcipui, & eminentiores, huic prouincię ab antiquis scriptoribus assignantur, librum hunc primum absoluit.

¶In secundo fluuiorum nomina, tam antiqua, quàm noua, ac vulgaria enarrat. Ac dum agit de flumine Ana, diuerticulum quodam non inamoenum interserit de pisce Asturione, quem vulgo Suillum, seu Solho dicimus. referens varias neotericorum opiniones, circa nomen quo antiqui authores, tam Græci, quam Latini id piscis genus appellarunt.

¶Liber tertius hunc habet titulum, videlicet. Quinam olim in Lusitania rerum potiti sint. Et diffusam narrationem cõtinet, ad Grecas, & Romanas historias spectantem, circa res gestas, quæ ad hanc prouinciam pertinere videtur, & ad duces in re militari claros, quos olim habuit. Additum est etiam nonnihil de Gothorum, seu Getarum gente. Adiecto deinde quodam de vijs militaribus compendio, huic libro finem imponit.

¶In quarto de vrbibus, & oppidis agere incipit: cuius prima hęc sunt verba. Vrbes nunc aggrediar non minimam intentionis meæ partem. Deinde nonnullas enarrat, partim antiqua nomina, partim vero vulgaria apponens, vbi vetera deficiunt. Ac quindecim, aut ad summum sexdecim describit oppida, adhibitisq; antiquis inscriptionibus, quas in illis repertas habuit: hunc quartum librum, & vltimum eorum, quos scripserat, absoluit.

¶Librum quintum scribere cœpit, in foliolo quodam, vbi viginti tantum lineæ scriptæ extant, in hunc modum. Ab Ebora patria mea librum hunc auspicabor, sed ita vt succintius modo loquar, quando quidem historiolam de eius antiquitate Lusitana lingua pridem edidi, & multa in apologetico ad Franciscum Nonium, Pacensem, non pauca ad Kebedium Toletanum de eadem re conscripsi. Ex quibus verbis, atq; etiam ex scribendi formula, qua in superiori libro vsus est, in enarrandis vrbibus, licet facilè conijcere, illum in animo habuisse, solas Romanorum inscriptiones cuilibet oppido, cui conuenire videbantur adiungere, exposita paucis verbis super qualibet earum opinione sua, nihilq; prætereà addere, quod ad ipsarum vrbium conditores, & res gestas, recentiorumq; temporum historiam pertineret. Vnde facile adducor, vt credam, nihil eum amplius annotatum, aut præmeditatum habuisse, circa oppida. Si enim aliquid huiusmodi literis mandasset, vix fieri poterat, quin inter eius scripta, & schedas appareret. Ex quibus liquido constat, quam modicum est, quod reliquit, collatum cum his, quæ scribere in animo habuit. Proposuerat enim de omnibus Lusitaniæ oppidis sigillatim agere.

¶Videns autem ipse Resendius, quam difficilem, & arduam prouinciam susceplisset, quantumque homines abeo expectarent, tanquam reformidans posteritatis iudicium, non semel in his libris testatur, & edicit, se non omnes huius prouinciæ antiquitates sed eas tantum, quas labore suo, ac studio reperire potuisset, scribendas suscepisse. Admonens harum rerum studiosos, vt reliquas ipsi, sua industria, ac diligentia inuestigare nitantur. Cuius ego consilium sequutus, opus ab eo inchoatum dum tuis iussis pareo, ad exitum perducere sum aggressus, partim illius schedis, partim nouis inscriptionibus, quas ipse reperi, adiutus.

Quatuor autem libri ab eo absoluti & à me recogniti, confestim si ita tibi visum fuerit, in lucem edi, atque diuulgari poterunt, dummodo expensas in eam rem necessarias è regio ærario conferri iubeas. Deus opt. max. te nobis præstantissime rex incolumem seruet, atque tueatur. Eboræ 15. die Ianuarij. 1580.

¶CARMINA.

Iacobi Menetij Vasconcelli. In laudem.

Lucij Andreæ Resendij.

Lusitania Resendium alloquitur.

REx Macedum clari proles genero-
sa Philippi,
Cum terras Asiæ quateret victri-
cibus armis,
Dirutaq; antiquæ lustrans vestigia Troiæ,
Potaret Simoentis aquas, Xanthiq; liquorem,
Constitit ad tumulum Sigæo in littore, magni
Aeacidæ, tali compellãs voce sepultum.
O fœlix nimium iuuenis, cui contigit altum
Mæonidæ plectrum, quo se tua gloria cœlo
Attollens, viget æternos mansura per annos.
Sic ego fœlicem Resendi maxime, nostræ
Gentis honos, dicam nunc me, nimiumq; beatam,
Quod tua me titulis decorarint scripta vetustis,
Et decus antiqua repetens ab origine nostrum,
Erueris, monimenta meas testantia laudes.
Macte animi non tu vanos mihi fingis honores,
Aut mea fucatis auges præconia verbis:
Sed veram historiæ seriemq; fidemq; sequutus,

Abdita Romanis, annalibus, abdita Graijs
Pandis, & in lucem multis incognita profers,
Lysiadum narrans insignia facta meorum,
Magnanimosq́; duces, olim quos Romula virtus
Vt bello inuictos, sic fidos pace probauit.
Ipsa igitur clarum ventura in secula nomen
Consequar, atq́; auo per te celebranda futuro
Semper ero, dum nostra Tagus per rura meabit
Aurifer, & rapido descendet in æquora cursu,
Dumq́; meo fessos merget Sol littore currus.

In laudem Iacobi Menetij Vascōcelli, & Resendij authore. Emmanuele Cabedio Vasconcello ipsius ex sorore nepote equite Melitensi.

LVcius antiquam patriam dum à morte pararet
Eripere, iniecit inuida Parca manum.
Sed moriens post se victura volumina liquit:
Hac Iacobe tua perficiuntur ope.
Edis opus, sic ille tibi dat morte carere,
Tuq́ illi, patriæ gratus vterq́ suæ.

¶Aliud.

Dum ne deficiant patriæ monumenta, laborat
Andreas, operi deficit ipse suo.
Ac velut Atlantis lassati pondere fertur,
Herculeis humeris incubuisse labor:
Incubuit labor iste tuis Iacobe, nec alter,
Quo melius grauis hæc machina staret, erat.
Lysia te postquam vidit sub pondere, dixit
Non minor Alcide es, non es Atlante minor.

Aliud.

Cum mediam Cous Venerem pinxisset Apelles,
Et moriens cœptum linqueret autor opus:
Artificis manus vna, manus deterruit omnes,
Nec medio finem quæ daret vlla fuit.
Finxerat Andreas simulachrum nobile regni,
Liquit at incœptum morte peremptus opus.
Non Iacobe tamen terret te insignis imago,
Extremamq́ operi vis adhibere manum.
Et bene conueniunt cum primis vltima, manus
Andreæ nomen tu facis, ille tuum.

¶ BARTHOLOMAEO FRIAE ALBERNOTIO IVRISPERITO DOCTISSIMO L. ANDREAS RESENDIVS

S. P. D.

QVantum Albernoti ex aduentu ad me tuo, percepi voluptatis, ſi contulero cum dolore, negari tibi in vrbem noſtram ingreſſus, ab iſto, qui pro abſente prouinciæ huius Tranſtaganæ præſide, vicarium gerebat magiſtratum, abſq; dubio poſterum hoc, prius illud, longo poſt ſe interuallo relinquet. Nam ſicut ex altero, mihi honor à te habitus multum me extuliſſet, ita alterum, eo me vſq; depreſsit, adfecitq; pudore, vt quanquam diſsimulaui, acerbius in vita, nihil vnquam me pertuliſſe, audeam affirmare. Auxit dolorem hunc, poſt villaticam illam, & quaſi furtiuam vnius diei conloquutionem, ſparſa per vrbem repulſæ fama, admirante populo, mihi homini nec ignoto, neq; ciuibus meis non caro, denegaram recipiendi tanti hoſpitis facultatem: ſpecioſo iſto auertendæ peſtilentiæ, quam ab Hiſpali metuebamus, prætextu: cum tamẽ de eo metu ſecuros nos redderet, maximum inter Hiſpalim & Talaueriam vnde veniebas, terrarum interſtitium. Optimates autem, & ex decurionibus trium viri, ac meliorum literarum amatores, quorum non eſt exigua, neq; contempnenda apud nos copia, vnà cum ſuperueniente Roderico Vernandio Caſtaneda prouinciæ præſide, quem vobis iuris conſultis permittentibus correctorem appellamus, viro pererudito, ac nobili, & ingenij maximè comis, atq; humani, indignitatem rei, non modo ægerrimè ferebant, verum dictis etiam inſectabantur, exiſtimantes ad honorem vrbis, intromitti virum talem, pertinuiſſe: Nam ſi nihil aliud hîc eſſet, tibi quod ſpectare conlibuiſſet, quum tamen ſint non nulla, certè ſexto à receſſu tuo die, puella ſeptendecim annorum, Publia Hortenſia à Caſtro, ſtudijs Ariſtotelicis nõ vulgariter inſtructa, publicè diſputans, multis doctis viris, quæ propoſuerat, conuellentibus, cum ſumma dexteritate, nec minore lepôre, argumentationum cauillationes eluderet, tanta animum tuum perfudiſſet iucunditate, vt ſpectaculum pulchrius, tu te non vidiſſe, ſi adfuiſſes, vtique faterêre, & vrbem, quæ eam habeat puellam, omitto formam

intra modum venustam, dignam non negasses, ad quam sola tua gratia deuenirem. Sed bonus ille præsidis vicarius, vt ista potuit interturbare, ita euadere non potuit, quin durissimi oris, & ingenij perseueri, ne dicam agrestis, poenas daret, vsque ad conuicia barbaræ inciuilitatis denotatus, & ego me illi, hisce commemorandis, vt meritus est, gratiam habuisse, nolui præterire. Cæterum redeo ad te, cui pro singulari tua humanitate, debere me intelligo: sed quid literato homini, & in re ampla constituto, reddam, præter literarium munus, equidem non video. Ita ergo faciam, & antiquitatum Lusitaniæ nostræ, cum veteribus inscriptionibus, quibus delectari te animaduerti, scribam commentarium, rem à studiosis apud nos antiquitatis, à me diu desideratam, expectatamque, sed hactenus dilatam, quia peragranda vniuersa erat prius, ei qui de vniuersa scripturum, se pollicetur. Quod efficere neque priuatis intra tenuitatem opibus, ipse potui, neque mihi contigit, qui sua quantaquumque opulentia, animum perdifficile opus molientem, erigeret, & incitaret. Nota igitur, ac comperta mihi scribam, & patefacta curiosis via, alijs supplenda cætera, post me, relinquam,

Liber primus.

PRINCIPIO vt de nomine Lusitaniæ aliquid dicamus, nomen illi dedisse Lusum liberi patris, ac Lysam cum eo bacchantem asserit Plinius, cuius verba nonnulli diuerso sensu intellexere: dum aliqui Lusum, atq; Lysam Bacchi fuisse comites credunt, à quorum altero Lusitania vocata sit, ab altero vero Lysitania: vtroq; enim modo appellari solet. Alij Lusum, non hominem, sed ludum potius, seu lusionem interpretantur: Qui parum aduertisse videntur, non potuisse eo tempore, a latina voce, fortassis nondum audita, prouinciam denominari: denominata est autem Lusitania ex ipso Bacchi æuo, si Varroni, quem Plinius citat, fidem adhibeamus.

¶ Nec desunt, qui pro Lysa, Lyssam reponant, id est bacchantium rabiem, atque furorem. Sed cum per diuersas prouincias Mænades bacchatæ sint, cur hoc nomen hîc potius, quam alibi, tanquam rabiei monumentum sit impositum non video. Adde quod si ab illa insolenti, & absurda vocula prouinciam dictam esse admittamus, non Lysitaniam, sed Lyssitaniam eam nominari oporteret. Verum cessant ista omnia, si veterem lectionem non abdicemus, & Lusum, ac Lysam homines fuisse intelligamus, & à Luso quidem Lusitaniam, à Lysa vero Lysitaniam esse vocatam, ægrè non admittamus. Certe Lusum hominem fuisse suppositius Berosi auctor intellexit, quem in Hiberia, Ascatidis nescio cuius Babyloniorum regis tempore,

regnasse perhibet, sub quo vitis apud Græcos inuenta sit: inuẽtam autem aiunt à Dionysio. Concurrunt igitur Dionysius vitis inuentor, & Lusus, vt appareat ex ratione temporis, Lusum ad Dionysium, idest Liberum patrem potuisse pertinere.

¶ Si vero qua necessitudine illi coniunctus fuerit, forte dubitetur, ego ex loquendi formula, filium fuisse puto. Nec vero alienum videri debet, Dionysium vtique hominem, filium genuisse perhiberi: cum ei quoque Aristæum olei inuentorem, filium Græci tribuant, vt in quadam contra verrem oratione affirmat Cicero. Quanquam ipse, non ac Lysam, sed aut Lysam legendum puto, vt idem fuerit Lusus, qui Lysus is qui cum Libero patre bacchari sit solitus. Nã à Græco lyo, vnde ipse etiam Bacchus Lysius cognominatus est, & eius sacerdotes Lysij, homo esse, Lysus dici potuit, qui latina consuetudine in Lusum mutatus sit. Et sane magis videtur consentaneum, vt ab vno potius prouincia nomen acceperit, quam à diuersis. Quin etiam si Lysam legere magis libeat, modo particulam ac, in aut commutemus idem efficietur, vt videlicet vel à Luso Lusitania, vel à Lysa Lysitania fuerit nominata.

¶ Lusitaniæ nomine, Latini libri pleni sunt, & Græcorum nonnulli, inter quos Ptolemæus, atq; Stephanus. Lysitaniæ vocabulo vtuntur Dion, Strabo, Athenæus ex Polybio. Neque id latinis est insolitum. Nam & in pandectis, sub titulo decensibus, verba sunt notissima Pauli iuris consulti. In Lysitania Pacenses, & Emeritenses iuris Italici sunt. Eboræ quoque in ædibus magistri equitum lapis est cum hac inscriptione.

LABERIAE. L. F.
GALLAE FLAMI-
NICAE. MVNIC
EBORENSIS. FLA-
MINICAE. PRO-
VINCIAE LVSITA-
NIAE.

Idest.

¶Laberiæ Lucij filiæ Gallæ flaminicæ municipij Eborensis flaminicæ prouinciæ Lysitaniæ, de qua inscriptione, in libello, quem de Eborensium antiquitate, vulgari lingua iam pridem scripsimus, multa à nobis dicta sunt.

¶Lusitaniæ verò populi, etsi in multas speciatim gentes diuisi sunt, tamen vniuersi, ac generatim Lusitani appellantur. Stephanus autem in libro de vrbibus, fretus Artemidori testimonio, Lusitanos, etiam Belitanos vocari tradit: sed cum causam ipse minime assignet, nec apud alios scriptores reperire liceat vllam eius nominis mentionem, ego verisimili coniectura ductus, existimo à Belijs populis, vel ab oppido Bethicæ, cui nomen Belon, seu à Lethe flumine quem alio nomine Beliona dici ait strabo, Lusitanos potuisse Belitanos vocari: nisi StephanumBelitanos, quicunque illi fuerint, à Lusitanis originem ducere, intellexisse credamus: quod Græca phrasis magis significare videtur, quæ sic habet. Belitani iidem sunt cum Lusitanis, iuxta Artemidorum in tertio geographię libro.

¶Enumerat etiam Plinius Bellitanos populos, non procul à Cæsaraugusta, quos à Lusitanis originem traxisse suspicari possumus, & ita Stephani verba intelligi debere. Superest, vt obiter admoneã lectorem, fuisse & Lusonum gentem, quæ vt Strabo ait, ad fontes Tagi olim pertineret, & in Arcadia Lusos oppidum, in cuius ruinis Mepsæ suo tempore extarent, collocasse Pausaniam libro octauo, vbi Clitoriorum fines describit. Sed hæc de nomine satis.

¶LVSITANIAE TERMINI.

¶Cæterum Lusitaniæ, vt non nullarum aliarum prouinciarum terminos, apud auctores, præsertim Græcos variasse comperimus. Strabo enim à Tago ad Artabros, qui iuxta promontorium Celticum sunt, Lusitaniam protendit. Tagi verò regio, inquit, ad Aquilonem spectans, Lusitania est, inter Hispanos gens amplissima, & annis plurimis Romanorum armis oppugnata. Huius regionis latus australe Tagus cingit, ab occasu vero, & Septentrione Oceanus, ab aurora Carpetani, Vettones, Vaccæi, & Callaici, satis notæ gentes. Et paulo post, Minium amnem omnes Lusitaniæ fluuios dicit magnitudine superare. Artabros etiam Lusitaniæ postremos, ad Septentrionem, & occasum vocat. Regionem vero, quæ inter Tagum, & Anam est, à Lusitania excludit. Vnde & Barbarium promontorium super Lusitanos esse commemorat, vbi de stanni fodinis loquitur. Carpetanos etiam, Vettones, Vaccæos, ac Callaicos, cum ab aurora dicat Lusitaniam cingere, extra Lusitaniam eos proculdubio esse ostendit. Quanquam, vt ibidem ait, nonnulli & hos Lusitanos vocent. De Vettonibus postea. Satis modo sit, istos nonnullos, qui nulli iam sunt, Strabonem non probare, sed pro nõ Lusitanis Carpetanos, Vettones, Vaccæos, & Callaicos habere. Ad hęc de Tagi agens origine, cumq; ex Celtiberis per Vettones, Carpetanos, & Lusitanos in æquinoctialem labi occasum dicens, manifeste à Lusitanis separat, non modo Vaccæos, & Callaicos, sed etiam Vettones. De Vaccæis quidem dubium nullum est. De Callaicis, & Carpetanis dubitabit aliquis. Sed meminerit, Strabonem Lusitaniam ad Artabros vsq; extendisse, tametsi non dissimulat suo tẽpore multos Lusitanorum Callaicos iam vocari.

¶Ita igitur intellecta Strabonis Lusitania, Callæci, qui ipso auctore nouissimi montana habitant, Vaccæis vicini, & Asturum nonnulli, quos omnes ob vicinitatem Callaicos appellat, ab aurora Lusitanis fiunt. Sed Carpetani, quos post Oretanos ad Aquilonem declinare commemorat, quid ad Lusitaniam attineant non video, nisi dicamus strabonem eos per defluentem Tagum, ab Oriente, versus Occasum vsq; ad Lusitaniam protraxisse. Similiter & Vettones, & Vaccæos, quemadmodum, & Turdulos inter Anam, & Tagum, in quibus Emeritam locat. Quæ regio illi Lusitania non est, cum primum Australe eius Latus Tago determinat.

¶Alibi tamen, hoc est sub finem tertij libri, cum Hispanias ab alijs in partes duas, ab alijs in quinque fuisse diuisas dicit, earumq; alias plebi, Senatuiq; attributas ostendit, alias Romano duci, & quidem Bæticam plebi attributam, ad quam prætor mitteretur, qui legatū haberet, & quæstorem, reliquam omnem Cæsaris esse, qui duos mitteret legatos, prætorium, & consularem. E quibus prætorius legatum haberet secum, qui Lusitanis ius diceret, qui Bæticæ adiacentes, vsq; ad amnem Durium, & eius ostium extenderentur. Subdit veros Lusitaniæ terminos, Lusitaniam dicens eam regionem appellari, proprio in eum diem nomine in qua regione sita sit Augusta Emerita. Reliquam autem maximam Iberiæ partem (iuuemus enim interpretes, qui Græca minus commodè verterunt) esse eam, quæ duci consulari subderetur, non indignum exercitum habenti, tribus instructum ordinibus, ac Legatis tribus. Quorum vnus duos secū ordines ducens, tractum vltra Durium ad Arctos seruaret vniuersum, quem tractum, inquit, prius Lusitanos quidam appellabant, alij vero modo Callaicos vocant. Hi itaq; iuxta strabonem Lusitaniæ fuere termini.

¶Ptolemæus Latinis geographis conuenientius Lusitaniæ Australe latus Ana disterminat, Septentrionale Durio. Quæ autem à Durio ad Minium est regio, Callaicorum Bracarorum, Tarraconensi prouinciæ contribuit, quemadmodum, & Plinius. Differt

etiam à Strabone, quod Vettones ab Orientali parte adscribit Lusitaniæ, & sane ita sunt, sed an tam latè paterent, vt intra se Salmanticam includerent, postea expendemus. At Latinorum multo constantior, & indubitata magis est ratio. Pomponius Scriptor non modo diligens ac disertus, sed etiam, vt potè Hispanus, domesticarum rerum peritissimus, breuiter, & eleganter treis, quæ tunc erant, Hispaniæ prouincias diuisit. Tribus autem, inquit, est distincta nominibus, parsque eius Tarraconensis, pars Bætica, pars Lusitania vocatur. Tarraconensis altero capite Gallias, altero Bæticam, Lusitaniamque contingens, mari latera obijcit, nostro, quà meridiem, quà Septentrionem spectat, Oceano. Illas fluuius Anas separat. Et lib. tertio, deflexu terræ inter Tagum & Durium quum agit, ita scribit: In eo sunt Turduli veteres, Turdulorumque oppida. Amnes autem Munda in medium ferè vltimi promontorij, Latos effluens, & radices eiusdem abluens Durius. In tria enim promontoria dispersam Lusitaniam dixerat. Plinius similiter libro tertio septimo: Vlterior videlicet Hispania, in duas per longitudinem prouincias diuiditur. Si quidem Bæticæ latere Septentrionali prætenditur Lusitania, amne Ana discreta. & lib. quarto, cap. vigesimo primo: A Durio Lusitania incipit. Sed quando in hunc Plinij locum incidimus, exigit res, vt duo eius capita expendamus, quæ ad Lusitaniæ situm rectius percipiendum maximè pertinere cernimus.

¶ Ante annos quadraginta, cum Salmanticæ studiorum causa agerem, & Fernando Pintiano Græcarum literarum, ac Plinij publico professore, eius rei gratia plurimum vterer: Ostendit mihi vetustissimum Plinianum codicem, quem ab Ecclesia Toletana conferendi gratia, dato pignore de referendo, acceperat. Alterum, Academiæ Salmanticensis, accedente Bibliothecæ, quæ certa hora solet quotidie sub duobus custodibus aperiri, non ad modum sanè veterem, scriptum tamen perdiligenter. In vtroque deprehendimus, quicquid in publica lectione lectum ille erat, decem aut duodecim versus, vt mihi primo visi sunt, loco suo Luxatos, à promontorio Celtico, usque ad promontorium Olisiponense, scribæ oscitantia immigrasse, magna sensus confusione, cum magna etiam Plinij ipsius iniuria.

¶In medio igitur vigesimo capite, quarti libri ad hunc modum ambo codices habent.

¶Promontorium Celticum, quod alij Artabrum appellauere, terras, maria, cœlum disterminans. Illo finitur Hispaniæ latus, & à circuitu eius incipit frons. Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, occasus illinc, & Oceanus Athlanticus. Promontorij excursum lx. M. prodidere. Alij xc. ad Pyrenæum inde, non pauci xii. l. milia, & ibi gentem Artabrum, quæ nunquam fuit, manifesto errore. Arotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posuêre, literis permutatis. Amnes Florius, Nelo, Celtici cognomine Neriæ, superq; Tamarici, quorum in pæninsula tres aræ Sestianæ Augusto dicatæ. Cepori. Oppidum Noela. Celtici cognomine Præsamarci. Cileni. Ex insulis nominandæ Corticata, & Aunios. A Cilenis, conuentus Bracarum. Heleni, Grauij. Castellum Tyde. Græcorum Sobolis omnia. Insulæ Cicæ. Insigne oppidum Abobriga. Minius amnis iiij. M. pass. ore spatiosus. Leuni, Seurbi. Bracarum oppidum Augusta. Quos supra, Callæcia. Flumen Limia. Durius amnis ex maximis Hispaniæ, ortus in Pelēdonibus, & iuxta Numantiam, Lapsus deinde per Areuacos, Vaccæos, disterminatis ab Asturia Vettonibus, à Lusitania Callæcis. Ibi quoque Turdulos à Bracaris arcens. Erratum & in amnibus inclytis. Ab Minio quem supra diximus cc. M. pass. vt autor est Varro, abest AEminius, quem alibi quidam intelligunt, & Limiam vocant, obliuionis antiquis dictus. Omnisq; dicta regio à Pyrenæo metallis referta auri, argenti, ferri, plumbi nigri, albiq;.

¶A Durio Lusitania incipit, Turduli veteres. Pesuri. Flumen Vacca, oppidum Vacca, oppidum Talabriga, oppidum & flumen AEminium. Oppida Conimbriga, Collippo, Eburo, Britium. Excurrit deinde in altud vasto cornu promontorium, quod alij magnū appellauêre, multi Olisiponense, ab oppido. Ab Durio Tagus cc. M. passuum interueniente Munda.

¶Exultaui equidem tunc, propter Plinij grauitatem. Illo siquidem

pacto calumnia negligentiæ, quam patitur ab omnibus, qui geographica tractarunt, liberari sanè videbatur, & Pintiano magnas ei gratias, qui id commonstrasset. Verum exultare desii, Plinij verborum seriem pensitatius expendens, simulque sumpto in manus Solino, Plinij ipsius, vt perhibetur, simia. Cuius referam verba, atque ex manu scripto vetustissimo codice, vt sincerius exeat. In Lusitania Hispaniæ, promontorium est, quod Artabrum alij, alij Olisiponense dicunt. Hoc cœlum, terras, maria distinguit. Terris, Hispaniæ latus finit, cœlum, & maria hoc modo diuidit, quod circumitu eius incipiunt Oceanus Gallicus, & frons Septentrionalis Oceano Athlantico, & occasu terminatis. Ibi oppidum Olisipo ab Vlysse conditum: Ibi Tagus flumen. Tagum ob arenas auriferas cæteris amnibus prætulerunt. In proximis Olisiponis equæ lasciuiunt mira fæcunditate. Nam adspiratæ fauonijs, vento concipiunt, & sitientes viros aurarum spiritu maritantur.

¶ Non dubium est hæc Solinum ex Plinio esse mutuatum, in eandemque sententiam, & Marcianum Capellam abijsse. Et Isidorum decimo quinto ethymologiarum libro, & alioqui ipsa verborum cõnexio satis indicat Plinium ita scripsisse. Attendat diligens lector. Arotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posuêre. Sunt ne hæc verba longè à Celtico iam progressi, an adhuc in eodem describendo inhærentis? Hoc in loco posuêre. Quo in loco? In Celticone? certe. Ibi enim cæteri eos collocant, & ipsemet Plinius. Ponit enim Arotebras ante Celticum. Arotebræ autem ijdem sunt, qui Artabri. Nostræ ætatis homines, ait Strabo, Artabros Arotebras vocant. Literis permutatis vt fatetur Plinius. Quomodo igitur in Celtico detentus, quasi sui oblitus, erroris manifesti argueret eos, qui ibi gentem Artabrûm, quæ nunquam eo loci fuerit, posuissent.

¶ Ista quæ admissa Toletani, & Salmanticensis codicum lectione, obijci poterant, nequaquam obijcientur, si quod de Artabris hic ait, Olisiponensi promontorio Plinium dicamus tribuisse. At falsum

est, Olisiponense promontorium terras, cœlum, mariaq́ distermi-nare, illoq́ Hispaniæ latus finiri, & à circuitu eius frontem inci-pere, clarissime dicente Strabone Hispaniæ latus hoc ab sacro pro-montorio vsq́ ad Artabrorum montem, hoc est, promontorium Cel-ticum extendi, & quartum deniq́ latus ex eo loco, vsq́ ad promon-torium Pyrenes, quæ pars Borean spectat. Falsum etiam quod de promontorij excursu, & longitudine inde ad Pyrenæum, siquidem de Olisiponensi intelligas.

¶Quid ergo dicemus? nisi Plinium male Artabrum promontoriū cum Olisiponensi confudisse. Poteratq́ non minima ex parte culpā eius minuere, quod non ipse affirmat Artabrum id esse promonto-rium, sed nonnullos ita vocasse, & ibi gentem Artabrûm, quæ nun-quam ibi fuerit, collocasse, atq́ hoc manifesto, vt inquit, errore. Et erroris causam subijcit. Arotebras enim, quos ante Celticum dixi-mus promontorium, hoc in loco posuêre, literis permutatis. Quos iure reprehendit, quiquunq́ ij fuerint, qui Artabrum promontoriū hoc Olisiponense vocarint, additq́ optima verborum consequutio-ne alium non minimum errorem.

¶Erratum inquit, & in omnibus inclytis, sicut, ait, erratum in hoc est, quod promontorium magnum, siue Olisiponense Artabrum appellauêre, ibiq́ gentem Artabrûm, quæ nunquam ibi fuit, mani-festo errore posuêre; ita erratum ab ijs est, in omnibus inclytis, vi-delicet Æminio, atq́ Limia. Quemadmodum itaq́ ex parte hac Plinium excusare possemus, quando erroris arguat eos, qui Olisi-ponense promontorium Artabrum appellauêre, ita protegere à cul-pa non audemus Olisiponensi isto terras, cœlum, maria distingui, eoq́ Hispaniæ latus ad Occidentem finiri asseuerantem.

¶Sed mirandum nequaquam est, falli, ac decipi tempestate ea Pli-nium, quum nostra hac, quotidiano vsu, & tanta frequentia, quasi digitis contrectatis rebus, & oculis etiam ad fastidium subiectis,

atq; perlustratis, Ioachimus Vadianus, qui propter erratum hoc in Plinium adeò excanduit, ut suggillationem etiam prohibeat, deceptus ipse sit, promontorium Cuneum Sancti Vincentii esse caput, & sacrum idem quod Barbarium opinatus: praeter illa quae de Salacia, atq; Olisipone alio et loco obiecit. Lubrica sunt haec sunt, & cognitu non nimis facilia, atq; in tam vasto terrarum Orbe non labi, pene monstri simile.

¶ Mihi si meo arbitratu Plinium emendare liceret, sic potius legerem. Promontorium Celticum, terras, maria, coelum disterminans. Illo finitur Hispaniæ latus, & à circumitu eius incipit frons. Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, Occasus illinc, & Oceanus Atlanticus. Deinde in capite de Lusitania, sic. Excurrit deinde in aliud vasto cornu promontorium, quod alij Artabrum appellauêre, alij magnum, multi Olisiponense, ab oppido. Promontorij excursum lx. M. prodidêre, alij xc. M. pass. Ad Pyrenæum inde non pauci xiij. l. milia. Et ibi gentem Artabrum, quæ nunquam fuit, manifesto errore. Et quæ sequuntur. Oporteret ergo tunc & Solinum, & Capellam in iam corruptos Plinij libros incidisse causificari.

¶ Quod nescio an euinci posset. Quare per me quidem autographis libris illis, & Pintiano habeantur sane gratia Plinianum erratum sedulo amolientibus, sed recepta lectione, cum isthac magni viri labecula contenti simus, neq; eius sententiæ vim faciamus.

¶ Cæterum quæ de Lusitania sequuntur, nos nostro Marte, diligẽtiaq; emaculauimus, reddemusq; suo cuiusq; rei loco rationem.

¶ PLINII LIBRI IIII.

CAP. XXI.

¶A Durio Lusitania incipit: Turduli veteres. Pæsuri. Flumen Vacca. Oppidum Talabriga. Oppidum, & flumen AEminium. Oppida Conimbriga, Collippo. Eburobritium. Excurrit deinde in altud vasto cornu promontorium, quod alij Artabrum appellauere, alij magnum, multi Olisiponense ab oppido, terras, maria, cœlum discriminans. Illo finitur Hispaniæ latus, & à circumitu eius incipit frons. Septentrio hinc, Oceanusque Gallicus, Occasus illinc, & Oceanus Atlanticus. Promontorij excursum lx. M. prodidere, alij xc. m. pass. Ad Pyrenæum inde, non pauci xij. l. Milia, & ibi gentem Artabrum, quæ nunquam fuit, manifesto errore. Arotrebas enim quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posuere, literis permutatis.

¶Erratum & in amnibus inclytis. Ab Minio quem supra diximus cc. M. pass. vt auctor est Varro, abest AEminius, quem alibi quidã intelligunt, & Limæam vocant obliuionis antiquis dictus, multũque fabulosus. Ab Durio Tagus cc. M. passuum interueniente Mũda. Tagus auriferis arenis celebratur. Ab eo clx. m. pass. promontorium sacrum è media propè Hispaniæ fronte prosilit xiiii. M. pass. inde ad Pyrenæum medium colligi Varro tradit. Ab Ana vero, quo Lusitaniam à Bætica discreuimus. cxxi. M. pass. A Gadibus cij. M. pass. additis, Gentes, Celtici, Turduli, & circa Tagum Vetones.

¶Ab Ana ad sacrum Lusitani. Oppida memorabilia à Tago, in ora Olisipo, equarum è Fanonio vento conceptu nobile. Salacia cognominata vrbis imperatoria. Merobriga. Promontorium sacrũ. Et alterum Cuneus. Oppida, Ossonoba, Balsa, Myrtilis, vniuersa prouincia diuiditur in conuentus treis Emeritensem, Pacensem, & Scallabitanum. Tota populorum xlv. In quibus coloniæ sunt quinque, municipium ciuium Romanorum vnum. Latij antiqui tria, Stipendiaria xxxvi. Coloniæ, Augusta Emerita, Anæ fluuio adposita, Metallinensis, Pacensis, Norbensis, Cæsareana cognomine. Cõ-

tributa sunt in eam Castra Iulia, Castra Cæcilia. Quinta est Scallabis, quę præsidium Iulium vocatur: Municipium ciuium Romanorum Olisipo, fœlicitas Iulia cognominatum. Oppida veteris Latij Ebora, quod item liberalitas Iulia, & Myrtilis, ac Salacia quę diximus. Stipendiariorum, quos nominare non pigeat, præter iam dictos in Bæticæ cognominibus. Augustobrigenses, Amaienses, Aranditani, Arabrigenses, Balsenses, Cæsarobrigenses, Caperenses, Caurienses, Colarni, Cibilitani. Concordienses, qui & Boccori, Interausenses, Lancienses, Mirobrigenses, qui Celtici cognominātur. Meidubrigenses, qui Plumbarij. Ocellenses, qui & Lancienses. Turduli, qui Barduli, & Tapori. Lusitaniam cum Asturia, & Callæcia patêre longitudine Dxl. M. pass. latitudine Dxxxvi. M. Agrippa prodidit. Omnes autem Hispaniæ à duobus Pyrenæi promontorijs per maria totius oræ circuitu .p.xxix. M. colligere existimantur. Ab alijs xxvij. M.

¶Et hîc terminari caput de Lusitania, Iam pridem in Vincentij mei scholijs admonui.

¶Non videbimur à Scopo digredi, si nostri quoque æui Lusitaniæ terminos exponamus. Quanquam hi magis regni totius, quam vnius Lusitaniæ dicendi sunt. Protenditur enim regnum vltra Durium à Septentrione, Callaicos continens Bracaros, non modo eos, qui intra Durium, Miniumque Montesque Iuressum, atque Maranum clauduntur, sed qui vltra eos monteis per Aquiflauienseis, Tamacanos, & reliquos, qui ad Bracaraugustanum pertinent conuentum: Et deinceps per aliquot Asturum olim populos adscendit vsque ad Saborem fluuium, oppidumq; Soutellum. Vnde resistens, conuertitur limes ad Orientem per Mirandam vrbem ex aduerso Zamoræ, Durio impositam, vbi introrsus ad Septentrionem curuatur amnis, excipitq; Estulam fluuium è legionensi agro defluentem. Ex eaq; vrbe pro

no flumine descendit flexu modico vsq; ad Fraxinum. Hinc per Transcudanorum, Vettonumq; aliquot populos recto ferè margine percurrit ad oppidum Saluaterram, rursumq; reducitur, maiore interius angulo ad Tagi ingressum. A quo recto iterum limite procedit, donec paulo suprà Ouguellam oppidum ad Anam se inclinat, per Caiæ, & Caiolæ confluenteis quatuor circiter passuum milibus à Badioza insigni Bæticæ prouinciæ vrbe Anæ ipsi ad posita.

¶ Traiecto inde flumine ad Austrum versus, ex Bæticis Celticis, qui Lusitaniam attingunt, oppida complectitur memorabilia. Oliuentiam, Moronem, Mauram, Serpam, non longe ab amne dissita, & Mortiganum, ac Noudar Castella magis in Bæticam penetrantia, ad fonteis vsque Ardillæ, & Xanthiæ non magni nominis fluuiorum, præter vicos ignobileis quosdam. Atque hæc quam circunscripsimus regio seculi nostri more Portugaliæ Regnum appellatur.

¶ Ratio petenda est ex iis, quæ nuper ad Kebedium super ea re prolixè respondimus. Id ergo totum, quod Portugaliam dicimus, Lusitaniæ propriæ, ac veræ partes duas continet, & ex Tarraconensi prouincia Bracaros, vltraque monteis Maranum, atque Iuressum, Asturum nonnullos, & aliquot ex Vettonibus, accessionemque vltra Anam, quam diximus. Quod si à maiori portione vno id nomine Lusitaniam appellemus, erit hodie Lusitania à meridie quidem, & Septentrione longior non paulo, & auctior, ab Oriente vero propter Vettones ferè

omnes à nostris separatos, aliquanto vetere angustior.

¶Eam ergo quæ propriè dicta Lusitania est, inter Durium, atque Anam fluuios, incolunt gentes, Lusitani peculiariter vocati, Turdetani, Celtici, Turduli, Vettones, Barbarij, Pæsuri, Turduli veteres. Quorum limites, atque confinia exactè discriminare nequaquam possumus, in tantis antiquarum rerum tenebris, & inter mutuo se collidentia Scriptorum testimonia. Numeris Ptolemæi per se rei maxime corruptioni obnoxiæ, nemo quisquam se astringat. Qui si perseuerarent integri, vti ab illo notati sunt, fidem integram adhuc non facerent, quum is, eos numeros, non aditis locis, sed relatione acceptis, sub notarit. In quo labi potuit facillimè. Depictæ autem tabellæ, atque illi adiectæ, plura habent, quæ reijcias, & adspernêre, quam quibus credere merito, vel debeas, vel possis.

¶DE TVRDETANIS.

¶Ab Ana igitur ad sacrum promontorium, circumque illud, Turdetanos alios a Bæticis, Ptolemæus habitare ait, maritimasque illorum vrbeis, Balsam, Ossonobam, ante promontorium, deinde post fluuij Callipodis eruptiones Salaciam, atque Cætobrigam. Intus autem pacem Iuliam, ac Iuliam Myrtilin enumerat. Strabo regionem eam Celticis, & Lusitanorum plerisque tribuit, sicut diximus in Epistola, pro Colonia pacensi ad Vasæum.

Plinius omissis Turdetanis, ab Ana ad sacrum Lusitanos ponit, nimirum ad genus respiciens non ad speciem, cuius Ptolemæus rationem habuit. Sed tamen horum Turdetanorum terminos nimis extendit. Tribuit enim illis non modo Algarbij regnum, & totum Orichiensem tractum, sed etiam aliquanto amplius, ex Celticis, & Lusitanis Strabonis, videlicet Pacem Iuliam, Salaciam, atque Cœtobrigam olim in sinu Salaciensi positam, dirutam modo, sed multa pristinæ frequentiæ vestigia retinentem, de qua suo dicetur loco.

¶DE CELTICIS.

¶Contigui his sunt, atque intermixti Celtici, Gallica natio, iuxta Anam latè vsque ad Turdulos, & Vettones multis ciuitatibus effusi, inter quas etiam nostro æuo Heluæ claræ sunt, ipso nomine Originem præ se ferentes: parentes fuerunt hi non solum Celticorum, qui Nerium Callæciæ promontorium insedêre, cuique nomen dedere: Verum etiam eorum Celticorum qui ad alteram Anæ ripam migrantes in Bæturia, Bæticæ parte, vrbeis condidere. De prioribus illis refert Strabo hisce verbis. Extremi incolunt Artabri circa promontorium, quod Nerium vocatur, quod, & Occidui, & Septentrionalis terminus est lateris. Circumhabitant ipsum Celtici consanguinei eorum, qui ad Anam sunt. Hos etenim, & Turdulos socijs armis exercitum cum duxissent, ibi post Lemij fluminis transitum seditionem egisse ferunt, in eaque seditione facta ducis amissione palanteis, ac dissipatos ibidem remansisse, & ab ijs fluuium obliuionis esse dictum.

¶De alteris his Plinius libro tertio capite primo. Quæ autem regio à Bæti ad fluuium Anam tendit, extra prędicta, Bæturia appel-

latur, in duas diuisa partes, totidemque gentes, Celticos qui Lusitaniam attingunt, Hispalensis conuentus, Turdulos qui Lusitaniam, & Tarraconensem adcolunt. Iura Cordubam petunt. Celticos à Celtis ex Lusitania aduenisse manifestum est, sacris, lingua, oppidorum vocabulis, quæ cognominibus in Bætica distinguntur. Diximus de hoc quoque satis in epistola ad Vasæum, pro Pacensi colonia.

¶DE TVRDVLIS.

¶Turduli sequuntur, gens per Hispaniam Vlteriorem latè diffusa. Nam & Bæticæ partem tenuere, quorum Metropolis erat Corduba, & Lusitaniæ portionem iuxta Vettones, & maritimam omnem regionem à Tago vsque ad Durium, ex iis quidam veteres appellati sunt. De quibus postea. Quorum meminisse modo conuenit, ii sunt, qui à Turdulis Bæticis amne Ana discreti erant. De quibus Plinius in capite de Lusitania. Gentes Celtici, Turduli, & circa Tagum Vettones.

¶Hoc prætereundum nequaquam est, Fuisse, qui Turdulos, ac Turdetanos eosdem arbitrarentur. E quibus Liuium nominare fuerit satis lib. quarto quartæ decadis in hæc verba. Fama deinde vulgatur, Cos. in Turdetaniam exercitum ducturum, & post. Interim P. Manlius prætor exercitu vetere à Q. Minutio, cui successerat, accepto, adiuncto & Ap. Claudii Neronis ex Vlteriore Hispania, vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiscitur. Omnium Hispanorum maximè imbelles habentur Turdetani, freti tamen multitudine sua, obuiam ierunt agmini Romano, etcæt.

¶Nec tamen ea pugna debellatum est. Decem milia Celtiberûm mercede Turduli conducunt, alienisque armis parabant bellum.

Deinde duo Cos. exercitusq; Turdulo bello est occupatus. Vbi cernere licet terram Turdetaniam dictam; incolas, quum Turdetanos, tum etiam Turdulos appellatos, bellum quoq; Turdulum. Strabo autem horum subscribens opinioni diuersam etiam non tacuit, Regionem, inquit, ipsam a flumine Bæticam vocant, ab incolis autem Turdetaniam. Incolas vero ipsos Turdetanos, & Turdulos appellant. Quidam autem eosdem esse existimãt, alij vero diuersos, è quibus etiam est Polybius, qui Turdetanis finitimos ad Septentrionẽ dicit esse Turdulos. Verum tempestate hac nulla inter ipsos apparet distinctio.

¶ Mihi non contigit, cum Polybij locum expendere, cum præter quinque eius libros græce, & a Nicolao Perotto Episcopo Sipontino latine versos ad hoc tempus nihil viderim. Sed fidem Straboni habeo, & Polybium vere sensisse arbitror, etiam si Liuius, & alij eos propter vicinitatem confundant. Et quidem Ptolemæus distinctẽ Turdulos alios a Turdetanis facit, in ipsa Bætica. Nam in Lusitania Turdetanorum tantum meminit, vt superius exposuimus, Turdulos prætermisit. E contrario Plinius de Turdetanis in Lusitania nullum verbum, Turdulos posuit geminos, videlicet hos Anæ contiguos, & alteros veteres vocatos. De quibus postea.

¶ DE VETTONIBVS, ET VECTONIBVS.

¶ Vettones inter Lusitaniæ populos, circa Tagum, recenset Plinius, ita scribens. Ab Ana vero, quo Lusitaniam à Bætica discreuimus. Gentes Celtici, Turduli, & circa Tagum Vettones, Dissoluamus, si possumus, nodũ hîc, superius obiter tactũ, quũ de Lusitaniȩ terminis agebamus, vbi ex Strabonis sententia Vettones Lusitania exclusimus. Atq; de scriptura, vel nominis orthographia quæramus tantisper,

dum cetera examinamus. Conferat diligens lector quæ Strabo dicit, Oretani maximè vergunt ad meridiem, peruenientes vsq; ad maritimam, aliqua ex parte intra columnas. Post quos Carpetani declinant ad Aquilonem: Inde Vetiones, & Vaccæi per quos Durias labitur.

¶ Et paulò post, vbi Lusitaniam ab aurora cingi ait Vetionibus, Vaccæis, & Callæcis. Conferat inquam hæc cum Plinij verbis lib. 3. cap. 3. Primi in ora sunt Bastuli. post eos quo dicetur ordine, intus recedentes Mentesani, Oretani, & ad Tagum Carpetani, iuxta eos Vaccæi, Vectones, & Celtiberi.

¶ Libro item quarto capite decimo. Durius amnis ex maximis Hispaniæ, ortus in Pelendonibus, & iuxta Numantiam, lapsus, per Areuacos, Vaccæosq; disterminatis ab Asturia Vectonibus, à Lusitania Callæcis. Ibiquoq; Turdulos ab Bracaris arcens. Et Collatis inter se altrinsecus vtriusq; verbis, videbit vtrumq; de Hispania citeriore loqui, Vectonesq; extra Lusitaniam ponere, sicut & Cæsar fecit in primo belli ciuilis commentario. Afranius, & Petreius inquit, & Varro, Legati Pompeij, quorum vnus tribus legionibus Hispaniam citeriorem, alter à saltu Castulonensi ad Anam, duabus Legionibus, tertius ab Ana Vectonum agrum, Lusitaniamq; pari numero Legionum obtinebat, officia inter se partiuntur, vt Petreius ex Lusitania per Vectones cum omnibus copijs ad Afranium proficiscatur.

¶ Et post. Petreius per Vectones ad Afranium peruenit. Extra Lusitaniam ergo Vectones erant. Atqui Ptolemæus ex Lusitanis, hos maximè Orientales facit: Interque eorum ciuitates ex nostra ætate notis, Salmanticam, Caparam, atq; Obilam ponit. Plinius etiam in Lusitaniæ descriptione, & circa Tagum, inquit, Vettones. Quærendum igitur sint ne iidem isti Vectones, seu Vettones, an diuersi, & an constent sibi auctores, anne secus.

¶ Durius, inquit, Plinius lapsus per Areuacos, Vaccæosq́; distermi-natis ab Asturia Vectonibus, à Lusitania Callæcis. Qualis hæc partitio est, disterminatis ab Asturia Vectonibus, à Lusitania Callæcis, si Vectones isto loco positi Lusitani ex Ptolemæo sunt? Qualis & illa? & circa Tagum Vettones, si circa Tagum, non ergo ij sunt, qui Durio interfluente ab Asturibus dirimuntur, quique ab eodem ipso Plinio in Citeriori Hispania iuxta Vaccæos collocantur. Si vero ij sunt, minus apte dictum est, & circa Tagum Vettones, cum magis ex re & æquè breuiter dici potuisset, & à Tago ad Durium Vettones. Sed tunc qui nam illi essent Vectones non Lusitani, ab Asturia, amne Durio disterminati?

¶ Paulo expressius rem indagemus, eruamusq́;, qui sint isti post Vaccæos Durio ab Asturibus disterminati. Percurrat qui velit, in Hispaniæ pictura Durij cursum vsq; ex Numantia Pelendonum vrbe, per Areuacos, & eorum vrbeis Vxamam, Saguntiam, Cluniā, & reliquas à Plinio commemoratas. Tum vbi se Areua eorum nominis causa, & origo, Durio miscet. Deinde à Pisoraca fluuio Vaccæos, eorumq́; ciuitates Pallantiam, Caucam, & illis à Ptolemæo tributas Pintiam, & Sarabrin, & Senticam. Quarum Sentica, quę Zamora existimatur vicina fluminis angulo est, vbi Estulam fluuium Asturum, Durius excipit, iuxta Mirandam, cuius in Lusitaniæ descriptione meminimus.

¶ Vectones modo istos ijs conterminos, ac Durio ab Asturibus disterminatos quæramus. Nulli apparent, nisi qui ab illo, quem dixi, Durij angulo introrsus cuneato, per Meredianum Durij latus ad Carpetanos porriguntur. Siquidem ij à Mirandensibus, qui olim in Asturum validæ gentis ditione fuere, fluuio medio secernuntur. Atqui hi sunt, quos Ptolemæus maximè Orientaleis Lusitanorum dixit, in quibus Salmanticam, Obilam, & Caperam posuit, vt tractus, per quem meat in Durium Tormis, qui Salmanticam alluit, Vettonum sit, Vaccæis vti ostendimus finitimorum.

¶Hi etiam, qui & à Strabone, & à Plinio in Hispania citeriori nominantur. Sed hi quid ad Vettones Plinij circa Tagum, interstitio CLX. milium passuum, quæ à Durij iuxta Vaccæos ripa, ad Tagum numerantur? Eo vsque Vettones extendebantur, inquiet aliquis. Nõ omnino id præter rationem. Strabo enim Tagi narrans originem, ait. Ex Celtiberis autem originem habens, per Vettones, & Carpetanos, & Lusitanos in æquinoctialem labitur occasum aliquãtis per, spatio pari ab Ana & Bæti fluuiis distans. Sed Ptolemæus impedimento est, qui quum Vettonum suorum vrbeis, Salmanticam, Obilam, & Capetam, vt has solas exempli gratia nominem, diligenter recensuerit, inde ad Tagum, imò etiam ad Anam, ingentem quasi lacunam intermediam, non iam Vettonibus, sed Lusitanis propriè ita vocatis oppleuit, Caurio, Norba, Colarno, circa Tagum, aut non longe ab eo sitis, & Emerita ipsa, Vettonum: vt dicam postea, metropoli nominatis. Norba.

¶Quid ergo duæ ne istæ sunt gentes, altera Lusitana, altera nequaquam, sed ad citeriorem pertinens Hispaniam, ambæ nominis similitudine congruentes, an tantum vna? Duas esse asseuerare ego nõ audeo, Sed auctorum varietate, & vnius in Scriptura literæ differentia, certe apparet, Omitto Strabonem, cuius in hoc nomine codices mirè ludunt, ipsiúsne an Scribarum culpa nescio. Modo enim sunt Ouettones, modo Vuettones, modo Ouetiones. Latinorum codices expendamus. Vtrobique enim per C. T. nomen gentis huius apud Plinium scribitur, quum de citeriori loquitur prouincia. Sic apud Cæsarem commentario Superius citato. Sic apud Liuium in quinto quartæ decadis libro, vbi M. Fuluium cum iis atque Vaccæis, & Celtiberia refert dimicasse, Apud Lucanum similiter, atque Silium, quorum verba mox referam. At isti Lusitaniæ circa Tagum Vettones geminato T T scribuntur, vt apud ipsum Plinium ibidem liquet, & in multis saxeis inscriptionibus inueni. Quarum duas in libello ad Kebedium Toletanum Canonicum nuper posui, nec pigebit modo repetere, etiam si nimium videatur, quandoquidem hic locus maxime id exposcere mihi videtur. Eboræ ingens in ædibus meis cippus ita habet.

L. VOCONIO. L. F.
QVIR. PAVLLO.
AED. Q. II. VIR. VI.
FLAM. ROM. DI-
VOR. ET. AVGG.
PRAEF. COH. I.
LVSIT. ET. COH. I.
VETTONVM.

Ideſt.

¶ Lucio Voconio Lucij filio Quirina Paullo AEdili quæſtori duumuiro Sextum flamini Romæ diuorum, & Auguſtorum præfecto cohortis primæ Luſitanorum, & cohortis primæ Vettonum.

¶ Emeritæ autem in domo Petri Mexiæ. Sic.

P. AELIO. VITALI
AVG. LIB. TABVL.
PROVINC. LVSI-
TANIAE. ET. VE-
TTONIAE. STEP-
HANVS. LIB. ET.
HERES. PATRO-
NO FECIT.

Hoc est.

¶ Publio Aelio Vitali Augusti liberto tabulario prouinciæ Lusitaniæ, & Vettoniæ Stephanus libertus, & hæres patrono fecit.

¶ Sagunti in cœnobio Sanctæ Trinitatis.

SERGIAE. M. F. PE-
REGRINAE M. SER-
GIVS. VETTO. A-
MITAE.

Hoc est.

¶ Sergiæ Marci filiæ peregrinæ, Marcus Sergius Vetto amitæ.

¶ In pago Oliua ex ruinis Caperensibus.

L. PVBLICIVS. L. F.
PAP. THIAMVS E-
MERIT. AN. XXVII
H. S. E. S. T. T. L.
CAECILIVS VET-
TO. SODALI CIP-
PVM. D. S. D.

Hoc eſt.

¶Lucius Publicius, Lucij filius Papia Thiamus Emeritenſis annorum viginti ſeptem hic ſitus eſt. Sit tibi terra leuis Cæcilius Vetto ſodali cippum de ſuo dedicauit.

¶In eodem pago alius lapis.

L. DOMITIVS T. F.
GAL. VETTO. OTO
BESANI H. S. E. S. T.
T. L. DOMITIVS
FORTVNAT. PA-
TRONO. D. S. F.

Hoc eſt.

¶Lucius Domitius Titi filius Galeria Vetto Otobeſani hîc ſitus eſt, ſit tibi terra leuis, Domitius Fortunatus patrono de ſuo fecit.

¶Ptolemæus etiam duplici TT hos Luſitanos Vettones ſcribit Ouettónas. Eſt & alia differentia. Nam illi Vectónes citerioris prouinciæ mediam Syllabam productam habent. Vt oſtendunt duo ſummi poetæ Lucanus, & Silius ille Pharſaliæ libro quarto, ita canens.

His præter Latias acies, erat impiger Astur,
Vectonesq́ leues, profugiq́ à gente vetusta
Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis.
Hic autem libro decimo sexto de Peloro equo in hunc modum.
Campis.
Vectonum eductum genitrix effuderat Harpe.

¶ Vettones vero Lusitani, iuncti Turdulis ad Tagum, ac duplici TT. scripti, eandem Syllabam breuem habere comperiuntur, ex ipso Vettoniæ nomine, apud Prudentium in Diua Eulalia. Clara colonia Vettoniæ. Cum quo facit & Sammonicus Serenus, de Vettonica herba, quã a Vettonibus inuẽtam in Hispania dicit Plinius.

Vettonicæ mansus siccabit Lumina succus.

¶ Dioscorides Betronicam appellatam à Romanis ait, quum Kestrõ appellent Græci. Breuem itaq; Syllabam eam comperimus. Vnde colligi videtur, gentem aliam esse Vettones, aliam Vectones. Quæ si opinio recipitur, integra manebit, quum Cæsaris, tum Strabonis, tum etiam Plinij auctoritas Vectones à Lusitania separãtum. Scriptura tamen Straboniani codicis emendanda erit, vt vbi Ouettones, vel Ouettõnes, vel Ouetiones, scriptum est, reponatur Ouectones. Verum vacillabit tunc Ptolemæi descriptio, qui Vettones cũ Vectonibus, nominum similitudine videbitur confudisse, terminumq́ Lusitaniæ Orientalem partibus nouem cum semisse, & quadraginta, & vna, ac ferè besse definiens, hoc est per Sarabrin Vaccæorum vrbem, quam Taurum nostræ ætatis docti existimant, ducta linea vsque ad Metallinẽse oppidum, olim coloniam, pauloue supra. Sin vero opinio, vti noua, explodatur, doceat me aliquis, quinam sint Vettones, Durio ab Asturia disterminati, apud Plinium, & qui ab Oriente vnà cum Carpetanis, Vaccæis, & Callæcis Lusitaniam cingant, apud Strabonem, & quur Ptolemæus Vettonibus circa Tagũ

omiſsis, illorum tantum, qui Durio ab Aſturia diſtinentur, & vſq; ad Caperam ſunt, mentionem fecerit.

¶ Si ab ea perplexitate extricari poſſemus, diffuſis partim per citeriorem Hiſpaniam iuxta Carpetanos, & Vaccæos Vettonibus, Durium ex aduerſo Aſturum adcolentibus, partim circa Tagum iuxta Turdulos, aut ita ſuppreſsis Turdulis, vt Vettonum excelleret nomen vſq; ad Anam, vnde Emerita Vettonum clara colonia, a ſanctiſſimo, eodemq; doctiſsimo Prudentio vocata ſit. Iuberem equidem omnes Cæſaris, Liuij, Strabonis, Lucani, Silij, ac Plinij emendare locos, in quibus per literas C. T. ſcripti ſunt, & ad duplex TT. omneis reducerem, & illos qui ab Aſturibus Durio ſecernuntur, Luſitania cum Plinio excluderem, terminumq; Luſitaniæ Orientalem non tam intus ad citeriorem Hiſpaniam limitarem, ſed a Durii ſecũdo flexu, quem ſupra ad Fraxinum notaui, hoc eſt à loco vbi Tormis Salmanticenſium fluuius in Durium ſe condit, & amnis recto iam alueo hodiernam Luſitaniam ingreditur, eamq; diuidit a Callæcis Bracaris, vt autor eſt Plinius, inde per Rodericopolin, Placentiam, & Caſtra Iulia ad Metallinenſe oppidum, pauloue ſupra, lineam dirigerem.

¶ Quod autem ad Syllabæ menſuram attinet, aut Prudentio, Serenoq; minus fiderem, aut ſi iniurium hoc eſt, ancipitem eam dicerem, vt per multas obſeruarunt grammatici, apud poetas, quod inſtituti noſtri modo non eſt. Hæreremus tamen rurſus propter Ptolemæum, qui longius, ac penitius à Septentrionali capite Luſitaniam extendit, Plinio homine Romano, cui non credere dãrum eſt aperte reclamante.

¶ Vſq; adeo verum eſt, quod ipſe ait Plinius in fine primi capitis libri tertij, alibi mutato prouinciarum modo, alibi alijs abunde exordium menſuræ capientibus factum eſſe, vt nulli duo concinant. Concludamus igitur, Vettones, vel alios eſſe à Vectonibus, vel ſi iidem

sunt, quod magis probamus per geminum TT. debere scribi, nec omneis ad Lusitaniam pertinere, sed magnam eorum partem per citerioris Hispaniæ finitimos Carpetanos, atq; Vaccæos ad Astures vsq; diffundi, quo illos à Lusitania seiungunt Strabo, atq; Plinius, licet non seiungit Ptolemæus. Partem alteram Lusitanis cohæsisse, protenso etiam vsq; ad Anam nomine, & cum cæteris Lusitanis prouinciam vnam coluisse. Nouissime tandem per se prouinciam effecisse Vettoniam, cuius caput, ac Metropolis esset Augusta Emerita, alioqui in Turdulis sita, vnde eam sacer Prudentius claram Vettoniæ coloniam appellarit, quum tamen eandem alibi, diuersa respiciens tempora, Lusitanorum caput oppidorum dixerit. Factam vero Vettoniam per se prouinciam, ex eoq; tempore cœpisse Vettoniā, & Vettones separatim à Lusitanis scribi, in libello ad Kebedium nuper ostendimus, & ex inscriptionibus paulo ante relatis comprobatur.

¶DE BARBARIIS.

¶Longè minus negotij nobis exhibebunt Barbarij, quum propter obscuritatem gentis, tum propter situm, et eorum sedes ambiguitate nulla confusas, à promontorio ex ipsorum nomine vocato, vsq; ad sinum Olisiponensem. Sed de promontorio postèa. De nomine propter nouitatem disquiram aliquantulum. Mihi non nunquam subijt cogitare, cur mons quem Rabidam vocamus, Barbarius dicatur, & populi circa eum Barbarij, omissa Floriani Campensis ignominiosæ appellationis fabula, ad morum asperitatem denominationem torquentis. Mei autem instituti nō est Historias per figmenta cōcinnare. Neq; enim Barbari vocātur, sed Barbarij, vt docet strabo libro tertio de stanno loquēs, quod generari dicit in Barbarijs supra Lusitanos, & in Cassiteriis insulis, & è Britannis Massiliam deferri, & eodem libro promontorium Barbarium nominat, quo etiam nomine Ptolemæus vtitur.

¶A Barbaro autem, quum ad ingenium refertur, Barbaricus, non

Barbaricus diriuatur. Veni igitur in hanc cogitationem. Montis huius omnes rupes Iaspideæ sunt. Inueniunturq́ inter eas Iaspides albi, purpurei, virides, varii, ac multicolores, splēdore mirabili. Cæduntur inde columnę, postes, & similia quę vbi accedit politio trāslucent in tantum, vt speculorum vicem & præbeant, & vincant. At vero terrenum, laudatissimo abundat cocco, Emeritensi, quod laudat Plinius, nullo modo cedente. Ex quo tingunt infectores vestem, quā scarlatam vel granam nostri homines appellant, videlicet à granis, quæ in fruticetis toto eo tractu innascuntur, sicut veteres à vermiculo in iisdem granis innato blattæ simili, vermiculatam vestem dixere, quam recentiores blatteam, coccineam vel purpuream volentes significare, etsi hæ distinctionem capiunt.

¶ Nam purpurea propriè ex sanguine purpurarum, conchiliorumve fit. Coccinea vero ex ipso, quod dixi, cocco. Heinc Suetonius in Neronis Luxuriam inuectus, aureo reti, & funibus purpura, coccoq́ nexis piscatum eum criminatur. Quod recentiori verbo blatteis funibus, dixit Eutropius. Multumq́ vsi sunt ea voce illius æui scriptores. Ac propter eminentis coloris in vtrisq́ similitudinem, cœperunt ista confundi. Ostendam hoc ex Sidonio Appollinari, non contemnendo poeta, in hoc Anacreontico monstrosè deprauato, nostraq́ opera, sicut cætera eius auctoris scripta, restituto.

Rutilum thoreuma bisso
Rutilasq́ ferte blattas,
Recoquente quas aheno
Melibæa fucat vnda,
Opulentet, vt meraco
Bibulum colore vellus,
Perigrina det supellex
Ctesiphontis, & Niphatis

Iugi texta, Belluasq;
Rapidas, vacante pannó,
Acuit quibus furorem
Bene ficta plaga cocco,
Iaculoq; ceu forante
Cruor incruentus exit.

¶ In quibus carminibus aperte cõfundit blattam purpuram, & coccum. Melibęa namq; purpura ex conchis est, vt ostendit Lucretius lib. 2.

Iam tibi Barbaricæ vestes, Melibæaq; fulgens
Purpura, Thessalico concharum tecta colore.

¶ Vbi etiam aduertendum quas vestes barbaricas dixit Lucretius, peregrinam supellectilem dixisse Apollinarem. Redeamus iam ad institutum. Vestium purpura, cocco, vermiculo, quæ à barbaris terris, idest peregrinis adlata erant, infectores, Barbaricarij adpellari cœperunt, vt patet. C. de excusationibus artificum, & de Palatinis sac. larg. quod etiam annotauit Alciatus, in treis posteriores libros codicis. Marianus. Scotus in titulo Magistri officiorum, & fabricæ, Barbarios eos vocat.

¶ Etenim isthæc nomina in Arius finita, hominum ferè officia significant, Sagarius, Caligarius, Limbolarius, & quę multa alia, apud Plautum in Aulularia bonus ille Megadorus enumerat. Sic Barbaricarius, & Barbarius, ad harum rerum officinas, opificesq; pertinent. Populi itaq; isti de quibus loquimur Barbarij appellantur. Cogitabam igitur si forte à cocco, quod in magna multitudine colli-

gerent, venderentque negociatoribus Romam eam mercẽ conuecturis, aut fortè ipsi baphicæ gnari tingerent, Barbarij fuerint nuncupati. Verum hæc Ariolando. Quare huic meæ coniecturæ addici lectores neque postulo, neque parteis suscepi meo periculo istius modi appellationum causas, originesue tradendi.

¶DE PAESVRIS, AVT PAESVRIBVS.

¶Ignobiles, & obscuri sunt Pæsuri, ab vnoque auctorum omnium Plinio memorati. Latè paterẽt, an terminis angustis concluderentur æque ignotum. In nobilissimo illo super Tagum ponte ad Vettoniæ oppidum Alcantaram, inter cætera prouinciæ Lusitaniæ municipia quæ stipem ad pontem conficiendum contulisse memoriæ proditum ibi est, Pesures vltimi recensentur. Quo sanè intelligimus, non lõge eos inde esse discretos, simulque emendandum eorum in codicibus Plinianis nomen, à secunda in tertiam inflexionem. De inscriptione vero pontis huius, quum vrbeis enarrabimus, tunc agemus.

¶DE TVRDVLIS VETERIBVS.

¶Contra autem Turduli veteres valdè celebres, & parentes omnium Turdulorum, qui vlterioris Hispaniæ maximam partem suo nomine repleuerunt. Ab ijs enim prodijsse quasi examina, Turdulos, & in Bætica & iuxta Anam, forsitan & Turdetanos, indicio est ipsum veterum cognomẽtum. Quum enim veteres isti sint, reliquos omnes

recentiores esse oportet. Eorum regionem Plinius à Durio dextrorsus Oceanum versus designat, sinistrorsus vero ex dictis superiori capite, Paesures Turdulis subiunctos ab Plinio incolere existimamus. Pomponius, cui in Hispaniae rebus multum est merito tribuendum, a Tagi ostio ad Durium eos extendit. Ab ijs inquit promõtorijs ad illam partem quae recessit, ingens flexus aperitur, in eoque sunt Turduli veteres, Turdulorumq; oppida. Amnes autem Munda, in medium fere vltimi promontorij latus effluens, & radices eiusdem abluens Durius.

¶QVALIS GENS LVSITANI.

¶Explicauimus summatim Lusitaniam triplici terminorum differentia, à quibusq; populis ante Gothorum inluuionem, de quibus postea, possessa olim sit, dictum satis. Exigit ordo, vt qualisnam fuerit, ea gens, quibusue moribus, indicemus. Et quidem gentem esse fortem, vt nostra tempora non praeobcupemus, antiqui scriptores non tacuere. Diodorus Siculus omnium Celtiberorum fortissimos esse Lusitanos asseruit. Quo loco vt obiter dicamus, aut legẽdum, omnium Iberorum, aut Diodorus Iberos omneis Celtiberos appellasse, minus aptè, est existimandus. Sed cum statim Lusitanos galeam, ensemq; ferre Celtiberorum more dixerit absq; dubio à Celtiberis eos separat.

¶Quare magis placet, vt lectio emendetur, legaturq; omnium Iberorum. Caeterum ad fortitudinem pertinet, quod Strabo ait Lusitaniam annis plurimis, Romanorum armis oppugnatam. Fortitudi-

nem quoq; arguit constans, ac grauissimum Decio Bruto Cinaniensium responsum, quod affert libro sexto Valerius, neq; sine animi quodam exulcerati, & fortè ex inuidia, dolore. Melius inquit sine dubio homines nostri sanguinis hæc dixissent, quam audissent. Vrsit tamen veritas scriptorem ita concludere. Sed illos quidem natura in huius grauitatis vestigia deduxit.

¶ Nec ad fortitudinem non pertinet, quod idem Valerius titulo de Vafrè dictis, aut factis commemorat, non potuisse Sertorium Lusitanos oratione flectere, ne cum vniuersa Romanorum acie vellent confligere, donec vellendis equorum duorum caudis notissimum illud exemplum oculis mirantium obiecit. Vocet Valerius suo libito gentem barbaram, asperam, regi difficilem, his opprobrijs parum disciplinæ militaris peritos Lusitanos arguerit, imbelleis, aut ignauos animos ijs minime fuisse eadem illa narratione palàm prædicat. Multa Liuius tertia, quarta, & quinta decadibus, prælia cum Lusitanis varia fortuna commissa refert. Quanquam suspecta scriptorum Romanorum censeri fides merito possit. Ferè enim eleuant, & attenuant barbarorum, sicuti aiunt, res gestas, suas augent etiam immodicè vitio fortasse priorum.

¶ Diserte Strabo Polybium notauit lib. 3. quod trecentas Celtiberorum vrbeis in Tiberij Grachi gratiam subuersas ab illo memorię prodiderit. Nam imperatores inquit, & rerum gestarum scriptores vt ornatiora efficiant negotia ad hoc mentiendi genus feruntur. Antiatem Valerium non semel ipse Liuius perstringit, vt in numero augendo intemperantem, atq; immodicum, & præcipuè circa finem libri sexti tertię decadis, adeò nullus inquiens, mentiendi modus est. Ex quo cum pleraq; desumpserit, non mirum si fallat similiter.

¶ Expendatur (vt vnum hoc argumentum verbi causa referam) Publij Cornelij Cnei, filij Scipionis proprætoris pugna cum Lusitanis, qui deuastata vlteriore Hispania onusti prędа domum redibant, narrata in initio quinti libri quartæ decadis. Eius ipsius verba recensebo,

¶Præter hæc gesserat Scipio. Idem proprætor, Lusitanos deuastata vlteriori prouincia, cum ingenti præda domum redeunteis, in ipso itinere adgressus, ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnauit, numero militum impar, superior aliis. Nam & acie frequenti armatis, ad longum, & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite aduersus fessos longo itinere concurrerat. Tertia namque vigilia exierant hostes. Huic nocturno itineri tres diurnæ horæ adcesserant, nec ulla data quiete laborem viæ prælium exceperat. Itaque principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus, animisque fuit. Et turbauerant primo Romanos, deinde æquata paulisper pugna est. In hoc discrimine ludos Ioui, si vi fudisset, cecidissetque hosteis, proprætor vouit. Tandem gradum acrius intulere Romani; cessitque Lusitanus: deinde prorsus terga dedit. Et cum institissent fugientibus victores ad xii. millia hostium sunt cæsa, capti quingenti quadraginta, omnes ferme equites, & signa militaria capta centum triginta quatuor. De exercitu Romano septuaginta, & tres amissi.

¶Cui enim Liui dissertissime suspectum non sit, in prælio continentium horarum quinque incerto euentu, in quo primo turbatos fuisse ais Romanos, deinde paulisper æquatam pugnam, proprætoremque in eo discrimine ludos vouisse Ioui. Quod sanè solent ii, qui de victoria planè desperant, duodecim Lusitanorum cecidisse millia captosque quingentos quadraginta, omneis fermè equites, de Romano vero exercitu tantum amissos treis & septuaginta? Adgressus inquis est proprætor, armatorum frequenti acie, longum, & impeditũ turba pecorum agmen, recenti milite fessos longo itinere, adcipimus, vt merito credantur Romani Lusitanorum multa millia cecidisse. Sed in duodecim millium clade, solos treis, & septuaginta amisisse Romanos, nescio an persuadeas.

¶Quid enim Romanos turbauit? Quid est post quinque horarum spatium incerto euentu, paulisper æquatam fuisse pugnam? Ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnauit Romanus, deinde æquata paulisper pugna est.

¶ Si tam illæsi in prælio erant Romani, si tam obtusis gladijs, & exhausto vigore Lusitani, cur horis continentibus quinque incertus fuit euentus? An non quia cædebant, & cædebantur? Quid sibi vult æquatam fuisse pugnam nisi ea tenus inferiores fuisse Romanos? & persuadebis in tanto discrimine, quum Lusitanorum duodecim millia cæsa fuerint solos treis, & septuaginta de Romano exercitu fuisse amissos.

¶ Sed bene quod itinere longo fessos, & de tertia vigilia eggressos, prædaq; longo agmine impeditos, confessus es, parum alioqui fidei habiturus. Non enim gerebatur res cum fugacibus Armenijs & vetosi Tigranis exercitu, sed cum Lusitanis assuetis pugnare contra Romanos, quorum forti opera vsus fuerat Annibal, non modo in Hispania sed in ipsa etiam Italia, quiq; Lucij Æmilij Pauli proprætoris exercitum apud Lyconem oppidum profligarunt, cæsis vno prælio sex Romanorum millibus, cæteris intra vallum compulsis, ac ægrè castra defendentibus, ac tandem ad modum fugientium magnis itineribus in pacatum agrum reductis. Quod idem testatur Liuius decadis quartæ libro. 7. Vbi etiam aduertant lectores quam religiosè Romanorum fugam scriptor facundissimus obumbret. Ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos memorans.

¶ Orosius certe L. AEmilium cum vniuerso exercitu cæsum interijsse dicit libro 4. cap. 20. de quo alibi diffusius, & cap. 21. Sergiũ Galbam prætorem à Lusitanis magno prælio victum, vniuerso exercitu amisso, cum paucis vix elapsum euasisse narrat. Ex qua ignominia quum se postea vlcisci Galba statuisset, Lusitanos qui citra Tagum habitabant, sponte sua se dedentes ad colloquium vocauit, simulans de eorum se commodis acturum. Sed circumpositis militibus, inermeis, atq; incautos per scelus maximum omneis profligauit. Quę res inquit Orosius postea vniuersæ Hispaniæ propter Romanorũ perfidiam causa maximi tumultus fuit.

¶ Trium Lusitaniæ ciuitatum conuocato populo, vt scribit Valerius maximus libro nono titulo de perfidia nouem milia in quibus flos iuuentutis consistebat partim trucidauit partim vendidit,

¶ Accusauit acriter M. Cato Sergium Galbam pro interfectis contra interpositam fidem Lusitanis, vt testatur in Bruto. M. Tullius, & obiter in diuinatione, quod explicat latiusculè Asconius Pædianus, & Liuij epitome libro quadragesimo nono, & idem Valerius Maximus libro octauo capite primo.

¶ Nonagesimum autem ætatis annum agebat Cato, quum Galbam accusauit, teste Liuio, decadis quartæ libro nono.

¶ Ab Orosio non discedamus. Is ex Claudio narrat trecentos Lusitanos cum mille Romanis pugnam commisisse, in qua septuaginta Lusitani: Romani autem trecentum viginti ceciderint. Quumque Victores sparsi iam, atque securi abissent, vnusque ex illis longè à ceteris segregatus maneret, à circunfusis equitibus, pedes ipse est deprehensus: Ille tamen vnius eorum equo lancea perfosso, ipsius equitis vno gladii ictu caput desecuit. Quo facto ita omneis metu percussit, vt prospectantibus cunctis ipse contemptius, atque ociosius abscederet.

¶ Suppeterent nobis similis fortitudinis exempla, si modestius sua extulissent Romani. Nos autem cum rerum nostrarum scriptores alios non habeamus, ex iis siue æquis, siue iniquis cogimur accipere, quantum illis prodere de nobis fuit libitum. Nonnunquam tamen veritas excidit imprudentibus.

¶ A Gallis, & à Lusitanis Romanos per arma grauiter vexatos ait Iulius obsequẽs cap. decimo quinto de prodigiis, & cap. 40. A Lusitanis exercitum Romanum cæsum. Florus lib. 2. cap. 17. tota certaminum moles cum Lusitanis fuit, & Numantinis, neque immerito. Quippe solis gentium duces contigerunt. Ex quibus verbis, perspicuum fit, duces magnum ad victoriam afferre momentum: Quos cum semper haberent Romani, non mirum, si turbam hominum, sine duce incompositam vincerent.

¶ At quoties duces cõtingebant militaris rei non ignari, non tantum se iactabant Romani. Esto indicium vel Lusitanus Viriatus, si fortuna cessisset, Hispaniæ Romulus, vt idem scribit Florus, vel Sertorius. Facetus est Iustinus libro vltimo. In tanta seculorum serie nullus illis dux magnus, præter Viriatũ fuit, qui annos decem varia

victoria Romanos fatigauit. Adeo feris, quam hominibus propriora sunt ingenia. Quæso te Iustine, cur feris quam hominibus propriora dicis nostrorum ingenia? Quia annos decem Romanos varia victoria fatigauerunt? Quid? Romanorum, quum Lusitanos varijs fatigabant victorijs, ingenia dijs credo, quam hominibus propriora existimares. Est ne, an minime, quod superius dixi, Latinos scriptores semper vt vt potuerunt, nostra detrectasse? Sed de fortitudine isthæc sufficiant.

¶ Mores Strabo qualeis suo tempore acceperat, diligenter annotauit, neq; tunc quidem malos, neq; modo nobis erubescendos. Quorum multi cum religione mutati sunt, multi etiam perseuerant. Ex ijs exponam aliquos.

¶ Quod insidiatores eos dixit, nemo in peiorem partē accipiat. Militare enim vocabulū est vt admonuit Iulius Pollux capite decimo. Cicero etiā Q. Fabium Maximum laudat libro de officijs primo. Callidum Annibalem ex gente Pœnorum, ex nostris ducibus, Q. Maximum accepimus, facile celare, tacere, dissimulare, insidiari, præripere hostium consilia. Quod ad Lusitanos attinet, Dion Herminij montis incolas Cæsari insidias parasse ait.

¶ Pugio lateri adhæret. Pugionum vsus Hispanis antiquissimus, qui me puero in magno honore viris adhuc erat, paulatim defluxit ad sicas, quibus etiam impuberes ante nimis properum ensium vsum sæpe in suam perniciem, & parentum orbitatem armantur.

¶ Vnusquisq; plura fert iacula. Callaicorum, & Bracarorum etiam nunc pleriq; ex plebe id seruant, quum ad agros egrediuntur, bina ferentes iacula, & quidem amentata.

¶ Quidam vtuntur, & hastilibus. Transtaganorum mos hic est, etiam pedibus euntium, lanceas sane longas extra vrbem gestare. Equitibus habiliores sunt.

¶Aquæ potores. Id ad nostram ætatem etiam magna ex parte durat, præsertim inter nobiles. Certè pueri, citra pubertatem abstemij generatim sunt. Regibus, ac principibus nostris solennis est vini abstinentia.

¶Cæterum Spartano ritu degere Lusitanos, & Græco more Hecatombas facere, gymnica certamina exercere, quæque sequuntur, omnia eò pertinent, vt Græcam Lusitanorum originem ostendant. Cætera possunt qui velint ex ipso Strabone petere.

¶Leui armatura vti Lusitanos primo belli ciuilis commentario Cęsar asserit. Grauiorem, & quæ panoplia vocatur, à Romanis, Gallis, atque Germanis accepêre. Cetratos pugnare pedites, & Cæsar, Liuius, & Silius, & plerięque alij attestantur.

¶Prosequamur, & illam Callęciæ partem, quam adnexam Lusitanię supra memorauimus, videlicet Bracaros ab vrbe gentis capite nominatos. Vetusto hi nomine Gronij dicebantur Pomponio, Plinioq. Quanquam in Plinio emendata iam lectio est, & pro Gronijs substituti Grauij ex Silio libro primo.

Quique super Grauios lucenteis voluit arenas.
Inferna populis referens oblivia Lethes.
et libro tertio.

Et quos nunc Grauios, violato nomine Graiûm
Oenææ misêre domus.

¶Plinius quadrifariam partitur in Helenos, Grauios, Leunos, Seurbos. Adhuc minutius Ptolemæus, in Turdulos, Nemetatos, Cœlerinos, Bibalos, Limicos, Gruios, quos alij Grauios, Luangos, Quarquernos, Lubænos, & Narbasos. Sed hæc potius ciuitatum sunt nomina, vt est Aquis Flauijs in columna, de qua suo loco. Vbi legitur.

CIVITATES DE- CEM AQVI FLAVI- ENSES. AOBRIGE- NS. BIBALI. COELE- RINI. EQVAESIL. I- NTERAMICI. LIMI- CI. AEBISOC. QVA- RQVERN. TAMA- CANI.

Hoc est.

¶Ciuitates decem Aqui Flauienses, Aobrigenses, Bibali, Coelerini, Equæsilici, Interamici, Limici, AEbisoci, Quarquerni, Tamacani.

¶Pomponius vero vno nomine, Gronios, seu potius, Grauios cõplexus est. Addit Iustinus Amphilochos, Græcæ originis. Strabo Hellenas, & Amphilochos: & Græcorum sobolis omnia, dixit Plinius. Nam præter Teucrum Telamonis filium, quem scribit Iustinus ad Callæciam venisse, & genti nomen dedisse, etiam Diomedes eo delatus, Tyden vrbem condidit, quam propterea AEtolam Silius cognominauit, libro tertio. AEtolaq; Tyde,

¶Durio vicinos amni, Spartano ritu degere, Strabo de Lusitanis agens memoriæ prodidit. Hecatombas, certamina gymnica, ludos, armis, equis, cestibus, & cursu solitos celebrare, itemq; cõiugia, Græcanico ritu, vt absq; dubio Græcam hi populi præ seferant originem,

¶ Liberi patris, atq; Olyßis vetustiora secula supra memorauimus. Adeoq; verum est Graecae originis multa in Hispania superesse vestigia, vt etiam linguae complura & vocabula, & Hellenismi, & pleraq; diphthongi, ipsiq; etiam additi nominibus articuli, eorumq; vsus apud nos & sit, & custodiatur. Aliquando curiositatis studio, atq; animi causa otio abusus, Syluam collegi vocabulorũ ferè quingentorum, cum sua dialecto, nobis ex Graeco relictorum. Quae persequi huius loci nequaquam est.

¶ DE MONTIBVS.

¶ Montes nonnullos habet Lusitania, sed quorum mentio facienda sit, Cicum, Barbarium, Iunctum, Herminium, Lunae montem, Tapiaeum, Cordibam, Alcobam, Murum, Maranum, & Iuressum. Mons cicus, ab Castro Marino oppido, Anaeq; fluminis exitu incipiens, tanquam Marianorum montium appendix, Algarbij regnum secat, & nonnullis emissis fluminibus in mare propinquum se condentibus, ad oppidum Algiazur cum fluuio eiusdem nominis in occidentalis Oceani littore deficit. De Barbario superius dictum satis.

¶ Lunae montem, nos Sintriae, ab oppido appellamus efficitq; promontorium illud, quod magnum siue Olisiponense appellant geographi. In quuius summis rupibus templum est sanctissimae Dei matri sacrum, ab indigenis maxima religione cultum, simulq; caenobium monachorum ad Diuum Hieronymum vitae institutum referentium, non tam numero, quam morum integritate suspiciendum. Ad radices montis in ipso promontorij cacumine, quo in Oceanum praecipitatur, templum olim fuit Soli, & Lunae sacrum. Cuius modo inter Littoraleis arenas ruinae tantum extant, & cippi aliquot inscripti superstitionis antiquae indices.

¶Vnus sic habet.

SOLI. ET LVNAE
CEST. ACIDIVS
PERENNIS. LEG.
AVG. PR. PR. PRO
VINCIAE LVSITA
NIAE.

¶Hoc est.

¶Soli, & Lunæ Cestius Acidius Perennis Legatus Augustalis proprætor prouinciæ Lusitaniæ.

¶Alter autem sic.

SOLI AETERNO LVNAE PRO AE
TERNITATE IMPERII. ET SALVTE
IMPE. CAI SEPTIMI SEVERI. AV-
G. PII. ET IMP. CAES. M. AVRELI.
ANTONINI AVG. PII.
CAES.
ET IVLIAE AVG. MATRIS. CAES,
DRVSVS. VALER. COELIANVS. VI-
ATI VSI AVGVSTORVM CVMV
SVALE NI SVA ET Q.
IVLIVS. SATVR. QVAL ET ANTO
NIVS.

¶Hoc est.

¶Soli æterno, Lunæ pro æternitate imperij, & salute imperatoris Gai Septimij Seueri, Augusti Pij, & imperatoris Cæsaris, Marci Aurelij Antonini Augusti Pij, Cæsaris, & Iuliæ Augustæ Matris Cæsaris, Drusus, Valerius cœlianus, Augustorum lua & Quincus Iulius Saturninus, & Antonius.

¶Est ibi præterea ingens alius cippus, qui habet supra triginta lineas litera minutiore. Verum iniuria temporis, & adspergine maris in tantam scabritiem deuenit, vt in vna quaq; linea vix literæ quatuor agnoscantur. Atq; hic est locus in quo, qui sacro sanctæ vetustatis inscriptiones typis in Germania edendas curauerunt, erutas fuisse aiunt quadratas columnas treis, in quarum vna vaticinium. Sybillæ contineri, asserunt.

¶VOLVENTVR SAXA LITERIS, ET ORDINE RECTIS.

¶Quod vaticinium ego fictum existimo, & treis illas quadratas columnas, treis esse cippos, quos dixi, sunt enim ingentes. Valentinum vero Moratium fabulæ assertorem, virum bonum, negotiatorem splendidum, literarum tamen latinarum rudem fuisse accepi, vt facile fuerit ab impostore quodam decipi, & nouæ rei admiratione inductum suspicor voluisse Germanos suos participare.

¶DE MONTE TAGRO, SIVE IVNCTO.

¶ Tagrum montem, in quo equæ vento concipiunt Olisiponi vicinum Varro asserit. In fœtura inquit, res incredibilis est in Hispania, sed est vera, quod in Lusitania ad Oceanum; in ea regione, vbi est oppidum Olisipo, monte Tagro, quædam è vento, certo tempore concipiunt equæ. Non disputo de conceptu ex vento, re nobis modo incomperta, sed quod ad institutum meum attinet, mouet mihi scrupuli nescio quid, similitudo Tagri, & Tagi, hoc est montis, & fluuij.

¶ Subdubitaui sæpè, referendum ne esset quod de monte ait, ad amnem, vt pro Tagro monte, amne Tago substitueremus. Quemadmodum fecit Plinius qui circa Olisiponem oppidum, & Tagum amnem, dixit: & Iustinus, in Lusitania iuxta Fluuium Tagum, sed duæ res impedimento sunt. Altera quod non bene diceretur equas concipere amne Tago, Altera Cullumellæ verba montem quoque nominantis, tametsi sacrum, non Tagrum; Verum quum id à Varrone acceperit ad illius lectionem reuocādus vtiq; est. Quod si quis opinetur etiam apud Varronem legendum. Monte sacro non repugnarem, si montem aliquem sacrum alicubi isto in loco legeremus. Sacrum montem in Callæcia esse nouimus ex Iustino. Sacrum & in Lusitania, qui eiusdem nominis efficit promontorium. Sed horum vterq; longissimè ab Olisipone distat, quum Varro vicinum dicat. Quare non audeo lectionem eius immutare: neq; temere in notæ eius auctoribus id faciendum censeo.

¶ Nam quod Plinius, & Iustinus iuxta amnem Tagum dixère, non tollit, in monte qui iuxta ipsum amnem sit, idem etiam fieri; vt verè dixerint hi iuxta amnem, & illi in monte. Cæterum montem hunc eum esse, quem Iunctum ad colæ vocant, contiguumq; illi Albardū, videtur liquere, ex equistrorum inibi passim multitudine per montem, quum solitariè tum etiam gregatim errantium. Corporatura illis mediocris, sed firma. Soliditas vngularum siccissima, pernicitas mirabilis; Quare capti, ac domiti, ad perferendos Labores, tam sarcinæ, quàm itineris, cæteris duritia, videlicet rupibus assueti longè præstant.

¶ Sed quanquam de conceptu ex vento disputandum à me negaui, referam tamen, quod inquirendæ rei gratia percontanti, mihi indicatum est. Diuerti abhinc septennium apud colonum agri Beneuētani, iuxta Tagum: Et quum ab illo quærerem ecquid de huiuscemodi conceptu, aut sciret ipse, aut ab aliis auditum meminisset, respondit, neq; se, neq; vicinos, qui equarias haberent, de ea vnquam re fuisse solicitos.

¶ Tantum vt equire fœminas animaduerterent, admitti eas curare. Se tamen cum pulchram equam haberet, cupereq; bene vendibilem in proximas nundinas efficere, ante initum, in Insula quæ in medio Tago est solam inclusisse, vt abundāti pabuli saginaretur. Inuisam post menses duos reperisse grauidam, miratumq; eo quod illuc nunquam accessisset admissarius, euentum expectasse. Septem ferè iam menses cum tulisset vterum, enixam non quidem animal, sed concreti sanguinis informem materiam, abortumq; suspicatum.

¶ De hac equarum genitura aliud noui nihil, miror tamen vt Virgilium, Siliumq; libro tertio taceam, Varronem doctrina tanta, esse veram asseuerantem, Columellæ habitam pro notissima, Plinium constare testatum, nec vno id loco referentem: Verum id inter se agitent physici. Nos ad susceptam materiam reuertamur.

¶ DE MONTE HERMINIO.

¶ Herminium montem, & olim in epistola ad Emmanuelem Sosam Arruncensis castri præfectum, virum nobilem, & eruditum, & post ad Ioannem Vasæum, ostendi eum esse, in quo Alacriportus ciuitas Aruncis, Alacretum, Maruanum, aliaq; oppida non contemnenda sita sunt. Ad quuius radices extant adhuc Meidubrigæ vrbis ruinæ, non procul à Maruano Castro, quuiusq; editissimum culmen supra dirutam vrbem, etiam dum veterem appellationem retinet. Herminius enim mons vocatur.

¶ Ipsa etiam destructa ciuitas a mõte cui subiecta est Herminia vulgo dicitur, siue, vt Lusitanè loquar, Haramini a. Supersunt tota illa inter monteis cõualle, heic turreis, illic super fluuium pontes, heic ædium nobilium strata pauimenta, etiam Asarotica, illic ductus aquæ fontanæ, parte alia parietes semidiruti, & alia veteris frequentię manifesta indicia. Fodinæ quoque plumbi, aurię vt indigenæ aiunt, multis locis per latera montis apertæ, vt non immerito Meidubrigenses Plumbarios Plinius cognominarit. Veni in loci huius notitiam primum ex ipso seruato ad hanc diem montis nomine, conspectisq; inter ruinas sepultę vrbis vestigiis. Deinde ex collatis Hircij, aut Oppij verbis in commentario belli Alexandrini, qui est ciuiliũ bellorum quartus, vbi refertur Cassius Longinus Meidubrigam oppidum, Montemq; Herminium, quo Meidubrigẽses confugerãt, expugnasse. Eamq; mihi opinionem confirmauit Antonini Pij itinerarium, tribus ab Olisipone Emeritam positis itineribus, Quorum in tertio Meidubriga lxiiij. M. Pas. distat ab Emerita, hoc est Hispanicis Leucis sedecim. Tot enim modo numerantur. Sic. Post Meidubrigam, ad septem Aras, vbi nunc alacretum est oppidum, M. P. xiiij. Plagiaria. M. P. xx. Emerita. M. P. xxx. In secundo autem sic, Post septem Aras. Budua. M. P. xij. Eratq; Budua ferè. M. P. xij. ab eo loco vbi nunc oppidum est Campi Maioris, extatq; eo loci fanũ Virginis matris, ad Botouam appellatum, videlicet Buduæ nominis in Botouæ nomen, facili ex cognatione literarum deprauatione: A Budua vero Plagiaria. M. P. viij. Inde, Emerita. M. P. xxx. Hoc ita explicandum censui, vt ab Emeritæ, ac Meidubrigæ propinquitate acquiescat lectoris animus, nec titubet, de Herminio mõte, ac Meidubriga à me modo expositis, quum paulo post, non parum inde remotiorem montem Herminium quoq; esse ostendero.

alllitur. Et ... de infra ... olio 52. //.

¶ Aio igitur nominatum, ac celebrem tota Lusitania, Stellæ montẽ multis oppidis frequentem multorum fluuiorum patrem, & vbi niues delicuere, ob pabuli abundantiam, maximè pecorosum, Herminium quoque esse, neq; obstare inter modo expositum, & hunc Stel-

lum sine continuis montibus longiusculum interuallum.

¶Quod autem stellæ mons Herminius vocatus quoque sit, patebit ex libris testamentorum, donationum, emptionum, ac venditionum, cœnobij canonicorum sanctæ Crucis Conimbrigensis.

¶In quarta igitur parte libri testamentorum, instrumento primo, Comes Henricus, & Regina Therasia, Alfonsi Henrici primi Portugaliæ regis parentes, ita loquuntur.

¶Facimus chartam donationis, de illa hereditate nomine sancto Romano, quæ est sita iuxta Senam, sub monte Hermeno. Valde vero notum est, Senam oppidum, oppidumque sanctum Romanum, sub stellæ monte esse, non longe ab insigni oppido, à Cabia Iuliani dicto, & lanificio celebri, de quo alias.

¶Instrumento octauo eiusdem libri, vbi agitur de hereditate Ansedi, habetur sic.

¶Ego Ansedus de medietate totius nostræ hereditatis, quam habemus in villa Lagaris in territorio Senæ Subtus monte Hermeno.

¶Instrumento decimo tertio, de hereditate Ioannis Garsiæ.

¶De nostra terra, quam habemus in territorio Senæ Subtus monte Hermeno in loco qui dicitur Assamassa.

¶Instrumento quinto decimo de sancta Maria de Mesquida. Et est inquit, Sita sub monte Hermeno, in partibus Senæ.

¶Instrumento duo de vigesimo, de hęreditate Pelagij Arieh. Sic.

¶De tota illa hæreditate, quã habemus in villa sancti Romani, in loco scilicet, qui dicitur Assamassa, subtus monte Concieiro. Vbi aduertendum sanctum Romanum oppidum, & vicum Assamassam sub monte Hermeno prius dicta, modo sub monte Concieiro collocari: Videlicet quia Concierius Herminij pars sit, peculiari nomine Sancto Romano, & Assamassæ imminens.

¶Instrumento vn detrigesimo de hæreditate Sancij Vermuizij Sic est.

¶De tota illa mea hæreditate, quam habeo in villa Pallacios, territorio Senæ, sub monte Hermeno.

¶In secunda vero parte libri venditionum instrumento primo, de hæredi̇iate Menendi Pelagij, Ita legitur.

¶In villa quam vocant Lagares, subtus montem Hermenum, in territorio de Sena.

¶Instrumento septimo, itemq; duodecimo.

¶In villa Sancti Romani, & in circuitu eius, sub monte Hemeno discurrente fluuio Aluia, & alias sæpe.

¶Semperq; hic mons Hermenus, vocatur non autem Stellæ, quasi nomem hoc recens, nec ita pridem sit impositum. Audiui à pastoribus inditum, argumento Stellæ, in summitate cuiusdam rupis ab natura effigiatæ.

¶ Herminij montis incolas à Cæsare Lusitaniam prouinciam post præturam vrbis adepto expugnatos, ad hunc modum scribit Dion sub libri trigesimi septimi finem. Quiuius verba, quanta potui fide ex Græco ita vertit.

¶ Hoc eodem tempore Faustus Syllæ filius, agonem monomachiæ pro patre fecit, & populum publico conuiuio excepit, & lauacra atque oleum gratis præbuit. Et hæc quidem in vrbe facta sunt.

¶ Cæsar autem post præturam, Lusitaniæ imperium accepit. Quumque potuisset latrocinia, quæ semper apud illos erant, tollere sine magno quopiã labore, otium habere noluit. Etenim gloriæ cupidus, & Pompeio, alijsque qui ante ipsum multum potuerant, inuidens, nihil paruum animo concipiebat, sed sperabat quidpiam, & ipse tunc posse efficere, consulque statim decerni, & opera ingentia edere. Quum propter alia, tum quia in Gadibus, quando quæsturã gessit, somnium viderat, quasi cum matre coiret, & ab interpretibus, ac diuinis didicerat, in magna se potentia esse futurum. Vnde & effigiem Alexandri ibi in Herculis templo suspensam videns, suspirauit, & conquestus est, quod nullum adhuc ipse opus magnum fecisset.

¶ Ex eo igitur tempore, cum liceret illi pacem habere vt dixi, ad montẽ Herminiũ versus est. Iussitque incolas eius in cãpestria ad habitandũ transire, prætextu quidẽ, ne à munitis locis prodeũtes latrocinarentur, re autem vera, quod non ignoraret, eos hoc nunquã

facturos, atq; ex hoc belli occasionem caperet. Quod & factum est.

¶ Eos igitur ad arma venire compulit. Verũ quũ finitimorum quidam veriti ne etiã in ipsos impetum faceret, filios, & vxores, & alia quæ chara, ac pretiosa habebant, vltra Dorium clam exportarẽt, interim dum hæc faciebant, ipse ciuitates illorum occupauit. Et post hæc certamine congressus cum ipsis est. Obijcientibusq; armẽta sua, ac greges, vt in Romanos ad prædam pecorum dissipatos incurrerẽt exercitum transmisit, illiosq; adortus deuicit.

¶ Inter hæc quum cognouisset eos, qui Herminium montem habitabant, abscessisse, & sibi recedenti insidiaturos, tunc quidem alio se contulit, rursus vero exercitum in eos duxit, & quum præualuisset, ipsos ad Oceanum vsq; fugientes insequutus est. Postea vero quam illi continentem relinquentes in insulam quandam traiecere, quum ipse naues non haberet, circa regionem mansit, compactisq; ratibus, partem quandam exercitus aduersus eos misit, multos tamen ibi amisit.

¶ Etenim terram quandam è regione insulæ existẽtem, quum aduertisset militum illorum præfectus, eosq; illuc adduxisset perinde ac pedibus transituros, ipse postea æstus reciprocantis vi coactus, & subductus est, & illos deseruit. Ex illis autem alij quidem egregie se vlti occubuerunt. Publius vero Scæuius, solus relictus, & scuto priuatus, adhæc multis vulneribus saucius, in aquam desilijt ac demum enatauit.

¶ Atq; hæc quidem tunc sic euenere.

¶ Postea vero Cæsar à Gadibus accersitis nauigijs in insulam cum toto exercitu transiuit, ipsosq; rei frumentariæ penuria laborãteis sine pugna ad deditionem compulit. Atque inde cum ad Brigantium Callæciæ ciuitatem præternauigasset, recto nauigiorum cursu, illos qui nondum ad id tempus classem viderant, exterruit, ac in potestatem redegit.

¶ Hoc, quod heic narrat Dion Cæsarem finitimorum Herminij ciuitates inuasisse, cum eo congruit, quod ait Suetonius Lusitanorum illum quædam oppida hostiliter diripuisse, quanquam neq; imperata detrectarent, & portas aduenienti patefacerent. Sed quæ nam Herminij pars heic intelligatur, mihi nondum satis liquet. Nam ex pecorum gregibus, & armentis, quæ Romanis incolæ separandi exercitus gratia obijciebant, videtur significari stellæ mons, vt ante dixi pecorosus, quanquam pars illa vergens ad Meidubrigam oppidum non parum etiam pecoribus abundet.

¶ Vxorum, filiorum, aliarumq; rerum in pretio habitarum exportatio vltra Durium, ad stellæ montem Durio propinquiorem videtur pertinere. Rursus fuga Herminiensium, & Cæsaris insequutio vsque ad Oceanum, expositopriori loco monti magis conueniunt. Sed quærendum vtrobiq; quæ nam insula ista fuerit terræ cõtigua, ad quam siue pedibus, siue natatu profugi transire potuerint, ad quam similiter, & milites traijcere tentarint.

¶Non fuisse Londobrin, quuius meminit Ptolemæus, (Berlengam modo dicimus) indicio est distantia à continente non modica. Et quum alia iuxta Lusitaniæ totius littus nulla nostro æuo extet, hæc de qua Dion loquitur, vel imcumbenti violentius mari abrasa, deletaq; est, vel certe pæninsula illa oppidi Pænisci iuxta Atouguiam, erit intelligenda. Nam etiam nunc alueo quingentis passibus lato à continenti seiungitur, qui pedibus æstu cedente transitur, redeunte vero, insula planè fit, neq; adiri vado potest. Et forte illo seculo fuerit aliquanto maior.

¶Certe non importuosum esse locum, vt eò Cæsaris classis adpellere, & in salo esse potuerit, Piratæ nouêre. Qua vna ex causa Ludouicus Athaidius tractus eius toparcha, vir dignus de quo sermo longior haberetur, apud Regem Ioannem tertium expositis illius oræ periculis, institit, vt liceret illic sibi castrum firmissimum, operibus, propugnaculis, omniq; ad arcendos piratas necessaria supellectile munitissimum extruere. Cui huiuscemodi inscriptionem præfixit.

¶SECVRITATI, ET MEMORIAE.

Emmanuelis. Lusitan. Regis. Pij. Fel. inuicti fil.
Ioannes. III. Lusitan. Rex. pius fel. inuictus.
Castrum Cum propugnaculis. ad oppidi munimentum.
Atque ad arcendos ab ora maritima
Piratas. Petente, & curante Domino Ludouico.
Athaidio. limitis Atougiaci toparcha.

¶ Eamq; rem ne in historia vrbium postea repeteremus, hic oblata occasione visum est non prætermittere. Epigramma quoque in tanti viri memoriam, hoc qualecunq; est ipsi fecimus.

Hæc infesta prius, Prædones sæpe marini
Qui faciebatis littora, quiq; mare.
Ite alio post hac, longeq; facessite portus,
Longe hinc per vastum velificate salum.
Donec Athaidum nostram tutabitur oram,
Stabit & hæc moles pulchra, superba, minax.
Piratis nullas datur hinc auertere prædas.
Nil rapere hac vobis in regione licet.

¶ AC DE HERMINIO SATIS IAM MVLTA.

¶ DE TAPIAEO MONTE.

¶ Tapiæi montis nomen apud scriptorum antiquorum quempiam non legi. Inueni tamen in vita sancti Martini Sauriensis presbyteri, scripta à Saluiato alumno eius familiari. Eam reperi in libro testamentorum, venditionumque Cænobij Canonicorum Sanctæ Crucis Conimbrigensis, charta quadragesima sexta.

Quod adnotare volui, vt memoriam sancti viri, quæ interciderat renouarem Quam aliquãdo spero me editurum, iisdem quibus scripta est verbis, vt lectori maiorem fidem faciam. Sed de hoc alibi. Quod ad rem facit de qua agimus, scriptor ille qualis qualis est, quum oppidum Saurium iuxta decursum Anei fluminis in Mundam labentis penè superflua curiositate describit, Ita ait. Ab vrbe Colimbrianorum decimo octauo Austrum versus, distat milliario. Ad Orientem sunt Tapiæi montis saxosa cacumina, & alia quæ sequuntur. Ex quibus patet Tapiæum montem esse, quem Ansidianum ab oppido nominamus, & inter Rapaciale, & Palumbare oppida excurrit. Quique à Thomario Conimbrigam euntibus saxoso nimis itinere per quam molestus est. Quod nos in carmine ad Lupum scintillam testati ita sumus.

Sic ereptaui cliuum Lapidose superbum
Ansidiane tuum, sic per sine sole molestos
Anfractus Tapiæe tuos, vergente senecta
AEger anhelaui.

¶Summum montis iugum supra Rapaciale oppidum, adhuc, vt ab indigenis didici, portus Tapiæus dicitur.

¶DE MONTE CORDVBA.

¶Corduba mons in Portuensi diœcesi, nomen adhuc vulgo retinet, nisi quod rusticorum inscitia, primum coheste montem Corduam cœpit appellare, postea deprauasse montem Coruum. De quo & de basilicis in eo Saluatoris, ac sancti Michaelis Archangeli, particularis fiet mentio in rebus ac historia sancti Rodesindi Episcopi, & confessoris, quam etiam aliquando, Deo bene iuuante, ex tenebris in lucem proferendam curabimus.

¶DE ALCOBA MONTE.

¶Alcoba mons ex Conimbrigensi diœcesi, per Visensem protensus, in Lamecensi, Muro monti coniungitur, nulla realia magis clarus, quam insigni Virginis Aroccensium parthenone, & fluuijs nobilium piscium troctarum, Lampetrarum, alosarumq́, præter alia vulgata genera, feracissimis. Quorum tamen alij in mundam, alij in Vaccam, in Durium alij se condentes, suorum nominum interitu dant incrementum alueis alienis.

¶DE MONTIBVS MARANO IVRESSO, SVAIO, ET MVRO.

¶Maranum, Iuressum, & Murum, adde, si placet Suaium ob id tãtum referendos putaui, quia Bracarorum prouinciam, ita mediam secãt, vt pars, quæ ab ijs tendit ad mare, Inter duriominia vocetur, de quuius regionis laudibus, fertilitate, amœnitate, ac salubritate extat opusculum lectione minimè indignum. Altera vero pars, quæ vltra eos montes, Minio ab læua relicto, Orientem versus adscendit, Transmontana vulgò appellatur.

¶ Videntur autem hi montes quasi rami esse quidam montis Vindui. Cuius Florus & Orosius meminere. Ptolemæus Vindium vocat, qui ex Pyrenæo supra Pompelonem Cantabrorum vrbem, per Victoriam eiusdem gentis ciuitatem, & Geminos Astures late excurrit, donec in duo diuisus cornua, altero Callaicum petit Oceanum, & Nerium promontorium, altero in meridiem flexus Bracaros, uti dictum est, dissecat, iuxta Aquas Flauias Lusitanam ingressus ditionem, ac varijs subinde locis nomina quoque varia sortitur.

Liber Secundus.

¶DE FLVMINIBVS.

MVltis fluminibus irrigatur Lusitania. Id silentio nõ præteriijt Strabo. Regio, inquit, de qua loquimur, fœlix est, & amnibus magnis, ac paruis irrigua. Qui omnes ab oriente pariter disiuncti à Tago sunt, & maiori ex parte nauigabiles, atque auri grumulis abundantes. E quibus Anæ, Tagi, Mundæ, Vaccæ, Durij, Auii, Limiæ, ac Minij tanta claritas est, vt in eis explicandis operam insumere superfluũ videatur, sunt tamen singulis quædam peculiaria, quæ lectoribus, vt opinor, non iniucunda sunt futura. Veluti Anæ tanto flumini cuniculis se totum condere non semel. Alicubi interstitio quadraginta milium passuum, rursusq; impetu maiori renasci. Potu eius ac pastu, ingenita naturæ vi adeo grãdescere pecudes, vt Ananis armentis, ac bobus, prima ex magnitudine palma, in Hispania tribuatur. Quũq; piscosissimus amnis sit, pisces tamen eius non tã iucunditate saporis

quam proceritate commendantur.

¶ Myrtilin vsq; â mari subeunt Alosæ, & Lampetræ, siue mustellas eas, siue fluuialeis murænas magis conueniat appellare, vt eas appellauit Tertullianus in libro de pallio notata Vedij Pollionis immanitate, qui damnata mancipia viuarijs earum immergebat, vt murænarum suctû paulatim absumeretur; & quidem lampetras Septimium intellexisse, indicant verba, quæ subdit. Terrenæ bestiæ, exedentulæ, exungues, & excornes. Marinæ siquidem murænæ, vt neque terrenæ bestiæ erant nuncupandæ, ita neque exedentulæ sunt, verum dentatæ etiam eminentius. Subeunt & Anam sub eidus Martias vsque ad iam adultam æstatem, Asturiones iusta magnitudine, sed raro maiores, quam vt bini mulum onerent clitellarium.

¶DISQVISITIO DE PISCE ASTVRIONE.

¶Peto vero â lectoribus hanc veniam, vt isto nouitio excellentis piscis nomine heic me vsum non indignentur, quando medicorum, quorum maxime interest, & eruditorum qui de piscibus scripserunt concertatio adhuc finem non reperit, & dissidentium mutuo sententiæ in aliqua certa appellatione, nondum conquiescunt.

¶Eorum, qui magis ad veritatem accedere videntur Paulus Iouius Silurum esse existimat, & sane sunt non pauca quæ fidem videntur facere, si ê diuerso non essent alia, quæ manifeste abrogarent. Nam cum Asturionem fateatur, maleficum neque esse, neque esse posse, quia dentibus omnino careat, sic ab natura formatus, quoniam piscibus non alatur, hoc vno argumento, suam de Siluro,

opinionem tueri non poterit.

¶ Nam Silurus maleficus est, & vt scribit Plinius, libro nono, capite decimo quinto grassatur vbicunq; est, omne animal adpetens, & equos innatanteis sæpe demergens. Ad hæc, hamo prehensus, morsu durissimi dentis sæpe hamum frangit, vt in nono historiæ animalium capite trigesimo septimo inquit Aristoteles. Quibus nihil alienius ab Asturione commemorari potest.

¶ Præterea eodem loco Aristoteles Silurum fluuiatilem piscem esse ait, quem sequitur Plinius libro nono capite decimo quinto. Quū enim de Thynnorum magnitudine esset locutus. Sunt, inquit, & in quibusdam amnibus non minores. Silurus in Nilo, Esox in Rheno, Attilus in Pado, & capite decimo sexto. Fluuiatilium, Silurus caniculæ exortu sideratur, libro quoq; trigesimo secundo, capite decimo. Siluri fluuiatilis, qui, & alibi quam in Nilo nascitur carnes impositæ &c.

¶ Strabo etiam libro decimo septimo Siluris abundare Nilum ostendit. Quod siquis propter Plinij verba postremo a me posita, Siluri fluuiatilis, ideo dictum existimet, quia sint & marini, qui tamen amnes adscendant, tum alios, tum etiam Nilum, id Strabo, de Nilo constanter negat Aristobuli auctoritate libro decimo quinto. Tradit etiam, inquit, Aristobulus nullum ex marinis piscibus in Nilum recurrere, præter alosam, & mugilem, & delphinum, propter crocodilos. De Siluro tanquam Nili indigena nihil dixit.

¶ Fluuiatilis ergo est. Asturiones vero, pelagici, nisi quod pinguibus pabuli gratia, dulceis petunt aquas, quibus, & pinguescunt, & salsuginis deposita tristitia in oblonijs longe suauiores gustui efficiuntur.

¶ Gulielmus Rondeletius, laborioso, & docto, de piscibus edito volumine, qui nunc Asturio est, Acipenserem Latinis fuisse contēdit. Dorioni Græco autori Oniscon dictum, Galaxiā Galeno. Sed quid respōdebit Plinio, qui libro nono, capite decimo septimo ait. Apud antiquos piscium nobilissimus habitus Acipenser, vnus omnium squamis ad os versis contra aquam nando mear. Nullo nunc in honore est quod quidem miror, cum sit rarus inuentu, quidā eum Elopem vocant.

¶ Quid etiam Plutarcho? Qui in libro de industria animaliū, quū dixisset pisces omneis cauere, ne ventus à tergo incumbens squamas surrigat, cieatq́. Addidit, hoc igitur commune piscium est omnium, Acipensere tantum excepto, secundum ventos & fluctus meat hic, squamæ vulsionem veritus, vt quarum commissuras ad flos versas habet. Vbi enim squamæ in Asturione? vt de conuersis ad os sileam.

¶ Nam quod Rondeletius litem se diremisse autumat, respondens, dictum esse hoc, ab ijs, qui Acipenserem eundem esse cum Elope existimarint, equidem probare, non possum. Piscem hunc, cui Asturioni nomen fecerunt neoterici, aut norat Plinius, aut non norat, Plutarchum præteream, non nosse, verisimile non videtur, cum esset omnium marium indigena, & omnium fere omnium, quum in Romano orbe, tum vero in ipsa Italia hospes assiduus. Si norat, & is Acipenser erat, qui poterat squamas eum non habere ignorare? Quomodo ergo Acipenseri, non modo squamas, verum ad os versas attribuit?

¶ Videlicet dormiens literis ista mandabat. Non norat fortasse, quoniam rarus inuentu esset. Ita certè Acipenser. Admodum enim raro capi, etiam in libro de fato, Cicero testis est, vt asserit in tertio Saturnalium Macrobius. Nam nos eum Ciceronis librum imperfectum habemus. Cui ignotum quoque fuisse Acipenserem in-

dicant ipsiusmet verba. Etenim cum allatum ad Scipionē dixisset, raro inquit, admodum capitur, sed est piscis, vt ferunt, in primis nobilis, & Plutarchus ipso in libro de Anthia sacro pisce apud Homerum, Eratosthenes inquit, Auratam videtur, Pernicemq; supercilio flauente, sacrumq; dicere. Multi Acipenserem. Nam & hic rarus est, & ægre capitur. Conspicitur autem circa Pamphyliam sæpe. Martialis quoq; rarum dicit.

Ad Pallatinas Acipensem mittite mensas,
Ambrosias ornent munera rara dapes.

¶Quis autem vel Plinio, vel Ciceroni, vel etiam Martiali credat, raro capi eum piscem, qui Pado, qui Tyberi, vt nihil amplius dicam tam familiaris sit? Acipenser autem non tantum rarus admodum, sed etiam omnino peregrinus.

¶In Halieutico dixit Ouidius Tuq; peregrinis Acipenser nobilis vndis. Sed dolendum quoniam in hoc versu fragmentum eius libelli nos destituit. Forte enim de Acipensere plenius instrueremur. Illud tamen satis est, peregrinum vocasse piscem, vt ea peregrinitatis appellatio Asturioni conuenire nullo modo queat, pisci perquam domestico.

¶Caret squamis Acipenser, inquit Rondeletius. Hoc nunquam enim cet per Plinium, neq; per Nigidium Figulum naturalium rerū maximum indagatorem, vt eum honoris causa vocat apud Macrobium Serenus Sammonicus, neq; per Plutarchum, neq; per Macrobium, ipsumq; Serenum, qui in Seueri principis conuiuio Acipenserem crebro elitarit, & quæ de squamis ad os versis à Plinio dicta sunt, vera esse ex Nigidio confirmarit.

¶ At ex Archestrati sententia Athenæo referente, Galeus Rhodius idem est cum eo, qui apud Romanos cum tibijs, & coronis, coronatisque ministris cœnis inferebatur, vocareturque Acipenser. Sit ita sane. Sed ostendendum erat Rondeletio, Asturionem Galeum esse Rhodium, eumque esse qui tanta pompa ad mensas deueniret. Quod ille non facit. Imo ille ipse Galeus Rhodius, potius idem esse cum elope uidetur. Nam elopem, quem in profundo tantum Pamphylio mari pasci, nec nisi raro, ac vix capi, aiunt Columella, & Aelianus. Rhodium quoque esse ostendit ex varrone Gellius libro septimo capite decimo sexto, vt Galeus Rhodius, & elops Rhodius idem piscis sit, á Romanis dictus Acipenser.

¶ Vnde & Plinius Acipenserem, quosdam vocasse elopem dixit. Inter quos fuit Appion Grammaticus, vt refert Athenæus.

¶ Theodorus Gaza homo non minus Latinè, quam Græcè eruditus, quique Græca nomina semper Latinè, quoad fieri poterat, reddere Conatus est, apud Aristotelem de historia animalium libro secundo, capite decimo tertio elopem Acipenserem transtulit. De branchijs enim piscium agens Aristoteles, ita scribit. Alijs binæ vtrinque alteræ simplices, alteræ duplices, vt congro, & scaro, Alijs quaternæ vtrinque simplices, vt Acipenseri, dentici, murænæ, anguillæ. Quod si certi essemus eundem cum elope esse Acipenserem, vt vertit Theodorus, & multi dixere Græcorum, hæc vna quaternarum branchiarum nota, satis nobis erat, ad excludendum ab Acipenseris nomine Asturionem.

¶ Etenim pro ea mole, tam exiguæ, simplices, & opertæ illi brãchiæ sunt, vt brãchijs carere sit potius existimandus. Naribus autẽ refrigeratur, & quã haustu collegit aquã, eã illo sẽper patẽtis proni oris foramine reijcit. Verum sit ne idem Elops Rhodius, vel Pãphylius

ſiue Galeus Rhodius, cum Acipenſere, viderint Græci. Certe tam Elops, quam Acipenſer peregrini ſunt. Ouidius in ſuperius citato libello ſic ait.

Et pretioſus Elops noſtris incognitus vndis.
Tuq́ peregrinis Acipenſer nobilis vndis.

¶ Quibus Ouidij carminibus adductus Plinius, in fine libri trigeſimi ſecundi falli eos dixit, qui Elopem Acipenſerem exiſtimaſſent, quum diuerſi ſint, licet, & hic, & ille peregrinus.

¶ Aſturio autem, vt antedictum eſt in omnibus Romani orbis fluminibus, paulo tamen maioribus, atq; in Pado, ipſoq; Tyberi tam frequens eſt, vt parum conſiderati fuerit hominis, quæ de Acipenſere, ſiue Elope dicta ſunt, Aſturioni tribuere, & Nigidium, Ciceronem, Plutarchum, ac Plinium, illiſq; minores, doctos tamen, & antiquos, tam pueriliter eſſe hallucinatos exiſtimare.

¶ Acipenſer igitur, ſit, ſi placet, cartilagineus, ſit triangulari corpore, vt eum contendit eſſe Rondeletius, dummodo ſit paruus, vt ait Athenæus, dummodo peregrinus, nec alibi, quàm in Pamphylio, vel in Rhodio mari, & raro, ac vix captus. Aſturio certe vulgatiſſimus piſcis eſſe non poteſt. Atq; hæc reſponſa ſint Rondeletio.

¶ Hermolaus Barbarus nobiliſſium ſtudiorū gloria inſignis, à Paulo Corteſio ſententiam rogatus, per epiſtolā reſpondit Aſturionē antiquitus Hyccam fuiſſe Athenæi teſtimonio, hac adductus coniectura, quod Hycca porculū ſignificet, & Aſturio præſertim adhuc paruus porcelletus ab Italis nominetur, à porco, vel porculo ſane per diminutione facto nomine. Quorū opinione Diuus iuuat Ambroſius, in dominica paſſione, cū dicit. Gutto ſiue gulo porcellū amat, vt comedat.

Et in Hexamero, Iudæos marinis porcis vesci dicit, quum terrestribus abstineant. Quæ coniectura non tam frigida est, quam eam Iouius existimauit.

¶Si tamen frigida videatur calfaciamus nos eam verbis Isidori scriptoris, neq; hesterni, neq; tanquam ignobilis contemnendi. Is Ethymologiarum libro decimo secundo, Capite de piscibus, diserte, & sine vlla ambiguitate, Asturionem modo Italis vocatum, ita describit. Porci marini, qui vulgo vocantur Suilli, quod dum escam quærunt, more suis terram sub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent oris officium, & nisi rostrum arenis immergant pastum non colligunt.

¶Non potuit, neq; planius, neq; euidentius res aperiri. Rostrum habet piscis oblongum, instar proboscidis, sub mento circa guttur foramen, magis, quam os, dentes autem nullos, neq; maxillas. Quare dum pascitur rostrum limo, soloq; aluei, vt immergat, necesse est, nihil alioqui comprehēsurus, Eoq; fit, vt cum pascitur, limi reuolutio è fundo ad summam aquam pertingens indicium latentis cosoci faciat piscatoribus. Bene igitur pisce nobis expressit Isidorus. Nec tacuit nomen hoc, quo Hispani omnes vtimur. Suillos enim appellamus, siue vt mere Lusitane dicam Soilhos.

¶Quod si de Isideri fide dubitabūt, quibus is autor idoneus non videtur, inter varias de Siluro, Onisco, Galaxia, & Acipensere sententias, ne videatur absurdum, si etiam nos scrupulum doctis iniiciamus, adductis duobus piscium generibus, qui Asturiones nō inepte videri queāt. Ex Niliacis piscibus, a Strabone primo loco numeratur Oxyrinthus, ex eo vtiq; dictus, quod oblogum, atq; acutum rostrum habeat. Talia vero esse Asturionum rostra, indubitatum, nec minus certum frequentem in Nilo esse capturam.

¶ In Danubio quoque ac Borysthene piscis capitur, cuius ita meminit Plinius libro nono, capite decimo quinto. Et in Danubio, mari extrahitur Porculo marino simillimus, & in Borysthene memoratur praecipua magnitudo, nullis ossibus spinisue interfitis, carne praedulci. Emēdat eum locum Gelenius, & pro, mari extrahitur, reponit Mario extrahitur, vt hic piscis ossibus, ac spinis carens, Mario vocetur. Emendandi occasionem sumpsit partim ex eo, quod quum illic fluuiatici pisces referantur, marino locus esse non videbatur, partim quod hunc Itali, quibus ob salsamēta notus est, Moronem adhuc semilatino appellent nomine. Iouius inter salsamēta praedura, valdeque rubentia ignoti sibi piscis frusta, Moronem vocat.

¶ Sed enim si tueri veterem lectionem velimus, intelligemus Pliniū innominatum reliquisse, signa autem dedisse maximae cū marino Porculo similitudinis. Et capi quidem in Danubio, ac Borysthene, verū ē mari extrahi. A mari enim tractus Danubium, ac Borysthenem subit. Vtro autem modo legamus non multum refert, nisi quod Gelenij lectio blādior est. Mari extrahitur, pro trahitur ex mari, & paulo coactior. Quanquam nec sic tota periodus mihi non suspecta est. Desidero enim Plinianae dictionis iuncturam, & concinnitatem, quae languida, ac dissoluta heic videtur. Quare donec alius me foelicius locum emendet, ego ita legerem.

¶ Et in Danubio Mario extrahitur, Porculo marino simillimus, & in Borysthene. Memoratur praecipue magnitudo nullis ossibus, spinisue interfitis, carne praedulci. Hoc videlicet sensu. Praecipue memorari in eo pisce magnitudinem sine ossibus, sine spinis interfitis, carne autem praedulci. Caeterum hunc piscem, siue innominatum, siue Marionem dictum, Hermolaus in Corollario capite de Homotaricho, Antacaeum existimat, sortitū nomen hoc ab amne, qui in Maeotin ex regione Antacarum influit. Eos pisces Delphinibus magnitudine pareis libro decimo septimo Strabo asserit. Herodotus autem libro quarto de Borysthene agens, magnitudine cetaceos, spinis carētes, & ad Salsuram dicit optimos. Atqui à Borysthene, Phasi, &

Tanai, salsamenta, ex Asturionũ ouis salitis, Cauiaria vulgo dicta, & ex dorsuali parte, quæ vocãt Schinalia, & pleuras, idest, latera, & hypocælia; idest, abdominis, pubisq́ partes, per totam Italiam circunferri, vulgatissimum est.

¶ Ea salsamenta, quæ ex Asturione esse omnes fatentur, Hermolaus ex hycca, vel hysca, idest porculo marino constanter affirmat. Hyccã autem, siue hyscam sturionem Italiæ consensu ait appellari. Considerent igitur, & expendant eruditi, num Oxyrynchus Strabonis, Mario siue innominatus Plinij piscis, quem Antacæum Hermolaus interpretatur, ipseq́ Strabonis, & Herodoti Antacæus, hycca, siue hysca Athenæi, & porculus, idem omnimo piscis sit, Sturio, siue Asturio modo vocatus.

¶ Verum Mario, vel innominatus Plinij piscis, sitne idem, qui marinus Porculus, an alius illi simillimus liquido nobis non distinxit Plinius. Mihi satis est innominatum hunc, vel Marionem, siue Antacæum, sine ossibus sine spinis, carne autem prædulci, ac simillimũ marino Porculo indicari. Iam enim hinc habeo porculum marinum ossibus, ac spinis carere, & prædulci esse carne. Isthæc Sturioni inesse qui ignorat, Asturionem neq́ vidit, neq́ gustauit.

¶ Si vero quis obiiciat Asturioni ossa quædam minime deesse, videlicet in capite, huic respondero ea nequaquam vera esse ossa, sed calsam quandam cartilaginem, aut si senior piscis est, eaq́ ossa habeat duriuscula, id tam pusillum est, vt pro non ossibus merito habenda sint. Si vero idem est Mario, & Antacæus, & Porculus marinus, imo etiam si diuersus est, simillimus tamen, relinquitur recte nos docuisse Isidorum.

¶ Tot nomina, inquiet aliquis, vni pisci? Neminem ea nominum multitudo conturbet. Sapienter enim Plinius loco ante citato, Græ-

cis enim in pleriſq; nominibus, vti par erit, quando aliis, atq; aliis eoſdem diuerſi appellauere tractus. In Aegypto itaq; à roſtri effigie Oxyrynchum dixere ad Boryſthenem, & Mæotim Antacæ gentes ſibi domeſtico Antacæo nomen fecere. Hyccam Græci, vel Hyſcam maluerunt. Latini porculum, & porcum nominis ab Iſidoro red dita ratione.

¶Congi latiſſimum in Aethyopia regnum, cum ſuis regibus, opera, & ſtudio pientiſsimorum Luſitaniæ regum, ab Idolorum cultu conuerſum eſt, & in Chriſti religione mira pietate perſeuerat. Per eius medium, vt ferunt incolæ, Nili brachium ab ipſis ſtatim fontibus diuiſum, tam vaſta magnitudine, ac, tanto impetu, non modo fluit, verum etiam rapitur, vt duodecim millia paſſuum latitudo excedat, alueo ad immenſitatem profundo. In eo iſdem piſces, eademq; animalia gignuntur, quæ in brachio illo, quod per Aegyptum meat, proceriora tamen, & corporum mole auctiora omnia. Immanes ibi & Crocodili, & hippopotami, & aliorum Nilo domeſticorum piſcium maxima toto flumine multitudo.

¶Aſturionum quoq; ingens copia, fiſci tamen regij. Capitaleq; eſt captum piſcem regium ad regem non deferri. Delatum ipſe cui vult donat. Angullum ibi vocant, id eſt, Porcum. Differentiæ tamen cauſa, Angullum amazi, hoc eſt aquarum Porcum dicunt.

¶Duo hinc ſumo argumenta. Alterum Nili Aegyptiaci, Oxyrynchos, Aſturiones in hoc Aethiopico brachio captos mihi videri. Nã & heic, & illic, iidem Nilo familiares immeant, & naſcuntur piſces, eademq; reperiuntur animalia. Neq; futile videri argumentum debet, quũm eodem bis vtatur Plinius libro quinto, capite nono tum circa Nili originem, ex lacu Nilide, ibi, inquit, piſces reperiuntur Alabetæ, coracini, ſiluri, Crocodilus quoque. Inde ob argumentum hoc Nilus ortus creditus, tum mox, quum aliquot dierum itinere conditum, in Maſſæſylorum gente dicat erumpere, iiſdem animalium

argumentis, Nilum agnosci tradit. Qumq; se rursus condiderit viginti dierum desertis, prosilire tandem ad proximos Aethiopas, fonte nigri vocato. Diuidi autẽ in ramos, vt Aegyptum praeteream, indicio est, Zanaga appellatus amnis iisdem refertus animalibus, quẽ a Nilo defluere compertum à nostris est.

¶ Alterum duorum, quae me sumere dixi argumẽtorum, Porcorum videlicet nomen, quod illis tribuit Isidorus, Aethiopicarum gentiũ consensu validius confirmari. Sed vt tandem finiam, si leuioribus coniecturis vsi videamur, interim tamen dum veritas eruitur, arbitratu suo appellent Itali, caeteraeq; nationes, recenti nomine Huriones, siue potius Asturiones, à Minio Asturiae flumine, vt apud Clementem septimum Pont. Max. noster Michael Siluius disseruit, appellemus nos porcos marinos, aut si amphibologiam timemus, quia sunt & alij porci marini, tum Plinio, tum Straboni, simpliciter appellemus Suillos, nomine à mille iam annis, & supra Isidori aetatem, Hispaniae nostrae peculiari, ac vernaculo. Sed de his nimis multa.

¶ DE CALLIPODE.

¶ Callipodis meminit solus Ptolemaeus, estq; is qui in Cetobrigensem, ac Salaciensem sinum ingreditur, ad duodecim millia passuum supra Salaciam, onerarijs nauigijs, & celocibus nauigabilis. Nos vulgo Sadanum appellamus. Quod nomẽ, vt non à fonte, vel ab origine, quasi suũ detulit: Sed postea quam Exarrama, Odiuella, sancta detinentia, diuersis ex locis collecta, torrentium, ac fluentorum multitudine in amnium iustorum opinionem aucti, & in alueum vnum confluentes, paulo supra portum Regium, suis depositis nominibus honorem illi cesserunt, Sadanus vocari coepit, ita nomen id non longe perfert. Sed post sedecim, aut paulo amplius milliaria vsurpatum amittit. Salaciensi aestuario longissimo praeoccupatus. Videlicet, ne recens vsurpato nomine, Deae Salaciae, ex qua vrbi no-

men, de interitu fluuiorum trium superbius se iactaret.

¶ Familiares huic flumini sunt mugiles, cum cephali, cum labiones, barbi, & anguillæ egregio sapore. Bocæ quoque, & minores alij pisces. Atque vbi salsis intermiscetur vndis cammarorum, pectinumque prouentus ingens. Raro lampetræ in eo capiuntur.

¶ DE TAGO.

¶ Tagus in sinum Olisiponensem ingressus, librum pro sua dignitate poscebat peculiarem. Tot enim vrbes, tot valida, & opulēta oppida, in sinus ambitu, & per vtrasque amnis ripas, centum fere milliū spatio. Tantum vetustatem colligenti, idonea modo materia non est.

¶ Quin & multa, quæ de fluuio Strabo prodiderat, ad nos integra non peruenerunt. Indicio est, confusa verborum series. Deinde promontorium Barbarium, & eruptiones Tagi, in quas recti nauium cursus, Sunt autem stadia decem. Hoc in loco, & maris infusiones ingruunt, quarum vna vltra stadia quadringenta extenditur à turri iam dicta. Ea in parte aquantur &c.

¶ Certe corruptum locum, vel hoc testatur. A turri iam dicta. A qua turri? Nullius enim mentio præcesserat. Et illud. Ea in parte aquātur. Iponlacia. Quibus restituendis locis cum impar ego sim, expectanda erunt, vel fœliciora ingenia, vel exemplaria emendatiora.

¶ Miscetur Tagus marinis aquis in intimo sinu ad oppidum villæ francam. Latitudinem ostij Strabo stadiorum esse viginti tradidit, altitudinem vero permagnam; vt à nauigijs milia decem vectantibus nauigari facile possit. Hoc verum est, nauigatur que duplici ca-

nali, veteri, ac nouo, & quod ait in superioribus campis æstus acceßione duas diffundi inundationes, vt ad stadia centum & quinquaginta facies extet pelagi, reddaturq; planicies tota nauigabilis, hoc nos experimur ab ipso oppido villa Franca, vsq; Beneuentum. Sed insula stadiorum triginta longitudinis, & æqualis fere latitudinis, fertilis optimisq; uitibus consita, quæ nam fuerit, assignare non possumus.

¶ Multæ ibi sunt insulæ, ac fertilißimæ quidem, sed nullis vinetis cositæ. Frumentariæ enim factæ omnes sunt, aut pastionibus seruatæ.

¶ Quod vero dicit agrum circum circa bonitate cōspicuum scimus, non solum eo loci, sed ex vtroq; amnis latere campos illos ad Tancos vsque, limosis inundationibus, tam læios, ac fæcundos effici, vt simplicißima, fereq; nulla aratione triticum quidem, & ordeū quinquagesimo ab satione die metatur, singulari terrarum omniū exemplo. Statimq; in leuiuscule aratis dicam, an scalptis: milium seratur, vbere ocyßimoq; prouentu, vel inter paucißimos a messe sublata dies, nullo satu, sed sponte seges regerminet, fæcunditate restibili.

¶ Vt quod de Erytheia cōtra Lusitaniam insula, quæ nusquam modo est, mela tradidit, longe in his agris, amnisq; insulis cōtingere copiosius experimenta demonstrent. Siue frugum vbertas, siue pabuli abundantia requiratur. Tale ingenium glebæ est, quam Tagus inundationibus lætificat. Vereq; dixit Strabo. Vicina Tago cæterorum opulentißima sunt oppida.

¶ Amnis quidem piscium feracißimus est, ostreorumq; redundans. Inter Taganos pisces principatum obtinent Alosæ, & propter bonitatem, & propter copiam. Alterum Alosarum genus, de quo in Aegidio Scallabitano disputaui, sabogarum, vel Sabellarum, stri-

gosius, insipidiusque est, præterquam Maio mense, tunc enim aliqua in edulijs habent gratiam, verum ita, vt recentes à flumine prunis in craticula tostæ, petroselini pultario ex piperi, ac mali medici succo cõdiantur, vt merito de his intellexerit Ausonius, quum in Mosella dixit.

Stridentesque focis obsonia plebis alosas.

¶ Raræ in Tago capiuntur Lampetræ, rariores Marini porculi, siue Suilli: Iam enim audeo Isidoro niti. At celebris illa auri fama per omnes poetas vulgatissima, obscurior modo, ac prope extincta est, cautione legum, ne commotæ arenæ depressiores frumentarios agros nocumento afficiant. In testimonium tamen cantatæ gloriæ, regum Lusitanorum sceptrum ex Tagano auro, quo purius reperiri nullum potest factum, & scimus, & non semel vidimus.

¶ DE TAGI NOMINE.

¶ De ipso Tagi nomine, quũ aliquid etiam cuperem annotare, nihil inuestiganti oblatum est, quod vllum operæ esse pretium existimarem. Piget autem fabularum, quas Ioannes Annius in fictitium suũ Berosum effudit, Tagum dictum fuisse à nomine regis, qui post Brigum in Hispania regnarit. Isidorum demiror virum magnum & rerum multarum bene peritum, nec elegantiorum literarum tam expertem, vt insolenti fastidio sit à dicendo testimonio ablegandus.

¶ Is etymologiarũ libro decimo tertio. Tagũ inquit, fluuiũ Carthago Hispaniæ nũcupauit, ex qua ortus procedit. Fluuius arenis auriferis copiosus, & ob hoc cæteris fluuijs Hispanorum prælatus.

¶Omitto quod non oritur à Carthagine Tagus, siue Carthaginem nouam Asdrubalis intelligamus, siue veterem Ilercaonum etiã Hispaniæ, cuius solus meminit Ptolemæus, non autem Cicero, sicut ex non adhibita diligentia existimauit, & adnotauit in Pomponium vadianus adducto Ciceronis loco de lege agraria. Tum ipsam veterem Carthaginem vendunt. Cicero enim quam veterem Carthaginẽ vocarit, satis aperuit libro secũdo de eadem agraria lege. Et in Africa, ipsam veterem Carthaginem vendit.

¶Verum hoc omisso, intelligere non possum quo nam modo Tagus à Carthagine sit nuncupatus. Neq; tamen mirum, si Isidori coactior, ac cõtortior etymologia videatur, quum M. Illi varroni non perbene semper res ea successerit.

¶Fuit ex nostris, qui alicubi scripserit Olyssem quo tempore Olisiponem condidit, a socio Tago, qui in flumen ceciderit, ipsum Tagi nomen fluuio indidisse. Nec abhorrebat à vera similitudine, si antiquitatis fundamento niteretur.

¶Fateor igitur nõ nosse me vnde isthæc Tagi originatio processerit. Sed vnde vnde sit, antiquissimum nomen est, nec aliud flumini fuisse comperitur. Bætin Circium ab incolis apellatum scribit Liuius. Græcorum quidam, Tartessum dixere, vt Stesichorus apud Strabonem. Stephanus ab indigenis Percem vocari tradit.

¶Tago nulla nominis contigit mutatio, neq; apud Græcos, neque apud Latinos. Esse vero nomen vetustissimum etiam viris propriũ in Latio, ostendit Virgilius AEneidos libro nono. Dum trepidant, iit hasta Tago per tempus vtrumq;.

¶Hispano quoq; regulo cuidam, nomen idem fuisse, quum rerum in

Hiſpania Carthaginienſes potirentur, auctor eſt Silius libro primo Aſdrubalis crudelitatem, Tagi reguli ſæuum interitum, & ſerui non minus magnanimam in vindicanda iniuſta domini cæde, audaciam, quam in perferendis ob patratum nobile facinus cruciatibus, generoſam patientiam his carminibus proſequutus.

Interea rerum Aſdrubali traduntur habenæ.
Occidui qui ſolis opes, & vulgus Iberum,
Bæticolasq́ viros fatis agitabat iniquis.
Triſtia corda ducis, ſimul immedicabilis ira,
Et fructus regni feritas erat. Aſper amore
Sanguinis, & metui demens credebat honorem.
Nec nota docilis pœna ſatiare furores.
Ore excellentem, & ſpectatum fortibus auſis,
Antiqua de ſtirpe Tagum, ſuperumq́ hominumq́
Immemor, erecto ſuffoſſum robore, mæſtis
Oſtentabat ouans populis ſine funere regem.
Auriferi Tagus adſcito cognomine fontis,
Per que antra, & ripas nymphis vlulatur Iberis.
Mæonium non ille vadum, non Lydia mallet
Stagna ſibi, nec qui riguo perfunditur auro
Campum, atq́ illatis Hermi flaueſcit arenis.
Primus inire manum, poſtremus ponere Martem,
Quum rapidum effuſis ageret ſublimis habenis.

¶ DE MVNDA.

¶ Munda ſequitur, in medium fere vltimi promontorij latus efflues vt Mela tradidit. Inter Durium, atq; Tagum, æquis fere ab vtroq; ſpatijs ſeparatus. A Durio Tagus inquit Plinius. CC.M.Paſſ. interueniente Munda.

¶Non longe oritur, aurifer & ipse, minoribusq; nauigijs aliquatenus, cymbis vero fluuiaticis, vsq; Conimbrigam hodiernam, & supra nauigabilis. Abundat Alosis, Lampetris autem vbiq; scatet laudatissimis, in superioribus etiam Troctis. Rapax est, ac modicis imbribus excrescit ad insaniam.

¶Agros fœcundat tritico, ordeo, secale, olyra, milio, panico, & præcipue lini magna copia tenuissimi, & quum quouis optimo conferendi. Non procul Catina oppidum (ita enim legendum) vulgo Catima dictum, etiam adhuc extat, in quuius agro fontes illi sunt Plinio libro secundo memorati, alter omnia respuens, alter absorbens, ille quia fere communem cum reliquis naturam habet, miraculo nequaquam est. Hic propter mirabilitatem quotidie a visentibus frequentatur. Feruentiam vulgus appellat.

¶Vidi egomet cum illo issem cum Alphonso Cardinale principe memorabili, cæsam arborem bene magnam in lacunculum arenæ, in quo ebulliens fons diffunditur pedali altitudine, iniectam, paulatim inter arenas sorberi, & post paruam moram non comparuisse.

¶Amnis Straboni Muliadas appellatur. Sic enim libro quarto circa medium fere scribit. Deinceps post Tagum nobilissima flumina sunt Muliadas, paruas habens nauigationes. Itidem Vacca fluuius.

¶DE VACCA FLVVIO.

¶Medio fere inter Mūdā, & Duriū interuallo, vacca in mare influit

& ipse, vt Strabo ait, quemadmodum, & Munda paruas habens nauigationes: Nec longe ortus, alosarum, lamperrarum, troctarumque ferax. Vacuam illum Strabo vocat, Vacum Ptolemæus. Oritur non peregre; sed paulo supra Akobam montem collectus, indeque leni alueo illapsus multos, nec exiguos fluuios, ac fere parem Agatham in se condit, Iamque intra modum magnus miscetur mari.

¶Errore putauere quidam vacceos populos ab eo denominatos, quum intra Lusitaniam ortus, latissimis Vaccæorum Tarraconensis prouinciæ populis dare nomen non potuerit. Potius igitur a Vaccæ oppido, quod fuit iuxta Pyrenæum, vt refert nono etymologiarum libro Isidorus, Vaccæum nomen est factum, & late per citeriorem Hisqaniam propagatum.

¶Sed de Vaccæ fluminis ostio, maritimoque tractu, inter recensendas vrbeis, quod ad rem faciat non omittemus.

¶DE DVRIO.

¶Durius claritate sua, & scriptorum testimonio celebratissimus, aquarum mole Tagum superat, nisi quod compressiore, vt fere inter monteis, alueo fluit, Tago per liberos, & planos campos ad ostentationem se dilatante. Hinc apud nos vice prouerbij vsurparum, Tagus tulit famam, sed Durius vehit aquas.

¶Cæteris omnibus, Minio excepto, grandiores fert alosas, Lampetras, & Troctas, quas iure præferunt delicatioris gulæ æstimatores.

Salmonum parcior,& Asturionum.

¶Nauigatur aduerso amne M.P. fere centum, vsq; ad cataractam, vnde ex rupe lenunculorum adscensum impediente, magno fragore præcipitatur. Ingens ibi lampetrarum rupi subcadente in arcum aqua oribus adhærentium captura est. Locum cum oppidulo, Sanctum Ioannem ad Piscariam, vulgo appellant.

¶Nobis adolescentibus Martinus Ficaretus iuris consultus,& Latinarum literarum non imperitus, quibus operam non ignauam sub Politiano Florentiæ dederat, cum intelligeret, amota cataracta, posse cymbas vsque ad maxime frumentarios, Sarabris, Senticæq; agros paruo negotio subuehi, & frumento onustas prono amne redire, nō minima laxioris annonæ prætenta spe, patriæ emolumento, rege permittente, priuatus ipse, & impari tantæ rei censu, moliri opus attentauit, bonamque obstaculi partem summo labore irruperat.

¶Verum illudentibus optimo viro, vel qui ex vetere forte simultate nondum illi erant pacati, vel quibus mos est, facilius aliorum egregios reprehendere conatus, quam egregium aliquid ex se conari, hominemq; tanquam semidelirum, apud Regem criminantibus, neq; modo principali munificentia non iuuandum, sed cœpto temerario etiam prohibendum obloquentibus. Cataractam enim illam, & meatum subterraneum non procul a Brigantia vrbe, ybi terræ, & rupibus mersus amnis æstiuo tempore fere per mille passus subterlabitur, diuinum non sine prouidentia esse opificium, negata Hispanis in mediam Lusitaniam vsque ex vaccæis eà illabendi facultate. Quasi vero vna illa rupe totius patriæ securitas niteretur, tandem familiari sua re attenuatus, inter uersoque æmulorum malignitate regali fauore, desperata perficiendi spe destitit.

¶Aurum vehere Durium, si nos ignoraremus a Silio poteramus admoneri, dicente. Hinc certant Pactole tibi, Duriusque Tagusque. Terris tamen parcitum est, salutari legum interdicto, quemadmodum de Tago ante diximus. Nomen amnis Latini magno consensu Durium appellauere. Ptolemæo Dorias est. Dioni Dorios. Straboni tum Durios, tum Durias.

¶Non bene quidam miscuerunt Turiam cum Durio, idem ambobus nomen facientes, credo ob Hispanicarum rerum ignorationem, quia Turia non tam celebris est. Fluit autem Turia iuxta Valentiam, de quo Pomponius libro secundo Sætabin, & Turiam, & Sucronem non magna excipit flumina. Et Plinius libro tertio capite tertio. Valentia colonia tribus M. pass. a mari remota. Flumen Turia. Ita enim legendum, & apud Pomponium, & apud Plinium, erudite & vere contendit Hermolaus.

¶Citat locum Priscianus libro quinto, & sexto, ex secundo Historiarum Sallustii, Inter læuam mœnium, & dextrum flumen Turiam, quod Valentiam paruo interuallo præterfluit.

¶CN. quoque Pōpeius in epistola ad senatum (quæ vna cum Sallustianis fragmentis circunfertur) ex fide veteris codicis, quem apud me habeo. Recepi Galliā, ait, Pyrenæum, Lacetaniam, Indigetes, & primum impetum Sertorij victoris nouis quidem militibus, & multo paucioribus sustinui. Et paulo post. Castra hostium apud Sucronem capta, & prælium apud flumen Turiā, & Dux hostiū C. Herennius cum vrbe Valentia, et exercitus deleti satis clara vobis sunt.

¶Vbi corrupte legitur apud flumen Durium. Turiam enim vocari id flumen de quo Pompeius loquitur, ostendit Plutarchus in Sertorio. Remedia inquit, in rebus aduersis, magis claram eius virtutem faciebant, veluti in ea pugna quæ, apud

Sucronem cōtra Pompeium commissa est, & rursus in ea quæ apud Turiam aduersus Metellum simul & Pompeium.

¶Et adducunt quidam Claudianum in laudibus Serenæ.

Te nascente, ferunt, per pinguia culta tumentem
Diuitijs vndasse Tagum, Callæcia risit,
Floribus, & roseis formosus Turia ripis
Vellere purpureo, passim mutauit ouile.

¶Plerisq; tamen visus poeta est non satis œconomiæ prospexisse. Nam cur fluuium paruum, & alias ignobilem, prætermissis Ibero, Bęte, Ana, Durio, ac Minio maximæ rei, quam efferre gestiebat, tāta pompa seligeret, ac formosum roseis ripis vocatū Tago copularet, fluminū Hispanorum famæ vulgatissimæ, & dotem quæ pecularis Bæti est, vt ait, Martialis. Aurea qui nitidis vellera tingis aquis, illi tribueret? Quare lectionem emendarunt, & pro Turia substituerunt Duria, quasi acceperit Claudianus hoc ex Strabone, qui vt dixi Durion, & Durian appellat videturq; congruere sensui. Nam dixerat Callæcia risit floribus, adnexuitq; fluuium, qui Callæciam, & Lusitaniam dirimit.

¶Primam autem nominis syllabam propter Græcam diphthongon produxisse creditur, videlicet homo Græcus. Nos tamen Silium præponimus, qui nomen id non tantū in eo, cum flumen significat, verū etiam cum virorum proprium est prima syllaba breui semper enunciat, vt libro quinto.

Quam victor sub mœnibus ille Sagunti abstulerat Durio.

Et libro decimo sexto.

Nobilis hunc Durius stimulabat in æquore currum.

¶ Claudiani vero Turiam mutare non audemus, potiusq; circa œconomiam labeculam illi condonandam, quam audaciæ nimiæ, tum circa declinationẽ tum circa mensurã syllabæ, adspergendã ta bono poetæ notã existimamus. Turia igitur, Turia sit, & Durius suo fruatur nomine, vt Latinis placuit. Nã Græci, in recensendis Latinis virorũ fluuiorũ, & vrbiũ nominibus, mire variãt, neq; sibimet ipsis cõstant.

¶ DE FLVMINIBVS BRACARORVM.

¶ Post Durium, quo Lusitanos a Callæcis separari supra docuimus per Grauios, qui Bracari postea dicti sunt, fluunt, inquit Põponius, Auo, Celandus, Næbis, Minius, & cui obliuionis cognomen est Limia. Non seruauit ordinem Pomponius, sed satis habuit omnes nominare.

¶ Ordo sic habet. Celandus, Auo, Næbis, Limia, Minius: Ita enim a Durio sequũtur. Est autẽ Celandus is fluuius, qui ad oppida Læciã, & Matusinos mare ingreditur, æstu iuuante, etiam nauigiis aptus.

¶ Auo, siue Auus, vt Ptolemæo placuit, notior est, & nauigiorum capacior.

¶ Næbis is est, qui & oppido, & ponti Næbiæ (cuius mentionem facit in itinerario Antoninus) nomen dedit, sed vbi Cadauo iungitur, sub Cadaui appellatione exit in mare, ad oppidum Fanum.

¶ Limia nomen retinet. Strabo alterius nominis mentionem facit.

¶ Obliuionis, inquit, fluuius, quem quidam Limæam, alij vero Belionem vocant. Decipitur autem Strabo in eo, quod ait Limiam à Celtiberis, & Vaccæis fluere. Nõ longe enim oritur, ex palustribus quibusdam locis inter Aquicaldensem vrbem, & oppidum Mentẽ Regium, Tractusq; ille vulgo Limia dicitur, & incolæ Limici, vt ex columna Aquiflauiensi, quam supra posui, apparet.

¶ Cognominis obliuionis causam, Strabo idem prodidit, & nos ab illo, quum de Celticis ad Anam ageremus, summatim attigimus: Quam tamen, quoniam huic loco propria videtur esse, etiam reddemus.

¶ Celtici Lusitani ad Anam pertinentes, & veteres Turduli, quum socijs armis adhæc loca peruenissent, traiectoq; Limia coorta seditione ducem amisissent, palantes ac dissipati ea in regione consedere. Quam ob causam flumen obliuionis est appellatũ. Nempe quia expeditionis, quam susceperant, & mutuæ seditionis obliti, ibidem postea quieuere.

¶ Auxit religionem vanitas, vt crederent a contactis fluuij aquis obliuionem incurri, adeo, vt cum D. Iunius Brutus cum exercitu eo deuenisset, & milites fluuium transire nollent, raptum signifero signum ipse transtulerit, & sic vt transgrederentur persuaserit, vt in Liuij epitome legimus, & obiter attigit Plutarchus in problematis sectione trigesima tertia. Qua ex causa Plinius eum fluuium multum fabulosum appellat.

¶ DE MINIO.

¶ Sequitur Minius, quem Iustinus libro vltimo à minij frequentibus venis sic vocatum prodidit. Strabo duo illi nomina tribuit ita scribens. Post hos Bænis. Alij autem Minium dicunt. Verum ego duplicem errorem inesse coniicio. Alterum scripturæ, vt non Bænis sed Næuis legendum sit. Alterum situs, vt vicinitas Strabonem fefellerit. Nam diximus ex Pomponio, Næbin fluuium esse Minio, Limiæq; vicinum, qui mixtus Cadauo in Fanuensi littore erumpit. Verum qui velit suo fruatur iudicio.

¶ Cæterum omnes ij fluuij piscium lautiorum feracissimi sunt, Lampetrarum, Alosarũ, Troctarũ, Troctisalmonum, Ischdum, atque Salmonum in primisq; ipse Minius. Fert Limia Salmones, & Suillos, siue Asturiones, sed minores, Minius vero prægrandi magnitudine & excellenti præstantia. Atq; omnes hi, quos hactenus exposui, veteribus Cosmographis noti fuerunt.

¶ DE ALIIS NONNVLLIS FLVMINIBVS.

¶ Sunt alij, & perquam multi, neq; ignobiles. Qui quoniam in maiores influunt, nec suo alueo in mare egrediuntur, Geographiæ scriptoribus, aut ignorati sunt, aut suppressi. Horum aliquot, dignos qui in notitiam veniant hominum nostrorũ, referam. Nominibus vbi licuerit priscis, ac Latinis, vbi minus, ijs, quibus modo appellantur, quam maxime potero, barbarie, si qua inerit mitigata.

¶ Quuiuscemodi sunt, Cuda, Tamaca, Naban, Ozecarus, Ancus, Caia, Cania, Scila, Subur, Thera, Sæta.

¶ Cudam Lusitani Coam vocãt. Cudam autem vocari, ex inscriptio-

ne pontis Alcantaræ, vbi Transcudani nocati sunt, animaduerti.

¶ Tamacæ similiter nomen ex Aquiflauiensi columna accepi, vbi Tamacani populi recensentur. Nabanem, & Ozecarum historiæ sanctæ Virginis, & Martyris Irenæ, quæ ante annos octingentos scripta est, acceptos refero. De Nabane alias, quum inter vrbes ad Nabantiam ventum erit.

¶ Ozecarus est, quem Lusitani Zezarum vulgo dicunt. Is Nabanem excipit, & ipse in Tagum erumpit, tanta vi, vt Taganas aquas, ad alteram vsque ripam proscindat, & quasi indignatus, quod a maiore fluuio extinguatur, fere ad mille passus prono alueo contumaciter mixtioni resistens, a colore dignoscitur. Nam Tagus flauas ac subalbas vehit aquas, hic autem cæruleas, ad nigrorem tendenteis. Arbitrantur a multitudine lini, quæ macerandi causa quaquunque fluit immergitur, eum traxisse colorem. Quin, & arguti quidam nomen factum inde putant, quod infecti liquoris grauëolentia caput tentet.

¶ Anci nomen, ex vita sancti Martini Sauriēsis præsbyteri, abhinc annos supra quadringentos quinquaginta scripta, accepi. De quo quum de Tapiæo monte agerem, superius memini.

¶ Non tacendus est Subur, de quo a Ioanne Barrho viro nobili, & inter negotia literato interrogatus respondi veterus me nomen ignorare. Sed quum Lusitane Soor dicatur, o litera obscure sono inter O, & V. prolata, ausus ego sum Subur formare, interposita, B. Ad similitudinem duorum eodem nomine vocatorum. Alterius quidem in Africa. Alterius vero in citeriore Hispania.

¶ Noster itaque Subur postea Raiæ iunctus, suburraiæ nomen accepit, quod perfert, donec exit in Tagum, ibi alofarum mercatura

nobis Transtaganis factus celebris.

¶ Scilia nomen priscum sortitus est, ab oppido quod praeterfluit ditionis Vrbanensis coenobij. Ingrediturq; Mundam, ijsdem quibus Munda piscibus abundans.

¶ DE FERTILITATE LVSITANIAE.

¶ De hodierno huius provinciae cultu, deque eius admirabili tum amoenitate, tum etiam omnis generis frugum copia, atq; vbertate, supervacaneum existimo hic verba facere.

¶ Quae autem antiquitus de ea re scriptores varijs in locis tradiderunt longum esset repetere.

¶ Vnum tantum Athenaei testimonium adducam, ex quo facile constare poterit, quam foecunda, fertilis ac foelix regio haec de qua agimus semper habita fuerit.

¶ Is igitur libro octauo Dipnosophistarũ capite primo ita scribit.

¶ Vbi Lusitaniae fertilitatem (est autem regio Iberiae, quam Hispaniam Romani appellant,) declarat Polybius Megalopolitanus, ô omnium hominum optime Timocrates, scribit libro Historiarum trigesimo quarto, quod ibi ob optimam aeris temperiem animalia sunt foecunda, atq; homines: nec vnquam fructus desunt in ea regione: rosae enim albaeq; violae, asparagi, resq; huiusmodi non desunt per

maius temporis spacium, quam trium mensium.

¶ At marinum obsonium, quod ad multitudinem, bonitatem, pulchritudinemque spectat, maxime differt ab eo, quod est in nostro mari.

¶ Nam & hordei Siclus, qui medimnum continet, drachma venundatur, & tritici nouem Alexandrinis obolis, vini metreta drachma: hædus mediocris obolo: sic & lepus: at agnis trium vel quatuor obolorum precium esse cosueuit.

¶ Sus, qui ad centum librarum pondus accedat, quinque drachmis in cœnas emitur, ouisque duabus, Ac ficuum talentum tribus obolis emitur.

¶ Vitulus drachmis quinque, bos iugo aptus, decē: syluestrium vero animalium carnes neque pretio quidem vllo dignæ putātur, sed has inter se conferunt, benigneque admodum vicissim largiuntur, ac mutant.

¶ Nobis vero bonus larēsius Romam Lusitaniam adesse facit, quotidieque variis implet bonis, vt cum suauitate magnificentiaque omnia conficiātur, studet, cum nihil domo afferamus præter sermones.

Liber Tertius.

¶ QVINAM RERVM IN LVSITANIA POTITI OLIM SINT.

QVibus subdita fuerit Lusitania ante Carthaginienses, atq; Romanos haud facile dixerim, nisi forte Luscinio regulo putemus, de quo & Culca, Liuius libro tertio decadis quartæ. Quum is status rerum in Asia, Græciaq;, & Macedonia esset, vix dum terminato cũ Philippo bello, pace certe nondum perpetrata, ingens in Hispania vlteriore coortum est bellum. Marcus Heluius eam prouinciam obtinebat. Is literis senatum certiorem fecit, Culcam, & Luscinium regulos in armis esse. Cum Culca decem & septẽ oppida, cum Luscinio validas vrbeis Cardonem, & Bardonem; & maritimam oram, quæ nondum animos nudauerat; ad finitimorum motus consurrectum.

¶ Obscura nimis hæc sunt, tædet enim fabularum. Quare catalogũ regum vel ex ficto Beroso, vel ab Annio Viterbiensi, vel a superioris ætatis Hispanicarum rerum scriptoribus excogitatum, illis re-

linquo, quibus belli isti contínuat res valde placebunt.

¶ Ego multos per totam Hispaniam diuersis in locis reges, aut potius regulos semper fuisse existimo. Quales fuere Gargoris. Habides, Argantonius, & Geryones. Etsi Hecateus Historicus, vt est apud Arrianum libro secundo Geryonem nihil ad Iberiam pertinere tradiderit, sed potius ad Ambraciam, & Amphilocos, ipseq; Arrianus neminem extare Hispanum dicit qui id nomen sciret regibus suis fuisse.

¶ Verumtamen fuerit, quum multi alij id tradant auctores, neq; receptæ antiquitati derogemus. Fuit quoque Theron cuius in primo Saturnaliorum meminit Macrobius. Mandonius item, & Indibilis apud Liuium decade tertia, quos etiam celebrat Silius. Mandoniū quidem libro tertio, in catalogo Hispanorum, qui Annibalis sequuti sunt parteis. Indibilem autem libro decimo sexto.

Indibilisq; diu Lætus bellare Latinis
Iam fuerat.

¶ Hunc nisi ego fallor, Polybius libro tertio Andobalem vocat, de C. N. Corn. Scipione loquens. Eum inquit, ipsos autem cepit Annonem Carthaginiensium ducem, & Andobalem Iberorum.

¶ Plutarchus etiam in Scipione, nō hos duos solum, verum & Corbin, & Orsuam inuicem patrueleis, de regno inter se narrat dissidenteis.

¶ Hilerneus quoq; a M. Fuluio nobiliore captus in prælio apud Toletum de quo Liuius libro quinto decade quarta.

¶ Thurrhus item longe potentissimus omnium Hispanorum vt ait Liuius libro decimo decade quarta.

¶ Fuere & alij permulti, quorum seriem per continuas successiones velle describere, intemperans mentiendi libido mihi videtur. Quũ maxima eorum pars vetustate nimia exoleuerit, pars, quæ apud auctores nonnullos sparsim reperitur, nihil ad peculiare meum de Lusitania pertineat institutum.

¶ Romanorum, Pœnorumq́; prædæ pro vt, aut hi, aut illi plus armis valuere, exposita Hispania fuit, vt Græcos, Iberos, Persas, atq́; Celtas nouas sedes quærenteis, & Phœnices, Tyriosq́; ipsos diuitiarũ fama inuitatos, ante duarum harum gentium de imperio propagando contentionem prætereamus.

¶ Sub Carthaginiensium ditione, cum reliqua Hispania fuisse Lusitaniam, sub initia secundi belli Punici, ex Liuio cognoscitur. Postea enim quàm Romanis Pœni bello fracti, Siciliam reliquerunt, cedentes tempori, compositis Africæ rebus, Hispaniam inuasere, misso cum exercitu Amilcare, cui Barcha cognomen fuit, vna cum Annibale filio, fere nonum ætatis annum agente, & genero Aldrubale rerum gerendarum socio.

¶ Amilcar igitur bonam Hispaniæ partem olim amissam bello recuperauit, nouem circiter annis cum imperio in Hispania commoratus. In bello tandem contra Vettones, (sic enim legendum apud Plutarchum in Annibale) fortiter pugnans interijt apud Castrum Altum. Nam ita Liuius locum cædis eius appellat libro quarto tertiæ decadis.

¶ Quo interfecto, & Annibale domum reuerso, successit Asdrubal,

qui nouam condidit Carthaginem, vt auctores sunt Polybius, Mela, & Strabo. Quanquam Silius Italicus ad Teucrum conditorem eam retulit, libro tertio.

Dat Carthago viros Teucro fundata vetusto.

¶Et ne putemus hoc de altera veteri Carthagine in Hispania dictũ esse, cuius solus meminit Ptolemæus, & nos superius, quum de Tagi nomine ageremus. Idem Silius libro.15. ad vnguem situm, & portum describit his carminibus.

Vrbs colitur Teucro quondam fundata vetusto,
Nomen Carthago, Tyrius tenet incola muros
Vt Lybie sua, sic terris memorabile Iberis
Hæc caput est.

¶Quæ autem heic Silius canit, explicat copiose Liuius libro sexto tertiæ decadis.

¶Iustinus Teucrum ædificasse, non dicit, sed Hispaniæ litoribus appulsum, loca occupasse, vbi nunc noua Carthago est. Inde in Callæciam transijsse. Fieri tamen potuit, vt aliquid ibi manserit ædificij parum frequentis, & sine nomine, a Teucro vsq; relictum. Carthaginis enim ipsum nomẽ, vtramlibet in Hispania intelligas, Teucer ponere non potuit, quũ nõdum vlla extaret Carthago ad cuius exemplum id nomen sumeret.

¶Siue enim originem Carthaginis ex Iustino petas, non parum multos post Troiam captam interfluxisse annos intelliges, siue ab Au-

relio Cassiodoro qui conditam dicit a Tyriis, quod fatentur omnes sed duce eorum Carchedone, regnante apud Italos Latino Siluio, a capta Troia anni colligentur vltra centum triginta quinque.

¶ Eusebius variat. Alibi enim auctore Philistoo a Zaro, & Carthagine Tyriis conditam dicit, ante Troiæ captionem annis supra triginta. Alibi autem iuxta aliorum opinionem diu post captam Troiam.

¶ Timæus Siculus eodem fere tempore Romam a Romulo, quo Carthaginem a Tyriis tradit fuisse conditam. Non hic addo Virgilium, quia necessario, vt verisimilem faceret fictum Æneæ ad Didonem aduentum, paulo post Ilij excidium, exorientem facit Carthaginem. Eaque gratia reginam inducit de Teucro ista dicentem.

Atque equidem Teucrum memini Sidona venire &c.

¶ Sed historicaliter tanta rei est incertitudo.

¶ Tamen vt Iustini de Didone, & Bubulo corio, seu fabulam, siue historiam, vt receptiorem sequamur, ante Romam conditam, annis septuaginta duobus fundatam a Didone Carthaginem admittamus, ita enim Iustinus.

¶ Velleius autem paterculus libro priore, ante annos quinque & sexaginta, quam vbrs Roma conderetur, ab Elyssa Tyria, quam quidam, inquit, Dido autumant, Carthago conditur.

¶ Seruius vero Grammaticus super illud, vrbs antiqua fuit, ante annos septuaginta dixit

¶Iam, cum a capta Troia vsq; ad conditam Romam anni fuerint quadrigenti triginta tres, vt Solinus asserit libro primo capite secũdo, si ex ijs demas septuaginta duos, quibus Iustinus Carthaginem ait Romam ante cessisse, nõ ne relinquitur Carthaginem anno a capta Troia tercentesimo sexagesimo altero fuisse exortam?

¶Nulla ergo extabat Carthago, quo tempore, paulo post euersionẽ Troiæ, Hispaniæ litoribus Teucer applicuit. Nec igitur ei loco Carthaginis nomen potuit imponere.

¶Nisi quis nos doceat, alterius peculiaris rei causa, id illũ cõfinxisse nomen. Quam ostendi non posse ego arbitror.

¶At Asdrubal vicum forte parum prius cultum propter loci commoditatem, in vrbis dignitatem auxit, atq; muniuit, Carthaginemq; vocatam ad imitationem patriæ, Pœnis habitatoribus frequentem reddidit, vt merito vrbis conditor perhibeatur.

¶Is ergo Asdrubal consilio magis, quam vi regulorum ac principum conciliandis per amicitiam animis Punicum valde auxit imperium, dux arte mira, & Romanis formidolosa, adeo, vt missis ad illum legatis, fœdus percusserint, in quo inter cætera cauebatur, ne Carthaginiensibus liceret, Iberum fluuium cum armis traijcere, per Hispaniæ reliquum, ab Saguntinis tamen abstinentes, qua vellent progrederentur, vt libro secundo retulit Polybius, & in initio Decadis tertiæ Liuius.

¶Sub hoc imperatore Annibal vixdum puber, triennio meruit, literis accersitus Carthagine. Sed obtruncato Asdrubale a seruo quodam ob iram interfecti ab eo domini, sicut superius attigi-

mus, quum de Tagi nomine ageremus, dux ab exercitu Annibal est declaratus.

¶Is non modo eam Hispaniæ partem, quæ propius Africam est, sed etiam Lusitaniam suo iunxit imperio. Fuisseq; eum in Lusitania testatur vel oppidum ab ipso dictum, portus Annibalis in promontorio sacro, apud Melam; vel illius verba, quæ refert Liuius primo tertiæ Decadis libro. Satis adhuc in vastis Lusitaniæ, Celtiberiæq; montibus pecora consectando, nullum emolumentum tot laborum, periculorumq; vestrorum vidistis.

¶Sæpe quoq; iā terra, mariq; bello militasse, pro Annibale Lusitanos, ostendit Liuius Decadis tertiæ libro primo his verbis. Creati consules C N. Seruilius, & C. Flaminius. Cæterum ne hiberna quidem Romanis quieta erant, vagantibus passim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant Celtiberis Lusitanisq;.

¶Quin Asdrubal Annibalis frater, cui relicta erat custodienda Hispania, ut eodem libro inquit Liuius, in Lusitaniam ac propius Oceanum concessit.

¶Quumq; postmodum ad fratrem in Italia bellum gerentem se contulisset, ac duo alij Asdrubales, cum Magone, ac Masanissa, in Hispania rem punicam gererent, alterum ex his Gisgonis filium vltimā Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades vergit, hoc est transtaganos, & Turdetanos Lusitanos tenuisse apparet.

¶Magonem autem reliquos. Vnde cum ambo ad Asdrubalem alterum, post factum cum Scipione ad vrbem Bæculam præliū, auxilio iam sero deuenissent, capto in commune consilio, vt Asdrubal ad Annibalem in Italiam cum exercitu iret, imminutumq; quod erat

Hispanis militibus repleretur.

¶ Mago traditis Asdrubali Gisgonis, quibus præerat, copijs, cum grandi pecunia ad conducenda ex Balearibus auxilia est profectus.

¶ Asdrubal vero Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniā abijt, vt ad vltima Hispaniæ traducti Hispani milites, a transitionibus ad Romanos prohiberentur. Hæc ex Liuio septimo tertiæ Decadis libro, & in initio Octaui.

¶ Et post, prælio victi Carthaginienses, duce amisso in vltimā Hispaniæ oram, vsque ad Oceanum compulsi erant.

¶ Annibalem sequutos fuisse Lusitanos in Italiam, non modo ex Liuio colligimus, sed id etiam confirmat Silius libro tertio in catalogo populorum, quos ad Italicum bellum Pœnus contraxit.

Hos Viriatus agit, Lusitanumq́ remotis
Extractum lustris, primo Viriatus in æuo
Nomen Romanis factum post nobile damnis.

¶ Et libro quinto in pugna ad Trasymenium, Tellum signiferum, ac nobilem Mamercum abijs interemptos sic narrat.

Nec fati melior Mamercus, corpore toto
Exolluit pœnas, nulli non saucius hosti.
Namq́ per aduersos, qua Lusitana ciebat
Pugnas dira manus, raptum cum sanguine Telli,

Signiferi, magna vexillum mole ferebat,
Et trepida infœlix reuocabat signa suorum.
Sed furiata cohors, ausisq; accensa superbis,
Quodquumq; ipsa manus gestabat missile, quidquid
Præbebat tellus, sparsis non peruia telis,
Iniecit pariter, pluresq; in corpore nullo.

¶ Libro quoque decimo in memorabili illa Cannensi pugna, C N. Seruilium a Viriato Lusitanorum duce interfectum ait, Viriatum vero ipsum ab AEmilio Paulo Consule.

Incurrebat in arma.

Vincentum Consul: pereundi Martius ardor,
Atq; animos iam sola dabat fiducia mortis.
Quum Viriatus agens telis, regnator Iberæ
Magnanimus terræ, iuxta, atq; ante ora furentū
Obtruncat Pauli fessum certaminis hostem.
Heu dolor, heu lacrymæ, Seruilius optima belli
Post Paulum belli pars optima, corruit ictu
Barbarico, magnamq; cadens leto addidit vno
Inuidiam Cannis, tristem non pertulit iram,
Consul, & insani quamquam contraria venti
Exarmat vis, atq; obtendit puluere lucem,
Squalentem rumpens ingestæ turbine arenæ
Ingreditur nimbum, ac ritu iam moris Iberi
Carmina pulsata fundentem barbara cetra
Inuadit læuaq; fodit vitalia mammæ.

¶Et nequem turbet hæc Silij de Viriato Narratio, aduertat alterum fuisse Viriatum hunc, alterum magnum illum, qui cum Lusitanis aduersus Romanos, annos quatuordecim pugnauit.

¶Nam hic regulus a poeta perhibetur, ille alter ex pastore, ac venatore latro, & inde dux exercitus ab omnibus qui de eo scripsere fuisse narratur. Hic a Paulo Consule in Cannensi pugna occisus est, ille alter Seruilij Cæpionis dolo atq; insidijs perijt. At inter mortem vnius, atq; initium bellorum alterius fluxerunt anni circiter septuaginta videlicet ab anno conditæ vrbis D X L. ad annum D C V I I.

¶Iterum si quis vrgeat, quo nam modo Silius Viriati nomen mox factum nobile Romanorum damnis asserat? Respondebo non referendum hoc ad priorem viriatum, quanquam, & ad hunc, qui & ad Trasymenum, & ad Cannas, Romanorum damnis inclaruerat, sed potius ad posteriorem Viriatum ducem maximum. Ideoq; poeta non dixit ducem factum nobilem, sed ipsum nomen Viriatum, ignotum prius, mox, idest post paucos annos, Romanorum damnis factũ nobile.

¶Fuisse vero idem nomen duobus Lusitanis ducibus, diuersis temporibus, non mirabitur, qui vna tempestate, tot Annibales, & plures aduerterit extetisse Asdrubales. Prætequam quod Viriati nomen, nempe a virium magnitudine dictum, vtriq; indictum a suis esse potuit, eadem gratia. Vnde & Lucilius Annibalem Viriatum appellauit, vt est apud Nonium Marcellum.

¶Finito Punico bello, & a P. Corn. Scipione pulsis Hispania Carthaginiensibus, quum nondum perpacatæ essent prouinciæ, frequẽtibus eas bellis Romani attriuerunt, interdum victi, maxime interfectis intra mensem duobus fratribus P. & Cor. Scipionibus, sæpius tamen victores.

¶ Quod ad Lusitanos attinet, M. Portius Cato, is qui Censorius cognominatus est, ex Hispania citeriore, quam fuerat sortitus, ad vlteriorem descendisse videtur, si Polybio apud Plutarchum assentiamur.

¶ Lusitaniam certe in officio continuit, metu ne an beneficijs non scio. Reperi de eo fragmenta marmorea duo, sed ex quibus nihil certi diuinare potui. Alterum Olisipone in gradibus Palatij, quod est in summa arce.

M. PORTIVS. M. F. M. N. CATO

Id est.

¶ Marcus Portius Marci filius Marci nepos Cato.

¶ Alterum in agro Sintriensi, in vico cui nomen est Fanum de quo alias, & est cippi fracti superior pars.

M. PORCIO. M. F. CATONI
OBSINGVL. EI.

Hoc est.

¶ Marco Porcio Marci filio Catoni ob singularem eius.

¶Post M. Catonis ex Hispania profectionem, quum multæ in citeriore prouincia ciuitates rebellassent circa vrbis annum. D L X. Sex. Digitius prætor crebra magis, quã digna dictu prælia fecit, & adeo pleraq; aduersa, inquit Liuius in initio libri quinti quartæ decadis, vt vix dimidium militum, quam quod acceperat successori tradiderit. Nec dubium fuit quin omnis Hispania sublatura animos fuerit, ni alter prætor P. Cornelius. C N. F. Scipio, trans Iberum multa secunda prælia fecisset. Quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc gesserat Scipio.

¶At idem Postea proprætor accerrimum illud prælium cum Lusitanis gessit, de quo superius multa diximus, quum qualis nam gens Lusitanorum esset disputaremus.

¶L. Corn. Scipione, qui postea Asiaticus appellatus est, & C. Lælio nepote coss. Circa vrbis annum DLXIIII. Lusitani L. Æmilium Paulum proprætorem, cum vniuerso exercitu ceciderunt, in qua pũgna ipsum Æmilium interijsse dicit Orosius, qui eum proconsulem vocat. Nesciõ quem sequutus auctorem.

¶Non enim interijt, quum post hanc pugnam, iterum collatis signis, ingenti clade Lusitanos affecerit, & postea bellum Macedonicum cũ magna gloria gesserit, vt idem Orosius fatetur eodem capite, nisi alium existimauerit, constat autem ex Liuio eundem fuisse.

¶Nam quod Orosius illum proconsulem vocat, id forte est, quoniã in Hispaniam sibi decretam prouinciam, non cum sex tantum securibus, aliorum Prætorum more, sed cum duodecim honoris causa missus est, ita vt dignitas consularis in imperio eius inesset, vt in ipsius vita narrat Plutarchus.

¶Sed præstat Liuium audire libro septimo quartæ decadis, Huius triumphi, videlicet M. Acilij Glabrionis de AEtolis, minuit lætitiam, nuntius ex Hispania tristis, aduersa pugna in Vascetanis ductu L. AEmilij proprætoris apud oppidum Lyconem, cum Lusitanis. Sex milia de exercitu Romano cecidisse, cæteros pauentes intra vallum compulsos ægre castra defendisse, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos.

¶Quæsiuit aliquando a me Ioannes Vasæus vir doctus, ac diligēs, quum Hispanicarum rerum chronicon commentaretur, quos nam arbitrarer esse Vascetanos, in quibus tam insignem victoriā adepti essent Lusitani.

¶Respondi, videri mihi lectionem nonnihil fuisse deprauatam, literarum commercio, legendumq; in Bætestanis. Nam solebant nonnulli B. eo sono, quo V. Quum est consonans, pronunciare, vt etiam modo Græci, & Hispanorum pleriq;.

¶T, vero minutiore litera (qua nunc vtimur) scriptum, facile mutari potuit in C. Vascetanos enim in vlteriore Hispania populos, scire me nullos, imo neque in citeriore.

¶Vesci oppidum Fauentiam cognominatum legi apud Plinium, in Bætica, & apud Ptolemæum ex quo Vescitani fieri potuissent, si de oppidanis, non autem de populis sermo esset. At Liuius populos intellexit, in Vascetanis, inquiens, apud oppidum Lyconem. Quod oppidum si extaret, aut saltem nominis vestigium exiguæ esset operæ lectionem veram agnoscere. Interea placere mihi Bæstetanos pro Vascetanis substitui.

¶Sed vt redeamus ad Liuium circa eiusdem libri finem de P. Iunio

Bruto in vlteriorem Hiſpaniam miſſo. C N. Manlio. C N. F. Vulſone. M. Fuluio. M. F. Nobiliore Coſs. circa vrbis annũ DLXV. Profectusq; in Hiſpaniam eſt. P. Iunius proprætor, in qua prouicia prius aliquanto, quam ſucceſſor veniſſet, L. AEmilius Paulus, qui poſtea regem Perſea magna gloria vicit, quum priore anno haud proſpere rem geſſiſſet, tumultario exercitu collecto, ſignis collatis, cum Luſitanis pugnauit. Fuſi, fugatiq; ſunt hoſtes; cæſa decem, & octo milia armatorum, tria milia, CCC capti, & caſtra expugnata. Huius victoriæ fama, tranquilliores in Hiſpania res fecit.

¶Lucium AEmilium Paulum de Luſitanis, propter hanc victoriã triumphaſſe opinantur nonnulli ex verbis, Velleij Paterculi libro priore. Tum ſenatus, populusq; Romanus. L AEmilium Paulum, qui, & prætor, & Conſul triumphauerat, virum in tantum laudandũ in quantum intelligi virtus poteſt. Conſulem creauit filium eius Pauli, qui ad Cannas &c.

¶Sed Liuius poſt narratam hanc de Luſitanis victoriam, ſupplicationes, inquit deinde fuerunt, ex. S.C. Quod Lucius AEmilius in Hiſpania proſpere rem geſſiſſet. De triumpho non meminit. Necq; Plutarchus, in hominis laudem mire propenſus: necq; item Capitolinæ. M. Verrij Flacci tabulæ.

¶Onuphrius autem Veronenſis in cõmentario virorum triumphalium, ex Paterculi a me modo citatis verbis, & baſi Capitolina quadam, atq; aliquot nummis non male videtur colligere illum triumphaſſe.

¶Huius victoriæ fama inquit Liuius tranquilliores in Hiſpania res fecit, verum non diu. Nam. C. Catinio, & L. Manlio in Hiſpanijs remp. gerentibus, circa annum ab vrbe condita D LXV III. in citeriore prouincia Celtiberi, in vlteriore Luſitani armis Ro-

manorum socios vexabāt, eorumq; agros populabatur. Sp. Posthumio Albino. Q. Marcio Philippo Coss.

¶C. ergo Catinius, qui biennio ante prætor in vlteriorem prouinciam esset profectus, & tum ex prorogato imperio eam proprætore obtineret, in Astensi agro cum Lusitanis signis collatis pugnauit. Ad sex milia hostium sunt cæsa, vt refert Liuius libro nono quartæ Decadis. Cæteri fusi, fugati, castrisq; exuti.

¶Catinius inde ad Astam oppugnādam legiones duxit, eamq; haud multo maiore certamine cæpit, quam castra, sed dum incautius subit muros, ictus, ex vulnere; paucos post dies mortuus est. Qua re cognita Senatus censuit, vt C. Calpurnius Piso, qui erat successurus maturaret proficisci, ne sine imperio prouincia esset.

¶Profecti igitur. C. Calpurnius Piso, in vlteriorem Hispaniam, propter Lusitanorū motus, in Citeriorem, L. Quintius Crispinus, primo vere ex hybernis eductas copias in Bæturia iunxere. Ea est pars Bæticæ a Marianis montibus ad Anam pertingens.

¶Inde in Carpetaniam vbi castra erant hostium progressi sunt, communi animo, consilioq; parati rem gerere. Haud procul Hippone, & Toleto vrbibus, inter pabulatores pugna orta est.

¶Quibus dum vtrimq; subuenitur a castris, paulatim omnes copiæ in aciem eductæ sunt. In eo tumultuario certamine, & loca sua, & genus pugnæ, pro hoste fuere, ait Liuius libro nono Decadis quartæ. duo exercitus Romani fusi, atq; in castra compulsi sunt. Nō institere perculsis hostes.

¶ Prætores Romani, ne postero die castra oppugnarentur, silentio proximæ noctis tacito signo exercitum abduxerunt.

¶ Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt, vacuaque præter spem castra ingressi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant diripuerunt, regressique in sua castra paucos dies quietis statiuis manserunt.

¶ Romanorum sociorumque in prælio fugaque ad quinque milia occisi, quorum se spolijs hostes armauerunt. Inde ad Tagum flumen profecti sunt. Ita Liuius.

¶ Prætores post hac cum omne id tempus contrahendis sociarum ciuitatum auxilijs recreandisque abterrore aduersæ pugnæ militum animis, consumpsissent, suppleto exercitu iterum collatis signis atrox prælium inierunt, heinc inflatis recenti victoria Hispanis, illinc Romanis militibus priore ignominia accensis.

¶ Cæsi Hispani adeo, vt ex numero supra XXXV. milium quatuor milia effugerint, tria tantum milia qui arma retinuerunt, in propinquum montem se receperint, mille semiermes per agros palati sint.

¶ Romani, socijque paulo plus sexcenti, & prouincialium auxiliorum CL. ferme ceciderũt, Tribuni militum quinque amissi, & pauci equites Romani. Pro concione postero die laudati, donatique phaleris, catellis, ac fibulis, equites, & Centuriones, quorum maxime opera fusi essent hostes.

¶ Hæcce anno quo App. Claudius. M. Sempronius Coss. fuerunt

sunt gesta.

¶ Insequenti anno, quo P. Claudius, L. Porcius erãt Coss. in Hispania vlteriore, fractis proximo bello Lusitanis, res quietæ fuerunt, vt tradit Liuius.

¶ Ex quo intelligimus prælia duo, quæ paulo ante retulimus, cum Lusitanis, ac Celtiberis fuisse.

¶ Id etiam ex eo patet, quod veteres prætores. C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Crispinus, qui eas pugnas pugnauerant, Romam cum redijssent, vtriq; magno Patrum consensu triumphus est decretus.

¶ Prior. C. Calpurnius de Lusitanis, & Celtiberis, paucos post dies L. Quintius ex ijsdem Lusitanis, ac Celtiberis triumphauit.

¶ Insequenti anno vlterior Hispania in pace fuit, quia P. Sempronius longus, cui ea decreta erat, diutino morbo esset implicitus, & nullo lacessente peropportune quieuerant Lusitani.

¶ Hæc Liuius in fine libri noni, quartæ Decadis. Ex quo etiam patet illa tempestate, belli, pacisq; momenta præcipue pænes Lusitanos fuisse.

¶ Inde Coss. Cn. Bæbio Pamphilo. L. AEmilio Paulo, anno ab vrbe condita. D L X X I I. P. Manlio Hispania vlterior obuenit, quã & priore prætura obtinuerat inquit, Liuius, quæ tunc P. Sẽpronij pro prætoris morte, sine imperio fuerat. Is secũda aliquot prælia cũ

Lusitanis fecit, quæ Liuius non explicat.

¶A. Posthumio Albino, & Calpurnio Pisone Coss. Hispanias sortiti Prætores. L. Posthumius Albinus posteriorem, citeriorē Tib. Sempronius Gracchus. Qui bene re gesta centum quinque oppida ad deditionem coegit.

¶Eū autem Posthumium eadē æstate in Hispania vlteriore bis cum Vaccæis egregie pugnasse, & ad XXXV milia hominum occidisse scribit Liuius.

¶Codicem ego Liuij manu scriptum ab amico quodam accepi, in quo non cum Vaccæis, sed cum Bracaris habebatur, sicut, & in Badiana editione legitur, probante Henrico Glareano docto, ac diligenti homine.

¶Hoc aliquando Ioanni Vasæo indicaui, eramq; in eam lectionem propensus videlicet, quia in vlteriore Hispania Vaccæi non sunt, Bracari autem, iuxta vetustiorum terminationem, sicut, & nostro æuo ad Lusitaniam pertinuerint.

¶Quod si ita esset emendari oporteret Liuij quoq; epitomen, libro quadragesimo primo, ac pro Vaccæis, reponendi Bracari.

¶Verum postea expendens Liuij paulo superius verba, vbi sic scribit: Eodem anno in Hispania. L. Posthumius, & Tib. Sempronius proprr. conparauerunt ita inter se, vt in Vaccæos per Lusitaniam iret Albinus, indē in Celtiberiā reuerteretur, Gracchus, quod maius ibi bellum esset, in vltima Celtiberiæ penetrauit, non audeo quidquam immutare.

¶ Videtur enim Liuius finem consilij, quo inter propraetores conuenerat posuisse, nempe, vt in Vaccaeos per Lusitaniam iret Albinus, sicut, & Tib. ipse Gracchus Mundam vlterioris prouinciae vrbem oppugnauit, ac cepit. Ita enim e rep. fore vterq; existimauit.

¶ Gracchus praetor ibidem iterum ducenta oppida expugnauit, & cepit. Ibidem, hoc est, in citeriore Hispania, iterum, quia iam ibi centum quinque ad deditionem coegerat, ergo in citeriore, non in vlteriore prius legendum.

¶ Quonam igitur modo in vlteriore Hispania gesta res fuisse narratur? Videlicet quia propraetor vlterioris erat Albinus, & finitimi Lusitanis, Asturibusq; Vaccaei, vti superiore libro, quum terminos Lusitaniae definiebamus ex Strabone ostendimus, etiā si eas pugnas idem extra Lusitaniam Albinus pugnauerit.

¶ Nisi & illic emendandus Liuij codex sit, vt legitur, in Bracaros per Lusitaniam iret Albinus. Nam si cum Vaccaeis, & non cum Bracaris, hoc est cum Lusitanis eae pugnae fuissent, quo iure Posthumio Albino de Lusitanis decretus est triumphus, non autem de Vaccaeis?

¶ Verba Liuij haec sunt Decadis quintae lib. primo. Triumphi ex Hispania deinde duo continuo acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis, socijsq; eorum, postero die L. Posthumius de Lusitanis, alijsq; eiusdem regionis Hispanis, triumphauit. Docti examinent.

¶ Vnum addam, apud Orosium perperam mutatas esse prouincias. Tiberium enim Sempronium in vlteriore Hispania centum quinq; oppida, vt vetus habet codex, non centum quinquaginta, vt vulgata editio ad deditionem coegisse scribit. Eadem autem aestate, L. Posthumium in citeriore quadraginta millia hostium bello interfecisse.

Triumpharunt anno ab vrbe condita quingentesimo septuagesimo quinto.

¶Quinto Opimio Nepote. Lucio Posthumio Albino Cos. circa sexcentesimnm vrbis annum a Lusitanis per arma vexatos fuisse Romanos scribit Iulius Obsequens in libello de Prodigiis: Quamquam Consulum prænomina perperam sint posita. Quinti enim prænomen Opimio fuit, Lucij vero prænomen Posthumio, vt patet ex tabulis Capitolinis, sic Q. Opimius. Q. F. Nepos. L. Posthumius. S P. F. L. N. Albinus.

¶Posthumio tamen in magistratu mortuo, in eius locum, M. Acilius Glabrio suffectus est.

¶Eodem Auctore. M. Marcello, & L. Valerio Cos. in Lusitania varie pugnatum. Consentit epitome Liuij lib. 46. Hi autem Coss. M. Claudius Marcellus & L. Valerius Flaccus, fuere anno ab vrbe condita DCI.

¶His Coss. L. Mummi. L. F. L. N. proprætorē de Lusitanis triūphasse, ostendit in Iberico Appianus, & qui in Capitolinas tabulas commentarios edidere.

¶Mendose legitur apud Eutropium libro quarto. L. Memmius in Hispania bene pugnauit. Nam cum hic sit, qui postea a deuictis Achæis, & Corinthijs, Achaicus sit appellatus, certum est, Achaicum L. Mummium. L. F. L. N. fuisse, non L. Memmium.

¶Per hæc ipsa tēpora, L. Licinio, Lucullo, Aulo Posthumio Albino Coss. Hispaniense bellū, quum parū prospere aliquoties gestum, ita

confudisset ciuitatem Romanam, vt ne ij quidem inuenirentur, qui aut Tribunatum exciperent, aut legati ire vellet, P. Cornelius Scipio Æmilianus. L. Pauli F. Africani nepos, sed adoptiuus, qui, & ipse postea Africanus est appellatus, processit, & excepturum se militiæ genus quodcumq; imperatum esset, professus est: Quo exemplo ad militandi studium omnes inuitauit.

¶ Iisdem Coss. Seruius Sulpicius Galba prætor, male aduersus Lusitanos pugnauit, inquit, Liuij abbreuiator. Quã rem superiori volumine à nobis tactam hic suo loco latius repetere est visum, ex quarto Orosij libro capite X X I.

¶ Sergius autem Galba prætor a Lusitanis magno prælio victus est, vniuersoq; exercitu amisso, ipse cum paucis vix elapsus euasit, ex qua ignominia, quum vlcisci se postea Galba statuisset, immane, ac plusquam barbarũ facinus perpetrauit. Quod Orosius ita narrat.

¶ Igitur in Hispania Sergius Galba prætor, Lusitanos circa Tagũ flumen habitantes, quũ voluntarios in deditionẽ recepisset, per scelus interfecit. Simulãs enim de cõmodis eorũ se acturũ fore, circũpositis militibus; cũctos inermes, incautosq; prostrauit. Quæ res Hispaniæ vniuersæ, propter Romanorũ perfidiã, causa maximi tumultus fuit. Valerius Max. libro nono capite de perfidia, sic ait.

¶ Seruius quoq; Galba summæ perfidiæ. Triũ enim Lusitaniæ ciuitatũ, cõuocato populo, tanquã de cõmodis eius acturus, nouẽ milia in quibus flos iuuentutis cõsistebat, electa, & armis exuta, partim trucidauit, partim vendidit. Quo facinore maximã cladẽ (codex manu scriptus habet partẽ) barbarorũ, magnitudine criminis antecessit.

¶ Accusauit acriter M. Cato Galbam, pro interfectis contra inter-

positam fidem Lusitanis, vt testatur in Bruto M. Tullius, & obiter in diuinatione, quod explicat apertius Asconius Pædianus, & Liuij epitome libro quadragesimo nono.

¶ Ætatis autem nonagesimum annum agebat Cato teste Liuio Decadis quartæ libro nono, quum Galbam accusauit, ardentissima oratione, quam in origines suas retulit.

¶ Reus vero Galba, quum se damnari videret complexus duos filios prætextatos, & C. Sulpitij filium cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se loquutus est, vt rogatio antiquaretur.

¶ Misericordia ergo, inquit, libro 8. cap. 1. Valerius Maximus illam quæstionem nõ æquitas texit. Cæterum de prænomine Galbæ, quod alias Seruius, alias autẽ Sergius habetur, si quis forte inquirat, nescio an facere satis omnino possim.

¶ Nam Cicero loco a me citato Seruium habet, Pædianus, & Orosius Sergium. Epitome Liuij prius Seruium, deinde Sergium. Liuius ipse vbi de accusatione eius meminit Sergium. At libro quinto decadis quintæ quum scribit Galbam impedire conatum, ne decapto Rege Perse, deuictaq; Macedonia, L. AEmilio Paulo triumphus decerneretur, ac M. Seruilium pro L. AEmilio ad populum verba facientem inducit, vbiq; eum Seruium Sulpicium Galbam nominat.

¶ Valerius Maximus in altero locorum modo citatorum Sergium, in altero vero Seruium, quemadmodum libro sexto capite quarto, de Scipione cum ait. Seruius Sulpicius Galba, quæ varietas in impressis codicibus est. In manu autem scripto, vbique Seruium inuenio.

¶ Plutarchus in Catone Seruilium, quod parum abest a Seruio. Suetonius vero in Galba Cæsare, cuius familiam ab hoc Galba deducit, Sergium semper vocat, familiam, inquit, illustrauit Sergius Galba consularis temporum suorum eloquentissimus, quem tradunt Hispaniam obtinentem triginta Lusitanorum milibus perfidia trucidatis, Viriatini belli causam extitisse. Eius quoque filios, alterū Caium, alterum Sergium nominat.

¶ Ex quibus tranquilli locis, in prænomen Sergium pedibus propeiam ibam, nisi me Eutropius libro septimo revocasset. Scripto enim Neronis obitu, huic ait Seruius Galba successit antiquissimæ nobilitatis Senator.

¶ Non ergo quieui donec Dione Græco Auctore consulto libro quinquagesimo septimo inueni Seruiū, nō Sergiū ab illo nominari.

¶ Quare magis ad Seruii prænomen animus iam inclinat. Varietatem autem ex compendio scribendi euenisse puto. Nam prænomina cum fere compendio notentur, factum est, vt S E R. a quibusdam Seruius, ab aliis autem Sergius legeretur.

¶ Sane tamen S E R. magis Seruium notat, quam Sergium, vt mea fert opinio, Ego Sergium prænomen quatuor literis scriberem, sic. S E R G. vt Dionem video fecisse in initio eiusdem libri.

¶ Quod si opinioni huic meæ obiiciatur etiam tribū. SERGIAM. literis tātū tribus scribi, & Sergiā intelligi, vt in Tarraconēsi cippo vidi. P. FABIO. P. F. SER. LEPIDO. respōdebo in tā nota tribu nihil opus fuisse pluribus literis. At in prænomine quod ad hoc, vel ad illud trahi poterat in Sergio quartā literā fuisse necessariam.

¶ Tā ex Suetonio, quā ex Orosio Seruii Galbæ perfidiā, ac crudeli-

tatẽ maximi tumultus vniuersæ Hispaniæ, ac demum Viriatini belli causam fuisse didicimus, vt dederit Roma pœnas impuniti Galbæ qui contra ius, etiam inter extremæ barbariæ hosteis, sanctum, & inuiolabile vel nouem milium, vt Valerio placuit, vel milium triginta, vt Tranquillo, nefaria se cæde polluerit, & quem contra summi viri Catonis iustam acrimoniam, trium puerorum misericordia noxæ capitali exemerat.

¶Anno igitur ab vrbe condita D C V I I. Cn.Cornelio Lentulo.L. Mummio Nepote Coss.Lusitanos Viriatus erexit. De quo hæc Auctores.

¶Florus. Vir calliditatis acerrimæ. Qui ex venatore latro, ex latrone subito dux, atq; imperator, & si fortuna cessisset Hispaniæ Romulus, non contentus libertatem suorũ defendere per quatuordecim annos, omnia citra, vltraq; Iberum, & Tagum igni, ferroq; populatus, castra, etiam prætorum, & præsidum aggressus, cum Claudium Vnimanum pene ad internitionem exercitus cecidisset. Insignia, trabeis, & fascibus nostris, quæ ceperat in montibus suis, tropæa fixisset. Tandem eum Fabius Maximus consul oppresserat, sed ab successore Seruilio violata victoria est. Quippe qui conficiendæ rei cupidus, fractum ducem, & extrema deditionis agitantem per fraudem, & insidias, & domesticos percussores aggressus, hanc hosti gloriam dedit, vt videretur aliter vinci non potuisse.

¶Iustinus. in tanta sæculorũ serie, nullus illis dux magnus præter Viriatum fuit, qui annos decem Romanos varia victoria fatigauit. Adeo feris propiora, quam hominibus ingenia sunt. Quem ipsum non Iudicio populi electum, sed vt cauendi scientem, declinandorumq; periculorum peritum, sequuti sunt. Cuius ea uirtus, continentiaq; fuit vt quum consulareis exercitus frequenter vicerit, tantis rebus gestis, non armorum, non vestis cultum, non denique victum mutauerit: Sed in eo habitu, quo primum bellare cœpit,

perseuerauerit vt quiuis gregarius miles, ipso imperatore etiam opulentior videretur.

¶Velleius in posterioris voluminis initio. Triste deinde, & contumeliosum bellum in Hispania, duce latronum Viriato, sequutum est, quod ita varia fortuna gestum est, vt sæpius Romanorum gereretur aduersa. Sed interempto Viriato fraude magis, quam virtute Seruilij Cæpionis, Numantinum grauius exarsit.

¶Eutropius. Quintus quoque Cæpio ad idem bellũ missus est, quod quidem Viriatus contra Romanos in Lusitania gerebat. Quo metu Viriatus a suis interfectus est, quum quatuordecim annos Hispanias aduersus Romanos mouisset. Pastor primo fuit mox latronum dux, postremo tantos ad bellum populos concitauit vt ad sertor contra Romanos Hispaniæ putaretur.

¶Plinius in libello de viris Illustribus. Viriatus genere Lusitanus, ob paupertatem primo mercenarius, deinde alacritate vector, audacia latro, ad postremum dux, bellum aduersum Romanos sumpsit, eorumque imperatorem Claudium Vnimanum, deinde C. Nigidium oppressit. Pacem a Popillio maluit integer petere, quam victus: Et quum alia dedisset, & arma retinerentur, bellum renouauit. Cæpio quum vincere aliter non posset duos satellites pecunia corrupit, qui Viriatum humi depositum perimerent. Quæ victoria, quia empta erat a senatu non fuit probata.

¶Orosius libro quinto capite quarto. Viriatus in Hispania, genere Lusitanus homo pastoralis, & latro, primo infestando vias, deinde vastando prouincias, postremo exercitus Prætorum, & consulum Romanorum vincendo, fugando, subigendo maximo terrori Romanis omnibus fuit. Siquidem Iberum, &

T agum maxima, & diuersorum locorum flumina late transgredienti & peruaganti. C. Vetilius prætor occurrit. Qui continuo cæso vsq; ad internitionem pæne omni exercitu suo, vix ipse prætor cũ paucis fuga lapsus euasit.

¶ Deinde C. Plautium prætorem ipse Viriatus multis prælijs fractum fugauit. Post etiam Claudius Vnimanus cum magno instructu belli contra Viriatum missus, quasi pro abolenda superiore macula, turpiorem ipse auxit infamiam. Nam cõgressus cum Viriato vniuersas, quas secũ adduxerat copias, maximasq; vires Romani amisit exercitus. Viriatus trabeas, fasces, cæteraq; insignia Romana, in montibus suis tropæa præfixit.

¶ Eodem tempore trecenti Lusitani cum mille Romanis in quodam saltu, contraxere pugnam. In qua septuaginta Lusitanos, Romanos autem trecentos viginti cecidisse, Claudius refert. Et cum victores Lusitani sparsi ac securi abissent, vnus ex ijs longe a cæteris segregatus, quum a circunfusis equitibus pedes ipse deprehensus, vnius eorum equo lancea perfosso, ipsius equitis ad vnum gladij ictum caput desecuisset, ita omnes metu perculit, vt prospectantibus cunctis ipse contemptius, atq; otiosius abscederet.

¶ Et paulo post. L. Cæcilio Metello, Q. Fabio Max. Seruiliano Coss. Igitur Fabius consul contra Lusitanos, & Viriatum dimicãs, Bacciam oppidum, quod Viriatus obsidebat, depulsis hostibus liberauit, & in deditionem cum plurimis alijs castellis recepit. Fecit facinus etiam vltimis barbaris Scythiæ, non dicam Romanæ fidei, & moderationi execrabile. Quingentis enim principibus eorum, quos societate inuitatos, deditionis iure susceperat, manus præcidit.

¶ Pompeius sequentis anni consul fines Numantinorum ingressus accepta maxima clade discessit, non solum exercitu pæne omni

profligato, verum etiam plurimis nobilium, qui ei militiæ aderant, interemptis. Viriatus autem cum per quatuordecim annos Romanos duces, atque exercitus protriuisset, insidijs suorũ interfectus est. In hoc solũ Romanis circa eum fortiter agentibus, quod perquussores eius indignos præmio iudicarunt.

¶Sex. Iulius Frontinus stratagematum libro secundo capite quinto. Viriatus ex latrone dux Celtiberorum, cedere se Romanis equitibus simulans, usque ad locum voraginosum, & præaltum eos perduxit, & cum ipse per solidos, ac notos sibi transitus euaderet, Romanos ignaros locorum, immersosque limo cecidit.

¶Celtiberorum illum ducem appellat, quoniam non contentus vniuersam Lusitaniam ademisse Romanis, vltra Iberum bella transferens, Celtiberiæ etiam populos occupauit, & aduersus Romanos erexit. Multa alia in libris his magni, ac sapientis ducis argumenta Frontinus de Viriato prodidit, quæ peti inde possunt.

¶Epitome Liuij libr. 52. Viriatus primum in Hispania, ex pastore venator, & ex venatore latro, mox iusti quoque exercitus dux factus est, & vniuersam Lusitaniam occupauit. M. Vetilium prætorem, fuso eius exercitu, cœpit. Postquam C. Plautius prætor nihilo fœlicius rem gessit, tantumque terrorem is hostis intulit, vt aduersus eum consulari opus esset, & duce, & exercitu.

¶Et libro quinquagesimo quarto, Quintus Fabius proconsul, rebus in Hispania prospere gestis labem imposuit pace cum Viriato æquis conditionibus facta. Viriatus a proditoribus, consilio Seruilij Cæpionis interemptus est, & ab exercitu eius multum imploratus, ac nobilissime tumulatus, vir, duxque maximus per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.

¶Hæc scriptores de Viriato, quē omnes latronē, latronumq́ ducem initio fuisse dicunt. Quemadmodū Strabo lib. tertio. Noster quoq́ Cicero libro de officijs secundo. Quin etiam leges latronum esse dicuntur, quibus parent, quas obseruēt. Itaq́ propter æquabilem prædæ partitionem, & Bargulus Illyricus, de quo est apud Theopompum, magnas opes habuit, & multo maiores Viriatus Lusitanus, cui quidem exercitus nostri imperatoresq́ cesserunt. Quem C. Lælius, is qui sapiens vsurpatur prætor fregit, & comminuit, ferocitatemq́ eius ita repressit, vt facile bellum reliquis traderet.

¶Vbi quoq́ aduertendum, quam Viriati attenuet summus Orator victorias. Cui quidem exercitus nostri, imperatoresq́ cesserūt: Cesserunt verecunde, inquit quidam, quum victos significet. At vero C. Lælium quo ambitu, qua verborum amplitudine attollit ꝛ fregit, & comminuit, ferocitatemq́ eius repressit.

¶Et in Bruto. Egregium Viriati bello reperimus fuisse Lælium.

¶Atqui nisi Seruilius Cæpio Lælij in consulatu collega, pecunia, qui Viriatum interimerent corrupisset, nondum sane debellatum erat. Alioqui quid est quod ait Plinius, Cæpio quum vincere aliter non posset, duos satellites pecunia corrupit, qui Viriatum humi depositum perimerent.

¶Redeo ad latronis nomen. Mihi videtur inuidiosius id a Romanis in magni viri odium inculcatum, latronem autem, aut latronum ducem, aliter intelligo, vt & Liuius de Masinissa Decadis tertiæ libro nono ait, Inde nocturnis primo, ac furtiuis incursionibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circa esse, maxime vt Carthaginiensis ager, quia & plus prædæ, quam inter Numidas, & latrocinium tutius erat. Et statim vix regium videbatur, latronem vagū in montibus consectari. Latro autem vagus Masinissa erat, debitum

sibi regnum reposcens.

¶ Ita ergo quum propter Galbæ perfidiam, alienissimo a Romanis essent animo Lusitani, Viriato pastori primum inde venatori, & qui mercenariam vecturam faceret, viro tamen calliditatis accerrimæ, periculorumque declinandorum perito adhæsere nonnulli, cum quibus incursiones, ac latrocinium aduersus Romanos, Romanorumque socios exercebat.

¶ Quuius fœlici audaciæ, quum ex Romanorum recēti iniuria multi fauerent, & copiæ indies maiores accrescerent, iusto tandem exercitu congregato, electus dux, ad bellum iam intrepide, patriamque liberandam, non autem ad latrocinium processit. Quippe quuius miram virtutem, continentiamque adeo Iustinus prædicet, vt tantis rebus gestis, neque cultioribus armis, quam cæteri, sit vsus, neque vestitum neque victum mutauerit, vt quiuis gregarius miles ipso imperatore opulentior videretur. Quæ animi moderatio in latronum moribus esse non solet.

¶ Interfecto Seruilij Cæpionis opera a duobus domesticis satellitibus Viriato, quum interfectores eius præmium a Scipione consule peterent, responsum est, nunquam Romanis placuisse, imperatorem a suis militibus interfici, vt ait Eutropius.

¶ Duplicem in eius cæde perfidiam accusat Valer. Maximus libro nono capite sexto Alteram amicorum eius, quod eorum manibus interemptus est. Alteram Quinti Seruilij Cæpionis, quod is sceleris huius auctor, promissa impunitate fuerit, victoriamque non meruerit, sed emerit.

¶ Imperatores igitur Romani, quos Viriatus deuicisse legitur, fue-

rehi. Prætores C. Vetilius, vt Orosius, siue M. Vetilius, vt Epitome Liuij habet. C. Plautius, Cl. Vnimanus. C. Nigidius, cum M. Popillio Lænate, tunc prætore, vt arbitror. Nam consulatum non iniit, nisi post Quintum Seruilium Cæpionem, quo agente domesticis insidijs periit Viriatus. Cum Popillio ergo, adhuc integer de pace agitauit. Sed quia tradere arma poscebatur, quod ea res videretur victi esse confessio, bellum renouauit.

¶Cum Lælio varie pugnauit. Nam si eum Lælius tam fregisset, quam in eius gratiam iactat Cicero, nequaquam censuisset Senatus, vt bellum aduersus Viriatum, non iam per prætores, sed per consules administraretur.

¶Cum Q. Fabio Maximo consule etiam varie pugnauit. Cum eodem postea proconsule varie quoque. Quare cum eo Fabius æquis conditionobus pacem fecit, quæ tamen bonam ei Lusitaniæ partem ademisset. Vnde labem prospere gestis a se rebus imposuisse Fabius est iudicatus. Procōsul tum erat Fabius, vt patet ex Liuij Epitome. Emēdandusque est Flori locus paulo ante citatus. Tandem eum Fabius Maximus consul oppresserat. Sine dubio enim legendum procōsul. Nam Fabius anno vrbis D.CXII. consul fuit. Postquam fuere CN. Seruilius Cæpio, & Q. Pompeius Rufus. Quorum anno prorogatum Fabio imperium est, vt pro consule aduersus Viriatum ex parte affectum bellum tandem conficeret.

¶Anno sequenti designati Coss. C. Lælius sapiens, & Quintus Seruilius Cæpio auctor cædis Viriati, vt ex Eutropio ostensum ante est. Igitur pace rursus turbata futurus victor apparebat Fabius, nisi. Q. Seruilius Cæpio, qui post CN. Seruilium Cæpionem fratrem, & Q. Pompeium Rufum consul est designatus, belli que cum Viriato successor insidijs victoriam corrupisset.

¶ Manent adhuc in Lusitania aliquot monumenta militum Romanorum, qui in Viriatino bello occisi sunt, vt in territorio Eborensi, Pomariensi prædio, hoc, quuius ego testis sum oculatus.

L. SILO. SABINVS. BELLO CONTRA VIRIATVM. IN EBOR. PROV. LVSIT. AGRO. MVLTITVDINE TELOR. CONFOSSVS. AD. C. PLAVT. PRAET. DELATVS HVMERIS. MILIT. H. SEP. E. PEC. MEA. M. F. I. IN QVO NEMIN. VELIM MECVM. NEC SERV. NEC LIB. INSERI. SI SECVS FIET. VELIM. OSSVA QVORVM QVOMQ. SEPVLCRO MEO ERVI, SI PATRIA LIBERA ERIT.

Id est.

¶ Lucius Silo Sabinus bello contra Viriatum, in Eborensi prouinciæ Lusitaniæ agro, multitudine telorum cõfossus, ad Caium Plautinum prætorem delatus humeris militum, hic sepultus est. Pecunia mea mihi fieri iussi, in quo neminem velim mecum, nec seruum, nec liberum inseri. Si secus fiat, velim ossua quorum quomq; sepulcro meo erui. Si patria libera erit.

¶ Honoratus Ioannes Valẽtinus, vir & natalibus, & luculenta eru-

ditionenobilis,& hoc, & tria, quæ subijciam a Floriano Campensi accepta mihi Olisipone ostendit. Sed ego illi hoc emendatius tradidi. Alterum etiam ibidem simul inuentum esse narrabat, quod ego & si diligenter perquisiui, hactenus tamen inuenire non potui, esse autem ferebat istiusmodi.

Q. LONGINVS. TARTAREO ABSORPT.
HIATV. ANTE TEMPVS. ARM. HOST.
IN CAMPIS LVSITAN.
M. REGVLVS. TRIB. MIL. MAR. SARCOPH.
OSSA CONTEXIT. VALETE MILIT. ROMANI

Hoc est.

Quintus Lõginus tartareo absorptus hiatu ante tempus armorũ hostiliũ in campis Lusitaniæ. Marcus Regulus Tribunus militum marmoreo sarcophago ossa contexit, valete milites Romani.

¶Et hoc prope Visæum Vrbem.

L. AEMIL.L.F.CONFECT.VVLNERE.HOST.SVB NIGIDIO.COS.CONT.VIRIATVM LATRONEM LANCIENS. QVOR. REMP. TVTARAT. BASIM CVMVRNA.ET.STATVAM INLOCOPVBL.EREX. HONORIS. LIBERAL. QVE ERGO.

Hoc est.

¶Lucio AEmilio Lucij filio confecto vulnere hostili sub Nigidio consule contra Viriatum latronem, Lancienses, quorum Remp. tutarat basim cum vrna,& statuam in loco publico erexerunt honoris liberalitatisq; ergo.

¶Hoc quoq; neq; ego vidi, neq; C. Nigidium consulem Viriatino bello fuisse inuenio, nisi consulari potestate bellum gessisse dicamus quem a Viriato oppressum dicit Plinius. Fertur etiam testamentũ Galli Fauonij, quod retulit Marlianus in vrbis descriptione, in Lusitania repertum, quod ab Iacobo Simoneta Pisauriensi Episcopo, & Rotæ auditore, se accepisse ait, in hæc verba.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS. P.FAVONII F.

Qui bello contra Viriatum obcubui, Iocundum, & Pudentem filios è me, & Quintia Fabia coniuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei, & eorum quæ ipse mihi acquisiui, heredes relinquo, hac tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc veniant, & ossa hinc mea intra

Lusitanis fecit, quæ Liuius non explicat.

¶A. Posthumio Albino, & Calpurnio Pisone Coss. Hispanias sortitī Prætores. L. Posthumius Albinus posteriorem, citeriorē Tib. Sempronius Gracchus. Qui bene re gesta centum quinque oppida, ad deditionem coegit.

¶L. autem Posthumium eadē æstate in Hispania vlteriore bis cum Vacceis egregie pugnasse, & ad XXXV milia hominum occidisse scribit Liuius.

¶Codicem ego Liuij manu scriptum ab amico quodam accepi, in quo non cum Vacceis, sed cum Bracaris habebatur, sicut, & in Badiana editione legitur, probante Henrico Glareano docto, ac diligenti homine.

¶Hoc aliquando Ioanni Vasæo indicaui, eramq; in eam lectionem propensus videlicet, quia in vlteriore Hispania Vaccæi non sunt, Bracari autem, iuxta vetustiorum terminationem, sicut, & nostro æuo ad Lusitaniam pertinuerint.

¶Quod si ita esset emendari oporteret Liuij quoq; epitomen, libro quadragesimo primo, ac pro Vaccæis, reponendi Bracari.

¶Verum postea expendens Liuij paulo superius verba, vbi sic scribit: Eodem anno in Hispania. L. Posthumius, & Tib. Sempronius proprr. conparauerunt ita inter se, vt in Vaccæos per Lusitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiā reuerteretur, Gracchus, quod maius ibi bellum esset, in vltima Celtiberiæ penetrauit, non audeo quidquam immutare.

¶Videtur enim Liuius finem consilij, quo inter propratores conuenerat posuisse, nempe, vt in Vaccæos per Lusitaniam iret Albinus, sicut, & Tib. ipse Gracchus Mundam vlterioris prouinciæ vrbem oppugnauit, ac cœpit. Ita enim è rep. fore vterque existimauit.

¶Gracchus prætor ibidem iterum ducenta oppida expugnauit, & cœpit. Ibidem, hoc est, in citeriore Hispania, iterum, quia iam ibi centum quinque ad deditionem coegerat, ergo in citeriore, non in vlteriore prius legendum.

¶Quonam igitur modo in vlteriore Hispania gesta res fuisse narratur? Videlicet quia propraetor vlterioris erat Albinus, & finitimi Lusitanis, Asturibusque Vaccæi, vti superiore libro, quum terminos Lusitaniæ definiebamus ex Strabone ostendimus, etiã si eas pugnas idem extra Lusitaniam Albinus pugnauerit.

¶Nisi & illic emendandus Liuij codex sit, vt legitur, in Bracaros per Lusitaniam iret Albinus. Nam si cum Vaccæis, & non cum Bracaris, hoc est cum Lusitanis eæ pugnæ fuissent, quo iure Posthumio Albino de Lusitanis decretus est triumphus, non autem de Vaccæis?

¶Verba Liuij hæc sunt Decadis quintæ lib. primo. Triumphi ex Hispania deinde duo continuo acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis, socijsque eorum, postero die L. Posthumius de Lusitanis, alijsque eiusdem regionis Hispanis, triumphauit. Docti examinent.

¶Vnum addam, apud Orosium perperam mutatas esse prouincias. Tiberium enim Sempronium in vlteriore Hispania centum quinque oppida, vt vetus habet codex, non centum quinquaginta, vt vulgata editio ad deditionem coegisse scribit. Eadem autem æstate, L. Posthumium in citeriore quadraginta millia hostium bello interfecisse.

Triumpharunt anno ab vrbe condita quingentesimo septuagesimo quinto.

¶Quinto Opimio Nepote. Lucio Posthumio Albino Coss. circa sexcentesimnm vrbis annum a Lusitanis per arma vexatos fuisse Romanos scribit Iulius Obsequens in libello de Prodigijs: Quamquam Consulum prænomina perperam sint posita. Quinti enim prænomen Opimio fuit, Lucij vero prænomen Posthumio, vt patet ex tabulis Capitolinis, sic Q. Opimius. Q.F. Nepos. L. Posthumius. S P.F.L.N. Albinus.

¶Posthumio tamen in magistratu mortuo, in eius locum, M. Acilius Glabrio suffectus est.

¶Eodem Auctore. M. Marcello, & L. Valerio Coss. in Lusitania varie pugnatum. Consentit epitome Liui; lib. 46. Hi autem Coss. M. Claudius Marcellus & L. Valerius Flaccus, fuere anno ab vrbe condita DCI.

¶His Coss. L. Mummi. L. F. L. N. proprætorē de Lusitanis triūphasse, ostendit in Iberico Appianus, & qui in Capitolinas tabulas commentarios edidere.

¶Mendose legitur apud Eutropium libro quarto. L. Memmius in Hispania bene pugnauit. Nam cum hic sit, qui postea a deuictis Achæis, & Corinthijs, Achaicus sit appellatus, certum est, Achaicum L. Mummium. L. F. L. N. fuisse, non L. Memmium.

¶Per hæc ipsa tēpora, L. Licinio, Lucullo, Aulo Posthumio Albino Coss: Hispaniense bellū, quum parū prospere aliquoties gestum, ita

confudisset ciuitatem Romanam; vt ne ij quidem inuenirentur, qui aut Tribunatum exciperent, aut legati ire vellet, P. Cornelius Scipio Æmilianus. L. Pauli F. Africani nepos, sed adoptiuus, qui, & ipse postea Africanus est appellatus, processit, & excepturum se militiæ genus quodcumq; imperatum esset, professus est: Quo exemplo ad militandi studium omnes inuitauit.

¶ Iisdem Coss. Seruius Sulpicius Galba prætor, male aduersus Lusitanos pugnauit, inquit, Liuij abbreuiator. Quã rem superiori volumine à nobis tactam hic suo loco latius repetere est visum, ex quarto Orosij libro capite X X I.

¶ Sergius autem Galba prætor a Lusitanis magno prælio victus est, vniuersoq; exercitu amisso, ipse cum paucis vix elapsus euasit, ex qua ignominia; quum vlcisci se postea Galba statuisset, immane, ac plusquam barbarũ facinus perpetrauit. Quod Orosius ita narrat.

¶ Igitur in Hispania Sergius Galba prætor, Lusitanos circa Tagũ flumen habitantes, quũ voluntarios in deditione recepisset, per scelus interfecit. Simulãs enim de cõmodis eorũ se acturũ fore, circũpositis militibus, cũctos inermes, incautosq; prostrauit. Quæ res Hispaniæ vniuersæ, propter Romanorũ perfidiã, causa maximi tumultus fuit. Valerius Max. libro nono capite de perfidia, sic ait.

¶ Seruius quoq; Galba summæ perfidiæ. Triũ enim Lusitaniæ ciuitatũ, cõuocato populo, tanquã de cõmodis eius acturus, nouẽ milia in quibus flos Iuuentutis cõsistebat, electa, & armis exuta, partim trucidauit, partim vendidit. Quo facinore maxima cladẽ (codex manu scriptus habet partẽ) barbarorũ, magnitudine criminis antecessit.

¶ Accusauit acriter M. Cato Galbam, pro interfectis contra inter-

positam fidem Lusitanis, vt testatur in Bruto M. Tullius, & obiter in diuinatione, quod explicat apertius Asconius Pædianus, & Liuij epitome libro quadragesimo nono.

¶ Ætatis autem nonagesimum annum agebat Cato teste Liuio Decadis quartæ libro nono, quum Galbam accusauit, ardentissima oratione, quam in origines suas retulit.

¶ Reus vero Galba, quum se damnari videret complexus duos filios prætextatos, & C. Sulpitij filium cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se loquutus est, vt rogatio antiquaretur.

¶ Misericordia ergo, inquit, libro 8. cap. 1. Valerius Maximus, illam quæstionem nō æquitas texit. Cæterum de prænomine Galbæ, quod alias Seruius, alias autē Sergius habetur, si quis forte inquirat, nescio an facere satis omnino possim.

¶ Nam Cicero loco a me citato Seruium habet, Pædianus, & Orosius Sergium. Epitome Liuij prius Seruium, deinde Sergium. Liuius ipse vbi de accusatione eius meminit Sergium. At libro quinto decadis quintæ quum scribit Galbam impedire conatum, ne decapto Rege Perse, deuictaq; Macedonia, L. AEmilio Paulo triumphus decerneretur, ac M. Seruilium pro L. AEmilio ad populum verba facientem inducit, vbiq; eum Seruium Sulpicium Galbam nominat.

¶ Valerius Maximus in altero locorum modo citatorum Sergium, in altero vero Seruium, quemadmodum libro sexto capite quarto, de Scipione cum ait. Seruius Sulpicius Galba, quæ varietas in impressis codicibus est. In manu autem scripto, vbique Seruium inuenio.

¶ Plutarchus in Catone Seruilium, quod parum abest a Seruio. Suetonius vero in Galba Cæsare, cuius familiam ab hoc Galba deducit, Sergium semper vocat, familiam, inquit, illustrauit Sergius Galba consularis temporum suorum eloquentissimus, quem tradunt Hispaniam obtinentem triginta Lusitanorum milibus perfidia trucidatis, Viriatini belli causam extitisse. Eius quoq; filios, alterũ Caium, alterum Sergium nominat.

¶ Ex quibus tranquilli locis, in prænomen Sergium pedibus propeiam ibam, nisi me Eutropius libro septimo reuocasset. Scripto enim Neronis obitu, huic ait Seruius Galba successit antiquissimæ nobilitatis Senator.

¶ Non ergo quieui donec Dione Græco Auctore consulto libro quinquagesimo septimo inueni Seruiũ, nõ Sergiũ ab illo nominari.

¶ Quare magis ad Seruij prænomen animus iam inclinat. Varietatem autem ex compendio scribendi euenisse puto. Nam prænomina cum fere compendio notentur, factum est, vt S E R. a quibusdam Seruius, ab alijs autem Sergius legeretur.

¶ Sane tamen S E R. magis Seruium notat, quàm Sergium, vt mea fert opinio, Ego Sergium prænomen quatuor literis scriberem, sic. S E R G. vt Dionem video fecisse in initio eiusdem libri.

¶ Quod si opinioni huic meæ obijciatur etiam tribũ. S E R G I A M. literis tãtũ tribus scribi, & Sergiã intelligi, vt in Tarraconẽsi cippo vidi. P. FABIO. P. F. SER. LEPIDO. respõdebo in tã nota tribu nihil opus fuisse pluribus literis. At in prænomine quod ad hoc, vel ad illud trahi poterat in Sergio quartã literã fuisse necessariam.

¶ Tã ex Suetonio, quã ex Orosio Seruij Galbæ perfidiã, ac crudeli-

tatē maximi tumultus vniuersæ Hispaniæ, ac demum Viriatini belli causam fuisse didicimus, vt dederit Roma pœnas impuniti Galbæ qui contra ius, etiam inter extremæ barbariæ hosteis, sanctum, & inuiolabile vel nouem milium, vt Valerio placuit, vel milium triginta, vt Tranquillo, nefaria se cæde polluerit, & quem contra summi viri Catonis iustam acrimoniam, trium puerorum misericordia noxæ capitali exemerat.

¶Anno igitur ab vrbe condita DCVII. Cn. Cornelio Lentulo. L. Mummio Nepote Coss. Lusitanos Viriatus erexit. De quo hæc Auctores.

¶Florus. Vir callīditatis acerrimæ. Qui ex venatore latro, ex latrone subito dux, atq; imperator, & si fortuna cessisset Hispaniæ Romulus, non contentus libertatem suorū defendere per quatuordecim annos, omnia citra, vltraq; Iberum, & Tagum igni, ferroq; populatus, castra, etiam prætorum, & præsidium aggressus, cum Claudium Vnimanum pene ad internitionem exercitus cecidisset. Insignia, trabeis, & fascibus nostris, quæ ceperat in montibus suis, tropæa fixisset. Tandem eum Fabius Maximus consul oppresserat, sed ab successore Seruilio violata victoria est. Quippe qui conficiendæ rei cupidus, fractum ducem, & extrema deditionis agitantem per fraudem, & insidias, & domesticos percussores aggressus, hanc hosti gloriam dedit, vt videretur aliter vinci non potuisse.

¶Iustinus. in tanta sæculorū serie, nullus illis dux magnus præter Viriatum fuit, qui annos decem Romanos varia victoria fatigauit. Adeo feris propiora, quam hominibus ingenia sunt. Quem ipsum non Iudicio populi electum, sed vt cauendi scientem, declinandorumq; periculorum peritum, sequuti sunt. Cuius ea uirtus, continentiaq; fuit vt quum consulareis exercitus frequenter vicerit, tantis rebus gestis, non armorum, non vestis cultum, non deníq; victum mutauerit: Sed in eo habitu, quo primum bellare cœpit,

perseuerauerit vt quiuis gregarius miles, ipso imperatore etiam opulentior videretur.

¶Velleius in posterioris voluminis initio. Triste deinde, & contumeliosum bellum in Hispania, duce latronum Viriato, sequutum est, quod ita varia fortuna gestum est, vt saepius Romanorum gereretur aduersa. Sed interempto Viriato fraude magis, quam virtute Seruilij Caepionis, Numantinum grauius exarsit.

¶Eutropius. Quintus quoque Caepio ad idem bellũ missus est, quod quidem Viriatus contra Romanos in Lusitania gerebat. Quo metu Viriatus a suis interfectus est, quum quatuordecim annos Hispanias aduersus Romanos mouisset. Pastor primo fuit mox latronum dux, postremo tantos ad bellum populos concitauit vt assertor contra Romanos Hispaniae putaretur.

¶Plinius in libello de viris Illustribus. Viriatus genere Lusitanus, ob paupertatem primo mercenarius, deinde alacritate venator, audacia latro, ad postremum dux, bellum aduersum Romanos sumpsit, eorumque imperatorem Claudium Vnimanum, deinde C. Nigidium oppressit. Pacem a Popillio maluit integer petere, quam victus: Et quum alia dedisset, & arma retinerentur, bellum renouauit. Caepio quum vincere aliter non posset duos satellites pecunia corrupit, qui Viriatum humi depositum perimerent. Quae victoria, quia empta erat a senatu non fuit probata.

¶Orosius libro quinto capite quarto. Viriatus in Hispania, genere Lusitanus homo pastoralis, & latro, primo insectando vias, deinde vastando prouincias, postremo exercitus Praetorum, & consulum Romanorum vincendo, fugando, subigendo maximo terrori Romanis omnibus fuit. Siquidem Iberum, &

T agum maxima,& diuersorum locorum flumina late transgredienti & peruaganti. C. Vetilius prætor occurrit. Qui continuo cæso vsq; ad internitionem pæne omni exercitu suo, vix ipse prætor cũ paucis fuga lapsus euasit.

¶Deinde C. Plautium prætorem ipse Viriatus multis prælijs fractum fugauit. Post etiam Claudius Vnimanus cum magno instructu belli contra Viriatum missus, quasi pro abolenda superiore macula, turpiorem ipse auxit infamiam. Nam cõgressus cum Viriato vniuersas, quas secũ adduxerat copias, maximasq; vires Romani amisit exercitus. Viriatus trabeas, fasces, cæteraq; insignia Romana, in montibus suis tropæa præfixit.

¶Eodem tempore, trecenti Lusitani cum mille Romanis in quodam saltu, contraxere pugnam. In qua septuaginta Lusitanos, Romanos autem trecentos viginti cecidisse, Claudius refert. Et cum victores Lusitani sparsi ac securi abissent, vnus ex ijs longe a cæteris segregatus, quum a circunfusis equitibus pedes ipse deprehensus, vnius eorum equo lancea perfosso, ipsius equitis ad vnum gladij ictum caput desecuisset, ita omnes metu perculit, vt prospectantibus cunctis ipse contemptius, atq; otiosius abscederet.

¶Et paulo post. L. Cæcilio Metello, Q. Fabio Max. Seruiliano Coss. Igitur Fabius consul contra Lusitanos, & Viriatum dimicãs, Bacciam oppidum, quod Viriatus obsidebat, depulsis hostibus liberauit, & in deditionem cum plurimis alijs castellis recepit. Fecit facinus etiam vltimis barbaris Scythiæ, non dicam Romanæ fidei, & moderationi execrabile. Quingentis enim principibus eorum, quos societate inuitatos, deditionis iure susceperat, manus præcidit.

¶Pompeius sequentis anni consul fines Numantinorum ingressus accepta maxima clade discessit, non solum exercitu pæne omni

profligato, verum etiam plurimis nobilium, qui ei militiæ aderant, interemptis. Viriatus autem cum per quatuordecim annos Romanos duces, atq; exercitus protriuisset, insidijs suorũ interfectus est. In hoc solũ Romanis circa eum fortiter agentibus, quod percussores eius indignos præmio iudicarunt.

¶ Sex. Iulius Frontinus stratagematum libro secundo capite quinto. Viriatus ex latrone dux Celtiberorum, cedere se Romanis equitibus simulans, vsq; ad locum voraginosum, & præaltum eos perduxit, & cum ipse per solidos, ac notos sibi transitus euaderet Romanos ignaros locorum, immersosq; limo cecidit.

¶ Celtiberorum illum ducem appellat, quoniam non contentus vniuersam Lusitaniam ademisse Romanis, vltra Iberum bella transferens, Celtiberiæ etiam populos occupauit, & aduersus Romanos erexit. Multa alia in libris his magni, ac sapientis ducis argumenta Frontinus de Viriato prodidit, quæ peti inde possunt.

¶ Epitome Liuij libr. 52. Viriatus primum in Hispania, ex pastore venator, & ex venatore latro, mox iusti quoq; exercitus dux factus est, & vniuersam Lusitaniam occupauit. M. Vetilium prætorem, fuso eius exercitu, cepit. Postquem C. Plautius prætor nihilo fœlicius rem gessit, tantumq; terrorem is hostis intulit, vt aduersus eum consulari opus esset, & duce, & exercitu.

¶ Et libro quinquagesimo quarto, Quintus Fabius proconsul, rebus in Hispania prospere gestis labem imposuit pace cum Viriato æquis conditionibus facta. Viriatus a proditoribus, consilio Seruilij Cæpionis interemptus est, & ab exercitu eius multum imploratus, ac nobilissime tumulatus, vir, duxq; maximus per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.

¶Hæc scriptores de Viriato, quē omnes latronē, latronumq́ ducem initio fuisse dicunt. Quemadmodū Strabo lib. tertio. Noster quoq́ Cicero libro de officijs secundo. Quin etiam leges latronum esse dicuntur, quibus pareant, quas obseruēt. Itaq́ propter æquabilem prædæ partitionem, & Bargulus Illyricus, de quo est apud Theopompum, magnas opes habuit, & multo maiores Viriatus Lusitanus, cui quidem exercitus nostri imperatoresq́ cesserunt. Quem C. Lælius, is qui sapiens vsurpatur prætor fregit, & comminuit, ferocitatemq́ eius ita repressit, vt facile bellum reliquis traderet.

¶Vbi quoq́ aduertendum, quam Viriati attenuet summus Orator victorias. Cui quidem exercitus nostri, imperatoresq́ cesserūt: Cesserunt verecunde, inquit quidam, quum victos significet. At vero C. Lælium quo ambitu, qua verborum amplitudine attollit, fregit, & comminuit, ferocitatemq́ eius repressit.

¶Et in Bruto. Egregium Viriati bello reperimus fuisse Lælium.

¶Atqui nisi Seruilius Cæpio Lælij in consulatu collega, pecunia, qui Viriatum interimerent corrupisset, nondum sane debellatum erat. Alioqui quid est quod ait Plinius, Cæpio quum vincere aliter non posset, duos satellites pecunia corrupit, qui Viriatum humi depositum perimerent?

¶Redeo ad latronis nomen. Mihi videtur inuidiosius id a Romanis in magni viri odium inculcatum, latronem autem, aut latronum ducem, aliter intelligo, vt & Liuius de Masinissa Decadis tertiæ libro nono ait, Inde nocturnis primo, ac furtiuis incursionibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circa esse, maxime vt Carthaginiensis ager, quia & plus prædæ, quam inter Numidas, & latrocinium tutius erat. Et statim vix regium videbatur, latronem vagū in montibus consectari. Latro autem vagus Masinissa erat, debitum

sibi regnum reposcens.

¶ Ita ergo quum propter Galbæ perfidiam, alienissimo a Romanis essent animo Lusitani, Viriato pastori primum inde venatori, & qui mercenariam vecturam faceret, viro tamen calliditatis accerrimæ, periculorumq; declinandorum perito adhæsere nonnulli, cum quibus incursiones, ac latrocinium aduersus Romanos, Romanorumq; socios exercebat.

¶ Quuius fœlici audaciæ, quum ex Romanorum recēti iniuria multi fauerent, & copiæ indies maiores accrescerent, iusto tandem exercitu congregato, electus dux, ad bellum iam intrepide, patriamq; liberandam, non autem ad latrocinium processit. Quippe quuius miram virtutem, continentiamq; adeo Iustinus prædicet, vt tantis rebus gestis, neq; cultioribus armis, quam cæteri; sit vsus, neq; vestitum neq; victum mutauerit, vt quiuis gregarius miles ipso imperatore opulentior videretur. Quæ animi moderatio in latronum moribus esse non solet.

¶ Interfecto Seruilij Cæpionis opera a duobus domesticis satellitibus Viriato, quum interfectores eius præmium a Scipione consule peterent, responsum est, nunquam Romanis placuisse, imperatores a suis militibus interfici, vt ait Eutropius.

¶ Duplicem in eius cæde perfidiam accusat Valer. Maximus libro nono capite sexto Alteram amicorum eius, quod eorum manibus interemptus est. Alteram Quinti Seruilij Cæpionis, quod is sceleris huius auctor, promissa impunitate fuerit, victoriamq; non meruerit, sed emerit.

¶ Imperatores igitur Romani, quos Viriatus deuicisse legitur, fue-

rehi. Prætores C. Vetilius, vt Orosius, siue M. Vetilius, vt Epitome Liuij habet. C. Plautius, Cl. Vnimanus. C. Nigidius, cum M. Popillio Lænate, tunc prætore, vt arbitror. Nam consulatum non iniit, nisi post Quintum Seruilium Cæpionem, quo agete domesticis insidijs periit Viriatus. Cum Popillio ergo, adhuc integer de pace agitauit. Sed quia tradere arma poscebatur, quod ea res videretur victi esse confessio, bellum renouauit.

¶Cum Lælio varie pugnauit. Nam si eum Lælius tam fregisset, quam in eius gratiam iactat Cicero, nequaquam censuisset Senatus, vt bellum aduersus Viriatum, non iam per prætores, sed per consules administraretur.

¶Cum Q. Fabio Maximo consule etiam varie pugnauit. Cum eodē postea proconsule varie quoq;. Quare cum eo Fabius æquis conditionobus pacem fecit, qua tamen bonam ei Lusitaniæ partem ademisset. Vnde labem prospere gestis a se rebus imposuisse Fabius est iudicatus. Procōsul tum erat Fabius, vt patet ex Liuij Epitome. Emēdandusq; est Flori locus paulo ante citatus. Tandem eum Fabius Maximus consul oppresserat. Sine dubio enim legendum procōsul. Nam Fabius anno vrbis DCXII. consul fuit. Postquam fuere CN. Seruilius Cæpio, & Q. Pompeius Rufus. Quorum anno prorogatum Fabio imperium est, vt pro consule aduersus Viriatū ex parte affectum bellum tandem conficeret.

¶Anno sequenti designati Cos. C. Lælius sapiens, & Quintus Seruilius Cæpio auctor cædis Viriati, vt ex Eutropio ostensum ante est. Igitur pace rursus turbata futurus victor apparebat Fabius, nisi Q. Seruilius Cæpio, qui post CN. Seruilium Cæpionem fratrem, & Q. Pompeium Rufum consul est designatus, belliq; cum Viriato successor insidijs victoriam corrupisset.

¶ Manent adhuc in Lusitania aliquot monumenta militum Romanorum, qui in Viriatino bello occisi sunt, vt in territorio Eborensi, Pomariensi prædio, hoc, cuuius ego testis sum oculatus.

L. SILO. SABINVS. BELLO CONTRA VIRIATVM. IN EBOR. PROV. LVSIT. AGRO. MVLTITVDINE TELOR. CONFOSSVS. AD. C. PLAVT. PRAET. DELATVS HVMERIS. MILIT. H. SEP. E. PEC. MEA. M. F. I. IN QVO NEMIN. VELIM MECVM. NEC SERV. NEC LIB. INSERI. SI SECVS FIET. VELIM. OSSVA QVORVM QVOMQ. SEPVLCRO MEO ERVI, SI PATRIA LIBERA ERIT.

Id est.

¶ Lucius Silo Sabinus bello contra Viriatum, in Eborensi prouinciæ Lusitaniæ agro, multitudine telorum cõfossus, ad Caium Plautinum prætorem delatus humeris militum, hic sepultus est. Pecunia mea mihi fieri iussi, in quo neminem velim mecum, nec seruum, nec liberum inseri. Si secus fiat, velim ossua quorum quomq́ꝫ sepulcro meo erui. Si patria libera erit.

¶ Honoratus Ioannes Valẽtinus, vir & natalibus, & luculenta eru-

ditionenobilis,& hoc, & tria, quæ subijciam a Floriano Campensi accepta mihi Olisipone ostendit. Sed ego illi hoc emendatius tradidi. Alterum etiam ibidem simul inuentum esse narrabat, quod ego & si diligenter perquisiui, hactenus tamen inuenire non potui, esse autem ferebat istiusmodi.

Q. LONGINVS. TARTAREO ABSORPT.
HIATV. ANTE TEMPVS. ARM. HOST.
IN CAMPIS LVSITAN.
M.REGVLVS. TRIB. MIL.MAR. SARCOPH.
OSSA CONTEXIT. VALETE MILIT. ROMANI

Hoc est.

¶Quintus Lōginus tartareo absorptus hiatu ante tempus armorū hostiliū in campis Lusitaniæ. Marcus Regulus Tribunus militum marmoreo sarcophago ossa contexit, valete milites Romani.

¶Et hoc prope Visæum Vrbem.

L. AEMIL.L.F.CONFECT.VVLNERE.HOST.SVB NIGIDIO.COS.CONT.VIRIATVM LATRONEM LANCIENS.QVOR.REMP.TVTARAT.BASIM CVMVRNA.ET.STATVAM IN LOCO PVBL.EREX. HONORIS. LIBERAL. QVE ERGO.

Hoc est.

¶Lucio AEmilio Lucij filio confecto vulnere hostili sub Nigidio consule contra Viriatum latronem, Lancienses, quorum Remp. tutarat basim cum vrna, & statuam in loco publico erexerunt honoris liberalitatisq; ergo.

¶Hoc quoq; neq; ego vidi, neq; C. Nigidium consulem Viriatino bello fuisse inuenio, nisi consulari potestate bellum gessisse dicamus quem a Viriato oppressum dicit Plinius. Fertur etiam testamentũ Galli Fauonij, quod retulit Marlianus in vrbis descriptione, in Lusitania repertum, quod ab Iacobo Simoneta Pisauriensi Episcopo, & Rotæ auditore, se accepisse ait, in hæc verba.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS. P.FAVONII F.

Qui bello contra Viriatum obcubui, Iocundum, & Pudentem filios e me, & Quintia Fabia coniuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei, & eorum quæ ipse mihi acquisiui, heredes relinquo, hac tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc veniant, & ossa hinc mea intra

quinquennium exportent, & via Latina condant, in sepulchro iussu meo condito, & mea voluntate.

¶In quo velim neminem mecum, neque seruum, neque libertum inferi. Et velim ossa quorumcumque sepulchro statim meo eruantur, & iura Romana seruentur, in sepulchris, ritu maiorum retinendis voluntatem testatoris.

¶Et si secus fecerint, nisi legitimæ oriantur causæ velim ea omnia quæ filijs meis relinquo, pro reparando templo Dei Syluani, quod sub Viminali monte est; attribui. Manesque mei à Pontifice Max. & a flaminibus Dialibus, qui in capitolio sunt; opem implorent, ad liberorum meorum impietatem vlciscendam.

¶Teneanturque sacerdotes Dei Syluani me in vrbem referre, & sepulchro meo condere.

¶Volo quoque vernas, qui domi meæ sunt omneis a prætore Vrbano liberos cum matribus dimitti, singulisque libram argenti puri, & vestem vnam dari. in Lusitania in agro. VIII. cal. Quintiles bello Viriatino.

¶Testamentum hoc paulo diuersius mihi Honoratus Ioannes Floriani Campensis manu descriptum, communicauit, hoc modo.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS. L. F.

Qui bello cont. Viriatum occub. Iocundum, & Pudentem
fili. ex test. herr. relinquo, & bonor. Iocundi
patr. mei, & eor. quæ mihi adquæsiui. hac
tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc ve-
niant, & ossa mea intra quinquen. e Lusitan.
export. via Latina condant, sepulch. marm.
cond mea voluntate, si secus fec. nisi legiti-
mæ oriant causæ, velim ea omn. quæ fili.
relinquo, pro templo Dei Syluani reparando
adtribui. Manesq́ mei opem pont. Max. &
Flaminum Dial. qui in capitolio sunt, implo-
rent, ad impiet. contra fili. vlciscendam.
Teneanturq́ sacerdd. Dei Syluani me in
vrb. referre, & sepulch. me. cond.
Velim quoq́ quotquot domi meæ vernæ
sunt, liberos a Prætore, cum matrib. dim-
itti, singul. que libram arg. et vestem dari.
Act. VI. Kalend. Quint. [illegible] R. Galba. Q. AVREL. Coss.
DECVRR. Trauscudani hoc testam. ore eiusd.
Galli FAV. emiss. lapide iussere adsculpi.

¶Displicent tamen mihi affectata hic aliquot compendia contra seculi illius morem. Ac nescio, an ita in marmore sit, an magis ita Florianus tradere voluerit, quo antiquitatem suo iudicio maiorem repræsentaret, si lectori mutilatis dictionibus negotium facesseret.

¶Onuphrius Panuinius in primum fastorum anno vrbis conditæ DCX. huius etiam meminit, horum, inquit, consulum mentio est, in testamento Galli Fauonij secundi, qui bello Viriatino cecidit, ita.

ACTVM. VI. KAL. QVINTILEIS. SER.

GALBA, L. AVRELIO Coss. & de Viriato satis iam multa.

¶Decius inde Iunius Brutus, M. Iunij Penni filius, quum circa vrbis annum DCXVI. vna cum P. Corn. Nasica, qui Serapio appellatus est, consulatum gereret, in Hispaniam venit, & ijs qui sub Viriato militauerant, agros, oppidumque dedit, quod Valentia nuncupatum est. Ex epitome Liuij. Meminit etiam huius rei Sabellicus quintæ Æneados libro nono. Et nos in Vincentio Martyre, vt liqueat a Lusitanis cæterisque Viriati militibus Valentiam esse conditam & nominatam.

¶Fabulam vero inanem esse, eam conditam ante Romam, & Romam appellatam a Romo Rege nescio quo; apud commenticium Manethonem reperto. Quæ tamen fabula Floriano Campensi, & quibusdam ex neotericis Hispanicarum antiquitatum scriptoribus non displicuit.

¶Brutus igitur hic Lusitaniam vsque ad Oceanum perdomuit. Quamquam vt Valerius Maximus libro sexto capite quarto ait, pæne tota se ei sponte dediderat, præter Cinaniam vrbem, quæ pertinaciter arma retinebat, vti in superioribus diximus, quum qualis nam gens Lusitani fuissent, disseruimus.

¶Adortus etiam Bracaros Callæciæ gentem Callaicorum, qui Lusitanis auxilio venerant, sexaginta milia bello asperrimo, atque difficili, quamuis incautos circumuenisset, oppressit, in eo prælio, inquit Orosius libro quinto capite quinto, quinquaginta milia occisa, sex milia capta referuntur, pauci fuga euasere.

¶Propter hanc igitur de Callaicis Bracaris victoriam, Callaico-

gnomen non autem a cætera Callæcia Brutum esse adeptum; hinc colligo, quod Strabo libro tertio. Vbi amnis Minij mentionē fecit; ita scribit. Hic expeditionis Bruti terminus est. Negligenter enim vertit interpres. Bruti Præturæ terminus, obiterq; notādū, iā nō cō sulē Brutū, sed Procōsulē, illic rē gessisse, eoq; tēpore illi ad Limiā cōtigisse, quod supra retulimus, quū Bracarorū flumina recēseremus

¶ Triumphauit autem de Lusitanis, & Callæcis, anno vrbis DCXVII. quod in tabulis Capitolinis ita notatur.

D. IVNIVS. M. F. M. N. BRVTVS. CALLAICVS. ANNO DCXVII. PRO. COS. DE LVSITANEIS, ET CALLAICEIS. EX HISPANIA. VLTERIORE.

Hoc est.

¶ Decius vel Decimus Iunius Marci filius Marci nepos Brutus Callaicus anno sexcentesimo decimo septimo proconsul de Lusitaneis, & Callaiceis ex Hispania vlteriore.

¶ Anno ab vrbe condita DCXLV. Q. Seruilius Cæpio. Q. Seruilij Cæpionis superioris filius. CN. nepos propretor de Lusitanis, & Hispania vlteriore triumphauit.

¶ At anno DCXLIX. P. Rutilio Rufo. CN. Manlio coss. exercitus Romanus a Lusitanis cæsus est. Quod nisi a Iulio Obseq

quente quatuor tantum verbis esset notatum, per cæteros Romanos scriptores penitus ignoraremus. Tametsi de nominibus consulum Obsequens & Cassiodorus nonnihil variant, sed ego Onuphrio Panuinio, qui eam rem exquisitius indagauit, adhæreo.

¶Anno inde conditæ vrbis DCLII. C. Mario IIII. Q. Luctatio Coss. deuictis Lusitanis, pacatam vlteriorem Hispaniam, scribit Obsequens: Non tamen a quo deuicti sint, expressit. Opinatur Panuinius a D. Iunio. Syllano, propter Sexti Rufi verba. Rebellantes in Hispania Lusitanos, per D. Brutum obtinuimus, & vsq; Gades ad Oceanum peruenimus.

¶Post, ad Hispanos tumultuantes Syllanus missus, eos vicit, Ego tamen & Obsequentis, & Rufi verba, aliter intelligo. Nempe deuictis a Bruto Lusitanis, vlteriorem Hispaniam fuisse pacatam, vsq; ad Gades, & Oceanum.

¶Syllanum vero ad tumultuantes Hispanos missum, non autem singillatim ad Lusitanos. Ad quos autem tumultuantes missum intelligat non explanauit. Verum quia Panuinio, & cæteris tabularum triumphalium explicatoribus ita videtur, ab illis non discedamus.

¶Anno vrbis DCLV. L. Cornelius Dolabella de Lusitanis triũphauit. Quod Verrij Flacci tabulæ ita ostendunt.

L. CORNELIVS. L. F. L. N. DOLABELLA. PRO. COS. EX. HISPANIA. VLTERIOR. DE LVSIT. AN. V. K. FEB.

Hoc est.

¶ Lucius Cornelius Lucij filius, Lucij nepos Dolabella proconsul ex Hispania vlteriore de Lusitanis quinto Calendas Februarij.

¶ Quinto post anno, id est ab Vrbe condita DCLX P. Licinius Crassus de Lusitanis triumphauit, testatur hoc Verrius Flaccus, sic.

P. LICINIVS. M. F. P. N. CRASSVS. ANNO. DCLX

PRO. COS. DE LVSITANEIS. PRID. IDV. IVNI.

Hoc est.

¶ Publius Licinius Marci filius, Publij nepos Crassus anno sexcentesimo proconsul de Lusitanis pridie Idus Iuni.

¶ Hunc in Lusitania, & ea Callaeciæ parte quæ Bracarorũ est bellũ gessisse inde conijcimus, quod Strabo in calce libri tertij, tradit illũ etiã cassiteridas insulas e regione Celtici promõtorij, pace cõciliasse.

¶ Sexcentesimo septuagesimo tertio Vrbis anno sparso per Macedoniam, Pamphiliam, atque Dalmatiam Romanorum bello, quũ quod in Hispania erat, ob id remissius gereretur, paulisper interquieuerant Lusitani, donec discordijs ciuilibus Sertorianum exarsit, Syllanæ proscriptionis hereditas, vt inquit Florus.

¶ Quintus enim Sertorius vir summæ quidẽ, sed calamitosæ virtutis ac magnæ in rebus bellicis peritiæ dux, quod Marij partes fuerat

sequutus, quũ proscriptus a Sylla esset, excessit vrbe atq; Italia varijs casibus vbiq; iactatus.

¶Cuius quia vitam, resq; gestas accurate perscripsit Plutarchus, & de eo multa ciuilium bellorum libro primo Appianus, & libro tertio. L. Florus, quinto. P. Orosius, præter ea quæ sparsim Plinius Iunior de Illustribus viris, Valerius Maximus, Frontinus, Obsequens, & alij adnotarunt, minime opus est in ea re me labore.

¶Summatim ex Plutarcho, Appiano, atq; Orosio dicam.

¶Adscitus ex Africa a Lusitanis, cum duobus milibus, & sexcentis, quos Romanos vocabat, admixtis Afris septigentis, illinc venit.

¶Adiunxit Lusitanorũ quatuor milia peditũ, & equites septingentos.

¶Atq; tam exiguis copijs aduersus quatuor Romanorum duces, sub quibus erant peditũ milia centũ viginti, equitũ septem milia, sagitariorũ, & funditorũ duo milia, & vrbes innumeræ, bellũ gessit, quũ ipse in initio viginti tãtũ Lusitanorũ vrbes in sua ditione haberet.

¶Valldas non solum gentes, & vrbes, sed missos etiam aduersum se Romanos duces subegit.

¶Cottam nauali prælio ad Mellariam superauit.

¶Phidium prætorem ad Bætin, interfecitq; in ea pugna duo milia Romanorum ciuium.

¶Domicium per Hirtuleium ducem oppressit. Qui etiam Manilium Galliæ procos. cum tribus legionibus, & mille quingentis equitibus in Hispaniam transgressum, castris, copijsq; nudauit, vt Orosij verbis dicam, & pæne solum Ilerdam compulit refugere.

¶Lucium procos. contriuit. Toranium a Metello missum cum toto exercitu deleuit.

¶Ipsum Metellum in tantam compulit necessitatem, vt L. Lollius ex Narbonensi Gallia ei ferre auxilium cogeretur, & Pompeius magnus ex vrbe cum summa festinatione ea de causa mitteretur. Neq; enim habebat Metellus, quo se verteret.

¶Aquilium a Metello missum cum sex milibus cecidit.

¶Pompeium iam Pyrenæos montes transgressum bello excepit, positisq; iuxta castris superior fuit.

¶Pompeium Palantiam obsidentem vi repulit. Et castra, quæ ad Calagurrim erant, adortus, ad tria milia interfecit. Eodem Pompeio spectante Lauronem vrbem expugnauit, atq; incendit, neq; ille tam magnifice Lauronensibus de se pollicitus, socijs pereuntibus auxilium ferre ausus est.

¶Quibus vitam ex incensa vrbe dedit Sertorius, in Lusitaniam miserabili captiuitate traduxit.

¶Ad Sucronem Pompeium prælio superatum fugauit; ita, vt vulneratus, & ex equo prostratus, pæne interfectus, & captus sit.

¶Afranium qui cornu ſiniſtrum regebat, quum Sertorianos intento in Pompeium duce pelleret, ſuorum intellecto periculo accurrens facile ſuperauit, eiuſq́ milites diſperſos occidit.

¶Ad flumen Turiam Pompeiū male multauit & niſi Metellus ſuperueniſſet, actū de eo erat. Vnde illa Sertorij gloriatio. Ego puerū hūc, niſi veniſſet anus illa, caſtigatū verberibus, domū remiſiſſe.

¶Memmius Pompeij quæſtor, & ſororis eius maritus, ad Saguntum Sertorio ſuperante, eſt interfectus.

¶Et cū magna ſtrage victor ad Metellū vſq́ perueniſſet, pilo percuſſus Metellus interierat, niſi a ſuis pudore nimio affectis protectus eſſet.

¶Didium Lælium Pompeij legatum qui pabulatum exierat, ſcribit Obſequens, a Sertorianis interfectum.

¶Et certe Sertoriani duces fere ſuperiores erant. Præcipue Hirtuleius, qui initio Metellū antequā ſe Pōpeio iūgeret, multis prælijs fatigarat, tādē cū eodē Metello apud Italicā Bæticæ prouinciæ vrbē cōgreſſus, ex fiducia credo præteritarū victoriarū elatus, cōmiſſa pugna, viginti milibus amiſſis victus in Luſitaniā cū paucis profugit.

¶At Sertorius poſt id cum Pompeio congreſſus decem milia militum eius interfecit, licet totidem, & ipſe amiſerit.

¶In tantamq́ deſperationem duos egregios illos duces Metellum, atq́ Pompeium adduxit, vt publice Metellus præmia ſtatuerit ei, qui Sertorium necaret, centum argenti talenta, & viginti milia agri iugera, & ſi exul eſſet, veniam reductionemq́ promitteret. Nempe, vt ſaltem proditione conſequeretur, quod armis non poterat.

¶Pompeius vero questus ad Senatum scripserit, nisi sibi pecuniæ mitterentur se milites è prouincia deducturum.

¶Recipiebat se in hyberna Sertorius in Lusitaniam, vnde appetente vere, cum M. Perpenna legato suo, ad hosteis vsque in Celtiberiam properabat, Lusitanorum maxime opera semper vsus. Hoc diserte asserit Appianus.

¶Eboram vero vrbē ad hyemandū peculiariter elegerat, sagaci consilio, cum fere in medio sita sit Lusitaniæ, & solo fertili vnde in omnes partes præsto esse poterat, si vsus eueniret.

¶Ibi domum, quæ adhuc extat, & Iuniam Donacen domesticam, & libertos tres habebat.

¶Inde cohortem vnam ad bellum duxerat, vti dicemus latius, quum ventum erit ad Vrbeis.

¶Ita prospere in Hispania bellum gerentis Sertorij, quum fama etiam Pontum complesset, Mithridates, si ducem rei militaris peritissimum sibi fœdere conciliasset, facilem de populo Romano victoriam se adepturum pollicebatur. De qua re non pigeat lectorem consulere Plutarchum.

¶Ex quo, & qui vir, & qua probitate fuerit Sertorius, & quo amore patriam vnde exulabat, prosequeretur, liquido intelliget.

¶Simul quanto digni fuerint odio Perpenna, & qui cum eo in cæde magni ducis coniurauere.

¶Quorum tamen omnium exitus, vt proditorum esse conueniebat miser, atque infoelix non multo post, omnino fuit.

¶Id breuiter atque eleganter Velleius paterculus de Perpenna loquens commemorat. Sertorium inquit, inter cœnam, Oscæ interemit Romanisque certam victoriam, partibus suis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctorauit facinore.

¶Item Marcellinus sub libri XXVI finem. Ad veteris perpennæ exemplum, qui post Sertorium inter epulas obtrumcatum dominatione paulisper potitus è frutetis sub quibus latebat extractus, oblatusque Pompeio eius iussu est interfectus.

¶Sic decimo inchoati belli anno suorum dolis interfectus Sertorius victoriam quidem Romanis dedit verũ sine vlla gloria, quod non virtute sed fraude obuenisset.

¶Quo interempto Hispaniæ vniuersæ ciuitates vltro se Romanis dedidere, præter Calagurrim, & Vxamam, sed hanc Pompeius euertit, illam siue Afranius, vt scribit Orosius iugi obsidione confectam, atque ad infames escas, ex inopia coactam, vltima tandem cæde, incendioque deleuit.

¶Siue idem Popeius, vt in libro septimo capite sexto refert Valerius.

¶Quieuere itaque Lusitani. ac de Hispanis tam Metellus Pius, quã CN. Pompeius magnus adhuc eques Romanus triumpharunt, anno vrbis DCLXXXII, vt tabulæ referunt Capitolinæ.

¶ Toto autem Sertoriani belli tempore nullum populo Romano vectigal ex Hispanijs fuisse, in oratione de Agrarijs legibus, contra Rullum conqueritur M. Cicero.

¶ Iulius inde Cæsar, post Vrbanam præturam, vlteriorem sortitus Hispaniam in qua prius sub Tuberone prætore quæstor fuerat, Lusitaniam, ac Callæciam imperio Romano subdidit. De qua re non pigeat lectorem repetere quæ ex Dione retulimus, quum de Monte Herminio ageremus.

¶ Sequuto paulo post triumuiratu, Cæsar Gallias, Asiam Crassus, Pompeius inuasit Hispanias, quas per legatos treis, M. Petreium, L. Afranium, & M. Varronem administrabat, donec ciuile bellum conflatum est.

¶ Ac Cæsar in Hispanias veniens, eas pro tempore quiescere coegit, M. Lepido procos. Citeriorem, Q. Cassio Longino Vlteriorem proprætore obtinentibus. ¶ Quo tempore ad Dyrrachium Cæsar Pompeium obsidebat.

¶ Is Cassius Longinus inexplebilis auaritiæ, nec ob eam obscuræ crudelitatis homo, quum se prouinciæ odio haberi non ignoraret, magnasq; indies eius odij accessiones faceret, contra Prouincialium offensionẽ, exercitus amore sese munire studebat, donatiuorum largitionibus immoderatis, & præmiorum pollicitationibus, ex rapinis, grauissimisq; oneribus.

¶ Sestertia igitur. C. militibus pollicitus, Medobrigam oppidum in Lusitania, Montemq; Herminium, quo Medobrigenses confugerant, expugnauit. Ibiq; imperator appellatus, iterum Sestertijs. C. milites donauit.

¶Anno inde ab vrbe condita DCCX. Cæsar post deuictum Pompeium in Hispanias est profectus aduersus duos adolescentes Pompeios Magni filios, qui bellum instaurauerant.

¶Pronior in Pompeii partes erat Lusitania, siue quia S.P.Q.R. magis eas fouebat, vt Iustiores, siue recordatione iniuriarum Cæsaris, a quo in prætura direpti nimis, hostiliter fuerant Lusitani, quamquam nec imperata detrectarent, & aduenienti portas patefacerent, vt inquit Suetonius. Et paucis verbis, Catulli mordacissimus Iambus innuit.

Secunda præda Pontica, inde tertia
Ibera, quam scit amnis aurifer Tagus.

¶Vettonum igitur agrum, Lusitaniamq; pro Pompeio tenebat M. Petreius, anteequam cum suis copijs, & equitibus, auxilijsq; totius Lusitaniæ ad Afranium in Celtiberiam proficisceretur, vt irruentem Cæsarem pariter reprimerent.

¶Lusitanos Petrei beneficiarios vocat ipse Cæsar, in primo belli ciuilis commentario, quos custodiæ suæ causa semper habuisse confirmat.

¶Fecit idem Munatius Flaccus in Bætica, Pompeiani nominis acrior, quam probabilior defensor, sed id credimus Valerio Maximo libro nono capite de crudelitate.

¶Lusitanorum enim præsidio vallatus Cæsari cum resisteret pertinaciter, Ad Attegam barbarum in modum sæuiit in eos, quos Cæsaris studiosos esse comperit, & in eorum vxores, ac liberos.

¶Videat qui velit Valerium, & Hispaniensis belli commentarium, atque obiter Valerii codicem emendet, in quo perperam legitur. Numatius, pro Munatius, & attinguensium pro Atteguensium.

¶Sufficiet hoc ex Dione ostendisse libro quadragesimo tertio ita scribente. Audiens autem in Attegua ciuitate magnam esse copiam commeatus.

¶Ac paucis interiectis. Posteaquam vero milites intra vrbem recepti sunt, Munatium Flaccum ad eos misit.

¶Munatius ergo Flaccus vocabatur, atque ita eum appellat Plutarchus in Catone.

¶Præterea, inquit, quum Pompeius commendationes reis dari in Iudicijs consuetas, per legem vetuisset, ac postea ipse Munatio Flacco commendationem scripsisset, Cato qui in ea causa iudex erat, quum recitari cœpta est Pompeij commendatio, aures manibus clausit, legique illam prohibuit.

¶Vt mendum quoque sit apud eundem Plutarchum in Pompeio, vbi idem Catonis factum referens, Plancum eum, non autem Flaccum appellat.

¶Nisi forte ijdem Munatij, tam Flacci, quam Planci appellarentur. Probabile est Munatiam gentem in duas familias Flaccorum videlicet, & Plancorum, fuisse diuisam. Et ideo apud Plutarchum in Pompeio ex Flacco factum Plancum.

¶Plancorum enim cognomen aliquot ex Munatiis habuisse, liquet ex L. Munatio Planco, qui cum M. Lepido triumuiro R.P.C. cõsulatum gessit, & ex ode septima libri primi Carminum Horatij. Præterea ex inscriptione, quam extare Caietæ Onuphrius Panuinius in secũdum fastorum, & in libello de Romanorum nominibus, asseuerat. Ea est huiusmodi.

L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON.
PLANCVS. COS. IMPER. ITER. VII. VIR.
EPVLON. TRIVMPH. EX RAETEIS
AEDEM. SATVRNI FECIT. DE MANVBIIS
AGROS. DIVISIT. IN ITALIA BENEVENTI.
IN GALLIA COLONIAS DEDVXIT
LVGDVNVM. ET RAVRICAM.

Hoc est.

¶Lucius Munatius Lucij filius, Lucij nepos Lucij pronepos Plãcus consul imperator iterum septemuir epulõnum triumphauit ex Ræteis. Ædem Saturni fecit de manubijs, agros diuisit in Italia Beneuenti, in Gallia colonias deduxit Lugdunum, & Rauricam.

¶Sed multum ab instituto diuertimus, propter Valerij locum.

¶Redeo ad Munatium Flaccum, qui se Lusitanis stiparoribus muniuerat, quos tamen suæ crudelitatis satellites habuisse queritur Va-

ſerius. Dion tacet. Subobſcure narrat Hiſpanienſis belli commentarius, neq; Munatij, neq; Luſitanorum facta mentione.

¶Petreianos, Afranianosq; milites, quod aſſuefacti cum Luſitanis eſſent, eorum more pugnare ſolitos, ſcribit Cæſar in primo belli ciuilis commentario.

¶In tantum autem Pompeij partes fouebant Luſitani, vt etiam illo iam interfecto, filijs C N. & Sext. Pompeijs, in omnem euentum adhæſerint.

¶Tranſeo Cotonem vel potius Catonem, vt alij habent codices, qui Atteguæ cum Luſitanorum præſidio, ſub Munatio erat, & cum Tullio legato ad Cæſarem venit.

¶Acerrimi Pompeianarum partium defenſores fuere, Philo tota Luſitania notiſſimus, ac Cæcilius niger, qui cum bene magna Luſitanorum manu Hiſpali contra Cæſarem, pro C N. adoleſcente mire laborarunt, multas ad Bætin naues incenderunt. Tandem victum ad Mundam ſauciumq; nō deſeruere. Sed quum, ſe Carteiam recepiſſet, ſequuti ſunt.

¶De quo tradendo quum ciues legatos ad Cæſarem miſiſſent, re intellecta Pompeius, vt in naues, quas ibi in præſidio habebat confugeret, ſcapham ingreſſus eſt.

¶Sed pede caſu funibus implicito, dum funem gladio ſecare nititur, pedis plantam gladio abſcidit vt libro bellorum ciuilium ſecundo ait Appianus. Vel talum intorſit, vt Hiſpaniē ſis belli commentarius refert.

¶Quum ab hostibus quæreretur, occurrente ad id Didio, qui Cæsarianæ classis Gadibus præfectus erat, ex naui in qua curabatur egressus est, & in Lusitaniam profugiens, lectica ferebatur.

¶Sed vulneribus, & intorto talo quum ad fugiendum tardaretur, in itinere a Didio deprehensus interfectus est, non ignauiter se protegens, inquit Appianus.

¶Cuius caput Hispalin allatum Cæsar in conspectum iussit dari populo, & sic vrbe potitus est.

¶Lusitani qui ex pugna superfuere, quum se ad signa recepissent, aduersus Didium clatum et gloria redierunt, & quotidianis eum pugnis lacessentes, tripertito distributis signis, illius naues intenderunt, ipsum qui ad propellendum cum copijs processisset, prælio excipientes interfecere, omnesque eius copias deleuerunt, paucis exceptis, qui aut in scapha quæ ad littus erat, aut nando ad naues, quæ in salo erant confugientes sublatis anchoris vitæ subsidium remis quæsiuerunt.

¶Lusitani præda ingenti potiti sunt, vt refert ille Hispaniensis belli commentarius, alioqui mutilus, corruptus, impeditoque sermone confusus. Quisquis auctor illius fuerit.

¶Neque enim ad Hircium, aut Opium disertos satis homines referendum ego existimo. Miles tamen Cæsaris quum esset, & in eius laudes immodicus, ita scripsit, vt sæpe, neque quid velit intelligas, neque si diuines, oratio ipsa sibi congruat.

¶C N. Pompeio extincto, & maxima ex parte Hispania in potesta-

tem redacta, Cæsar ad Vrbanam dominationem festinans, Sext. Pōpeium alterum ex Pompeii Magni filiis iuniorem, contempta eius adolescentia, neglexit in Hispania, non arbitratus eum aliquid magnum propter ætatem esse ausurum, sed aliter res euenit.

¶ Nam iuuenis primo cum paucis piraticā exercuit, ignotus. Deinde paulatim timorem exuens, seq; Pompeii Magni filium professus, ex iis qui vel sub patre Pompeio, vel sub Cn. Fratre militauerant, victiq; cesserant, validum conflauit exercitum, ad eum tanquam ad ducem suum confluentibus, quibus Pompeij nomen erat gratiosum.

¶ Adauctus igitur amplioribus copiis, formidini esse cæpit præsidibus qui sub Cæsaris imperio Hispanias obtinebant, ita vt vererentur cum eo ad manus venire.

¶ Qua re intellecta Cæsar Carrinatem cū validioribus copiis misit, qui Pompeium debellaret.

¶ Apud Appianum Carrinam in his locis scriptum pro Carrinate reperias, nescio an interpretis vitio. Nam sermo est de C. Albio Carrinate, qui postea consulatum gessit, quum Augustus abdicasset.

¶ At vero iuuenis cognito Carrinatis aduentu, statim aduolans illū oppressit. Ea ex causa Cæsar successorem Carrinati misit. C. Asiniū Pollionem, quo in vlteriore Hispania bellum gerente, Cæsar interemptus est. Et Senatus Pompeium vltro reuocauit.

¶ Ille vero quum Massiliam esset delatus ad vrbem nequaquam redijt, sed quæ ibi fierent intentus expectabat.

¶Atq; electus maris imperator, vt pater eius fuerat assumptis, quæ in portu erant, nauibus, vna cum iis, quas vel secum, vel in Hispania habebat, cōtra triumuirorum dominationem in Siciliam nauigauit.
¶Multi illum Galli, multi Iberi, multi etiā Lusitani sequuti sunt, Pompeii patris amore, & Cæsaris adhuc odio.

¶Nam etiam Bruto a triumuiris proscripto, quum vna cum Cassio ad Nigrum sinum aduersus Antonium bellum pararet, quatuor milia Celtarum, ac Lusitanorū equitum illi fuisse scribit Appianus.

¶Pompeius igitur Sicilia potitus contra Octauium, & Antonium pugnauit plerumq; victor.

¶Et quidem magni famam ducis posteris reliquisset, si nihil tentasset vlterius.

¶Verum mutata priori fortuna, quasiq; insolentiam eius indignante, qua se, & amictu cæruleo, & verborum vanitate, Neptuni filium esse iactauerat, tanquam Magni Pompeii esse, fuisset parum, victus Antonii se duci Titio dedidit, a quo Mileti interfectus est.

¶Qui copiosius ista scire velit, legat Appiani ciuiliū bellorū libros quartum, & quintum. Nos in his immorati prolixius aliquanto sumus; propter Orosium qui Sext. Pompeii mortem post Mundensem pugnam statim sequutam scribit, nescio quē sequutus auctorem.

¶Eius hæc sunt verba libro sexto, capite decimo sexto. Vltimum bellum apud Mundam vrbem gestum est, vbi tantis viribus dimicatum, tantaq; cædes acta vt Cæsar quoq; veteranis suis cedere non erubescentibus, quum cædi, cogiq; aciem suam cerneret, præuenire

morte futurum victi dedecus cogitarit, quum subito versus in fugam Pompeiorum cessit exercitus.

¶Et statim CN. Pompeius cum centesimo equite aufugit.

¶Frater eius Sex. Pompeius contracta celeriter non parua Lusitanorum manu, cum Cæsonio congressus, & victus, fugiensque interfectus est. Munda ciuitas cum immensa hominum cæde, Cæsare oppugnante vix capta est.

¶Dubium tamen apud me non est, corruptum Orosij locum hunc. Nam paulo post capite decimo octauo, & capite decimo nono. Octauij quartum bellum aduersus Sex. Pompeium CN. Pompeij filium commemorat, narratque eum Siciliam occupasse, & tandem a Tito, & Furnio Antonianis ducibus victum, & captum, post paululũ fuisse interfectum, vti ex Appiano ante diximus.

¶Quare priori loco libenter legerem. Cum Cæsonio congressus, & victus fugiens pęnę interfectus est. Euasit enim, atque ad piraticam inde se conuertit, quod etiam Orosius ipse confirmauit, his verbis.

¶Sex. Pompeius postquam se in proscriptorum numerum relatum comperit, conuersus ad latrocinia, omnem oram Italiæ cædibus rapinisque vastauit, Sicilia præerepta.

¶Cæterum vt ad C. Asinium Polionẽ redeã, eius tres extãt epistolæ inter Ciceronis familiares libro decimo, in quarum vna sic habetur.

¶Sed vt rationem ineo, quo die prælium Pansa commisit, eodem à

Gadibus naues profectæ sunt. Nulla enim post hyemem fuit ante eam diem nauigatio. Et hercule longe remotus ab omni suspicione futuri ciuilis tumultus, penitus in Lusitania legiones in hybernis collocaueram.

¶Inclinauit post hæc ad Cæsarem Augustum fortuna, & Romani orbis imperium adeptus, Hispaniam, quum per se, tum per suos duces, intra annos quatuor pacatam reddidit. Colonias partim deduxit, partim ampliauit. De quibus nonnihil inter vrbes referemus.

¶In primo volumine, quum terminos Lusitaniæ signabamus, diximus Bæticam prouinciam plebi attributã ad quã prætor mitteretur qui legatũ, & quæstorẽ haberet. Reliquas omnes in Hispania Cæsaris fuisse, qui duos mitteret legatos, prætorium, & consularem.

¶Ex iis prætorius legatũ secum habebat, qui Lusitanis Bæticæ adiacentibus, & ad Durium vsq; protensis, ius diceret.

¶Consularis, quod reliquum erat Hispaniæ administrabat.

¶Augustus enim omnium prouinciarum Romano imperio Subditarum administrationem ita diuisit, vt aliæ proconsulares essent, aliæ prætoriæ, aliæ præsidiales.

¶Proconsulares, Senatui, prætorias populo demandauit.

¶Præsidales sibi ipse sumpsit, in quas legatos mittebat, qui modo præsides, modo Cæsaris, vel Augusti legati dicebantur.

¶ Iiq; præsides, legatiue Cæsaris, nonnunquam honoris causa consulari potestate augebantur, vt eiusdem essent auctoritatis quuius proconsules.

¶ Proconsulum namq; dignitas amplior, quam legatorum, præsidũve erat, quoniam hi ex equestri ordine eligi poterant, illi non nisi ex Senatorio, consulariue prouincias sortiebantur.

¶ Proconsulares ergo, & prætoriæ illæ sunt factæ, quæ vel pacatæ iam essent, vel militari præsidio non indigerent.

¶ Quæ vero adhuc rebelles, legionibus, armisque retinendæ viderentur, sibi attribuit Cæsar, specioso quidem prætextu gratificandi Senatui, populoq; R. quasi eis laborem adimeret, re autem vera, vt ipse exercitus, copiasq; militares, omnes in sua potestate haberet, ne vnquam Senatus, populus ve inuasam remp. repetere auderent, vt scriptum reliquit Dion.

¶ Hispaniæ igitur postea in sex prouincias diuisæ. Bætica, Lusitania, & Callæcia consulares factæ, Tarraconensis, Cartaginiensis Insularis, & Tingitania, quæ trans fretum Hispaniæ est contributa, præsidiales.

¶ Tandem Lusitania in duas diuisa prouincias, quarum altera, videlicet maior veteris prouinciæ pars, suum sibi Lusitaniæ nomen retinuit. Altera Vettonia dicta est, vti in primo libro abunde retulimus.

¶ Paulatim emersere Comites, eorũq; vicarij, vsq; ex Hadriano, qui Senatũ quendã domesticũ in Palatio suo habuit, qui peregre eunte

¶Quorum tamen omnium exitus, vt proditorum esse conueniebat, miser, atque infoelix non multo post, omnino fuit.

¶Id breuiter atque eleganter Velleius paterculus de Perpenna loquens comemorat. Sertorium inquit, inter coenam, Oscae interemit Romanisque certam victoriam, partibus suis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctorauit facinore.

¶Item Marcellinus sub libri XXVI finem. Ad veteris perpennae exemplum, qui post Sertorium inter epulas obtrumcatum dominatione paulisper potitus e frutetis sub quibus latebat extractus, oblatusque Pompeio eius iussu est interfectus.

¶Sic decimo inchoati belli anno suorum dolis interfectus Sertorius victoriam quidem Romanis dedit verũ sine vlla gloria, quod non virtute sed fraude obuenisset.

¶Quo interempto Hispaniae vniuersae ciuitates vltro se Romanis dedidere, praeter Calagurrim, & Vxamam, sed hanc Pompeius euertit, illam siue Afranius, vt scribit Orosius iugi obsidione confectam, atque ad infames escas, ex inopia coactam, vltima tandem caede, incendioque deleuit.

¶Siue idem Popeius, vt in libro septimo capite sexto refert Valerius.

¶Quieuere itaque Lusitani. ac de Hispanis tam Metellus Pius, quã CN. Pompeius magnus adhuc eques Romanus triumpharunt, anno vrbis DCLXXXII, vt tabulae referunt Capitolinae.

¶ Toto autem Sertoriani belli tempore nullum populo Romano vectigal ex Hispanijs fuisse, in oratione de Agrarijs legibus, contra Rullum conqueritur M. Cicero.

¶ Iulius inde Cæsar, post Vrbanam præturam, vlteriorem sortitus Hispaniam in qua prius sub Tuberone prætore quæstor fuerat, Lusitaniam, ac Callæciam imperio Romano subdidit. De qua re non pigeat lectorem repetere quæ ex Dione retulimus, quum de Monte Herminio ageremus.

¶ Sequuto paulo post triumuiratu, Cæsar Gallias, Asiam Crassus, Pompeius inuasit Hispanias, quas per legatos treis, M. Petreium, L. Afranium, & M. Varronem administrabat, donec ciuile bellum conflatum est.

¶ Ac Cæsar in Hispanias veniens, eas pro tempore quiescere coegit, M. Lepido procos. Citeriorem; Q. Cassio Longino Vlteriorem proprætore obtinentibus. ¶ Quo tempore ad Dyrrachium Cæsar Pompeium obsidebat.

¶ Is Cassius Longinus inexplebilis auaritiæ, nec ob eam obscuræ crudelitatis homo, quum se prouinciæ odio haberi non ignoraret, magnasque indies eius odij accessiones faceret, contra Prouincialium offensionẽ, exercitus amore sese munire studebat, donatiuorum largitionibus immoderatis, & præmiorum pollicitationibus, ex rapinis, grauissimisque oneribus.

¶ Sestertia igitur C. militibus pollicitus, Medobrigam oppidum in Lusitania, Montemque Herminium, quo Medobrigenses confugerant, expugnauit. Ibique imperator appellatus, iterum Sestertijs C. milites donauit.

¶ Anno inde ab vrbe condita DCCX. Cæsar post deuictum Pompeium in Hispanias est profectus aduersus duos adolescentes Pompeios Magni filios, qui bellum instaurauerant.

¶ Pronior in Pompeii partes erat Lusitania, siue quia S.P.Q.R. magis eas fouebat, vt Iustiores, siue recordatione iniuriarum Cæsaris, a quo in prætura direpti nimis, hostiliter fuerāt Lusitani, quamquam nec imperata detrectarent, & aduenienti portas patefacerent, vt inquit Suetonius. Et paucis verbis, Catulli mordacissimus Iambus innuit.

Secunda præda Pontica, inde tertia
Ibera, quam scit amnis auriferr Tagus.

¶ Vettonum igitur agrum, Lusitaniamq; pro Pompeio tenebat M. Petreius, antequam cum suis copijs, & equitibus, auxilijsq; totius Lusitaniæ ad Afranium in Celtiberiam proficisceretur, vt irrūpentem Cæsarem pariter reprimerent.

¶ Lusitanos Petrei beneficiarios vocat ipse Cæsar, in primo belli ciuilis commentario, quos custodiæ suæ causa semper habuisse confirmat.

¶ Fecit idem Munatius Flaccus in Bætica, Pompeiani nominis acrior, quam probabilior defensor, sed id credimus Valerio Maximo libro nono capite de crudelitate.

¶ Lusitanorum enim præsidio vallatus Cæsari cum resisteret pertinaciter, Ad Attegam barbarum in modum sæuijt in eos, quos Cæsaris studiosos esse comperit, & in eorum vxores, ac liberos.

¶ Videat qui velit Valerium, & Hispaniensis belli commentarium, atque obiter Valerii codicem emendet, in quo perperam legitur: Numatius, pro Munatius, & attinguensium pro Ateguensium.

¶ Sufficiet hoc ex Dione ostendisse libro quadragesimo tertio ita scribente. Audiens autem in Attegua ciuitate magnam esse copiam commeatus.

¶ Ac paucis interiectis. Posteaquam vero milites intra vrbem recepti sunt, Munatium Flaccum ad eos misit.

¶ Munatius ergo Flaccus vocabatur, atque ita eum appellat Plutarchus in Catone.

¶ Praeterea, inquit, quum Pompeius commendationes reis dari in Iudicijs consuetas, per legem vetuisset, ac postea ipse Munatio Flacco commendationem scripsisset, Cato qui in ea causa iudex erat, quum recitari coepta est Pompeij commendatio, aures manibus clausit, legique illam prohibuit.

¶ Vt mendum quoque sit apud eundem Plutarchum in Pompeio, vbi idem Catonis factum referens, Plancum eum, non autem Flaccum appellat.

¶ Nisi forte iidem Munatij, tam Flacci, quam Planci appellarentur. Probabile est Munatiam gentem in duas familias Flaccorum videlicet, & Plancorum, fuisse diuisam. Et ideo apud Plutarchum in Pompeio ex Flacco factum Plancum.

¶ Plancorum enim cognomen aliquot ex Munatijs habuisse, liquet ex L. Munatio Planco, qui cum M. Lepido triumuiro R.P.C. cõsulatum gessit, & ex ode septima libri primi Carminum Horatij. Prætereа ex inscriptione, quam extare Caietæ Onuphrius Panuinius in secũdum fastorum, & in libello de Romanorum nominibus, asseuerat. Ea est huiusmodi.

L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON.
PLANCVS. COS. IMPER. ITER. VII. VIR.
EPVLON. TRIVMPH. EX RAETEIS
AEDEM. SATVRNI FECIT. DE MANVBIIS
AGROS. DIVISIT. IN ITALIA BENEVENTI.
IN GALLIA COLONIAS DEDVXIT
LVGDVNVM. ET RAVRICAM.

Hoc est.

¶ Lucius Munatius Lucij filius, Lucij nepos Lucij pronepos Plancus consul imperator iterum septemuir epulõnum triumphauit ex Ræteis. Ædem Saturni fecit de manubijs, agros diuisit in Italia Beneuẽti, in Gallia colonias deduxit Lugdunum, & Rauricam.

¶ Sed multum ab instituto diuertimus, propter Valerij locum.

¶ Redeo ad Munatium Flaccum, qui se Lusitanis stipatoribus munierat, quos tamen suæ crudelitatis satellites habuisse queritur Va-

ferius. Dion tacet. Subobſcure narrat Hiſpanienſis belli commentarius, neq; Munatij, neq; Luſitanorum facta mentione.

¶ Petreianos, Afranianosq; milites, quod aſſuefacti cum Luſitanis eſſent, eorum more pugnare ſolitos, ſcribit Cæſar in primo belli ciuilis commentario.

¶ In tantum autem Pompeij partes fouebant Luſitani, vt etiam illo iam interfecto, filijs C N. & Sext. Pompeijs, in omnem euentum adhæſerint.

¶ Tranſeo Cotonem vel potius Catonem, vt alij habent codices, qui Atteguæ cum Luſitanorum præſidio, ſub Munatio erat, & cum Tullio legato ad Cæſarem venit.

¶ Acerrimi Pompeianarum partium defenſores fuere, Philo tota Luſitania notiſſimus, ac Cæcilius niger, qui cum bene magna Luſitanorum manu Hiſpali contra Cæſarem, pro C N. adoleſcente mire laborarunt, multas ad Bætin naues incenderunt. Tandem victum ad Mundam ſauciumq; nõ deſeruere. Sed quum, ſe Carteiam recepiſſet, ſequuti ſunt.

¶ De quo tradendo quum ciues legatos ad Cæſarem miſiſſent, re intellecta Pompeius, vt in naues, quas ibi in præſidio habebat confugeret, ſcapham ingreſſus eſt.

¶ Sed pede caſu funibus implicito, dum funem gladio ſecare nititur, pedis plantam gladio abſcidit vt libro bellorum ciuilium ſecundo ait Appianus. Vel talum intorſit, vt Hiſpaniẽſis belli commentarius refert.

¶Quum ab hostibus quæreretur, occurrente ad id Didio, qui Cæsarianæ classis Gadibus præfectus erat, ex naui in qua curabatur egressus est, & in Lusitaniam profugiens, lectica ferebatur.

¶Sed vulneribus, & intorto talo quum ad fugiendum tardaretur, in itinere a Didio deprehensus interfectus est, non ignauiter se protegens, inquit Appianus.

¶Cuius caput Hispalim allatum Cæsar in conspectum iussit dari populo, & sic vrbe potitus est.

¶Lusitani qui ex pugna superfuere, quum se ad signa recepissent, aduersus Didium elatum ea gloria redierunt, & quotidianis cum pugnis lacessentes, tripertito distributis signis, illius naues incenderunt, ipsum qui ad propellendum cum copijs processisset, prælio excipientes interfecere, omnesque eius copias deleuerunt, paucis exceptis, qui aut in scapha quæ ad littus erat, aut nando ad naues, quæ in salo erant confugientes sublatis anchoris vitæ subsidium remis quæsiuerunt.

¶Lusitani præda ingenti potiti sunt, vt refert ille Hispaniensis belli commentarius, alioqui mutilus, corruptus, impeditoque sermone confusus. Quisquis auctor illius fuerit.

¶Neque enim ad Hircium, aut Opium disertos satis homines referendum ego existimo. Miles tamen Cæsaris quum esset, & in eius laudes immodicus, ita scripsit, vt sæpe, neque quid velit intelligas, neque si diuines, oratio ipsa sibi congruat.

¶C N. Pompeio extincto, & maxima ex parte Hispania in potesta-

tem redacta, Cæsar ad Vrbanam dominationem festinans, Sext. Pōpeium alterum ex Pompeii Magni filiis iuniorem, contempta eius adolescentia, neglexit in Hispania, non arbitratus eum aliquid magnum propter ætatem esse ausurum, sed aliter res euenit.

¶Nam iuuenis primo cum paucis piraticā exercuit, ignotus. Deinde paulatim timorem exuens, seq̄ Pompeij Magni filium professus, ex iis qui vel sub patre Pompeio, vel sub Cn. Fratre militauerant, victiq̄ cesserant, validum conflauit exercitum, ad eum tanquam ad ducem suum confluentibus, quibus Pompeij nomen erat gratiosum.

¶Adauctus igitur amplioribus copiis, formidini esse cœpit præsidibus qui sub Cæsaris imperio Hispanias obtinebant, ita vt verentur cum eo ad manus venire.

¶Qua re intellecta Cæsar Carrinatem cū validioribus copiis misit, qui Pompeium debellaret.

¶Apud Appianum Carrinam in his locis scriptum pro Carrinate reperias, nescio an interpretis vitio. Nam sermo est de C. Albio Carrinate, qui postea consulatum gessit, quum Augustus abdicasset.

¶At vero iuuenis cognito Carrinatis aduentu, statim aduolans illū oppressit. Ea ex causa Cæsar successorem Carrinati misit. C. Asiniū Pollionem, quo in vlteriore Hispania bellum gerente, Cæsar interemptus est. Et Senatus Pompeium vltro reuocauit.

¶Ille vero quum Massiliam esset delatus ad vrbem nequaquam redijt, sed quæ ibi fierent intentus expectabat.

¶ Atq; electus maris imperator, vt pater eius fuerat assumptis, quæ in portu erant, nauibus, vna cum iis, quas vel secum, vel in Hispania habebat, cõtra triumuirorum dominationem in Siciliam nauigauit.

¶ Multi illum Galli, multi Iberi, multi etiã Lusitani sequuti sunt, Pompeii patris amore, & Cæsaris adhuc odio.

¶ Nam etiam Bruto a triumuiris proscripto, quum vna cum Cassio ad Nigrum sinum aduersus Antonium bellum pararet, quatuor milia Celtarum, ac Lusitanorũ equitum illi fuisse scribit Appianus.

¶ Pompeius igitur Sicilia potitus contra Octauium, & Antonium pugnauit plerumq; victor.

¶ Et quidem magni famam ducis posteris reliquisset, si nihil tentasset vlterius.

¶ Verum mutata priori fortuna, quasiq; insolentiam eius indignante, qua se, & amictu cæruleo, & verborum vanitate, Neptuni filium esse iactauerat, tanquam Magni Pompeii esse, fuisset parum, victus Antonii se duci Titio dedidit, a quo Mileti interfectus est.

¶ Qui copiosius ista scire velit, legat Appiani ciuiliũ bellorũ libros quartum, & quintum. Nos in his immorati prolixius aliquanto sumus; propter Orosium qui Sext. Pompeii mortem post Mundensem pugnam statim sequutam scribit, nescio quẽ sequutus auctorem.

¶ Eius hæc sunt verba libro sexto, capite decimo sexto. Vltimum bellum apud Mundam vrbem gestum est, vbi tantis viribus dimicatum, tantaq; cædes acta vt Cæsar quoq; veteranis suis cedere non erubescentibus, quum cædi, cogiq; aciem suam cerneret, præuenire

morte futurum victi dedecus cogitarit, quum subito versus in fugam Pompeiorum cessit exercitus.

¶Et statim CN. Pompeius cum centesimo equite aufugit.

¶Frater eius Sex. Pompeius contracta celeriter non parua Lusitanorum manu, cum Cæsonio congressus, & victus, fugiensq; interfectus est. Munda ciuitas cum immensa hominum cæde, Cæsare oppugnante vix capta est.

¶Dubium tamen apud me non est, corruptum Orosij locum hunc. Nam paulo post capite decimo octauo, & capite decimo nono. Octauij quartum bellum aduersus Sex. Pompeium CN. Pompeij filium commemorat, narratq; eum Siciliam occupasse, & tandem à Titio, & Furnio Antonianis ducibus victum, & captum, post paululũ fuisse interfectum, vti ex Appiano ante diximus.

¶Quare priori loco libenter legerem. Cum Cæsonio congressus, & victus fugiens pænè interfectus est. Euasit enim, atq; ad piraticam inde se cõuertit, quod etiam Orosius ipse confirmauit, his verbis.

¶Sex. Pompeius postquam se in proscriptorum numerum relatum comperit, conuersus ad latrocinia, omnem oram Italiæ cædibus rapinisq; vastauit, Sicilia prærepta.

¶Cæterum vt ad C. Asinium Polionẽ redeã, eius tres extãt epistolæ inter Ciceronis familiares libro decimo, in quarum vna sic habetur.

¶Sed vt rationem iueq, quo die prælium Pansa commisit, eodem à

Gadibus naues profectæ sunt. Nulla enim post hyemem fuit ante eam diem nauigatio. Et hercule longe remotus ab omni suspicione futuri ciuilis tumultus, penitus in Lusitania legiones in hybernis collocaueram.

¶Inclinauit post hæc ad Cæsarem Augustum fortuna, & Romani orbis imperium adeptus, Hispaniam, quum per se, tum per suos duces, intra annos quatuor pacatam reddidit. Colonias partim deduxit, partim ampliauit. De quibus nonnihil inter vrbes referemus.

¶In primo volumine, quum terminos Lusitaniæ signabamus, diximus Bæticam prouinciam plebi attributã ad quã prætor mitteretur qui legatũ, & quæstorẽ haberet. Reliquas omnes in Hispania Cæsaris fuisse, qui duos mitteret legatos, prætorium, & consularem.

¶Ex iis prætorius legatũ secum habebat, qui Lusitanis Bæticæ adiacentibus, & ad Durium vsq; protensis, ius diceret.

¶Consularis, quod reliquum erat Hispaniæ administrabat.

¶Augustus enim omnium prouinciarum Romano imperio Subditarum administrationem ita diuisit, vt aliæ proconsulares essent, aliæ prætoriæ, aliæ præsidiales.

¶Proconsulares, Senatui, prætorias populo demandauit.

¶Præsidales sibi ipse sumpsit, in quas legatos mittebat, qui modo præsides, modo Cæsaris, vel Augusti legati dicebantur.

¶ Iiq; præsides, legatiue Cæsaris, nonnunquam honoris causa consulari potestate augebantur, vt eiusdem essent auctoritatis quiuis proconsules.

¶ Proconsulum namq; dignitas amplior, quam legatorum, præsidum ve erat, quoniam hi ex equestri ordine eligi poterant, illi non nisi ex Senatorio, consulariue prouincias sortiebantur.

¶ Proconsulares ergo, & prætoriæ illæ sunt factæ, quæ vel pacatæ iam essent, vel militari præsidio non indigerent.

¶ Quæ vero adhuc rebelles, legionibus, armisque retinendæ viderentur, sibi attribuit Cæsar, specioso quidem prætextu gratificandi Senatui, populoq; R. quasi eis laborem adimeret, re autem vera, vt ipse exercitus, copiasq; militares, omnes in sua potestate haberet, ne vnquam Senatus, populus ve inuasam remp. repetere auderent, vt scriptum reliquit Dion.

¶ Hispaniæ igitur postea in sex prouincias diuisæ. Bætica, Lusitania, & Callæcia consulares factæ, Tarraconensis, Cartaginiensis Insularis, & Tingitania, quæ trans fretum Hispaniæ est contributa, præsidiales.

¶ Tandem Lusitania in duas diuisa prouincias, quarum altera, videlicet maior veteris prouinciæ pars, suum sibi Lusitaniæ nomen retinuit. Altera Vettonia dicta est, vti in primo libro abunde retulimus.

¶ Paulatim emersere Comites, eorumq; vicarij, vsq; ex Hadriano, qui Senatum quendam domesticum in Palatio suo habuit, qui peregre eunte

comitaretur: Cæsaris Comitatus ideo nuncupatus, & illi ipsi Senatores, comites Palatini.

¶ Donec diuus Constantinus oppida, vel prouincias illis attributas ad eorum transtulit hæredes.

¶ Atq; hæc origo est dignitatis Comitum, Ducumq;.

¶ Morem eum sequuti Longobardorum reges Italiam sibi subiectam in Comitatus varios, atq; Ducatus diuiserunt.

¶ Limitanei quoq; duces Marchiones nuncupati sunt, quoniam limitem, marcham vulgus appellaret.

¶ Ab Augusto igitur vsq; ad Gothos, nihil quod magnopere ad Lusitaniam pertineat in tam deplorato scriptorum antiquorum interitu, ego reperi. Nisi Lusitaniam in Romanorum acquieuisse dominatu, eorumq; legibus domitam paruisse.

¶ Othonem postea Cæsarem fuisse a Nerone Lusitaniæ præfectum, vt Popæa illius vxore, amoto ex vrbe viro liberius frueretur, libro tertio scribit Tacitus.

¶ Vbi inquit, vsq; ad ciuilia arma, non ex priore infamia, sed integre, sancteq; egit. procax otij, & potestatis temperantior. Eadem fere repetit libro decimo septimo.

¶ Suetonius quoq; Tãquillus in Othone. Sepositus, inquit, est per

causam legationis in Lusitaniam. Iactatum etiam de hac re distichū.

Quur Otho mentito sit quaritur exsul honore,
Vxoris mœchus cœperat esse suæ.

¶Illum tamen per decem annos moderatione, atq; abstinentia singulari, prouinciam administrasse testatur.

¶Et pro Romanis etiam in Italia militauere Lusitani. Eodem enim libro scribit Tacitus, Lusitanorum cohortes sub Vitellij sacramento fuisse.

¶Septimæ Lusitanorum cohortis meminit Alciatus in annotationibus in Taciti librum decimum sextum, ex inscriptione marmorea, quæ Comi adhuc sit in memoriam Calpurnij Fabati Nouocomensis. C. Cæcilij Plinij prosoceri.

¶Sorranale vocatur oppidum inter Dertonam Genuamq; non procul a montibus. Ibi ego inscriptionem vidi, quam aiebant ex diruto iuxta oppido Antilia, seu potius Attilia fuisse allatam. Ea est huiusmodi.

Q. ATTIO. T. F.

MAEC. PRISCO

AED. II. VIR. QVINQ.

FLAM. AVG. PONTIF.

PRAEF. FABR. PRAEF. COH. I.

HISPANORVM. ET. COH. I.

MONTANORVM. ET. COH. I.

LVSITANOR. TRIB. MIL. LEG. I.

ADIVTIC. DONIS. DONATO.

AB IMP. NERVA. CAESARE AVG.

GERM. BELLO SVEBIC. CORON.

AVREA. HASTA. PVRA. VEXILL.

PRAEF. ALAE. I. AVG. THRACVM.

PLEPS. VRBANA.

Hoc est.

¶Quinto Attio Titi filio Mæcenati Prisco ædili duumuiro quinque Flamini Augustali pontifici præfecto Fabrum, præfecto cohortis primæ Hispanorum, & cohortis primæ Montanorũ, & cohor-

tis primæ Lusitanorum, tribuno militum legionis primæ adiutricis donis donato ab imperatore Nerua Cæsare Augusto Germanico, bello Suebico corona aurea, hasta pura, vexillo: præfecto alæ primæ Augustalis Thracum, plebs vrbana.

¶Vbi illud animaduersione dignum iudicaui, Lusitanos separatim ab Hispanis esse positos.

¶Abiere tandẽ in Romanorũ mores Lusitani, & ciuilitatẽ linguãq; Latinã, sicut & Turdetani accepere, vti in libello ad Vasæũ pro colonia Pacẽsi, disputaui, vt audiẽdus quidã nõ sit, quis se operæ pretiũ facturum existimauit, si post disputationẽ illã meã Genesio Sepuluedæ Badiozam pacem fuisse Augustam asserenti subscriberet.

¶Nos ad libellum illum remittimus lectorem, & ad ea quæ postea inter vrbes commentabimur.

¶Cæsaribus etiã plerisq; statuas erexere, vt alibi ostẽdemus. Quin si qua mira res suboriretur, quæ aut animũ pasceret, aut oculos, ad illos protinus mittebãt, vt Tiberio principi Olisiponẽses, missa ob id legatione, nũciasse tritonẽ qua noscitur forma, in quodã specu canẽtẽ concha visum, auditumq; scribit Plinius libro nono capite quinto.

¶Prouinciam in tres Iuridicos conuentus diuisam, Emeritensem, Pacensem, & Scallabitanum, sic, vt triangulum æqualium prope laterum facerent.

¶Et vrbium alias colonias appellatas, alias municipia, vel ciuium Romanorũ, vel antiqui Latij, vel stipendiarias relictas, ex Plinio in Lusitaniæ descriptione, supra ostendimus, & postea ostendemus,

diuisam quoque in duas non semel diximus.

¶Erant nihilominus in Lusitania aliquot siue reguli, siue dynastæ aut toparchæ, imperio Romano subditi, qualis pater fuit Encratidis nobilissimæ virginis, & martyris, Cæsaraugustæ, & in tota Celtiberia notissimæ: Et iam dominantibus Gothis, Castinaldus Nabantiæ princeps.

¶DE GOTHIS.

¶De Gothorum autem origine ad institutum meum scribere nequaquam pertinet, maxime non conuenientibus inter se, qui de illis scripsere auctoribus.

¶Verum quia lucem aliquam, iis quæ dicenda sunt, ea res afferet, in summa, Getas eos fuisse ac Sarmatas, nonnullosq; alios populos illis finitimos, dixisse sufficiat.

¶Multæ siquidem gentes, siue ex Schandia, Cimbricæ Chersonesi insula, siue ex Vicinia, Gothicum effecere nomen priscis scriptoribus ignoratum, & sub Getica appellatione confusum, donec viribus ipsi suis emersere magna vocabuli claritate, quod a duce proprio, qui Gothus vocabatur, vt asserit Vitichindus Saxonicorum libro primo, sortiti sunt.

¶Nisi malimus a Gutis ipsius Scandiæ, iuxta Ptolemæum gentibus eos prius Guthos, deinde Gothos fuisse denominatos.

¶Gothicæ gentes, inquit Procopius, belli vandalici libro tertio,

multæ quidem, & aliæ prius fuere, quam nunc.

¶Omnium autem maximæ, ac potissimæ, Gothi, & Vandali, & Vesogothi, & Gepedes, iamdudū Sarmatæ, & Melanchlæni appellati.

¶Addamus, & nos, Gothos in Ostrogothos, & Vesogothos, hoc est in Orietales, & Occidentales fuisse diuisos, Ita Iordanes in Geticis.

¶A loco Orientali dicti sunt Ostrogothi, residui vero Vesogothi in parte occidua, & sæpe alias.

¶Ratio in promptu est Germanicam linguam non ignorantibus, Gothi enim veteris Germaniæ fuere populi, apud quos VVest. Occidens dicitur, & si Germanice pronunciandum sit, VVestgothi, idem est, quod Occidentales Gothi, & contra Oster Oriens vocatur.

¶Vnde Carolus magnus cum ventorum nomina in suam linguam mutaret, subsolanum Orientalem ventū Ostrenvvindt, appellauit.

¶Zephyrum vero qui ab Occidente spirat vvestren. Sicut adnotauit is qui vitam eius mandauit literis.

¶Vt obiter admoneam, ventorum nomina, quibus hodie nautæ Lusitani vtuntur a Carolo fuisse imposita.

¶Inter Gothos duæ nobilissimæ excellebant familiæ, Amalorum videlicet inter Ostrogothos, & Baltorum inter Vesogotos.

¶ Iornandes in Geticis. Diuisi, inquit, per familias populi, Vesogothi, familiæ Balthorum, Ostrogothi præclaris Amalis seruiebant.

¶ Et quidem Amali, regem Amalam suæ stirpis & nominis auctorem fuisse gloriabantur.

¶ Balthi vero ab Alarico qui ob audaciam Baltha idest audax, inter suos cognomen acceperat, diriuati sunt.

¶ Cæterum Vesogothos nobilitarunt, Alaricus, quem dixi, & Vallia, & Theodoricus, is qui pro Romanis vna cum Aetio in Catalaunicis campis contra Attilam pugnans victor occubuit. Quem ex nostris quidam Theodoredū vocant, Gregorius Turonensis Theudonem.

¶ Videlicet in barbaris his nominibus, vel suo more proferendis, vel paulo mollius pronunciandis, mutuo non consentiunt scriptores.

¶ Ostrogothos, quos Amalorum excellens familia illustrabat, longe illustriores reddidit magnus ille Theodoricus Amalus à Zenone Augusto adoptatus, & quasi alter imperator Romæ, & Italiæ destinatus.

¶ Alanos præterea, Gothicum & ipsum genus, eodem Procopio Autore, minime prætereamus, quos Massagetas fuisse, scribit Ammianus Marcellinus libro vigesimo tertio.

¶ Tametsi cognatæ gentes eæ, secessionibus, ac factionibus inuicem diuisæ, etiam inter se frequenter bella gessere.

¶Quo factum est, vt Alani, Sueui, & Vandali a Gothis vicinis, & consanguineis pulsi sedibus, fœdere inter se iuncti, primum in Pannonias, deinde in Gallias postremo in Hispanias immigrarent.

¶Ex quibus Vandali Bæticam occuparunt, ab ipsis deinde Vandaliam, & Vandaliciam nominatam. Vnde a Vesogothis qui postea inundarant & eorum rege Vallia, Honorio Augusto iam fœderato, eiecti in Africam sunt.

¶Alani Emeritam, maioremq́ Lusitaniæ partem, cum Olisipone, quæ semel pecunia se redemerat, tenuere.

¶Sueui, Callæciam omnem.

¶Verum qui ad Emeritam consederant, a Constantio prius comite, deinde Cæsare ab Honorio declarato, & restitutæ Placidiæ matrimonio affine facto, cum eiusdem Valliæ, & Vesogothorum auxiliis graui prælio superati, quũ in pugnã Athacem regem amisissent, pars ad petendam pacem inclinarũt, pars ad Sueuos, qui Olisipone tenebant, confugientes, sub eorum tutela acquieuere.

¶Omnesq́ ii metu Romanorum territi, consilia pacis agitantes, hæc ab Honorio postulabant, vt Orosius ait.

¶Tu cum omnibus pacem habe, omniumq́ obsides accipe. Nos nobiscum confligimus, nobis perimus, tibi vincimus. Immortalis vero quæstus erit Reip. tuæ, si vtriq́ pereamus. Ita illi tunc.

¶Verum audita Constantij morte, repudiato petitæ pacis consi-

lio, ad ingenium redierunt.

¶ Et quidem Alani Emeritam reuersi, totam sibi Lusitaniam vendicabant, Vandalis qui in Bætica superfuerant adhortantibus.

¶ Erexerant enim animos, Vallia Tolosam reuerso, quam ei Honorius permiserat, cum nonnullis alijs auxitanæ prouinciæ, ciuitatibus. Vnde Vesogothia regio ea est nuncupata. Hispani nostri, Galliam Gothicam dicere maluerunt.

¶ Audaciam quoq; auxit insequuta Honorij mors.

¶ Sed quum minor Theodosius, Valentinianum Placidiæ amitæ suæ, & Constantij filium Cæsarem declarasset: Is contra Alanos, atq; Sueuos in Lusitaniam comitem misit Sebastianum.

¶ Qui sane gesta bene re, Lusitania potitus erat; Tyrannide tamen affectata, cum Vandalorum reliquijs, & Vesogothis inijt fœdus, A quibus paulo mox circunuentus, & interfectus est.

¶ Sueui ergo relicta socijs Alanis Lusitania, ad suos qui in Callæcia erant, quum se contulissent, atq; in maius corpus coaluissent; regnum constituere.

¶ Quod ab Hermerico ad Leouigildum Vesogothorum regem, per annos C L X X V I I. durauit, vt Isidorus testatur.

¶ Præualuere autem Vesogothi, & actis altius radicibus, quum in

citeriorem Hiſpaniam, tum etiam in Narbonenſem Galliam ſe extē-dentes, per annos tercentos, & octoginta, atꝙ amplius regnauerunt, quod decus, & gloriam Roderico regnante amiſerunt.

¶Ad hunc modum, Hiſpaniæ Scythicis nationibus patuerunt, admiſcētibus ſe ſemper, in iſtiuſmodi demigrationibus vicinarum gē-tiū populis, quos triſtis cæli, glebæꝙ infœcūdioris tædiū cepiſſet.

¶Vniuerſos tamen propter amplitudinem, Gothicum nomen amplectebatur.

¶Hæc breuiter, & ſummatim dicta ſint, quæ ad ſuſceptum a nobis opus facere videbantur.

¶DE VIIS MILITARIBVS.

¶Vias militares, atꝙ publicas, faciles, & expeditas, quum in Italia, tum in prouincijs efficere Romani conabantur.

¶Qua in re præcipuam, & ſupra reliquos principes egregiam nauauit operam Traianus, vt etiam annotauit medicus Galenus Methodi libro nono.

¶Vias igitur publicas propter lutum ſternebant lapidibus. Lucretius libro primo dixit.

Strataꝙ iam vulgi pedibus detrita viarum,
Saxea conſpicimus.

¶ Vnde eas nos Lusitani stratas regias appellamus.

¶ Sternebant autem alibi imposito, rudiq; lapide, alibi pro vrbium claritate quadratis saxis, pæne insana profusione, vt memini in Narbonensi Gallia me vidisse.

¶ Milia passuum erectæ columnæ distinguebant, cum inscriptionibus eorum, qui eas fecerant, eorumue qui refecerant.

¶ Inde illa formula vulgatissima, primo ab vrbe, ad primum ab vrbe lapidem, & similia.

¶ Locis autem vliginosis, ac depressis, addebant terræ aggerem, superquem lapideam crustam insternerent. Eoq; factum, vt aliquando ipsa publica via, ac militaris, agger publicus diceretur, præcipue à scriptoribus Gallis, qualis Appolinaris est Sidonius, qui in propentico ad libellum dixit,

Antiquus tibi nec teratur agger,
Quuius per spatium, satis vetustis
Nomen Cæsareum viret columnis. Et sæpe alias.

¶ Virgilius etiam dixit Æneidos quinto, Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens.

¶ Sed verbi insolentiam mitigauit, ac molliuit, quoniam nequaquam simpliciter, in aggere, sed in aggere viæ dixit.

¶ Talium viarum septem in Lusitania, atq; in Bracaris supersunt adhuc, & vna in Vettonia, altera Lusitaniæ prouincia. Verum magna ex parte adgestionibus, stratisq; vetustate corruptis, & collapsis miliariorum columnis.

¶ Prima quuius meminit Antoninus Pius in Itinerario, ab Olisipone ducebat Emeritam. Cuius verba apponam aliquanto emēdatius, quam vulgo circunferuntur.

ITEM AB OLISIPONE EMERITAM
M. P. CCIIII. Sic.

Equabona. M. P. XII.	*Cetobrica. M. P. XII.*
Ceciliana. M. P. XII.	*Malceca. M. P. XVI.*
Salacia. M. P. XII.	*Ebora. M. P. XLIIII.*
Ad Anam flumen. M. P. LX.	*Euandriana. M. P. XVII.*
Dippone. M. P. XII.	*Emerita. M. P. IX.*

¶ Omitto oppidorum nomina, de quibus suo agetur loco. In hoc itinere in prædio, quod Pinarium vocāt, Illustrissimi ducis Auiatiensis, XX. Mil. P. a Cetobriga. a Salacia vero XVI. M. P. Oppidi ruinæ supersunt, & ibi cippus non inelegans.

L. AELIO. AVRELI O. COMMODO. IMP. ANTONI NI. AVG. PII. P. P. FILIO. COS. DE SIGNATO. P. M. D. D.

Hoc est.

¶Lucio Ælio Aurelio Commodo imperatori Antonini Augusti Pij patris patriæ filio consuli designato pontifici maximo dedicarunt.

¶Inter Salaciam, atq; Eborã, in colle super flumẽ, cui Riuo Maurino nomen est, columna adhuc extat ad hunc modum inscripta.

IMP. CAES. DIVI
SEPTI[illegible] SEVERI PII
ARAB. ADIAB. PARTHI
CI. MAX. BRIT. [illegible]AX. F
DIVI. M. ANTON. PII
GERM. SARM. NEP.
DIVI ANTONINI PII PRONEP.
DIVI HADR [illegible] ABNEP.
DIVI TRAIANI PARTHIC[illegible]
ET DIVI NERV[illegible] ADNEP.
M. AVR. ANTONIN[illegible]
P. F. AVG. PAR. MAX.
BRI[illegible]MAX. GERM. MAX.
PATER MILITVM. TRIB
POT. XX. IMP. III. COS. IIII
P.P. PROC. REST[illegible]

Hoc est.

¶ Imperator Cæsar Diui septimij Seueri Pij Arabici Adiabenici, Parthici Maximi Britãnici Maximi filius Diui Marci Antonini Pij Germanici Sarmatici Nepos Diui Antonini Pij, pronepos, Diui Adriani, abnepos Diui Triani Parthici, & Diui Neruæ abnepos Marcus Aurelius Antoninus Pius fœlix Augustus Parthicus Maximus Britannicus Maximus Germanicus Maximus pater militum tribunitia potestate vigesimum imperator tertium, consul quartum, pater patriæ proconsul restituit.

¶ Ad duodecimum ab vrbe Ebora lapidem, itineris eiusdem, in prædio quod vocãt Tabularios, duæ sũt colũnæ, altera omnino corrosas vetustate literas habet, altera cum hac inscriptione mansit integrior.

IMP. CAES.
MAXI
MIANO
PIO. FELI
CI. AVG. EBO
RA. M. P.
XII.

Hoc est.

¶Imperatori Cæsari Maximiano Pio fœlici Augusto Ebora millia passuum duodecim.

¶Eodem itinere in veteri ædificio templum est Virgini Dei matri sacrum & magna religione cultum. Turegiam locum cum vocant. De quo multa in libello ad Kebedium Toletanum scripsi.

¶Ibi mensa marmorea est, quam sepulchro Q. Iulij Maximi Calpurnia Sabina vxor imponẽdam curauit. In quo sepulchro duo etiã filij eius viarum curatores fuere conditi. Ea sic habet.

D. M.	S.
Q. IVL. MAXIMO. C. V.	Q. IVL. CLARO. C. V. IIII. VIRO
QVAESTORI. PROVIN. SICI	VIARVM CVRANDARVM
LIAE. TRIB. PLEB. LEG	ANNO. XXI.
PROV. NARBONENS GALLIAE	Q. IVL. NEPOTIANO. C. I.
PRAET. DESIG. ANNO. XLVIII.	IIII VIRO VIARVM CVRAN.
CALPVRNIA. SABI.	DARVM. ANNO. XX.
NA. MARITO OPTIMO.	CALP. SABINA. FILIIS.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrū. Quinto Iulio Maximo clarissimo viro quæstori prouinciæ Siciliæ tribuno plebis legato prouinciæ Narbonensis Galliç prætori designato annorum quadraginta octo Calpurnia Sabina marito optimo.

¶ Quinto Iulio claro clarissimo viro quartum viro viarum curandarum annorum viginti vnius, Quinto Iulio Nepotiano clarissimo iuueni quartum viro viarum curandarum annorum viginti Calpurnia Sabina filijs.

¶ In agro Stermotiensi, non procul a pago Borbacena columnę duæ sunt, altera collapsa, erasis omnino literis præter primum & secundum versum.

IMP. CAES. DIV
RI PII FIL

Hoc est.

¶ Imperatori Cæsari Diui Seueri Pij Filio.

¶Alteraſtat cum inſcriptione hac quæ tamen, ægre iam legitur.

IMP. CAES. DIVI ANTONI
NI PII MAGNI FIL.
DIVI SEPTIMI SEVERI
PII NEPOTI M. AVRE
LIO ANTONINO
P. FEL. AVG. PONT. MAX.
TRIB. POT. II. COS. II.
PROC. P. P.
FORTISSIMO FELICISSI
MOQVE PRINCIPI
[illegible]ORA. M. P.
XXII.

¶ Imperatori Cæsari Diui Antonini Magni filio Diui Septimi Seueri Pij nepoti Marco Aurelio Antonino Pio fœlici Augusto Pontifici Maximo Tribunitia potestate secundum, Consuli secundum proconsuli, patri patriæ, fortissimo, fœlicissimoq́ principi Ebora milia passuum viginti duo.

¶ Heluis in ædibus cuiusdã uiri nobilis colũnæ duæ scriptæ iacent, ex itinere eo delatæ, sed literis tam corruptis vt vix in quoq́ versu duæ aut tres appareant. Ex ea via nihil amplius vidi.

¶ Ab vrbe autem Ebora Pacem vsq́ Iuliam, etiam apparent stratæ viæ vestigia. Columnæ extant multis in locis, partim adhuc erectæ, partim collapsæ, fractæ, & terra opertæ.

¶ Item super Exarramam, Murtariam, & Odiuellam fluuios pontium dirutorum hic subisces, illic pilæ, pilarumq́ bases. Literæ in columnis intercidere. In vna tantum has quum diutius considerassem, ægre potui legere.

IMP. CAES

VAB NEP

IANVS HADR

COS. III

Hoc est.

¶Imperatori Cæsari Neruæ nepoti Trainus Adrianus cõsul tertiũ.

¶Iter quod ab Esuri Pacem Iuliam corruptissimum Antonini itinerarium ponit, ego quinque aut sex modis intelligere, quum tentassem, nihil fere in tanta deprauatione confeci.

¶Quare ita vt apud illum habetur reliqui, si forte aliquando prodeat is libellus minus Mendose scriptus, aut fœliciora nodum explicent ingenia.

ITEM DE ESVRI PACE IVLIA, M. P. CCLVII. SIC

Balsa	M. P. XXIIII.
Ossonoba	M. P. XVI.
Arani	M. P. LX.
Rarapia	M. P. XXXV.
Eboram	M. P. XLIIII.
Serpa	M. P. XIII.
Fines	M. P. XX.
Arucci	M. P. XXV.
Pace Iulia	M. P. XXX.

¶Et statim sequi debet alterum iter per compendium ab Esuri Pacem Iuliam, quod bene signatum est. Ita enim habet. Item ab Esuri per compendium, Pace Iulia. M. P. LXVI. Sic. Myrtili M. P. XL. Pace Iulia M. P. XXXVI.

¶Magna quoque deprauatione vitiatus numerus est in itinere quod à Salacia Ossonodam describit, habet enim. A Salacia, Osso-

noba, M. P. X V I. Quum ſint ſupra C X V I.

¶ Eodem itinere in colle ſiniſtrorſum, Iuxta Temidi rurum oppidum Aureolam, meta eſt; quæ olim terminum Eborenſem à Pacenſi dirimebat. De qua meta in meo ad Kebedium Toletanum libello, ſatis multa. Ea autem eſt huiuſmodi.

D. D. N N.
AETERN. IMPP.
C AVRE. VALER.
IO. IOVIO. DIOCLE
TIANO ET
M.AVR. VALERI
O. ERCVLEO
MAXIMIANO
PIIS. FEL. SEMPER AVGG.

TERMINVS INTER
PACENS. ET EBORENS
CVRANTE. P. DATIANO
V. P. PRAESIDE. H.H.
N.M. Q. EORVM
DEVOTISSIMO

HEINC PACENSES

Hoc est.

¶Dominorum nostrorum æternitati imperatoribus Caio Aurelio Valerio Iouio Diocletiano, Et Marco Aurelio Valerio Erculeo Maximiano Pijs fœlicibus semper Augustis, terminus inter Pacēses, & Eborenses curante Publio Datiano viro patricio præside Hispaniarum, numini, maiestatiq́ eorum deuotissimo. Hinc Pacenses, hinc Eborenses.

¶Duplex inde iter Antoninus ponit ab Olisipone Emeritam, sed vtrumq́ numeris corruptissimis, oppidisq́ aut iam non extantibus aut diuersissime commutatis. Alterum sic.

ALIO ITINERE AB OLISIPONE EMERITAM M. P. CXLV. SIC.

Aritio Prætorio. M. P. XXXVIII.

Abelteri. M. P. XXVIII.

Matusaro. M. P. XXVII.

Ad septem Aras. M. P. VIII.

Budua. M. P. XII.

plagiaria. *Blagiani.* M. P. VIII.

Emerita. M. P. XXX.

¶Corruptos esse numeros hinc apparet. Nam recto isthac itinere ab

Olisipone Emeritam, numeramus tres & quinquaginta leucas, ex quo efficiunt ducenta duodecim milia passuum. Sic.

¶ Ab Olisipone Beneuentum, traiecto ad villam Francam Tago, leucæ pacto. Inde Salpiterram, quæ an Aritium prætorium sit, alij expendant, leuca vna. Inde Culucci, quod an Tubucci sit, alij quoque expendant, & inde tota via suburipontana.

¶ Alterum per Scallabin, sic.

ITEM ALIO ITINERE AB OLISIPONE EMERITAM. M. P. CC. XX. SIC.

Hierabriga M. P. XXX.

Scallabis M. P. XXXII.

Tubucci M. XXXII.

Fraxinum M. P. XXXII.

Medobriga M. P. XXX.

Ad septem aras M. P. XIII.

Plagiaria M. P. XX.

Emerita M. P. XXX.

¶Huius viæ columnæ partim vetustatis iniuria diffractæ, partim Crebris ignibus adustæ tantum abrasarum literarum vestigia demonstrant. Quas mihi videre contigit. Ita habent.

¶Iter autem a Scallabi supra Almerinum oppidum, per Alpiarsæ fluuij initia ducebatur.

¶Alicubi fragmenta rudia columnarum apparent, ex quibus nihil erat quod scriberem. Postea quum quatuor collapsas inuenissem in vna earum hæc tantum potui legere.

IMP.
CAES. CAIVS
IVLIVS VER
NOB. IMPERA
TOR. V. TRIBVNI
CIAE. PO
TEST. COS. PRO. P.
PATRIAE

Hoc est.

¶Imperator Cæsar Caius Iulius verus nobilis imperator quintũm Tribuniciæ potestatis consul, proconsul pater patriæ.

¶Post mille passus columnæ tres collapsæ.

IMP. CAES

TRAIANVS. AVG

GER. PONT. MAX.

TRIB. POTESTAT

IS. II. RESTITV

IT.

X

I

Hoc est.

¶ Imperator Cæsar Diuus Traianus Augustus Germanicus pontifex maximus tribunitiæ potestatis secundum restituit vndecim.

¶ Secunda fracta erat, & has tantum literas habebat in fine.

RESTITVV
TOR. VRBIS.

IMP.
CAESARI
CLAVDI
O. TACITO
PIO. F. IN.
VICTO
AVG.
PONT. M.
TRIB. PO
TESTA
TIS. II
COS. PRO.

Hoc est.

¶Imperatori Cæsari Claudio Tacito Pio fœlici inuicto Augusto pontifici maximo tribunitiæ potestatis secundũ consuli proconsuli.

¶ Post mille passus, tres columnæ duæ collapsæ abrasis vetustate literis, vna erecta quæ sic habet.

IMP.
CAESARI
CLAVDIO
TACITO
PIO. F. IN
VICTO
AVG. PONTIF.
M. TRIB
POTESTA
TIS. II. COS.
P. P.

Hoc est.

¶Imperatori Cæſari Marco Claudio Tacito pio fœlici inuicto Augusto, pontifici maximo tribunitiæ poteſtatis ſecundum consuli patri patriæ.

¶Post mille passus duæ collapſæ in fine vnius hæ tantum legi poſſunt literæ.

COS

IIII. PROCOS

REFECIT.

¶ Post mille passus, iuxta diuersorium quod vocant Mestas. Quatuor sunt columnæ conlapsæ, tres, corruptas habent inscriptiones. In vna sic legitur.

IMP. CAES. CAIVS IVLIVS
VERVS MAXIMINVS. PIVS. FE
LIX. INVICTVS. AVG. PONT.
MAX. PATER PATRIAE. TRI
BVNICIAE POTESTATIS. TER COS
GERMANICVS MAX. DACICVS
MAX. SARMARTICVS MAX, ET
C. IVLIVS VERVS MAXIMVS
NOBILISSI. CAESAR. PRINCEPS
IVVENTVTSIS. GERMANICVS MAX.
DACICVS MAX. SARMATICVS MAX.
IMP. CAESARIS. CAI IVLI VERI MAXI
MINI. PII. FEL. AVG. GERMANICI.
MAX. DACICI. MAX. SARMATI.
MAX. FORTISSIMI. CAESA
RIS FILIVS.
IIII.

Hoc eſt.

¶ Imperator Cæſar Caius Iulius Verus Maximinus Pius Fœlice inuictus, Auguſtus Pontifex maximus pater patriæ tribunitiæ poteſtatis ter conſul Germanicus Maximus, Dacicus Maximus, Sarmaticus Maximus, & Caius Iulius Verus Maximus nobiliſſimus Cæſar princeps iuuentutis, Germanicus, Maximus, Dacicus Maximus, Sarmaticus Maximus Imperatoris Cæſaris Cai Iuli Veri Maximini, Pij Fœlicis Auguſti Germanici Maximi Dacici Maximi Sarmatici Maximi fortiſſimi Cæſaris filius quatuor.

Liber Quartus.

Vrbes nunc aggrediar, non minimam intentionis meæ partem. Quarum pleræque etiam Romanis temporibus, prisca nomina amiserunt. Multas nominat Liuius a vetustioribus acceptas, aut nullo nunc modo, aut ægre intellectas, quoniam ipsi alia Romani postea vocabula imposuerunt.

¶DE MAVRA.

¶Incipiamus ab illa parte Bæticæ, quæ modo appendix est Lusitaniæ, in qua Oliuentiam, Mauranum, Mauram, Serpam, Mortiganum, ac Noudarem esse primo libro commemorauimus.

¶Ac de Oliuentia vrbe nihil quod ad antiquitatem faciat, adhuc habeo, nisi cippi ibi inuenti inscriptionem ad me illinc missam.

D. M. S.

C. ANTESTIVS CALVVS

C. ANTESTIVS PROCV

LVS. H. S. S. CORNELIA

TERTVLLA. VIRO ET FILIO

DE. S. P. F. C.

Hoc est.

¶ Diis Manibus sacrum. Caius Antestius caluus, Caius Antestius Proculus hic siti sunt, Cornelia Tertulla viro & filio de sua pecunia fieri curauit.

¶ De Mourano æque nihil.

¶ DE MAVRA.

¶ Mauram insigne oppidum, Nouum fuisse Arucci, ex cippo istius modi, quem ibi legi persuasum habeo.

IVLIAE. AGRIPPINAE
CAESARIS. AVG. GERMANICI
MATRI. AVG. NOVA
CIVITAS ARVCCITANA

Hoceſt.

¶Iuliæ Agrippinæ Cæſaris Auguſti Germanici Matri Auguſtæ noua ciuitas Aruccitana.

¶Nouum autem Arucci dici puto, quoniam adhuc superest Arucci vetus, nomenq; retinet. Vulgo enim Arouche dicitur, proferturq; plane Græce vt a Ptolemæo vocatur.

¶Parum tamen iam frequens est Arucci vetus.

¶Accommodant Maurenses nouo nomini, haud scio an fabulam appellem.

¶Fuisse Maurum Regulum quendam tractus illius dominum, qui cum de finibus cum altero potentiore bellum gereret, atq; in prælio cecidisset, eiusq; vxorem forma luculenta mulierem sæpe victor interpellasset, additis nisi acquiesceret minis, illam contumaci odio interfectoris postulata respuisse.

¶Quumq; Arucci veteri, propter hostis vicinitatem diffideret, migrasse ad nouam ciuitatem Aruccitanam, vt tutiorem situ, ita bonitate vberioris agri magis accommodam.

¶Quumq; ab indigenis Maura ex Arucci vulgo appellaretur, factũ esse, vt etiam ipsa vrbs Maura ex inde nominata sit.

¶In territorio quoque oppidi eiusdem multa antiquitatis supersũt vestigia. Inter Mauram, atq; Ficalium semidirutum oppidum, ad pagum quem vocant Vallemuargi, in fani antiqui ruinis, vbi sacellum Michaeli sacrum posteri meliori religione extruxerũt, quatuor cippos fractos, exesisq; vetustate literis deformatos inueni. Vnus qui reliquus integer est, fideliter a me descriptus ita habet.

DIS. MAN
IBVS. AVRIILIAII
M. F. GALLAII. A.
NNO. XII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Dijs Manibus Aureliæ, Marci filiæ Gallæ annorum duodecim hic sita est, sit tibi terra leuis.

¶Et nequis forte miretur inusitatam scripturæ rationem. AVRIILIAII GALLAII pro AVRELIÆ Gallæ, Sciat in Epigrammatis quoq; antiquæ vrbis, pagina 149. Legi.

M. PONTIVS HIIDISTVS. DAIINI CO

IVGI BIINII MIIRIINTI FIICI VIXIT.

MIICVM ANNIS TRIBVS.

¶Pro eo quod esse deberet.

¶M. Pontius Hedistus Daeni coniugi bene merenti fecit, Vixit mecum annis tribus. Et annotauit corrector, alibi etiam duo I I pro E posita se inuenisse.

¶Ficalij quoq; cippus hic est.

D. M. S.

VLPIA. M. F.

MARCELLA

ANNORVM

LIII.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Dijs Manibus sacrum. Vlpia Marci filia Marcella annorũ quinquaginta trium hic sita est, sit tibi terra leuis.

¶Ad pagum Callæcum inter Ficalium,& Arucci vetus in fano. S. Mametis cippus.

D. M. S.

VIBIA. CR

ISPIA. RV

FINI. ARA

BRICENSIS.

ANNOR.

LXVII.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Dijs Manibus sacrum, Vibia Crispa Rufini Arabricensis annorum sexaginta septem, hic sita est, sit tibi terra leuis.

¶Insigne quoq; oppidum Serpa non multum mihi negotij exibuit. Nomen enim illæsum vsq; ex antiquo retinet, vt apud Antoninum in itinerario est,& in cippo iuxta oppidum reperto.

D. M. S.

FABIA PRISCA

SERPENSIS. C. R.

ANN. XX. H. S. E. S. T. T. L.

C. GEMINIVS. PRIS

CVS PATER. ET

FABIA CADILLA MA

TER. PO SVERVNT.

Hoc est.

¶Dijs Manibus sacrum. Fabia Prisca Serpensis ciuis Romana annorũ viginti, hic sita est. Sit tibi terra leuis. Caius Geminius Priscus pater, & Fabia Cadilla mater posuerunt.

¶LVSITANIÆ ALGARBIVM.

¶Transgrediamur nunc Anam, & Lusitaniæ vrbes, de quibus vel indubitato constabit, vel certe probabili coniectura, antiquitatẽ studiosis explicemus.

¶At Lusitania inquit Pomponius, qua mare Atlanticum spectat, primum ingenti impetu in altum abit, deinde resistit, ac se magis

etiam,quam Bætica abducit. Quia prominet bis in semet recepto mari,in tria promontoria dispergitur.

¶Anæ proximum quia lata sede procurrens, paulatim se, ac sua latera fastigiat:Cuneus ager dicitur. Sequens sacrum vocant. Magnũ quod vlterius est.

¶Aduertant lectores promontoria hic non vocari ipsa tantum terræ acumina,quæ mari imminent,sed totos late etiam tractus,qui tãdem acumine in mare desinunt.

¶Ita Liuius Decadis 3. libro primo. Prægressus signa Annibal in promontorio quodam.

¶Patet hoc ex ipsa. Pomponij descriptione. Quia lata sede procurrens paulatim se,ac sua latera fastigiat, Cuneus ager dicitur, videlicet ad similitudinem Cunei,quo ligna scinduntur:Græci Sphina vocarunt promontorium hoc,Latini Cuneum.

¶Nostra ætas sanctæ Mariæ caput appellat,sicut & sequens, quod sacrum dicebatur.Sancti Vincentij caput vulgo dicitur.

¶Prisci tamen nominis vestigium ibi in oppido Sacri adhuc perperseuerat.

¶Promontorium vtrumq; Strabo Celticos, ac Lusitanorum plerosq; habitare dixit.

¶ Ptolemæus etiam Turdetanos adiungit. Sicut latius a nobis pro Pacensi colonia disputatum est.

¶ Nos Algarbij regnum vocamus à Mauris, quum id tenuere indito vocabulo.

¶ In Cuneo vero hoc, Myrtilis, Olfonobæ, atque Balsæ oppidorum meminit Pomponius.

¶ DE MYRTILI.

¶ Myrtilis, quam Mertolam appellamus Anæ fluuio est imposita, multis antiquitatum monumentis plena, cippis, columnis, statuis, quibus tam Gothi, quam Mauri, ad reficiendos muros pro cæmentis abutebantur, vt erant, & hi, & illi ingenio plane barbaro.

¶ Octo, vel decem statuas annis ab hinc aliquot terra effossas Myrtilenses homines inde tollere permiserunt affabre insculptas, sed sine capitibus.

¶ Arbitrantur capita fuisse ænea, & insititia, atque ideo a corporibus in alium vsum euulsa.

¶ Abest a Pace Iulia Iustis XXXVI passuum milibus, hoc est nostratibus nouem leucis, quod Antoninus in itinerario dixit.

¶ Myrtilin Plinius, sicut & Eborã, & Salaciã veteris Latij municipiũ fuisse, scriptũ reliquit. Ptolemæus Iuliæ cognomen illi tribuit.

❡DE BALSA.

❡Olim vocatam Balsam, eam esse coniicimus, quæ nostro tempore Tauilla nominatur, maxima Algarbij ciuitas. Eius præter Pomponium, meminere Plinius, Ptolemæus, & in Itinerario Antoninus.

❡DE OSSONOBA.

❡Ossonoba vero diruta pæne est. Cuius priscæ nobilitatis nonnulla adhuc extant vestigia, passimq; per viciniam, præcipue in muris Phari propinquæ ciuitatis, magisq; litoralis.

❡Hæc vrbs sedes fuit Episcopalis, vt liquet ex concilijs, in quibus Ossonobensis Episcopus subscripsit.

❡Nomen Maurorum temporibus paululum inuersum est. Rasis maurus Exubanam eam vocat, ingenito linguæ Punicæ vitio. Cuius de ea testimonium, non ad verbũ, sed ad sensum istiusmodi est.

❡Exubana solo fertili, ac frumentario sita est, plano, & fructiferis arboribus consito.

❡Habet etiã pineta, & mõtes ad alẽda pecora maxime accõmodatos.

❡Hortos quoq; riguos multos, quoniã fontibus, ac fluentis abũdat.

❡Electrum producit optimum. Mari vicina est, vbi aliquot sunt

insulæ paruæ, cymbis, ac nauiculis ad vsũ, & inuectiones opportunę.

¶ Ciuitas inter eadem magnitudine pares de melioribus totius est orbis.

¶ Sub iure, ac domino suo habet oppida nonnulla, è quibus Siluis est, sita super æstuarium, quod à mari egressum paruo fluuio committitur. Hactenus ille.

¶ Fortunæ vicissitudine facta. Siluis pontificio exornata est. Ossonoba vero in vicum redacta. De quuius quoq; ruinis, proxima Pharus nobilitatur, & crescit.

¶ Nec ipsum nomen iniuriæ non patuit. Ex Ossonoba in exubanã transijt, & quum iam prope non sit. Estoi nuncupatur.

¶ Pharsi in muro inter propugnaculum nouum, & alterum a Roderico Barreto extructum, cippus est.

IMP. CAES. P. LICINIO
VALERIANO. P. F. AVG.
PONT. MAX. P. P. TR. POT.
III. COS. RESP. OSSON. EX D
ECRETO ORD. DEVOT.
NVMINI MAIESTAT
IS. EIVS. D D.

Hoc eſt.

¶Imperatori Cæſari Publio Licinio Valeriano Pio Fœlici Auguſto pontifici maximo patri patriæ tribunitia poteſtate tertium conſuli, Reſpublica Oſſonobenſis ex decreto ordinis deuotiſſima numini maieſtatis eius dedicauit.

¶In quadam turri ex parte maris cippus.

D. M. S.

CATVRISAE PRI

MAE. CONIVGI PIISSIMAE

QVAE. VIXIT. ANN. XXV.

M. VIII. L. CALP. THE

ODORVS. MARIT,

Hoc eſt.

¶Dis Manibus ſacrum Caturiſæ primæ coniugi piiſſimæ, quæ vixit annos viginti quinque, mēſes octo. Lucius Calpurnius Theodorus maritus.

¶Inter Pharum, & Tauillam in turri, quam vocant Marini, cippus.

D. M. S.

C. ANNIVS

ROMVLVS

ANNORVM

XXVIII.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est,

¶Dijs Manibus sacrum, Caius Annius Romulus annorum viginti octo hic situs est. Sit tib terra leuis.

¶Phari ad portam maris, cippus.

M. CORNELIVS ERIDIMVS. C.
IVNIVS. RECEPTVS. OB HONO
REM. IIIIII VIR. D. S. P.
D. D.

Hoc est.

¶Marcus Cornelius Erydimus Caius Iunius receptus ob honorem Seuiratus de sua pecunia dedicarunt.

¶Sequitur promontorium sacrum ita vocatum propter Herculis templum & quia religio indigenis erat, locum nocturnis inambulare temporibus, quod eum tunc ab Diis possideri fabularentur, vt initio tertij libri Strabo scriptum reliquit.

¶Promontorium ipsum duobus cornibus in altum se præcipitat, effecto inter vtrũq; modico sinu, quuius est ambitus quinq; fere miliũ

¶In sinistro cornu, sacris oppidum est, quod adhuc promontorij nomen refert.

¶In dextro nobile Diui Martyris, ac leuitæ Vincentij templum. Quuius corpus, quonam pacto ex Valentia delatum eo sit, tyranidem exercente in Sanctorum reliquias Abderramene, quum in meo de eodem diuo poemate, tum in libello ad Kebedium Toletanum, Late explicaui.

¶Veteres geographi, vrbium huius tractus nequaquam mentionem faciunt. Vnus Pomponius, vt pote Bæticus, & non longo interuallo dissitus, Lacobrigæ, ac portus Annibalis, maritimarum ciuitatum meminit. In sacro, inquit, Lacobriga, & portus Annibalis.

¶DE LACOBRIGA.

¶Lacobrigam mutilato, atque nonnihil deflexo nomine Lagos appellat vulgus, nobilissimum nostro æuo, frequensque oppidum, ac nuper, à Sebastiano rege in ciuitatis titulum, & honorem euectum, sicut, & Pharus ab Ioanne tertio, Sebastiani auo.

¶Legi ante multos iam annos in Agelarijs Baptistæ Mantuani, qui me puero per omnium ora volitabat, magnum de Lacobriga testimonium,

Dicitur Ardibari posuisse Lacobriga septem
Victori toties statuas, totiesque per illam
Eruta Vandalicis bello insurgente procellis.

¶Quod nescio vnde fuerit mutuatus. Cuius poetæ quoniam multum iam fama refrixit, cætera quæ ad Lacobrigam attinent, videre poterunt, si velint, quorum in manus liber is deuenerit.

¶DE PORTV ANNIBALIS.

¶De Portu Annibalis dubitanti, duo se ostia obijciebant. Alterum ad Villam Nouam cognomine Portimanam, eius fluuii, qui vrbem Silum, ad quam Ossonobense pontificium translatum est, præterfluens in mare delabitur.

¶Alterum ad Alborem oppidum non obscurum, vtrumque in Sinu magnarum, multarumque nauium capaci. Sed quarum interius per ostia ingressus, non nisi æstu accedente fiat.

¶Facilior Villanouanus, recto cursu.

¶ Paulo Alboritanus difficilior, propter flexus varios & in modũ Syrtis Obstruentes ostium arenas. Verum vbi penetrarint pandẽte se æstuario, commodissima statio est nauigiorum.

¶ Parua insula intus est situ editior, in summo plana, in qua olim oppidum fuit.

¶ Supersunt vndiq; muri, a fundamentis vsq; ad mediam altitudinem cæmentitij. In superioribus formacei Punico opere. Summa planities, ruderibus, parietinis, fractis testis, tegulisq; tota plena, ædificiorum monstrat ruinas.

¶ Hoc nimia vetustate extincto, Alborem nostri maiores ibi iuxta in itima æstuarij ora construxerunt.

¶ Hunc fuisse Annibalis vocatum Portum, potius arbitramur, quã Villamnouam, oppidum reuera nouum, propter loci situm, vnde defendi naues egregie poterant, & aditu arceri hostes. Quod a peritissimo bellicæ rei duce conueniebat prouideri.

¶ Quando autem oppidum hoc Annibal condiderit, pro comperto ego asserere nequaquam audeo. In Lusitania fuisse Annibalem, tertio volumine ostensum a me est.

¶ Potuit quoq; ex Gadibus, quum vota Herculi exsoluisset, nouisq; se obligasset: Quod primo tertiæ Decadis libro scribit Liuius ad promontoriũ hoc Annibal accedere propter dicatũ Herculi templum, & dissipatam de Dijs locũ tenentibus famam. Sicut Strabone referente paulo ante narrauimus, maxime inuitante maritima tractus illius amœnitate, & ad res gerendas opportunitate.

¶ DE MEROBRIGA.

¶ A sacro promontorio vsque ad Callipodis fluuij eggressum, hoc est ad sinum Salaciensem, multa sane sunt oppida, nec contemnēda, sed quorum mentionem veteres non fecerunt.

¶ Plinius Merobrigæ meminit, ac mirum est Cetobrigam omisisse in ora positam, quū Salaciam multo interius locatā non prætererit, nec Merobrigam sex fere milibus passuum ab litore separatam.

¶ Verba illius sunt. Oppida memorabilia a Tago, in ora, Olisipo, equarum è Fauonio vento conceptu nobile.

¶ Salacia cognominata vrbs imperatoria.

¶ Merobriga, Promontorium sacrum, & alterum Cuneus.

¶ Interijt autē Merobriga in quuius locū successit iuxta, oppidū S. Iacobus cognomine Cacē, opportuniore colle positū. De quo postea.

¶ Muri cum turribus, alibi integri, alibi vero semidiruti, aquæductus, pons in intermedia valle, & quadrato lapide perennis fons, antiquæ me ciuitatis admonuerunt.

¶ Habeo etiam ex ære Cyprio Vulcani paruum simulachrum ibi repertum, & elegans æneum candelabrum.

¶ Templum ibi est diuo Blasio dicatum, & super aram lapidea,

¶ Mensa cum hac inscriptione.

G. COCILICO. FVSCO

PATRI

EX TEST. COCILICI

A PASTOS

Hoc est,

¶ Gaio Cocilico Fusco patri ex testamento Cocilicia Pastos.

¶In semicollapsa turri cippus.

C. NVMISIO. C. F. FVSCO
VI. VIRO. SEN
TATINIA. Q. F.
FVLVIANILLA
VXOR
PERMITTENTE. ORD.
MEROBRIG.

Hoc est.

¶Caio Numisio Caij filio Fusco sextum viro Sentatinia quinti filia Fuluianilla vxor permittente ordine Merobrigensi.

¶SANCTVS IACOBVS DE CACEM.

¶Dixi successisse Merobrigæ oppidum sanctum Iacobum in excellenti colle, qui maris prospectum aperit, nec a Merobriga distat ducentis integris passibus.

¶Loco dominabatur Caeem tyrannus Maurus, cum a Christianis receptum oppidum est.

¶Causam nomini dedit, Apostoli Iacobi marmorea sub terra effigies, eo loci reperta, quæ nunc quoq; religiose ibi colitur. Factumq; nomen ab diui simulacro, cognomen autem a regulo, sub cuius fuerat potestate.

¶Expugnationem referunt oppidani ad heroidem Batazam, cuius quia semisepulta fama est, non ab re fuerit, operæ pauxillum impendere.

¶Viam nobis aperuerat Hieronymus Zurita Valentinus vir doctus, & historiæ diligens scriptor.

¶Sed quia Ioannem Batazen cum Ioanne Comneno, quem Caloiannem quidam appellant, Manuelis Comneni patre, confundere videtur, ex Niceta Choniate græco auctore qui ea tempestate fuit, & ex Baptista Egnatio rem ipsam petamus.

¶Græciæ imperator Alexius Angelus cum duas haberet filias adulescentulas ac viduas, & eas ob adulescentiam & formam, vt ait Niceta, secundas nuptias desiderare videret, Irenen Alexio Palæologo, Annam Theodoro Lascari, adulescenti animoso & bellicosissimo despondit. Dotisq; nomine, inquit Egnatius, imperij titulos genero tribuit.

¶Et quidem Lascaris, depulso & profligato Manuele Maurozome rubro calceo induto, ab omnibus Orientalibus vrbibus impe-

ratator consalutatus est, vt testatur Niceta.

¶Cæterum ex vxore mascula illi proles nulla fuit. Fœmina tantum Irene.

¶Hanc Ioanni Diplobatazio in matrimonium iunxsit, imperiumq; illi per manus tradidit. Ita Egnatius.

¶Sed quem Ioannem Diplobatazium ipse vocat, Ioannem Batazem appellant alij, & quidem Græci. Inter quos Nicephorus Callistus.

¶Et Batazes tam Zonaras, quam Niceta sepæ nominant.

¶Ioannes itaq; Batazes filium Theodorum Lascarem minorem successorem reliquit.

¶Qui moriens Ioannem filium, & filiam Lascaram Michaeli Palæologo, tutorio nomine commendauit.

¶Verum Palæologus, inter fecto puero, per summum scelus, sibi imperium vindicauit.

¶Redeamus modo ad Zuritam in Aragonicis libro quinto capite vltimo.

¶Lascara puella verita, ne & ipsa in tyranni sæuitiam incurreret, Ligurum mercatorum auxilio Genuam venit.

¶Nubsitq; in Liguria Vilelmo comiti, Entemelij, vel vt vulgo dicitur Vigintimilij.

¶Peperitq; ex eo filium Ioannem Lascarem, & tres filias.

¶Mortuo marito, filium Genuæ reliquit, qui patri in Entemelij ditione successit.

¶Ipsa filias secum ducens, ad Petrum Aragoniæ regem, cuius ingens erat fama se contulit, si forte dignaretur auxilium ferre, ad recuperandum paternum imperium sibi per tyrannidem ereptum.

¶Suscepit illam rex nobilis honorificentissime, & in Valētiæ regno retinuit.

¶Filiarumq; maximam Iolanthen ex Græcia cognominatam, vxorem dedit Petro Baroni Aierbæ, regis Iacobi nepoti.

¶Secundam Breaticem ex Græcia vocatam prætermitto, huic operi non necessariam.

¶Bataza quoq; ex Græcia, in matrimonio non diu fuit, peperitq; filiam, cui suum nomen imposuit.

¶Hanc Iolanthe matertera, vbi per ætatem licuit, nuptui collocandam curauit.

¶Interea cum Isabella Petri regis filia nupsisset Dionysio Lusitaniæ regi, Bataza iam vidua, propter morum, & vitæ probitatem, vna etiam venit, fuitq; in Lusitania, quoad constantiam ipsius Dionysii, & Isabellæ filiam, Ferdinandus Castellæ rex duxit in matrimonium.

¶Tunc quoq; Bataza spectatæ virtutis matrona, nouam nuptam comitata est, tanquam moderatrix eius adolescentiæ.

¶Quæ quum partu edidisset Alfonsum postea regem, non diu superstite marito, regis filij cum Bataza nutricationē sedulo curabat.

¶Sed subducto a materna cura infante auiæ consilio, quæ ad suam potestatem transferre illum maluit.

¶Regina mater & recenti viduitate mæsta, & præcipue nutriendi filij solatio destituta, insuper alendæ familiæ impar, quod per anguste admodumq; tenuiter, nec pro regia dignitate, sumptus suppeditaretur, ex dolore morbum incurrit, decessitq; in oppido Sancto Facundo.

¶Et cum eius supellex mūdusq; muliebris ad satisfaciendū alumnis minime sufficeret, testamento a Dionysio patre atq; Isabella matre petijt, vt quod illi deerat, ipsi supplerent.

¶Bataza autem quum se inuidiosam ex præterita potentia indies persentiret, re cum suis communicata, nauem adornari præcepit. Beneq; tam ex suis copijs, quam sororum auxilio instructam conscendens per mediterraneum mare exijt, ac circumitis Gadibus & sacro promontorio, ad flexum vbi oppidum Sinis est excensionem fecit.

¶Conuenerũt ad illam Christiani multi & ex sacra spathophororũ militia equites non pauci, qui vicina loca tenebant, atq; ad non spernendas copias aucti, Caccm regulum oppido exuerunt.

¶Exstructoq; templo Bataza bonam ligni sanctæ Crucis partem, quam a Lascara matre Constantinopoli delatam acceperat, in quadam templi pila conclusit.

¶Quæ diu ignorata latuit, donec miraculo fuit prodita.

¶Ob hoc solenne ibi est, dominicis ac celebrioribus diebus, quum post sacrificij euangelium populum sacerdos alloquitur, etiam ad hortari, vt precentur deum pro Bataza Lascare, Græciæ Imperatoris nepte.

¶Relicto in potestate Christianorum oppido, venerabilis matrona Conimbrigam se contulit, adhuc illa tempestate vrbem regiam.

¶Vbi facultates opesq; suas ijs qui sibi inseruierant distribuens, pauperum nequaquam immemor, Ecclesiam Cathedralem donarijs multis ac prædijs locupletauit. Sepulta ibi est in lapideo nec operoso monumento inscriptione simplici.

HEIC SITA EST BATAZA IM
PERATORIS GRAECIAE NEPTIS.

¶DE CETOBRIGA.

¶Cetobriga, quæ Ptolemæo Cetobrix appellatur, in ora & ostio sinus Salaciensis quondam stetit.

¶Vrbis tenue vestigium modo est, arenis obrutæ, nisi qua irrūpentis maris violentia, sub aqua non nunquam, non nunquam vero atumulo in tumulum arenas radentibus ventis, deteguntur ædificia.

¶Causa nominis a cetis, & Briga orta est. Briga siquidem vetere Hispanorum lingua vrbem significat, vt Arabriga, Conimbriga, Cetobriga, Lacobriga, & multæ aliæ.

¶Prima vero compositi nominis pars, a cetis est facta. Cete magnos pisces, vt thynnos, omissis marinis belluis significare, & qui pisceis eos saliunt, condiunt, ac vendunt, cetarios appellari, notū est: Lacus autē in quibus saliuntur, cetariæ & cetaria dicuntur vnde Horatius.

Plures adnabunt Thunni, & cetaria crescent.

¶Quoniam vero in vrbe hac de qua nobis sermo est, celebris erat piscatio, & salsura taliū piscium, sicut etiam nūc Cecimbrigæ, quod oppidum e regione est, in extimo fere Barbarij promontorij littore, Cetobriga vocata ciuitas est.

¶Durant adhuc in Cetobrigensi littore, ipsa cetaria, signino opere antiquitus fabricata.

¶ In medio obrutæ arenis ciuitatis, fanum peruetus est, quod instauratum Virgini Christi matri sacrauit Christiana religio.

¶ Ad quuius ingressum, supra portam, arietis caput visitur contortis cornibus, factum ex marmore, & quidem elegantissime.

¶ Neq; dissentaneum est fanum id, atq; simulacrum Iouis Ammonis olim fuisse, cōtra frequentes arenarum turbines, ab ethnicis ibi culti.

¶ Statua quoq; marmorea stolata illinc Neocetobrigam delata est, absq; tamen capite.

¶ Inscriptio quoq; hæc in quadrato Iaspidis albi lapide, in parthenone virginum Diui Dominici institutum profitentium Neocetobrigæ, extat.

L. IVLIVS. L. ET. T. LIB
VALENS. ANNOR.
XXV. H. S. E. S. T. T. L.
COPIRVS. FRATRI.

Hoiest

¶Lucius Iulius Luci & Titi libertus Valens annorum viginti quinque hic situs est. Sit tibi terra leuis Copitus fratri.

¶Antiquitus Cetobriga ab Occidente Eborensem episcopatum terminabat, ex Bambæ optimi regis diuisione, qui finium cathedralium ecclesiarum terminatione, episcoporum lites voluit dirimere.

¶Episcopatus, inquit ille, Eborensis habeat a Cetobriga vsque ad petram, & a Rutella vsque Paratam.

¶Nostris quoque temporibus, Eborensis diœcesis finis, Cetobriga vetus est. Corrumpi cœpit nomen in Cetobram, quam postea, multo corruptius vulgus ineruditum Trotam fecit.

¶DE NEOCETOBRIGA.

¶Post dirutam Cetobrigam, mutata colonia est, ad alteram sinus oram Septentrionem versus, ab hinc annos circiter quadringentos quinquaginta, conuenientibus eo loci piscatoribus.

¶Tantaque & ibi & Cecimbrigæ, sitæ, vti dixi, in extimo fere Barbarij promontorij litore, nobilium piscium captura est, quum mare piscosissimum sit, vt etiam ex intima Hispania plenis vijs confluant mercatores.

¶Accedit ingens candidissimi salis copia, propter salinarum toto sinu multitudinem.

¶Quuius gratia, externarum quoq; nauium magnus semper numerus aut exit, aut ingreditur.

¶Commercio itaq; tā inuectionū, quā reuectionum, factum insigne oppidum est, opulentissimumq;, adeo vt magnarum vrbium nequaquam inuideat claritati.

¶Vocata quoq; Cetobriga posterior hæc colonia est, retento prisco nomine, & vulgo Cetobra. Indies autem pergente corruptione, Cetobala.

¶Florianus campensis in commentitijs suis originibus, a Cetobala corrupto nomine, cetum Tubalis confinxit, originemq; oppidi vsq; a Tubale fabulatur.

¶Ego Neocetobrigam soleo nominare distinctionis gratia, liberum cuiq; est alterutro vti: Siue enim Cetobrigam siue Neocetobrigam dixerit, erudite loquetur.

¶DE PACE IVLIA SIVE AVGVSTA.

¶Dicta ora est, ab exitu Anæ vsq; ad Salaciensem sinum. Quem prius quam transgrediamur, redire ad continentem oportet, per ciuitates, non quidem omnes.

¶Neq; enim omnes recensere propositum mihi est, sed eas, quæ vel à veteribus auctoribus nominatæ sunt, vel quæ inscriptionũ vetustarum beneficio, aut maxime insigni quopiam facto, nomina sibi suo merito prodiderunt. Idq; semel hoc loco præfatum esse me, candidi lectores meminerint.

¶Cæterum Pacem Iuliam siue Augustam descripturus modo eram, nisi satis superq; id fecissem, in bene longa ad Vasæum epistola, pro Pacensi colonia & in libello ad Franciscum Nonium, & alijs non paucis scriptorum meorum locis.

¶Siquidem ostendi eam esse, quæ vulgo Bexa dicatur, corrupto a Mauris nomine, sitam vero in Celticis Lusitaniæ populis, iuxta Strabonem, vel in confinio Celticorum, Turdetanorumque iuxta Ptolemæum.

¶Coloniam fuisse, & secundum Lusitaniæ conuentum, & quo pacto ab ea pontificatus dignitas translata Badiosam sit prolixe etiam exposui.

¶Ante vniuersalem Hispaniæ cladem, floruit in hac vrbe Apringius Episcopus scriptor eruditus, quuius in Apocalypsin interpretationem veteribus omnibus præfert Isidorus.

¶Floruit etiam Isidorus Pacensis cognominatus, quuius opuscula horrido parumq; culto sermone, eaq; imperfecta, & mendis senticosissimis scatentia circunferuntur.

¶Floruere quoq; Iuuenis Sisenādus martyrio Cordubæ coronatus, & Tyberinus præsbiter.

¶Extant ibi complura Romanorum monumenta ex quibus aliquot adscribam quæ per muros ipsius ciuitatis dispersa visuntur.

¶Ad portam Maurensem, versus nouam.

C. IVLIVS. C. F.
II VIR. BIS PRA
VTRIQVE. SEN

Hoc est.

¶Caius Iulius Cai filius duum vir.

¶Postea fragmentum in muro.

EQVIT. PRAEF.
FABRVM.

Hoc est.

¶Equiti præfecto fabrum.

¶Cippus semifractus.

M. AVRELIO. C. F.
GAL. II. VIR. FLAMIN.
TI. CAESARIS. AVG.
PRAEFEC. FABR.
D D

Hoc est.

¶Marco Aurelio Cai filio Galeria duum viro Flamini Tiberij Cæsaris Augusti præfecto fabrū Decreto Decurionū, vel dedicarūt.

¶Ad Portam Myrtilensem.

Q. PETICIO. T. F
RVFO
MATER. FILIO.

Hoc est.

¶Quinto Petitio Titi filio Rufo mater filio.

¶Fragmentum, vltra portam Maurensem, litera bestiali. Desiderantur lapides in vtroq; capite.

¶ Floruere quoq; Iuuenis Sisenādus martyrio Cordubæ coronatus, & Tyberinus præsbiter.

¶ Extant ibi complura Romanorum monumenta ex quibus aliquot adscribam quæ per muros ipsius ciuitatis dispersa visuntur.

¶ Ad portam Maurensem, versus nouam.

C. IVLIVS. C. F.
II VIR. BIS PRA
VTRIQVE. SEN

Hoc est.

¶ Caius Iulius Cai filius duum vir.

¶ Postea fragmentum in muro.

EQVIT. PRAEF.
FABRVM.

Hoc est.

¶ Equiti præfecto fabrum.

¶Cippus semifractus.

M. AVRELIO. C. F.
GAL. II.VIR. FLAMIN
TI. CAESARIS. AVG.
PRAEFEC. FABR.
D D

Hoc est.

¶Marco Aurelio Cai filio Galeria duumviro Flamini Tiberij Cæsaris Augusti præfecto fabrū Decreto Decurionū, vel dedicarūt.

¶Ad Portam Myrtilensem.

Q. PETICIO. T. F
RVFO
MATER. FILIO.

Hoc est.

¶Quinto Petitio Titi filio Rufo mater filio.

¶Fragmentum, vltra portam Maurensem, litera bestiali. Desiderantur lapides in vtroque capite.

CVRIAE. PONT
FLAM. PACIS IVLIAE
VE. FLAMI

Hoc est.

¶Curiæ pontifices, Flamines Pacis Iuliæ.

¶Extra Muros.

D. M. S.
HEL. AERIA
NVS. ANN
ORVM XII
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Dijs Manibus sacrum Helius Ærianus annorum duodecim, hic situs est, sit tibi terra leuis.

¶In quodam horto.

C. IVLIO. L. F. GAL
AVITO. FRATRI
VS. SABINVS.

Hoc est.

¶Caio Iulio Luci filio Galeria auito fratri Sabinus.

¶In gradibus summi templi.

PAX. IVLI
Q. PETRON

Hoc est.

¶Pax Iulia Quinto Petronio.

¶Ad Sanctum Saluatorem.

D. M. S.
IVL. PATERNA
ANN. XV
IVLIA
TERSPICORE
LIBERTAE OB
SEQVENTISSIMAE
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Dijs Manibus sacrum. Iulia paterna annorum quindecim Iulia Terpsicore libertæ obsequentissimæ, hic sita est. Sit tibi terra leuis.

¶Errore sculptoris positum est terspicore pro terpsicore, sed ego mutare nolui.

¶In foro Cippus.

L. AELIO AVRELIO
COMMODO
IMP. CAES. AELI. HA
DRIANI ANTONI
NI. AVG. PII. P. P. FILIO
COL. PAX. IVLIA
D. D.
Q. PETRONIO MATERNO
C. IVLIO IVLIANO
II VIR.

Hoc est.

¶Lucio Ælio Aurelio Cõmodo Imperatoris, Cæsaris Æli, Adriani, Antonini, Augusti, Pij patris patriç filio Colonia Paxiulia dedicauit Quinto Petronio Materno, Caio Iulio Iuliano duum viris.

In cochlea summi templi.

A ✠ ω
SEVERVS
PRESBIT. FAM
VLVS. CHRISTI VI
XIT. ANN. LV
REQVIEVIT I
N PACE DOMINI
XI. KAL. NOVEMBRIS. ERA
D C XXII.

Hoc est.

Alpha, & omega. Seuerus præsbiter famulus Christi vixit annos quinquaginta quinque, requieuit in pace Domini vndecimo Kalendas Nouembris era sexcentesima vigesima secunda.

¶In agro, quatuor mil. pass. ab vrbe. Represam prædium vocant.

D. M. S.
MERCATOR
ANN. XXXII.
VXOR MARITO
MERENTI POSV
IT. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Diis Manibus sacrum Mercator annorum triginta duorum vxor marito merenti posuit. Hic situs est, sit tibi terra leuis.

¶Sunt in ea vrbe fragmenta alia, sed minutiora.

¶Caput imaginis Vespasiani.

¶Taurorum capita decem.

¶Aquæductus alicubi sub terra integer, alibi confractus.

¶Murorum portæ tres, adhuc Romana architectura;

¶ Imicntus marmoreus lapis duorum cubitorum, in quo erant vir & puella equestri cursu certantes, mirabili elegantia.

¶DE ORICHIENSI AGRO.

¶Orichiensis ager, Turdetanis ac Celticis iunctus, regionem paruam efficit, octo vel ad summum decem oppidorum, præter vicos ignobiles.

¶Nomen accepit ab Orichio, regionis nobiliori oppido & quia campestris ager est, frumentarius ac pascuus, vulgo campus Orichiensis nominatur.

¶Non piget eius meminisse, propter regni nostri illic cœptam originem. Quam vt paulo altius reperam, ab æquis lectoribus condonari mihi postulo.

¶Magnus Alfonsus Hispaniæ rex qui Toletum expugnauit, & imperator est appellatus, ex diuersis vxoribus tres filias habuit.

¶Eluiriam, Therasiam atque Orracam.

¶Et quidem Eluiriam ac Therasiam, Rodericus Toletanus, parum Lusitanis æquus, quique illi adhæserunt, ex concubina Simena Munione natas aiunt.

¶Verum apud me chronicon Hispanica vetusta lingua habeo, factum totos septuaginta annos, ante Rodericum, in quo eadem Simena

minime concubina, sed iusta vxor & Regina, diserte perhibetur.

¶De qua re ad Ioannem Barrum scripsi & quidem prolixe.

¶Ad Alfonsum igitur imperatorem, in adserenda Hispania laborantem, conueniebant magni viri, militiam suam Christo deuouētes.

¶Inter quos emicuere Raimundus comes Sancti Ægidij, & Henricus Lotharingiæ comes, ex Germana Raimundi natus, quem illa Vngariæ regi, cui nupta erat, secundo edidit partu.

¶Hos, vt talium necessitudine arctius semuniret, Alfonsus filiarum connubijs sibi deuinciendos existimauit.

¶Eluiram igitur comiti sancti Ægidij, Therasiam Henrico Lotharingiæ comiti, Orracam vero trium vt alij scribunt natu maximam, vt alijs autem placet minimã, atq; post Simenam defunctam, ex Constantia vxore natam, Raimundo comiti siue Burgundiæ siue Tolosæ, neq; enim inter ipsos Hispanicarum rerum scriptores satis conuenit, in matrimonium dedit.

¶Quorum hos opinionibus prætermissis, de Henrico tantum loquamur, cui valde dilectam sibi Therasiam tradidit.

¶Atq; vt nexu deuinctiore virum maximum quasi ad manum haberet, Callæciæ partem Bracaros, à Minio vsq; ad Durium totumq; id, quod recētiore vocabulo Portugale tunc dicebatur, à Durio vsq; ad Lusitaniæ vrbem Conimbrigam, dotis nomine adsignauit, liberumq; ei reliquit, vt de Saracenis Lusitaniam armis reciperaret,

suoq; dominio & ditioni adderet.

¶Is ex Therasia coniuge, quæ semper regina appellata est, filium genuit Alfonsum Henricum, qui patri successit in principatu, & vbi per ætatem licuit, bella gessit quam plurima, vrbes multas expugnauit, Saracenorum potentiam fregit.

¶Qua re commotus Ismarius, magnæ partis Africæ Bæticæq; rex, conuocatis quatuor aliis regibus, tam ex africa, quam ex tota vlteriore Hispania, tantas congregauit copias, vt milia quadringenta exercitus superaret.

¶His confisus, in Alfonsum properabat, lentis itineribus, sed animo ad vindictam concitatissimo.

¶Nec ille segniter processit obuiam. In Agro igitur Orichiensi, paulo infra Castrum viride oppidum, non procul à confluente Cobris, & Tergis fluuiorum, in mutuum conspectum venientes Castra posuerunt.

¶Insedit tumulum Alfonsus, vbi vetus sacellum erat, in quo senex quidam prouectæ ætatis heremiticam vitam agebat, inter Mauros & ob paupertatē, & ob vitæ Sanctimoniā, nullius iniuria lacessitus,

¶Ismarii copiæ prope infinitæ vndiquaq; campos opplebant, iāq; agmina circumclusa spe deuorabant.

¶Non videbatur militibus nostris sani esse consilii, cum tanta multitudine confligere. Vnus enim quisq; supra centum hosteis aduer-

ſum ſe in prælio erat habiturus.

¶Sed militum animos oratione ſpei ac fiduciæ plena princeps confirmauit.

¶Dimiſſosq́ curare corpora iubet, & craſtinum diem, qui Iacobo Apoſtolo Hiſpaniarum patrono ſacer erat, lætos exſpectare.

¶Quum adueſperauiſſet, anachorita ille ad Alfonſum venit, atq́ oraculi denunciatione, forti eſſe animo admonet.

¶Qua noctis hora tintinnabuli quod in ſacello erat, ſonum audiret, tentorium eggrederetur, appariturum illi Chriſtum in aere cruci ſuffixum.

¶Lætus tam optato tamq́ inſperato nuntio Alfonſus, totius noctis peruigilio promiſſum exſpectabat.

¶Primo itaq́ ante lucem diluculo, ad tintinnabuli ſonũ prætorium eggreſſus, ſuſpexit in aere Crucifixum dominum.

¶Quuius viſi voluptate pro pemodum extra mentem ābſortus, ita adorans dicebat.

¶Ecquid ſeruator mundi, tunc mihi, tunc appares? Quid eo opus eſt, in te credenti & te ſumma pietate colenti? Perfidis his, tuis atq́ ideo meis hoſtibus, tuæ diuinitatis ignaris, potius apparere digneris, vt crucis tuæ myſterium intelligant, ac deſinant inſanire.

¶Accedit ingens candidissimi salis copia, propter salinarum toto sinu multitudinem.

¶Quuius gratia, externarum quoq; nauium magnus semper numerus aut exit, aut ingreditur.

¶Commercio itaq; tam inuectionum, quam reuectionum, factum insigne oppidum est, opulentissimumq;, adeo vt magnarum vrbium nequaquam inuideat claritati.

¶Vocata quoq; Cetobriga posterior hæc colonia est, retento prisco nomine, & vulgo Cetobra. Indies autem pergente corruptione, Cetobala.

¶Florianus campensis in commentitijs suis originibus, a Cetobala corrupto nomine, cetum Tubalis confinxit, originemq; oppidi vsq; a Tubale fabulatur.

¶Ego Neocetobrigam soleo nominare distinctionis gratia, liberum cuiq; est alterutro vti. Siue enim Cetobrigam siue Neocetobrigam dixerit, erudite loquetur.

¶DE PACE IVLIA SIVE AVGVSTA.

¶Dicta ora est, ab exitu Anæ vsq; ad Salaciensem sinum. Quem prius quam transgrediamur, redire ad continentem oportet, per ciuitates, non quidem omnes.

¶ Neq; enim omnes recensere propositum mihi est, sed eas, quæ vel a veteribus auctoribus nominatæ sunt, vel quæ inscriptionũ vetustarum beneficio, aut maxime insigni quopiam facto, nomina sibi suo merito prodiderunt. Idq; semel hoc loco præfatum esse me, candidi lectores meminerint.

¶ Cæterum Pacem Iuliam siue Augustam descripturus modo eram, nisi satis superq; id fecissem, in bene longa ad Vasæum epistola, pro Pacensi colonia & in libello ad Franciscum Nonium, & aliis non paucis scriptorum meorum locis.

¶ Siquidem ostendi eam esse, quæ vulgo Bexa dicatur, corrupto a Mauris nomine, sitam vero in Celticis Lusitaniæ populis, iuxta Strabonem, vel in confinio Celticorum, Turdetanorumque iuxta Ptolemæum.

¶ Coloniam fuisse, & secundum Lusitaniæ conuentum, & quo pacto ab ea pontificatus dignitas translata Badiosam sit prolixe etiam exposui.

¶ Ante vniuersalem Hispaniæ cladem, floruit in hac vrbe Apringius Episcopus scriptor eruditus, quuius in Apocalypsin interpretationem veteribus omnibus præfert Isidorus.

¶ Floruit etiam Isidorus Pacensis cognominatus, quuius opuscula horrido parumq; culto sermone, eaq; imperfecta, & mendis sentico sissimis scatentia circunferuntur.

¶Floruere quoque Iuuenis Sisenãdus martyrio Cordubæ coronatus, & Tyberinus præsbiter.

¶Extant ibi complura Romanorum monumenta ex quibus aliquot adscribam quæ per muros ipsius ciuitatis dispersa visuntur.

¶Ad portam Maurensem, versus nouam.

C. IVLIVS. C. F.
II VIR. BIS PRA
VTRIQVE. SEN

Hoc est.

¶Caius Iulius Cai filius duum vir.

¶Postea fragmentum in muro.

EQVIT. PRAEF.
FABRVM.

Hoc est.

¶Equiti præfecto fabrum.

¶Cippus semifractus.

M. AVRELIO. C. F.
GAL. II. VIR. FLAMIN.
TI. CAESARIS. AVG.
PRAEFEC. FABR.
D D

Hoc est.

¶Marco Aurelio Cai filio Galeria duum viro Flamini Tiberij Cæsaris Augusti præfecto fabrū Decreto Decurionū, vel dedicarūt.

¶Ad Portam Myrtilensem.

Q. PETICIO. T. F
RVFO
MATER. FILIO. P.

Hoc est.

¶Quinto Petitio Titi filio Rufo mater filio.

¶Fragmentum, vltra portam Maurensem, litera bellali. Desiderantur lapides in vtroque capite.

CVRIAE. PONT
FLAM. PACIS IVLIAE
VE. FLAMI[illegible]

Hoc eſt.

¶Curiæ pontifices, Flamines Pacis Iuliæ.

¶Extra Muros.

D. M. S.
HEL. AERIA
NVS. ANN
ORVM XII
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Dijs Manibus ſacrum Helius Ærianus annorum duodecim, hic ſitus eſt, ſit tibi terra leuis.

¶In quodam horto.

C. IVLIO. L. F. GAL
AVITO. FRATRI
VS. SABINVS.

Hoc est.

¶Caio Iulio Luci filio Galeria auito fratri Sabinus.

¶In gradibus summi templi.

PAX. IVLI
Q. PETRON

Hoc est.

¶Pax Iulia Quinto Petronio.

¶Ad Sanctum Saluatorem.

D. M. S.
IVL. PATERNA
ANN. XV
IVLIA
TERSPICORE
LIBERTAE OB
SEQVENTISSIMAE
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Dijs Manibus sacrum. Iulia paterna annorum quindecim Iulia Terpsicore libertæ obsequentissimæ, hic sita est. Sit tibi terra leuis.

¶Errore sculptoris positum est terspicore pro terpsicore, sed ego mutare nolui.

¶In foro Cippus.

L. AELIO AVRELIO
COMMODO
IMP. CAES. AELI. HA
DRIANI ANTONI
NI. AVG. PII. P. P. FILIO
COL. PAX. IVLIA
D. D.
Q. PETRONIO MATERNO
C. IVLIO IVLIANO
II VIR.

Hoc est.

¶Lucio Ælio Aurelio Cõmodo Imperatoris, Cæsaris Æli, Adriani, Antonini, Augusti, Pii patris patriç filio Colonia Paxiulia dedicauit Quinto Petronio Materno, Caio Iulio Iuliano duum viris.

In cochlea summi templi.

A ✠ ω
SEVERVS
PRESBIT. FAM
VLVS. CHRISTI VI
XIT. ANN. LV
REQVIEVIT I
N PACE DOMINI
XI. KAL. NOVEMBRIS. ERA
D C XXII.

Hoc est.

¶Alpha, & omega. Seuerus præsbiter famulus Christi vixit annos quinquaginta quinque, requieuit in pace Domini vndecimo Kalendas Nouembris era sexcentesima vigesima secunda.

¶In agro, quatuor mil. pass. ab vrbe. Represam prædium vocant.

D. M. S.
MERCATOR
ANN. XXXII.
VXOR MARITO
MERENTI POSV
IT. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Diis Manibus sacrum Mercator annorum triginta duorum vxor marito merenti posuit. Hic situs est, sit tibi terra leuis.

¶Sunt in ea vrbe fragmenta alia, sed minutiora.

¶Caput imaginis Vespasiani.

¶Taurorum capita decem.

¶Aquæductus alicubi sub terra integer, alibi confractus.

¶Murorum portæ tres, adhuc Romana architectura;

¶Inuentus marmoreus lapis duorum cubitorum, in quo erant vir & puella equestri cursu certantes, mirabili elegantia.

¶DE ORICHIENSI AGRO.

¶Orichiensis ager, Turdetanis ac Celticis iunctus, regionem paruam efficit, octo vel ad summum decem oppidorum, præter vicos ignobiles.

¶Nomen accepit ab Orichio, regionis nobiliori oppido & quia campestris ager est, frumentarius ac pascuus, vulgo campus Orichiensis nominatur.

¶Non piget eius meminisse, propter regni nostri illic cœptam originem. Quam vt paulo altius repetam, ab æquis lectoribus condonari mihi postulo.

¶Magnus Alfonsus Hispaniæ rex qui Toletum expugnauit, & imperator est appellatus, ex diuersis vxoribus tres filias habuit.

¶Eluiriam, Therasiam atque Orracam.

¶Et quidem Eluiriam ac Therasiam, Rodericus Toletanus, parum Lusitanis æquus, quique illi adhæserunt, ex concubina Simena Munione natas aiunt.

¶Verum apud me chronicon Hispanica vetusta lingua habeo, factum totos septuaginta annos, ante Rodericum, in quo eadem Simena

minime concubina, sed iusta vxor & Regina, diserte perhibetur.

¶De qua re ad Ioannem Barrum scripsi & quidem prolixe.

¶Ad Alfonsum igitur imperatorem, in adserenda Hispania laborantem, conueniebant magni viri, militiam suam Christo deuouëtes.

¶Inter quos emicuere Raimundus comes Sancti Ægidij, & Henricus Lotharingiæ comes, ex Germana Raimundi natus, quem illa Vngariæ regi, cui nupta erat, secundo edidit partu.

¶Hos, vt talium necessitudine arctius semuniret, Alfonsus filiarum connubijs sibi deuinciendos existimauit.

¶Eluiram igitur comiti sancti Ægidij, Therasiam Henrico Lotharingiæ comiti, Orracam vero trium vt alij scribunt natu maximam, vt alijs autem placet minimã, atq; post Simenam defunctam, ex Constantia vxore natam, Raimundo comiti siue Burgundiæ siue Tolosæ, neq; enim inter ipsos Hispanicarum rerum scriptores satis conuenit, in matrimonium dedit.

¶Quorum hos opinionibus prætermissis, de Henrico tantum loquamur, cui valde dilectam sibi Therasiam tradidit.

¶Atq; vt nexu deuinctiore virum maximum quasi ad manum haberet, Callæciæ partem Bracaros, à Minio vsq; ad Durium totumq; id, quod recentiore vocabulo Portugale tunc dicebatur, à Durio vsq; ad Lusitaniæ vrbem Conimbrigam, dotis nomine adsignauit, liberumq; ei reliquit, vt de Saracenis Lusitaniam armis recuperaret,

suoq; dominio & ditioni adderet.

¶Is ex Therasia coniuge, quæ semper regina appellata est., filium genuit Alfonsum Henricum, qui patri successit in principatu, & vbi per ætatem licuit, bella gessit quam plurima, vrbes multas expugnauit, Saracenorum potentiam fregit.

¶Qua re commotus Ismarius, magnæ partis Africæ Bæticæq; rex, conuocatis quatuor aliis regibus, tam ex africa, quam ex tota vlteriore Hispania, tantas congregauit copias, vt milia quadringenta exercitus superaret.

¶His confisus, in Alfonsum properabat, lentis itineribus, sed animo ad vindictam concitatissimo.

¶Nec ille segniter processit obuiam. In Agro igitur Orichiensi, paulo infra Castrum viride oppidum, non procul à confluente Cobris, & Tergis fluuiorum, in mutuum conspectum venientes Castra posuerunt.

¶Insedit tumulum Alfonsus, vbi vetus sacellum erat, in quo senex quidam prouectæ ætatis heremiticam vitam agebat, inter Mauros & ob paupertatẽ, & ob vitæ Sanctimoniã, nullius iniuria lacessitus.

¶Ismarii copiæ prope infinitæ vndiquaq; campos opplebant, iamq; agmina circumclusa spe deuorabant.

¶Non videbatur militibus nostris sani esse consilii, cum tanta multitudine confligere. Vnus enim quisq; supra centum hosteis aduer-

sum se in prælio erat habiturus.

¶Sed militum animos oratione spei ac fiduciæ plena princeps confirmauit.

¶Dimissosq; curare corpora iubet, & crastinum diem, qui Iacobo Apostolo Hispaniarum patrono sacer erat, lætos exspectare.

¶Quum aduesperauisset, anachorita ille ad Alfonsum venit, atq; oraculi denunciatione, forti esse animo admonet.

¶Qua noctis hora tintinnabuli quod in sacello erat, sonum audiret, tentorium eggrederetur, appariturum illi Christum in aere cruci sub fixum.

¶Lætus tam optato tamq; insperato nuntio Alfonsus, totius noctis peruigilio promissum exspectabat.

¶Primo itaq; ante lucem diluculo, ad tintinnabuli sonū prætorium eggressus, suspexit in aere Crucifixum dominum.

¶Quuius visi voluptate pro pemodum extra mentem absortus, ita adorans dicebat.

¶Ecquid seruator mundi, tunc mihi, tunc appares? Quid eo opus est, in te credenti & te summa pietate colenti? Perfidis his, tuis atq; ideo meis hostibus, tuæ diuinitatis ignaris, potius apparere digneris, vt crucis tuæ mysterium intelligant, ac desinant insanire.

¶ In medio obrutæ arenis ciuitatis, fanum perfectus est, quod instauratum Virgini Christi matri sacrauit Christiana religio.

¶ Ad quuius ingressum, supra portam, arietis caput visitur contortis cornibus, factum ex marmore, & quidem elegantissime.

¶ Neq; dissentaneum est fanum id, atq; simulacrum Iouis Ammonis olim fuisse, cõtra frequentes arenarum turbines, ab ethnicis ibi culti.

¶ Statua quoq; marmorea stolata illinc Neocetobrigam delata est, absq; tamen capite.

¶ Inscriptio quoq; hæc in quadrato Iaspidis albi lapide, in parthenone virginum Diui Dominici institutum profitentium Neocetobrigæ, extat.

L. IVLIVS. L. ET. T. LIB
VALENS. ANNOR.
XXV. H. S. E. S. T. T. L.
COPIRVS. FRATRI.

¶Lucius Iulius Luci & Titi libertus Valens annorum viginti quinque hic situs est. Sit tibi terra leuis Copitus fratri.

¶Antiquitus Cetobriga ab Occidente Eborensem episcopatum terminabat, ex Bambæ optimi regis diuisione, qui finium cathedralium ecclesiarum terminatione, episcoporum lites voluit dirimere.

¶Episcopatus, inquit ille, Eborensis habeat a Cetobriga vsque ad petram, & a Rutella vsque Paratam.

¶Nostris quoque temporibus, Eborensis diœcesis finis, Cetobriga vetus est. Corrumpi cœpit nomen in Cetobram, quam postea, multo corruptius vulgus ineruditum Teotam fecit.

¶DE NEOCETOBRIGA.

¶Post dirutam Cetobrigam, mutata colonia est, ad alteram sinus oram Septentrionem versus, ab hinc annos circiter quadringentos quinquaginta, conuenientibus eo loci piscatoribus.

¶Tantaque & ibi & Cecimbrigæ, sitæ, vti dixi, in extimo fere Barbarij promontorij litore, nobilium piscium captura est, quum mare piscosissimum sit, vt etiam ex intima Hispania plenis vijs confluant mercatores.

¶ Accedit ingens candidissimi salis copia, propter salinarum toto sinu multitudinem.

¶ Quuius gratia, externarum quoque nauium magnus semper numerus aut exit, aut ingreditur.

¶ Commercio itaque tam inuectionum, quam reuectionum, factum insigne oppidum est, opulentissimumque, adeo vt magnarum vrbium nequaquam inuideat claritati.

¶ Vocata quoque Cetobriga posterior haec colonia est, retento prisco nomine, & vulgo Cetobra. Indies autem pergente corruptione, Cetobala.

¶ Florianus campensis in commentitiis suis originibus, a Cetobala corrupto nomine, cetum Tubalis confinxit, originemque oppidi vsque a Tubale fabulatur.

¶ DE NEOCETOBRIGA.

¶ Ego Neocetobrigam soleo nominare distinctionis gratia, liberum cuique est alterutro vti: Siue enim Cetobrigam siue Neocetobrigam dixerit, erudite loquetur.

¶ DE PACE IVLIA SIVE AVGVSTA.

¶ Dicta ora est, ab exitu Anae vsque ad Salaciensem sinum. Quem prius quam transgrediamur, redire ad continentem oportet, per ciuitates, non quidem omnes.

¶Neq; enim omnes recensere propositum mihi est, sed eas, quæ vel à veteribus auctoribus nominatæ sunt, vel quæ inscriptionū vetustarum beneficio, aut maxime insigni quopiam facto, nomina sibi suo merito prodiderunt. Idq; semel hoc loco præfatum esse me, candidi lectores meminerint.

¶Cæterum Pacem Iuliam siue Augustam descripturus modo eram, nisi satis superq; id fecissem, in bene longa ad Vasæum epistola, pro Pacensi colonia & in libello ad Franciscum Nonium, & alijs non paucis scriptorum meorum locis.

¶Siquidem ostendi eam esse, quæ vulgo Bexa dicatur, corrupto a Mauris nomine, sitam vero in Celticis Lusitaniæ populis, iuxta Strabonem, vel in confinio Celticorum, Turdetanorumque iuxta Ptolemæum.

¶Coloniam fuisse, & secundum Lusitaniæ conuentum, & quo pacto ab ea pontificatus dignitas translata Badiosam sit prolixe etiam exposui.

¶Ante vniuersalem Hispaniæ cladem, floruit in hac vrbe Apringius Episcopus scriptor eruditus, quuius in Apocalypsin interpretationem veteribus omnibus præfert Isidorus.

¶Floruit etiam Isidorus Pacensis cognominatus, quuius opuscula horrido parumq; culto sermone, eaq; imperfecta, & mendis scenticosissimis scatentia circunferuntur.

¶Floruere quoque Iuuenis Sisenādus martyrio Cordubæ coronatus, & Tyberinus præsbiter.

¶Extant ibi complura Romanorum monumenta ex quibus aliquot adscribam quæ per muros ipsius ciuitatis dispersa visuntur.

¶Ad portam Maurensem, versus nouam.

C. IVLIVS. C. F.
II VIR. BIS PRA
VTRIQVE. SEN

Hoc est.

¶Caius Iulius Cai filius duum vir.

¶Postea fragmentum in muro.

EQVIT. PRAEF.
FABRVM.

Hoc est.

¶Equiti præfecto fabrum.

¶Cippus semifractus.

M. AVRELIO. C. F.
GAL. II. VIR. FLAMIN.
TI. CAESARIS. AVG.
PRAEFEC. FABR.
D D

Hoc est.

¶Marco Aurelio Cai filio Galeria duumviro Flamini Tiberij Cæsaris Augusti præfecto fabrū Decreto Decurionū, vel dedicarūt.

¶Ad Portam Myrtilensem.

Q. PETICIO. T. F
RVFO
MATER. FILIO.

Hoc est.

¶Quinto Petitio Titi filio Rufo mater filio.

¶Fragmentum, vltra portam Maurensem, litera bellali. Desiderantur lapides in vtroq; capite.

CVRIAE. PONT
FLAM. PACIS IVLIAE
VE. FLAMI

Hoc est.

¶Curiæ pontifices, Flamines Pacis Iuliæ.

¶Extra Muros.

D. M. S.
HEL. AERIA
NVS. ANN
ORVM XII
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Dijs Manibus sacrum Helius Ærianus annorum duodecim, hic situs est, sit tibi terra leuis.

¶In quodam horto.

C. IVLIO. L. F. GAL
AVITO. FRATRI
VS. SABINVS.

Hoc est.

¶Caio Iulio Luci filio Galeria auito fratri Sabinus.

¶In gradibus summi templi.

PAX. IVLI
Q. PETRON

Hoc est.

¶Pax Iulia Quinto Petronio.

¶ Ad Sanctum Saluatorem.

D. M. S.
IVL. PATERNA
ANN. XV
IVLIA
TERSPICORE
LIBERTAE OB
SEQVENTISSIMAE
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrum. Iulia paterna annorum quindecim Iulia Terpsicore libertæ obsequentissimæ, hic sita est. Sit tibi terra leuis.

¶ Errore sculptoris positum est terspicore pro terpsicore, sed ego mutare nolui.

¶In foro Cippus.

L. AELIO AVRELIO A
COMMODO
IMP. CAES. AELI. HA
DRIANI ANTONI
NI. AVG. PII. P. P. FILIO
COL. PAX. IVLIA
D. D.
Q. PETRONIO MATERNO
C. IVLIO IVLIANO
II VIR.

Hoc est.

¶Lucio Ælio Aurelio Cõmodo Imperatoris, Cæsaris Æli, Adriani, Antonini, Augusti, Pij patris patriç filio Colonia PaxIulia dedicauit Quinto Petronio Materno, Caio Iulio Iuliano duum viris.

In cochlea summi templi.

A ✻ ω
SEVERVS
PRESBIT. FAM
VLVS. CHRISTI VI
XIT. ANN. LV
REQVIEVIT I
N PACE DOMINI
XI. KAL. NOVEMBRIS. ERA
D C XXII.

Hoc est.

¶Alpha, & omega. Seuerus præsbiter famulus Christi vixit annos quinquaginta quinque, requieuit in pace Domini vndecimo Kalendas Nouembris era sexcentesima vigesima secunda.

¶In agro, quatuor mil. pass. ab vrbe. Represam prædium vocant.

D. M. S.
MERCATOR
ANN. XXXII.
VXOR MARITO
MERENTI POSV
IT. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Diis Manibus sacrum Mercator annorum triginta duorum vxor marito merenti posuit. Hic situs est, sit tibi terra leuis.

¶Sunt in ea vrbe fragmenta alia, sed minutiora.

¶Caput imaginis Vespasiani.

¶Taurorum capita decem.

¶Aquæductus alicubi sub terra integer, alibi confractus.

¶Murorum portæ tres, adhuc Romana architectura.

¶ Inuentus in marmoreus lapis duorum cubitorum, in quo erant vir & puella equestri cursu certantes, mirabili elegantia.

¶ DE ORICHIENSI AGRO.

¶ Orichiensis ager, Turdetanis ac Celticis iunctus, regionem paruam efficit, octo vel ad summum decem oppidorum, præter vicos ignobiles.

¶ Nomen accepit ab Orichio, regionis nobiliori oppido & quia campestris ager est, frumentarius ac pascuus, vulgo campus Orichiensis nominatur.

¶ Non piget eius meminisse, propter regni nostri illic cœptam originem. Quam vt paulo altius repetam, ab æquis lectoribus condonari mihi postulo.

¶ Magnus Alfonsus Hispaniæ rex qui Toletum expugnauit, & imperator est appellatus, ex diuersis vxoribus tres filias habuit.

¶ Eluiriam, Therasiam atque Orracam.

¶ Et quidem Eluiriam ac Therasiam, Rodericus Toletanus, parum Lusitanis æquus, quique illi adhæserunt, ex concubina Simena Munione natas aiunt.

¶ Verum apud me chronicon Hispanica vetusta lingua habeo, factū totos septuaginta annos, ante Rodericum, in quo eadem Simena

minime concubina, sed iusta vxor & Regina, diserte perhibetur.

¶ De qua re ad Ioannem Barrum scripsi & quidem prolixe.

¶ Ad Alfonsum igitur imperatorem, in adserenda Hispania laborantem, conueniebant magni viri, militiam suam Christo deuouētes.

¶ Inter quos emicuere Raimundus comes Sancti Ægidij, & Henricus Lotharingiæ comes, ex Germana Raimundi natus; quem illa Vngariæ regi, cui nupta erat, secundo edidit partu.

¶ Hos, vt talium necessitudine arctius sem uniret, Alfonsus filiarum connubijs sibi deuinciendos existimauit.

¶ Eluiram igitur comiti sancti Ægidij, Therasiam Henrico Lotharingiæ comiti, Orracam vero trium vt alij scribunt natu maximam, vt alijs autem placet minimā, atq; post Simenam defunctam, ex Constantia vxore natam, Raimundo comiti siue Burgundiæ siue Tolosæ, neq; enim inter ipsos Hispanicarum rerum scriptores satis conuenit, in matrimonium dedit.

¶ Quorum hos opinionibus prætermissis, de Henrico tantum loquamur, cui valde dilectam sibi Therasiam tradidit.

¶ Atq; vt nexu deuinctiore virum maximum quasi ad manum haberet, Callæciæ partem Bracaros, à Minio vsq; ad Durium totumq; id, quod recētiore vocabulo Portugale tunc dicebatur, à Durio vsq; ad Lusitaniæ vrbem Conimbrigam, dotis nomine adsignauit, liberumq; ei reliquit, vt de Saracenis Lusitaniam armis recuperaret;

ſum ſe in prælio erat habiturus.

¶Sed militum animos oratione ſpei ac fiduciæ plena princeps confirmauit.

¶Dimiſſoſq; curare corpora iubet, & craſtinum diem, qui Iacobo Apoſtolo Hiſpaniarum patrono ſacer erat, lætos exſpectare.

¶Quum adueſperauiſſet, anachorita ille ad Alfonſum venit, atq; oraculi denunciatione, forti eſſe animo admonet.

¶Qua noctis hora tintinnabuli quod in ſacello erat, ſonum audiret, tentorium eggrederetur, appariturum illi Chriſtum in aere cruci ſuffixum.

¶Lætus tam optato tamq; inſperato nuntio Alfonſus, totius noctis peruigilio promiſſum exſpectabat.

¶Primo itaq; ante lucem diluculo, ad tintinnabuli ſonū prætorium eggreſſus, ſuſpexit in aere Crucifixum dominum.

¶Cuius viſi voluptate propemodum extra mentem abſortus, ita adorans dicebat.

¶Ecquid ſeruator mundi, tunc mihi, tunc appares? Quid eo opus eſt, in te credenti & te ſumma pietate colenti? Perfidis his, tuis atq; ideo meis hoſtibus, tuæ diuinitatis ignaris, potius apparere digneris, vt crucis tuæ myſterium intelligant, ac deſinant inſanire.

¶Hæc atque alia his similia, cum ex mentis quasi abstractione prosequeretur, Christi colloquentis, & victoriam pollicentis voce iucundissime affectus, in cœlum recepta diuina illa specie, arma postulat, armari milites, acies ordinari, & canoro sub tubarum concentu imperat signum dari.

¶Quem ex proceribus quidam exercitus nomine adeuntes: Postulant, inquiunt, fortissime imperator, milites tui, vt regem se salutari permittas.

¶Quibus ille. Ego fidissimi Commilitones honorificum satis inter vos nomen titulumque principis sortitus sum. Alium non ambio.

¶Neque si maxime expeterem, vel poscentibus vobis morem gerere vellem id tempus, aut locus, patiuntur. Sed operam dabo, ne vos ducis vestri non pæniteat, vos date, vt milites dux non desiderem.

¶Contra illi, & quæ postulas pollicemur, & nobis non deerimus. Sed pro rege pugnabimus ardentius, vincemus honestius, moriemur alacrius.

¶Quum igitur prope intulissent vim recusanti, magnis vocibus, & tubarum, lituorum, tympanorumque sonitu ter acclamatum.

¶Alfonso Henrico primo Lusitaniæ regi vita & victoria.

¶Data inde militibus tessera, ferebatur in hostes.

¶At parte ex alia innumerabilis ille Barbarorum exercitus, tam dissonis clamoribus, tam terribili fragore perstrepebat, vt cœlum ruere, terra quassari tremoribus videretur. Commissum prælium est, sãguinolentũ, pertinax, diuturnũ, à prima diei hora vsq; ad meridiẽ.

¶Donec Ismarius, quuius iam vita periclitabatur, quamq; maxime nostri appetebant, rebus desperatis, & amisso in conflictu, consobrino, cui sui corporis custodiam mandauerat, nomine homar Atagor, Halli regis nepote, fugit ipse, & vna reges qui cum eo erant.

¶Tantum autem sanguinis effusum est, vt ex cædis loco riuuli in Cobrin atq; Tergem decurrerent.

¶Quin insequuta paucos post dies pluuia, quum tinctam atro sanguine superficiem lauisset, creuissentq; riui, Terges qui ad confluentes Cobrin recipit, etiam vsq; ad Anam aquas infectas pertulit.

¶Id nos in Vincẽtio martyre hisce carminibus breuiter adnotauimus

Vbi paupere Terges
Flumine, ab Orichio segnis delabitur agro,
Excepti cecidere duces, fusæq; cohortes
Barbaricæ. Ac tellus tanto est imbuta cruore,
Vt postquam pluuiæ cædem elauere, pigerq;
Riuus ijt, contage sua, quacumq; meabat,
Polluerit spatium late, fluctusq; petitos
Funestarit Anæ, torrens inglorius ante,
Atq; vaporatis æstu Quintilibus impar.
Post illa, indigenis factus de clade superbi
Nobilis Ismarij.

¶Alfonsus igitur nouus rex, consueto victoribus more in castris, triduo permansit, & concessa militibus præda.

¶Ipse qui eatenus niueo scuto vtebatur, insignia commētus est, quæ rem ibi gestam designarent.

¶Ac primum, quia Christum in aere cruci subfixum conspexerat, in argenteo scuto cæruleam crucem formauit.

¶Deinde quod quinque reges vicisset, scuta quinque per ipsam crucem distinxit.

¶In vno quoque triginta numos argenteos figurauit, quod totidem mundi seruator venditus exstitisset.

¶Mutata aposteris regibus numorum figuratio est, commodiori ratione, & in singulis quibusque scutis, singuli quinque numi positi, decussatim, ad figuram literæ X. bis numerato quod in medio est, & quum a summo deorsum, & quum a latere ad latus fit supputatio, vt numerus triginta expleatur.

¶Hæc tum ibi sumpta insignia.

¶Castella vero aurea septem, quæ in rubro campo scuti regij oras ambiunt, ad alterius historiæ tractationem pertinent.

¶Exposuimus, quanta potuimus breuitate, regum nostrorum, re-

gniq; initium & causam, ab hinc annos quadringentos triginta quatuor.

¶Gesta enim res est, vt mei veteres annales habent, æra milesima cētesima septuagesima septima.

¶Cui annorum numero si demantur triginta & octo, manebit Seruatoris annus milesimus centesimus trigesimus nonus. Quum hæc proderem, agebatur annus. M. D. L X X I I I. Subducta ergo ad calculos ratione apparebit, interfluxisse quadringentos triginta quatuor, quos dixi, annos.

¶DE ARCV EXSTRVCTO A SEBASTIANO REGE IN VICTORIAE LOCO.

¶Iam discessissem ab Orichio, nisi piaculum esset, regis nostri Sebastiani recens factum non commemorare.

¶Is initio huius anni, Algarbij regnū adijt, vt oppida omnia maritima, quam munita essent, suis oculis perspiceret.

¶Et si quid ad munimentum deesse videretur exactissimo suo Iudicio, & rei bellicæ peritorum consilio præsens vel suppleret, vel nouaret, vel corigeret.

¶Fecit autem iter per Orichiensem agrum, & victoriæ memorabilis loca omnia perlustrauit.

¶ Nullum ibi erectum trophæum, nullam inscriptionem tantum sacellum illud ignobili fabrica, non semel refectum, rusticorum tamē cultu religiosum reperit.

¶ Puduit illum incuriæ, ac socordiæ seculi superioris.

¶ Atqui, vt excusari mereatur, ætas hominum illorum, qui in continuis bellis vitam agebant, & promptiores ad præliandum dextras habebant, quam ad literas illa tempestate sepultas, inclinatiora ingenia.

¶ Non tamē mirāda non est, florentibus postea rebus, & renata philologia obliuio tam diuturna.

¶ Nisi quod natura cōparatum ita est, vt quæ optima sunt, non omnia simul sed per temporum interualla emergant. Sebastianus igitur mira pietate affectus, vt & apparitionis Christi, & regis maximi, inclytæq; victoriæ memoriam rediuiuam faceret, diruto veteri sacello, templum inædificari præcepit, atq; exstructo nobili arcu, mihi inscriptionis curā demandauit, ita vt altera ex parte latine, ex altera,

¶Lusitano idiomate legeretur, latina sic habet.

HEIC CONTRA ISMARVM. QVATVORQ. ALIOS SARACENORVM REGES. INNVMERAMQ. BARBARORVM MVLTITVDINEM PVGNATVRVS FELIX ALFONSVS HENRICVS. AB EXERCITV PRIMVS LVSITAN. REX ADPELLATVS EST. ET A CHRISTO QVI EI CRVXIFIXVS ADPARVIT ADFORTITER AGENDVM COMMONITVS. COPIIS EXIGVIS TANTAM HOSTIVM STRAGEM EDIDIT VT COBRIS AC TERGIS FLVVIORVM CONFLVENTES CRVORE INVNDARINT. INGENTIS AC STVPENDAE REI. NE IN LOCO VBI GESTA EST. PER INFREQVENTIAM OBSOLESCERET. SEBASTIANVS. I. LVSIT. REX. BELLICAE VIRTVTIS ADMIRATOR. ET MAIORVM SVORVM GLORIAE PROPAGATOR ERECTO TITVLO MEMORIAM RENOVAVIT.

¶DE COLLA.

¶Colla fuit interius in media Orichiensi prouincia, non procul a Messagena, inter colles, nec scio an hodiernum nomen hoc inde traxerit. Non mediocre erat oppidum.

¶Extant muri & turres cæmentitio opere neq; satis polito.

¶Aditus perdifficilis est, & ad defensionem accommodatus.

¶Non habitatur. Tantum dominicis & solennibus alijs diebus rusticorum vicinia eo confluit, ad templum Virgini Christi matri dicatum, vbi sacerdos ijsdem diebus sacris altaribus operatur.

¶In angulo turris semidirutæ mensa elegans marmorea.

C. MINICIVS. C. F. LEM. IVBATVS
TR. LEG. X. GEM. QVEM IN PRAELIO
CONTRA VIRIATVM VOLNERIBVS
SOPITVM IMP. CLAVDIVS VNIMA
PROMORTVO DE RELIQVIT. EBV
TIS LVSITANI OPERA SERV
RARIQVE IVSSVS. PAVCOS SV
DIES. MAESTVS OBI. QVIA
MERENTI. MORE ROMA
AM NON RETVLI.

Hoc est.

¶Caius Minicius Cai filius Lemonia iubatus Tribunus legionis decimæ geminæ quem in prælio contra Viriatum volneribus sopitum imperator Claudius vnimanus pro mortuo dereliquit, Ebutij militis Lusitani opera seruatus curariq; iussus, paucos superuixi dies, mæstus obi quia benemerenti more Romano gratiam non retuli.

¶ Ad Ianuam templi ingens cippus est, inter collumnas ibi iacentes olim ornatus causa positus. Qui me amplius horis tribus ad fastidium detenuit.

¶ Tam male a Barbaris hominibus habitus est, ut spem percipiendi integre sensum plane deposuerim.

¶ Auis in modum Graeculi ¶ Altera similis mutuo se respicientes

D. M. S.
B. SVRSIF. V C
BRIANE. COIVGI
NCTISSIME. TV
VM. POSITE VICS
N. XXXVIII. DIE
S. XVII. SI QVAN
PIETS ERM TI
ANTVM FORTV
GER LITE AVRE
IT. T. POSVI. S
VALE

Hoc est.

¶ Diis Manibus sacrum. Balbus Surfi filius coniugi sanctissimæ tumulum posuit uixit annos triginta octo dies septemdecim.

¶ DE SINI.

¶ Non omittenda Sinis est, maritimum oppidum & propter piscationem, non parum uicinæ regioni conducibile.

¶ Ibi in templo Cippus fractus est cum his literis.

AN. L. CLAVD

THALASSINVS

MARITE ME

RENTISSIME

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Annorum quinquaginta, Claudius Thalassinus marite merentissime hic situs es sit tibi terra leuis.

¶ Per Murum, iuxta terram & quasi iam ruderibus Coopertum.

D. M. S.
FVLVIVS. L. F. QVIN
TIANVS. FABER
MATERIARIVS
PIVS IN SVOS
VIXIT ANN. XLVI
RVBRIA. Q. F. SER
GILLA. MEROBR
MARITO. B. M. FEC
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Diis Manibus sacrum Fuluius Lucij filius Quintianus faber materiarius pius in suos vixit annos quadraginta sex Rubria Quinti filia Sergilla Merobrigensis marito benemerenti fecit hic situs est sit tibi terra leuis.

¶In quadam turri.

D. M. S.
IVLIA. C. FIL
MARCELLIN
A. AN. XXX.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Dijs Manibus sacrum, Iulia Cai filia Marcellina annorum triginta, hic sita est, sit tibi terra leuis.

¶DE HELVIIS.

¶Primo libro admonuimus, vrbem Heluas in Celticis nostratibus esse. Nomen accepit ab Heluijs Celticæ Galliæ populis, inter Garumnam & Ligerim habitantibus. De quibus quarto libro Strabo agit.

¶Plinius Albam eorum ciuitatem nominat.

¶Ab Heluis igitur Celtarum populis, qui inter Celtas olim ad nos

venere, Heluæ ciuitas nominata; quod nomen a conditoribus obtinuit, etiam hodie retinet.

¶ Vrbs fertilitate soli & nobilitate ciuium, vt postremas non fert, ita olei bonitate sine controuersia primas obtinet.

¶ Dioecesis Eborensis hactenus fuerat, verum agente Sebastiano rege, episcopalem dignitatem adepta, metropolin vnde excisa est, nihilo minus agnoscit.

¶ Non multa ibi sunt Romanorum monumenta, & quæ sunt, pessime a Barbaris habita, ita inueni.

¶ Iuxta portam arcis quam alcaffauam vocant, fragmentum.

F E L. CEPAL
ONIS. F. SE
VERVS ANN

¶ Foelix Cepalonis filius Seuerus annorum.

¶In domo cuiusdam viri nobilis, tabula elegans.

C. AXONIVS. Q. F. PAP.
LEG. XX. NAT. COL.
FIR. PICENO. SE VIVO
MONIMENT. FEC. SIBI. ET
FR. Q. AX. Q. F.

Hoc est.

¶Caius Axonius Quinti filius Papiria legionis vigesimæ natus coloniæ Firmicæ Piceno se viuo monimentum fecit sibi & fratri Quinto Axonio Quinti filio.

¶Iuxta parthenonem Virginum instituti, diui Dominici.
Cippus.

ANTHYMVS REB
SCIENTINI. ET CE
LERIS SER
V. S. A. L.

Hoc est.

¶Anthymus Reburri Scientini & Celeris seruus votum soluit animo libenti, vel libens.

¶In agro quem vocant Ventosæ, lapis oblongus, videlicet cubitorũ septem, latus cubitum & semissem, rudis atq; impositus quem fabulãtur sepulchrũ esse Bertrãdi, vnius ex duodecim Franciæ paribus.

CACALO
AVIOLI
LIB.
HIC
SIT.

Hoc est.

¶Cacalo Auioli libertus hic situs.

¶In domo tabula marmorea fracta, eleganti litera.

IN SIGNEM PARVO
MANS CARMINE AMOR
REQ. IN PACE D XIII KAL
MART. ERA. D LXXXII.

Hoc est.

¶In signem paruo mansurum carmine amorem, requieuit in pace domini decimo tertio Kalendas Martias era quingentesima octuagesima secunda.

¶VILLA VIZOSA.

¶Ab Heluis digredientem intercipit nobilissimum oppidum Brigantij ducum sedes, quod ab amœnitate Lusitanus idiotismus Villam Vizosam nominauit.

¶Vno nomine latine dici nõpotest, nisi Callipolin Græce confingamus, audaci fortassis exemplo sed lectoribus postquam ea vox assiduitate percrebuerit, minime displicituro.

¶Proserpinæ ibi delubrum fuit, vbi modo diui Iacobi aedes est, in suburbio, vbi hæc inueni monumenta.

PROSER
PINAE
SANCTAE
G. IVLIVS
PARTHENOP
AEVS. VOT
QVOT FECIT
A L P

Hoc est.

¶ Proserpinæ sanctæ Caius Iulius Parthenopæus votaquot fecit animo libenti posuit.

Q. HELVIVS
SILVANVS
PROSERPIN
AEVOTVM
S. AN. L. P.

Hoceſt,

Quintus Eluius Siluanus Proſerpinæ votum ſoluens animo libens poſuit.

PROSERPINAE
SERVATRICI
C. VETTIVS SIL
VINVS. PRO EV
NOIDE PLAVTIL
LA CONIVGE SIBI
RESTITVTA
V. S. A. L. P.

Hoceſt.

Proſerpinæ Seruatrici Caius Vettius Siluinus pro Eunoide Plautillaconiuge ſibi reſtituta votum ſoluens animo libens poſuit.

R

D. I. M. S.
PVLTARIVS
AN. XXIII. H. S. E. S. T. T. L.
SEMNE. ET. SEMN[illegible]
MATRI. POSVERVNT

Hoc est.

¶Diis Manibus sacrum. Pultarius annorum viginti trium, hic situs est, sit tibi terra leuis Semne, & Semnine matri posuerunt.

¶Ibi etiam modo visuntur inscriptiones Endouellici, quas clarissimus dux Theodosius ex antiquo fano, quod extat iuxta oppidulum Therennam, asportari curauit, & inseri in frontispicio cœnobij fratrum ordinis diui Augustini. Sunt autem huiusmodi.

DEO. ENDOVEL
LICO. PRAESTAN
TISSIMI. ET PRAESEN
TISSIMI NVMINIS
SEXTVS. COCCEIVS
CRATERVS. HONORI
NVS. EQVES. ROMA
NVS. EX. VOTO

¶Cippus fractus.

ENDOVELLICO
ALBIA
IANVARIA.

ENDOVOLLICO
SACRVM. MAR
CVS. IVLIVS.
PROCVLVS
ANIMO. LI
BENS. VOTVM
SOLVIT.

DEO. ENDOVELLICO. SAC.
IVNIA. ELIANA. VOTO. SVCCEPTO
ELVIA. YBAS. MATER. FILIE
SVAE. VOTVM. SVCCEPTVM
ANIMO. LIBENS. POSVIT.

¶ Hæ inſcriptiones adeo claræ ſunt, vt expoſitione non indigeant.

D. ENDOVELLICO. SA
AD RELICTICIVM. EX
T. NVMIN. ARRIVS. BA
DIOLVS. A. L. F.

Hoc eſt.

¶ Deo Endouellico ſacrum ad relictitium ex teſtamento numini Arrius Badiolus animo libens fecit.

Q. SEVIVS. Q. F.
PAP. FIRMANVS
VOTVM DEO
ENDOVOLICO
S. L. M.

Hoc est.

¶Quintus Seuius Quinti filius Papiria Firmanus votum deo Endouolico Soluit Libens merito.

ENDOVELICO
CRITONIA
MAXVMA
EX. VOTO. PRO
CRITONIA. C. F.

Hoc est.

¶Curauit faciendum.

¶ Hic cippus aliatus est illinc ad arcem oppidi Lendroalis, vbi nunc extat.

C. IVLIVS. NOVATVS
ENDOVELLICO
PRO. SALVTE
VIVENNIAE
VENVSTAE
MANILIAE. SVAE.
VOTVM. SOLVIT.

¶ Nominis Endouellici causam, aut originem ego penitus ignoro. Nisi si ab oppido propinquo, quod Endouellia forte diceretur, nomen esset impositum.

¶ Quod si nebuloso infœlicis gentilitatis æuo superstitionibus addicti Lusitani fuere, certe euangelica luce radiante morati diu non sunt quin veri dei cultum, & religionem amplecterentur.

¶ Mancio Christi discipulo gloriantur Eborenses, a quo cælesti doctrina sunt initiati.

¶ Debent hoc Bracarenses Petro Ratēsi, Apostoli Iacobi discipulo.

¶ Propagata breui religio est, & inuitis tyrannis mira pietate adoleuit.

¶ Quam natio Lusitana incorruptam, vt a sanctis patribus accepit, ad nostra hæc tempora custodiuit.

¶ Et quod non sine magno dei munere nobis contigit, nec sine magna mea voluptate refero, quassantibus orbem sectis, incolumi religione, integraque sacrosanctæ Apostolicæ sedis auctoritate perseuerat.

¶ Nec solum id, sed longe lateque etiam per vasti Oceani recessus, & ante nunquam prioribus cognitas regiones, Orientemque totum, & Antipodas, ipsum seruatoris nomen propagare non cessat.

D. M. S.

P. PETRONI
VS. CAVTIN
ANN. LXXXXI
LAVDICE
MARITO PIIS
SIMO POSVIT
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Dijs Manibus sacrum. Publius Petronius Cautinensis annorum nonaginta vnius Laudice marito pijssimo posuit, hic situs est, sit tibi terra leuis.

¶DE IOVIS FANO.

¶Super Exarramam fluuium, duobus pass. milibus infra Terranũ oppidum, Iouis fuit olim fanum. Quod adulta iam Christiana pietate in templum sanctorum martyrum Iusti & Pastoris conuersum est. De quo egi in libello ad Ambrosium Moralem Complutensem virum sæpe alias, luculentæ eruditionis gratia in his commetarijs, nominandum.

¶ Supra ianuam templi Gothica inscriptio.

HVNC DENIQVE EDIFI
CIVM SANCTORVM NO
MINE CEPTVM IVSTI ET
PASTORIS MARTIRVM
QVORVM CONSTAT ESSE
SACRATVM CONSVMA
TVM EST OC OPVS ERA
D CC XX.

Hoc est.

¶ Hunc pro hoc deniq; ædificiũ sanctorũ nomine ceptũ Iusti, & Pastoris martyrum, quorum constat esse sacratum consumatum est oc pro hoc opus era septingentesima vigesima.

IOVI. O. M.
FLAVIA. L. F. RVFINA
EMERITENSIS. FLA
MINICA. PROVINC.
LVSITANIAE. ITEM COL.
EMERITENSIS. PERPET.
ET MVNICIPI. SALACIEN.
D. D.

Hoc eſt.

¶ Ioui optimo maximo. Flauia Lucij filia Rufina Emeritenſis. Flaminica prouinciæ Luſitaniæ item coloniæ Emeritenſis perpetua, & municipij Salacienſis, dedicauit.

¶ Ex vno latere eſt arbor mihi incognita. ¶ Ex altero latere Aquila eſt expanſis alis quaſi ſubuolatura, in vnguibus triſulcum fulmen habens.

¶ Cippus aliquanto minor sed elegantior.

I. O. M.
OB PVLSOS A Q. SER
TORIO METELLVM
AD Q. POMP.
IVN. DONACE
CORON. ET SCEPTRVM
EX ARG. MVNVS
ADTVLIT
FLAMINICAE PHIA
LAM CAELATAM
HIERODVLIS COE
NAM DEDIT.

Hoc est.

¶ Ioui optimo maximo. Ob pulsos a Quinto Sertorio Metellum atque Pompeium Iunia Donace coronam, & sceptrum ex argento munus adtulit Flaminicæ phialam cælatam, hierodulis cœnam dedit.

¶ Alter cippus elegantissima litera.

L. RVBRIVS
PRISCINVS
ANN. XXVI. H. S. E.

Hoceſt.

¶Lucius Rubrius Priſcinus annorum viginti ſex,hic ſitus eſt.

¶Sunt tres alij cippi, ſed poſiti in parietibus templi, contectis interius literis.

¶Cubae non procul a Pace Iulia in templo.Cippus.

D. M. S.
TERENTI
VS. CRYS
OGONVS
ANN. XXXII. H.S.E.S.T.T.

Hoceſt.

¶Dijs Manibus ſacrum. Terentius Cryſogonus annorum triginta duorum,hic ſitus eſt ſit tibi terra leuis.

¶In territorio Ferrarienſi,ſuper Callipodem fluuium, quem Sadanum vocari noſtra aetate ſuperius diximus,tēplum Diuae Margaritae dicatum eſt, vbi olim fortunæ Obſequentis delubrum fuerat, a Flauia Modeſtina Sergij Terentii Æmiliani Centurionis vxore ædificatum.

¶ Qui, vt apparet, sub L. Posthumio Albino militauerat & emeritus ac diues, ad quietem se contulit, in prædio vxorio.

¶ Hoc ex duobus ibi Cippis colligitur. E quibus alter sic habet.

FORTVNAE OBSEQVEN
TI. SACRVM
FLAVIA MODESTINA
PERP. EIVS ANTISTES
EX VOLVNTATE TEREN
TI. AEMILIANI VIRI
SVI. IN PRAEDIO
A PATRE FL. MODESTO
SALACIENSI SIBI
RELICTO. A. L. F.

Hoc est.

¶ Fortunæ obsequenti sacrum. Flauia modestina perpetua eius antistes ex voluntate Terentij Æmiliani viri sui, in prædio a patre Flauio Modesto Salaciensi ^ animo libens fecit.

sibi relicto.

¶ Alter vero in duas partes fractus sic.

D. M. S.
SERG. TERENTIVS
SERG. F. AEMILIANVS
CENTVR. EMER. VIX. N. LXX
ORDIN. DVX. SVB
L. POSTVMIO. MODES
TINA. MARITO
MERENTISSIMO
P. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrum. Sergius Terentius, Sergij filius Æmilianus centurio Emeritus, vixit annos septuaginta, ordines duxit sub Lucio Postumio, Modestina marito merentissimo posuit, hic situs est, sit tibi terra leuis.

SCHOLIA

IACOBI MENOETII VASCONCELLI

in quatuor libros Resendij.

IN vita Andreæ Resendij, in ode ad Coclenium. ¶ Phosphorus igneus. Hoc est Lucifer Stella. Martialis libro octauo epigrāmate vigesimo primo ad Luciferum.

Phosphore redde diem, quid gaudia nostra moraris?
Cæsare venturo, Phosphore redde diem.

LIBER PRIMVS.

¶Folio primo linea 4. Asserit Plinius. ¶Libro videlicet tertio capite primo, his verbis. In vniuersam Hispaniam Marcus varro peruenisse Iberos, & Persas, & Phœnicas, & Pœnnos tradit. Lusum

enim Liberi patris, aut Lysam cum eo bacchantes, nomen dedisse Lusitaniæ,& Pana præfectum eius vniuersæ.

¶ Eodem fol. lin. 9. Alij Lusum non hominem sed ludum potius, seu Lusionem interpretantur. ¶ Marcianus Capella libro sexto qui de Geometria inscribitur in ea fuit sententia, vbi ita tradit agens de Lusitania. Cui nomen fabula à Lusu Liberi patris, vel cum eo Bacchantium sociauit. ¶ Addit & aliam non minus ridiculam opinionem, credens Anam fluuium a Lusitaniæ vocabulo cognominari, hisce verbis. Hæc quoque cognominis sui fluuio permeatur, licet eam Tagus quoque arenis illustret auratis.

¶ Eodem fol. lin. 14. Nec desunt, qui pro Lysa, Lyssam reponant. ¶ Fuit in ea sententia Sigismundus Gelenius in obseruationibus in Plinium libro tertio capite primo.

¶ Eodem fol. lin. penultima. Suppositititios Berosi autor intellexit. Ioannes Annius in libro de regibus Hispaniæ capite vigesimo.

¶ Fol. 2. lin. 9. Vt in quadam contra Verrem oratione affirmat Cicero. ¶ In sexta actione quæ incipit Venio nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studium. Non longe à fine orationis. Eius autem verba sunt hæc. Aristæus qui vt Græci ferunt, Liberi filius inuentor olei fuit.

¶ Eodem fol. lin. 12. Vnde ipse etiam Bacchus Lysius cognominatus est. ¶ Pausanias in Bœoticis circa medium libri noni dum Thebanæ vrbis antiqua monimenta enarrat, ita scribit. Theatro proxima est Liberi patris ædes cognomento Lysij. Cognominis caussa, quod cum olim captiuos complures ex Thebanis vinctos Thraces abducerent, eos cum ad Haliartiorum fines ventum esset, vinculis

solutos dimisit, mox illis Thracas somno oppressos occidendos præbuit. Hæc ille. Aliqui vero credunt a dissoluendis, & eneruandis animis quod ex vini copia accidere solet: vel quod curis liberos eos reddat ita Bacchum fuisse appellatum.

¶Fol. 3. lin. 5. Stephanus autem in libro de vrbibus. ¶In dictione Belitani. Nec mirum est in hoc errasse Stephanum vt pote Græcum scriptorem, & qui Hispaniæ situm ac vrbes, minime ipse peragrasset, quod alios quoque Græcos decepit, teste Polybio.

¶Extat etiam similis error apud eundem Stephanum in dictione Lusitania, dum eam asserit partem esse Bæticæ, cum vlterior Hispania in duas prouincias diuisa olim fuerit, Bæticam videlicet, & Lusitaniam, quod obiter admonere volui ne eius authoritas quenquam decipiat. Hoc Resendius etiam animaduertit.

¶Fol. 4. lin. 10. Strabo enim. ¶Vide Strabonem libro tertio fol. 103.

¶Fol. 5. lin. 29. Ptolemæus. ¶Libro secundo vbi agit de Lusitaniæ situ.

¶Fol. 6. lin. 23. Ante annos quadraginta &c. ¶Hæc de artabro promontorio tam diffuse tradita mihi semper superuacanea sunt visa: Quia meo iudicio neque Pintianus neque ipse Resendius exacte sensum Plinij hoc in loco sunt assequuti. Vnde accidit vt eius verbis vim inferre sint conati. Plinius enim cum prius de Celtico seu Nerio promontorio libro 4. capite vigesimo verba fecisset, & a Minio ac Limia fluuijs ad Durium peruenisset. Tunc demum de Lusitania agere cœpit in ipso vigesimo capite cuius initium est, a Durio Lusitania incipit. Nec aliquid eorum quæ mox sequuntur ad Nerium

promontorium pertinere po[illegible]. Miror autem tam insignes viros non aduertisse Celticum promontorium nunquam apud geographos Artabrum appellari, sed semper Nerium aut Celticum, quanuis omnes consentiant iuxta illud Artabros populos seu Arrotrebas vel Arotebras habitare. In eo etiam decepti sunt quod crediderint Nerium frontem esse Hispaniæ, cum aperte Plinius eodem capite vigesimo afferat frontem Hispaniæ tribus effici promontorijs videlicet Olisiponensi, sacro, & Iunonio, ita vt Sacrum è media prope fronte erumpat. Certum est etiam Olisiponense seu Artabrum, Cœlum, terras & maria disterminare vt tradit Plinius. Nam quemadmodum Iunonium seu calpe australe & occidentale latus Hispaniæ diuidit, ita magnum seu Olisiponense vel Artabrum frontis occidentalis est terminus, & ab eo septentrionale latus incipit, quanuis ad occasum etiam aliquantulum vergere videatur vsque ad circuitum Nerij promontorij a quo penitus ad septentrionem terra conuertitur. Vt Pomponius Mela tradit libro 3. cap. primo. Quod vt facilius intelligatur, expendantur verba eiusdem Pomponij libro secundo capite sexto, quæ sic habent. Lusitania Oceano tantummodo obiecta est, sed latere ad septentriones, fronte ad occasum, ex quibus aperte constat ea littora, quæ a promontorio Olisiponensi, vsque ad Minium amnem extenduntur, latus septentrionale Lusitaniæ efficere. Quæ vero a Celtico seu Nerio ad Gallicum Oceanum tendunt, latus septentrionale Hispaniæ totius, non autem Lusitaniæ constituunt.

¶Fol. 7. lin. 28. Oppidum & flumen Æminium &c. ¶AEminium Ptolemæo oppidum est in Lusitania, Plinio oppidum & flumen libro 4. cap. 21. & 22. Fit etiam illius mentio ab Antonino in Itinerario, cum illud iter describit, quod ab Olisipone Bracaram ducebat. Fuit autem AEminium eo loci vbi hodie est oppidum dictum vulgo Agatha seu Agueda, quod flumine eiusdem nominis alluitur, & recepta hac sententia, in qua etiam fuerunt Vasæus & Barrerius, emendari debet codex Antonini hoc ordine, Conimbrica AEminium quadraginta millia passuum, Talabricam decem millia passuum. Est autem Conimbrica oppidum illud antiquum, quod dirutum cernitur & vulgo Condexa vetus dicitur. Talabrica vero fuit prope op-

pidum maritimum, quod hodie Auciro dicitur; & sic bene quadrat passuum numerus à me restitutus; nam à Condexa Agatham sunt decem circiter leucæ, & ab Agatha Talabricam duæ cum dimidia. Erat autem in codice Antonini numerus transpositus, & præpostere mutatus. Hinc apparet reijciendam esse illorum opinionem, qui existimarunt idem esse oppidum Æminium, & illud quod hodie Conimbrigam seu Colibriam appellamus, & eundem fluuium Mundã, & AEminium. Nam vt cætera argumenta breuitatis caussa omittã, id aperte Plinianis verbis repugnat, qui in allegato c. 22. libri quarti cum prius AEminium flumen & oppidum nominasset, statim hæc verba adiecit. A Durio Tagus ducentis millibus passuum, interueniente Munda. Præterea habeo apud me Codicem vetustissimum, cuius sæpe mentionem faciunt Vasæus, & Resendius, qui inscribitur Chronica Gothorum. Vbi inter cætera, quæ gesta fuisse narrantur ab Alphonso quarto Ordonij filio, cognomento magno, hæc ad verbum scripta sunt.

¶Multos quinetiam inimicorum terminos acquisiuit rex iste: Cepit namq; castrum, quod dicitur Nazan. Antensam vero pace acquisiuit. Conimbriam ab inimicis possessam heremitauit, & ex Gallæcis postea populauit. Multa quoq; alia castra sibi subiecit. Eius tempore Ecclesia creuit, regnumq; ampliauit. Vrbes quoque istæ a Christianis populantur: Scilicet Bracharensis, Portugallensis, AEminiensis, atq; Lamecẽsis. Hactenus ille. Ex cuius verbis aperte colligitur AEmininm, & Conimbriam diuersas fuisse ciuitates, & ex consequenti Mundam, & AEminium diuersa flumina.

¶Fol. 17. lin. 23. De Vettonibus &c. ¶Florianus Campensis libro 2. cap. 10. Ait Vettones a Beronibus corrupto vocabulo denominatos fuisse, & eorum regionem, quæ Lusitaniæ pars erat, fuisse figura triangulari, seu triquetra, ita vt latus Septentrionale inciperet ab eo loco, quo Pisorga fluuius Durio miscetur, vsq; ad XX. M. Passuum, seu quinque leucas infra oppidum vulgo dictum Fermosel, quod ad ripas ipsius Durij situm est, intra terminos antiquæ

Lusitaniæ, qui viginti sex leucis circiter extendebantur ab eo latere. Alterum vero latus a dicto oppido Fermosel per Rodericopolin, & Caparam vsq; ad Anam fluuium, quo Lusitania a Bætica diuiditur, extendit. Latus vero Orientale describit a flumine Ana, vsq; ad Durium, vbi Pisorgam excipit, ducta linea per eum tractum, in quo est oppidum dictum hodie Villa Noua de la Serena, ita vt includeret hæc regio intra fines suos Salmanticam, Blecisam, Fermosel, Beiar, Rodericopolin, seu Mirobrigam. Licet aliqui putent Mirobrigam seu Mirobricam esse oppidum vulgo dictum Guadramiro: Ciuitatensem autem, seu Rodericopolin esse Augustobricam. Vide Vasæum tomo primo capite decimo.

¶ Fol. 36. lin. 10. Cetratos pugnare pedites &c. ¶ Cetram nonnulli crediderunt esse illud scuti genus quod vulgo Adargua dicitur inter quos fuere noster Resendius, & Ambrosius Moralis lib. 8. cap. 25. Sed illorum opinioni aperte refragatur locus Silij Italici libro tertio vbi ita canit.

Fibrarum & pennæ, diuinarumq; sagacem
Flammarum misit dives Callæcia pubem,
Barbara nunc patrijs vlulantem carmina linguis,
Nunc pedis alterno percussa verbere terra,
Ad numerum resonas gaudentem plaudere Cetras.

¶ Cum enim Cetras resonas hoc est tinnitum & sonitum edentes vocet, manifeste innuit esse illa parua scuta, quæ Bluqueria dicuntur ex ligno fabre facta atq; ære contecta, quæ clarissimum sonitum inter se collisa edunt, ad quem (veluti Sistris olim Corybantes) Hispani milites tripudiare solebant, quod coriaceis illis & maioribus scutis, seu parmis nequaquam conuenire potest. Ad stipulatur huic sententiæ Imago ipsius Hispaniæ, seu effigies, quam idem Ambrosius Moralis apponi curauit in principio operis sui, quæ altera manu

Iacula & Cetram hoc est Bluquerium, altera vero spicas gerit.

¶Fol.148.lin.8. Item ab Olisipone &c. ¶Videtur Antoninus propter Emeritensis Coloniæ dignitatem quæ eius tempore in Hispania fere principatum obtinebat, complura itinera ad eam ducentia ex diuersis locis describere voluisse, inter quæ tria ab Olisipone commemorat, duo per extrema latera & ita longiora, tertium vero quasi medium & compẽdiosum. Sunt autem hoc loco exemplaria mire deprauata.

¶PRIMVM ITER ITA EMENDARI DEBET.

¶Ab Olisipone Emeritam M. P. 212. Sic vel 208.

Equabona	M. P. 12.	Couna.
Cetobrica	M. P. 12.	Setuual.
Ciciliana	M. P. 12.	Agualua.
Malceca	M. P. 8.	Marateca.
Salacia	M. P. 20.	Alcacer.
Ebora	M. P. 40.	Euora.
Ad Anam fl.	M. P. 60.	Guadiana por Badaiox
Euandriana	M. P. 12.	Talaueruela.
Emerita	M. P. 36.	Merida.

Sunt M. P. 212. Fors. 208. Leucæ autem 53.

¶SECVNDVM ITER ITA LEGI ET EMENDARI DEBET.

¶Ab Olisipone Emeritam M. P. 212. Forſ. 210. Leucæ vero quinquaginta tres, in hunc modum.

Hierabrica	M. P.	30.	Pouos.
Scalabi	M. P.	22.	Santarem.
Tubucci	M. P.	32.	Abrantes.
Fraxinum	M. P.	32.	Alpalhão. ou Gauião.
Medobriga	M. P.	30.	Aramenha.
Ad ſeptẽ Aras	M. P.	14. Forſ. 16.	Acumar ou Alegrete.
Plagiaria	M. P.	20.	
Emerita	M. P.	30.	

¶TERTIVM ITER SIC EMENDANDVM EST.

¶Ab Oliſipone Emeritam M. P. 186. vel 196. In hunc modum.

Aritio prætorio	M. P.	38.	Benauente.
Matuſaro	M. P.	50.	Ponte do Sor.

Elteri	M. P. 20.	Alterdochão.	
Ad ſeptẽ Aras	M. P. 28. Forſ. 38.	Acumar, ou Alegrete	
Budua	M. P. 12	Noſſa S. De Betoue.	
Plagiaria	M. P. 8.		
Emerita	M. P. 30.		

M. P. 186. vel 196. Leucæ vero 46 & dimidia vel 49.

¶Et ita compendioſum hoc iter breuius erat ſpatio ſedecim P. M. Quæ leucas quatuor conſtituunt.

¶Suſpicor etiam Antoninum deſcribere voluiſſe aliud iter a Salacia Oſſonobam, cuius manſiones omnino deſunt, niſi pro Salacia Balſam reponamus, vt numerus ſedecim M. P. Recte quadret, licet mihi non fiat veriſimilẽ, tam exiguum locorum interuallum pro itinere eſſe computandum.

¶VRBIVM CIVITATVM ET OPPIDORVM NOMINA LATINA, & vulgaria.

¶Forum Limicorum	Ponte de Lima.
Bretolaeum	Viana de caminha.
Næbis	Neiua.

※※※

Fol. 25 a.

Bracara Augusta	Bragua Colonia.
Aquæ Flauiæ	Chaues.
Concia seu Contium	Miranda de Douro.
Calem	O Porto.
Lama & Lameca	Lamego.
Lancobriga	A Feira.
Talabrica	Aueiro.
Æminium	Agueda vbi etiam flumen.
Conimbrica	Condexa a Velha.
Srilia	Seire.
Eburobritium	Euora de Alcobaça.
Collipo	Leiria ex ruinis.
Scallabis seu Iulium præsidium	Santarem.
Ierabrica	Pouos.
Moro	Almourol ou Punhete.
Olisipo fœlicitas Iulia	Lixboa.
Tubucci	Abrantes.
Fraxinum	Alpalhão. ou Gautão
Igædita	Idanha Velha, Aguarda.

ЖЖЖ

Amæa	Portalegre.
Medobrica	Aramenha.
Ad septem Aras	Açumar. ~~ou Alegrete~~.
Elteri	Alter do chão.
Matusarum	Ponte do Sor.
Aritium Prætorium	Benauente.
Equa bona	Couna.
Cetobrica	Setuual.
Ceciliana	Agualusa ou Agoa de Moura.
Malceca	Marateca.
Salacia vrbs Imperatoria	Alcacer do sal.
Ebora liberalitas Iulia	Euora.
Calantica	Arraiollos.
Cœllium	Ceiçe junto de Thomar.
Saurium	Soure.
Heluis	Eluas.
Nouaciuitas Aruccitana	Moura.
Serpa vnde populi Serpenses	Serpa.
Pax Iulia	Beja.
Myrtilis Iulia	Mertola.
Merobrica	Santiago de Cacem.

Lacobriga	Lagos.
Portus Annibalis	Villanoua de Portimão ou Aluor.
Offonoba	Estoi prope Pharum.
Balsa	Tauilla.

¶ POPVLORVM NOMINA SEV PROVINCIARVM, IN QVAS LVSITANIA DIVIDITVR.

¶ Turdetani populi qui hodie Algarbienses, inter Anam fluuium, & Oceanum vsq; ad Pacem Iuliam extenduntur, ita vt etiam Ori hii campum occupent. Algarues, & campo de Ourique. Lusitani dicuntur proprie & peculari nomine, illi, qui Turdetanorum latus Septentrionale contingunt, & a Celticis seu Heluijs vsq; ad Getobricēses, & Olisiponenses, per Eborenses, & finitimos populos extendūtur. Vulgo entre Teio & Guadiana. Pesures seu Pæsuri, Vltra Tagum per Herminios montes vsq; ad Cudam fluuium incolunt. Comarca de Couilham & serra da Estrella. Transcudani populi qui vltra fluuium Cudam, hodie Coam inhabitant. Riba de Coa vulgo. Barbarij statim post Lusitanos a Cetobrica vsq; ad mare collocandi sunt, vbi etiam Barbarium promontorium. Turduli populi a Dūrio vsq; ad Mundam pertinent non procul a mari qui tractus hodie Beira dicitur. Bracari Populi sunt, qui a Minio vsq; ad Durium incolūt. Et ideo inter amnenses appellantur. Antredoraminho. Aqui flauienses Populi sunt, qui Vltra Bracaros ad Orientem solem & versus Septentrionem extenduntur vsq; ad Brigantium & Mirandensem ciuitatem iuxta Durium sitam, & vltra montani vulgo dicuntur, ibiq; maxima est Lusitaniæ Latitudo. Tralos montes.

¶FLVVIORVM NOMINA.

Anas fluuius	Godiana.
Auus	Rio Aue.
Minius	Minhò.
Tagus	Tejo.
Callipus	Cadam.
Durius	Douro.
Limia seu Lethe	Lima.
Vacua	Vougua.
Munda	Mondeguo.
Tamaca	Tamagua.
Cuda	Coa.
Ozecarus	Zezere.
Subur	Sor.
Ancus	Rio de Soure.
Seilia	Seire, est etiam oppidum.
Æminium	Rio Dagueda & oppidum.
Næbis	Neiua rio & oppidum.
Celandus	Rio de Grefões.
Cadauus	Rio Cauado inter fám & sposende.

Malceca	Malateca ribeira & oppidum.
Ciciliana	Agualua ou agoa de Moura.
Naban	Flu. qui Tomarium interfluit.

¶Fol.185.lin.8.Dicitur Ardiburi posuisse Lacobrica septem &c. ¶In chronico, quod VVandalia inscribitur, cuius auctor fuit Albertus Krantz libro primo capite vigesimo, fit mentio Ardaburi ducis rei militaris peritissimi, tempore Valentiniani imperatoris. Constat autem ex ratione temporis eundem fuisse illũ, & hunc, quem Baptista Mantuanus Ardiburem nominat.

¶Fol.220.linea prima. C. Minicius &c. ¶Hæc inscriptio mihi omnium, quæ hactenus in Lusitania repertæ sunt, dignissima semper est visa, quæ in hominum notitiam deuenire, & a Lusitanis perpetua memoria conseruari deberet. Continet enim pium quodam, & illustre facinus cuiusdam militis Lusitani, cui (quantum ex confractis literis conijcere licet) Ebutio nomen fuit, a quo Caius Minicius tribunus militum qui a suis pro mortuo derelictus fuerat, seruatus, & omnibus humanitatis officijs excultus fuit. Quod exemplum in hoste, tam rarum, tamq; admirabile est, vt gens Lusitana non minus Ebutij pietate, quam Viriati victorijs gloriari merito possit.

¶Vnde Minicius ipse vt virum fortem decuit, & Romano nomine dignum, tam insignem Lusitani viri virtutem, cum summa pietate coniunctam, memorabili etiam grati animi exemplo, quantum in ipso fuit, celebrare, & ad perpetuam hominum memoriam conseruare studuit.

¶Colligitur etiam ex hac inscriptione, id quod apud eruditissimos viros hactenus incertum erat, quo loco videlicet, commissa fuit ea

pugna, in qua viriatus Claudiũ Vnimanum cum vniuerso exercitu fere vsq; ad internitionẽ profligauit: Quis enim iam dubitet in Orichiensi campo non procul ab eo loco vbi cippus hic visitur, prælium fuisse commissum?

¶Fol. 228. lin. 13. Callipolin. ¶Simili nomine vocatam vrbem in Calabria tradit Pomponius Mela libro secundo capite quarto. Plinius etiam libro quarto capite duodecimo, vbi Cycladas insulas enumerat, in Naxo Callipolin collocat, quam aliqui Dionysiada a vinearum fertilitate, alij Siciliam minorem appellabant. Quod si ob amœnitatem, & situs pulchritudinem, tam speciosum nomen oppida, & vrbes sortiri queunt, merito noster Resendius Vizosam Amœnam, seu Callipolin nominauit.

¶Fol. 235. lin. 10. Nominis Endouellici causam, aut originem. &c. ¶Sunt qui putent Endouellicum dici a dictione Græca Balos, seu Valos, id est via & endon, hoc est intus, & esse eum quem Ethnici vijs præesse crederent, quemadmodum terminus agris præesse credebatur: Sed inscriptiones aliud innuere videntur, dum eum præsentissimi numinis vocant, quod viarum custodi parum conuenit. Quare potius a vellendo dictum fuisse puto, quod cæca illa ætas iacula, sagittas, ossa, & similia corporibus affixa, & hærentia cum auellere atq; extrahere falso existimaret. Et tunc particula endo, pro valde, accipi debet, vt antiqui accipere solebant, teste Festo. Nam vt cum Resendio suspicemur, ab oppido Endouellia, quod tunc extare potuit, dictum fuisse, adduci nullo pacto possum, cum apud Geographos, & cæteros authores nulla eius fiat mentio.

W

¶LAVS DEO OPT. MAX.

VITA
IACOBI MOENETII
VASCONCELLI, AB IPSO CONSCRIPTA.

MIHI EX OPTIMIS ET PIISsimis parentibus nasci contigit. Nam pater meus Gondisaluus Mœnerius Vasconcellus, ex antiqua Vasconcellorum familia originem trahens, vir fuit inculpatissimis moribus, & insigni erga Deum pietate, vitæque integritate memorabilis. Præterea singulari animi fortitudine præditus, quā aduersus fidei hostes tam in Africa, quàm in India strenuam operam Reipublicæ impendit.

¶ Mater verò faustum Beatricis nomen sortita, soror fuit clarissimi viri D. Gondisalui Pinarij Visensium Episcopi, cuius vitam, & res gestas posteritati tradidimus.

¶ Cum verò pater ex India, vbi septennio militauerat, in Lusitaniam rediisset anno salutis millesimo quingentesimo vigesimo secundo, pestilentiæ vitandæ causa, Cetobricā proficiscens, in oppidum inde viginti leucis distans secessit, quod vulgò Alter dicitur, & olim Elteri à Romanis vocatum fuisse constat, ex itinerario Antonini: vbi veteres clientelas, & amicos, atque consanguineos habebat: à quibus perhumaniter exceptus, & loci amœnitate captus, ibi ædes ædificauit, in quibus ipse natus sum Kalendis Maij, anno vigesimo tertio supra sesquimillesimum.

¶ Nata est etiam in eodem oppido soror mea Leonora Pinaria, quæ nupsit Michaeli Cabedio Senatori Regio, & triumuiro ciuitatis Olisiponensis gubernandæ, cui arcta sanguinis necessitudine coniuncta erat. Fuit enim Michael Cabedius filius Terasiæ Pinariæ, matris meæ sororis: quem ego fraterno amore prosequutus sum, & ab ineunte adolescentia, socium semper habui, & participem omnium consiliorum, & studiorum meorum.

¶ Cum ergo in eo amœnissimo secessu, parentes mei quinquennij spatium, cum summa animi tranquillitate, & fœlici rerum successu, transegissent, dum pater à labore diutinæ militiæ, & longinquæ nauigationis molestiis conquiescere cupit: Callipolin (quæ vulgò Ciuitas amœna, seu Vizosa dicitur) sedes transtulit, euocatus humanissimis literis præstantissimi Ducis Brigantij Iacobi, cuius cliens erat.

¶ Quò etiam venit auunculus ipse Gondisaluus Pinarius eiusdem principis familiæ addictus. Qui aliquot annos domo nostra vtens, incredibili amore, & beneuolentia, præterea omnibus humanitatis officiis à charissima sorore exceptus, atque excultus, in maxima concordia cum parentibus meis vixit, vsque ad annum M D XXX. quo grassante in eo tractu pestilentia, auunculus in vicinam oppido villam, vna cum matre, & reliqua familia secessit, pater autem domi remansit.

¶ Nec multò post auunculus Conimbricam profectus, inde ad ecclesias inuisendas recessit, quas in Vltramontana regione obtinebat, vt in eius vita diffusius narrauimus.

¶ Cessante verò ea lue, quæ complura Lusitaniæ oppida afflixit, transactis ferè quindecim circiter mensibus, Callipolin reuersi sumus.

¶ Rediit quoque dux ipse, qui Conimbricam confugerat. Nec diu postea vixit.

¶ Mater etiam mea ex puerperio vita excessit, summum dolorem marito, liberis miserandam orbitatem, maximum verò relinquens sui desiderium, non solù fratribus, sororibus, cæterisque propinquis, sed etiam illustrissimæ Ioannæ ducis vxori, & Isabellæ filiæ, quæ postea Eduardo regis Emmanuelis filio nupsit, reliquisque principibus fœminis, cum quibus illi arctissima intercesserat familiaritas.

¶ Fuit enim inter nobiles matronas sui temporis, incomparabili virtute, singulari prudentia, & incredibili morum grauitate conspicua. Quas egregias animi dotes ornabat staturæ proceritas, cum decora vultus venustate coniuncta. decessit autem ætatis suæ anno quadragesimo quinto.

¶ Nec pater diu concepto ex charissimæ coniugis obitu dolori obsistere potuit. Anno itaque millesimo quingentesimo trigesimo quinto, mense Februarij graui ægritudine correptus, mortem obiit, cum prius fratrem meum natu maximum Ioannem Menœtium Vasconcellum in Indiam misisset, me autem auunculo tradidisset, sub cuius tutela receptus, & liberaliter educatus, Eboræ primum, deinde Olisipone in eius familia permansi, vsque ad annum millesimum quingentesimum trigesimum septimum, quo auunculus iam Zaphiensis Episcopus creatus, in Galliam cum amplissima legatione missus est.

¶ Nec statim me secum ille abduxit, sed cum Baionam Aquitaniæ vrbem peruenisset, in qua ei diutius erat immorandum, literis accersitum, ad se proficisci iussit, vnà cum consobrinis meis Ioanne Pinario, & Michaele Cabedio fratribus, sub Pædagogo Aluaro Bernardo Cetobricensi, pio, & graui viro, sacerdotij sacris initiato. Erat Pinarius biennio me maior, ego Cabedium eodem temporis spatio anteibam, qui tunc decimumquintum annum attigeram.

¶ Igitur anno 1538. Octobris mense ineunte, rebus necessariis ad iter opportune instructi, Cetobricaque profecti, Baionam peruenimus. vnde paucis interiectis diebus, ab auunculo Burdigalam missi sumus, ad capiendum ingenij cultum, in celebri Gymnasio, quod ibi eo tempore florebat sub moderamine Andreæ Goueani Lusitani, ex Pace Iulia oriundi, viri grauissimi.

¶ Vbi in literis humanioribus biennij tempore versati, quas iam in Lusitania addiscere incœperamus, Baionam ad auunculum ab eodem Goueano perducti fuimus.

¶ Nec multò post Tolosam adiuimus, ad iurisprudentiæ studia capessenda, in illa nobili academia, in qua insignes Iurisconsulti, tunc ius ciuile, & pontificium interpretabantur. Inter quos Corasius, Monsabracus, Ferrerius & Ferdinandus Berengarius præcipui habebantur.

¶ Illic ergo aliquandiu morati, anno 1542. mense Maij, ab auunculo rursus accersiti Baionam reuersi sumus ego & Cabedius: Nam Pinarius Tolosę diuti

Dominici religionem fuerat amplexus: in qua postea doctor Theologus Parisiis creatus, summam eruditionis & virtutis famam adeptus est: sed immatura morte præuentus, cum ad Tridentinam Synodum à Lusitaniæ rege missus esset, Romæ vltimum vitæ diem obiit, ætatis suæ anno trigesimonono.

¶ Imminente autem bello, quo Rex Franciscus Perpennianum per duces suos obsedit, summum imperium in exercitu obtinente, Henrico filio, qui ei postea in regno successit: auunculus è Gallia profectus, & in oppido Cantabriæ, quod vulgò Sancti Sebastiani dicitur, trimestre tempus moratus, inde in Lusitaniam iter direxit.

¶ Sed cum in vrbem, quæ Methina Campestris cognominatur, peruenisset, & à rege iterum in Galliam redire, & apud Franciscum oratoris munere fungi iuberetur: me & Cabedium in patriam proficisci voluit, vt desiderio Therasiæ sororis satisfaceret, quæ filiorum diuturna absentia, & viduitatis ærumnis afflicta, id ab eo summis precibus efflagitauerat.

¶ Cetobricam igitur peruenimus decimoquinto Kalendas Ianuarij, anno 1543. vnde ineunte Martio Conimbricam profecti sumus, ad Legalis scientiæ curriculum peragendum: vbi Martinum Aspilcuetam Cantabrum, & Antonium Soarium Olisiponensem, hunc ciuile, illum verò ius canonicum publicè interpretantes, integro triennio audiuimus.

¶ Anno autem 1545. mense Iunij, iterum ambo in Galliam ab auunculo accersiti fuimus, quem Rothomagi inuenimus, inde verò Aurelianensem academiam inuisimus, in qua Pamelij Belgæ, Iurisconsulti magni nominis, familiaritate vsi sumus.

¶ Deinde Lutetiam, regiam vrbem, totius Galliæ caput adire iussi, (vbi eo tempore & Catholica religio, & literarum cultus magnopere florebãt) ibi Petrum Rebuffum ius Canonicum perlegentem audire, & eius singulari doctrina frui nobis contigit.

¶ Postea in Lusitaniam auunculum sequuti sumus anno 1548. sub finem mensis Iunij, quò peruenimus, ante initiũ Septẽbris, & aliquandiu morati in regione Interanensi, quæ vulgò inter Duriũ & Miniũ dicitur, vbi auunculus monasteria quædã obtinebat, tandẽ mense Octobris ad regẽ Olisiponẽ peruenimus.

¶ Quo ego Tridentum missus sum, ad Concilium sub Iulio III. Pontifice maximó redintegratum, vnà cum Iacobo Siluio viro nobilissimo legationis Principe, & Iohanne Paez Iurisconsulto, ac Iacobo Goueano Theologo.

¶ Itaque è Lusitania profecti, & fœlici vsi itineris successu, superatis hyberno tempore, in Hispania Pyrenæis, in Gallia Alpinis montibus Tridentum peruenimus die quinta Martij. 1552.

¶ Vndè post intermissionem Synodi, quæ contigit die XVIII. Aprilis, Venetias secessimus, vt ibi regium Nuntium expectare, & vrbem totius Europæ pulcherrimam per otium inspicere possemus.

¶ Vbi æstate consumpta, Siluius, & Goueanus iterum in Lusitaniam redierunt nam Paccius Patauij decesserat.

¶ Ego verò discedens Verona, ex ædibus clarissimi Antistitis Aloisij Lipomani, qui nos hospitio omnes exceperat, Romam [illegible], per Ferrariam, Rauennam, Ariminum, Vrbinumque petens, eò perueni die decimatertia Septembris, anno 1552.

¶ Quam florentem & aureo quodam seculo fruentem comperi, sub Iulio sanctissimo, & sapientissimo Pontifice, quo regnante, sacrosanctæ Ecclesiæ Romanæ Senatus, viris, & vitæ integritate conspicuis, & omnium disciplinarum cognitione claris, ac generis splendore admirandis abundauit. Inter quos commemorare libet nonnullos, vt ipse ex illius temporis memoria, aliquam voluptatem animo percipere possim, et si qui hæc legent, eis per me, tam clara reipublicæ Christianæ lumina innotescant.

¶ Princeps tunc erat Senatus. & vt vulgò dicitur, Collegij Decanus, Iohannes Petrus Carafa. Aderant Iacobus Mediceus, & Marcellus Ceruius, qui postmodum, omnes tres Summi Pontifices fuerunt. Præterea Alexander, & Rainutius Farnesij. Ferrariensis, Mantuanus, Carpensis, Moronus, Cæsius, Trucses Germanus, Crispus, Sarracenus, Puteus, Cicada, montis Pulciani, Sanctæ Floræ, Cornelius, Sabellus, Verallus, Polus Anglus, duo Galli, Bellaius, & Armeniacus, Hispani quatuor, Sancti Iacobi, Paciecus, Cueua, Mendoncius. Vnus Lusitanus, Michael Siluius, illustrissimo genere ortus, & bonarum literarũ scientia clarus.

¶ Erat prorsus suaue in tanta rerum tranquillitate, & in ea hominum luce viuere, atque in tot principum singulari humanitate conquiescere. Sed inuidit tunc fortuna Romanis rebus.

¶ Nã mortuo Iulio Pontifice summo, ac mox Marcello, qui paucos vixit dies, è vita sublato, cum ad summum Pontificatum peruenisset Paulus quartus, antea vt diximus, Petrus Carafa dictus, ea tempora iniquè tumultus, & bellorum semina extiterunt: vt qui rempublicam florentem viderant, eam perturbatã, & afflictam videre, minimè sustinerent.

¶ Anno itaque 1556. die vigesimatertia Septẽbris vrbe egressus sum magnis itineribus, vnà cum illustrissimo viro Dionysio Alencastrio, cuius pater Alphonsus Lusitaniæ Regis apud summum Pontificem Orator erat.

¶ Cumque Senas peruenissemus, excepti hospitio à Marchione Sarriæ Dionysij patruo, ipse in Galliam Cisalpinam, quo iter habebat, indè profectus est, Ego verò Florentiam, & Pisas, ac mox Genuam perueni.

¶ Vndè conscensis triremibus duce Iohannè Mendoncio, Barchinonem appuli sub exitum mensis Octobris.

¶ Ex qua vrbe, terrestri itinere, per Celtiberos, & Vaccæos, Pintiam clarum in primis Hispaniæ Tarraconensis oppidum perueni.

¶ Ac inde per Methinenses, & Salmanticenses, eam Lusitaniæ partem petiis, quæ à Castellæ Regno apud Ciuitatem Rodericiam disiungitur: vt auunculũ tunc Visensium Episcopum conuenirem, qui trium dierum itinere, ab eo tractu aberat.

¶ Apud quem duos ferè menses commoratus, Olisiponem profectus sum: vbi à præstantissimo Rege Iohanne, benignè exceptus (quæ ipsius fuit humanitas incredibilis) ac de itineris causa, deque Romanarum rerum successu, familiariter interrogatus, cum ei exposuissem, Eboram mihi esse adeundam, ad capiendam canonicatus possessionem, qui ex auunculi resignatione, annuente Summo Pontifice, mihi Romę obtigerat. Gratum id sibi esse dicens, suumque fauorem mihi, meisque rebus minimè defuturum pollicitus, me honorificè demisit.

¶ Ebora igitur pueritiæ meæ altrix, & altera patria, veluti iure quodā suo, fructū studiorum, laborumque meorum sibi vendicans, operamque meam, & industriam, pro collato in me prioris educationis munere repetens, Deo optimo maximo ita disponente, Roma aduenientem excepit anno 1557. mense Martij, quo tempore Eborensis Archiepiscopus erat Henricus Cardinalis, qui postea Rex fuit.

¶ Agebam tunc ipse ætatis annum trigesimumquartum: integra vigebat valetudo, quam etiam Transtagani cæli natura non parum iuuare visa est: sub quo nempe natus, & educatus fueram.

¶ Itaque vsque ad annum ætatis sexagesimum octauum, quo hæc memoriæ prodimus, vnum tantum ancipitem morbum pati in ea vrbe mihi contigit, cū iam in ea triginta quatuor annos permanserim.

¶ Quo tempore non solum Canonicatus munera obiui, sed etiam Inquisitor fidei cum essem ab Henrico Principe creatus, anno 1563: integro decennio in ea functione Reipublicæ operam nauaui.

¶ In qua collegas habui vicissim quatuor (nam à duumuiris apud nos is magistratus vt plurimum geritur) quibus cum summa concordia comes fui, & socius in eo munere obeundo.

¶ Collegas verò ipsos hic nominare mihi liceat, propter summam meam in illos, dum viuerent beneuolentiam.

¶ Primus fuit Doctor Antonius à Castro, qui ipsius Henrici vicarius generalis fuerat, iuris vtriusque scientia, & forensis exercitationis vsu clarus.

¶ Cui successit Petrus Aluarez Paredes omnium Inquisitorum Lusitaniæ Antiquissimus, & de sacrosancto fidei negotio optimè meritus.

¶ Quo mortuo, cum octuagenarius ferè decessisset: in eius locum successit Frater Emmanuel Veiga ordinis sancti Dominici, insignis Theologus.

¶ Postremum, & quartum collegam nactus sum, doctorem Hieronymum Sousam, iurisprudentiæ cognitione, generis nobilitate, & virtutum omnium ornamentis præstantem.

¶ Cum igitur hos quatuor collegas habuissem, ac multo etiam tempore, solus tantum munus obiuissem, & incredibiles exhausissem labores, nec mihi successor à principe daretur: cœpi ab illo summis precibus contendere, vt mihi liceret, onus illud tam graue, tandem aliquando deponere.

¶ Quod mihi demum quamuis renitens, ac veluti coactus concesserit, ea tamen conditione, vt assessoris nomine, Inquisitoribus in posterum adesse, & definiendis fidei causis interesse vellem, assignato mihi ad vitam eodem salario, quod cum essem Inquisitor habueram: sed libero, & sine aliquo prorsus onere, nisi tantum spontaneo.

¶ Ego verò ab anno. 1573. quo ab ordinaria illa functione, me abdicaui, nunquam destiti, pro mea virili parte, fidei negotia apud tribunal sanctæ Inquisitionis iuuare nec desinam, quamdiu id vires ferre poterunt.

¶ Quam bene autem quantaque cum animi moderatione, diligentia, & integritate, munere eo functus fuerim, satius est aliorum permittere iudicio, quã à me hic commemorari.

¶ Anno deinde 1577. cũ Ebora discedens Olisiponem peruenissem, à serenissimo Rege Sebastiano humannissimè exceptus sum, & ad capessendã iterũ Rẽpublicam, ac grauissima obeunda negotia inuitatus, quæ cum ipse recusassem, tantum abest, vt magnanimus Rex, aliquam ex eo offensionis ansam arripuerit, vt etiam nouum quodam honestissimæ functionis genus excogitauerit, cuius occasione, me retinere, & opera mea vti posset.

¶ Quæ omnia eius immatura mors, & rerum omnium commutatio postea sequuta turbauit. Nam eo mortuo, ego jam in senium vergens, & natura ipsa magis ad honestum, & tranquillum otium, quam ad negotium propensus: iterum Eboram mihi repetendam, & in ea vrbe sedem stabilem figendam esse decreui.

¶ Sed paulo post, Henrico Rege è viuis sublato, & pestilentia non solum apud,

Eborenses, sed ferè per vniuersam Lusitaniam grassante, in villam amœnissimam Silueriam Ebora sex M. P. ferè distantem, secessi mense Maij, anno 1580. vbi sub finem Augusti, grauissimo morbo correptus, parum absui ab extremo vitæ periculo.

¶ Valetudine autem aliquantulum recuperata, sed nondum planè confirmata, natalis soli, & patriæ desiderio affectus, eo iter intendi, accidit autem, vt eodem tempore, potentissimus Rex noster Philippus, ab Heluensi ciuitate profectus, illàc etiam iter haberet, quem tunc minimè salutaui, quia ita macie & pallore confectus eram, vt timuerim, propter pestis recrudescentis famam, ne ei molesta, & intempestiua, ea salutario videri posset.

¶ Sed Olisipone postea commorantem adiui, & ab eo pro singulari eius, & verè regia benignitate, humanissimis verbis exceptus sum. cuius nomini, ita deditus semper, atque addictus fui, vt neque amore, nec studio, erga ipsum, quisquam me vllo vnquam tempore superauerit.

¶ Qua de re, ac etiam de meo erga patriæ incolumitatem studio, incredibilique solicitudine plura dicere potuissem, nisi innata mihi verecundia, á propriis laudibus, & captanda inanis gloriolæ aura vehementer abhorreret.

Liber Quintus.

AVTHORE IACOBO MOENETIO VASCONCELLO, DE EBORENSI MVNICIPIO.

ANTIQVITVS hanc vrbem Eboram dictam fuisse, & sic ab eruditis nominari debere, constat cum ex Plinio, Pomponio Mela, Antonini Itinerario: tum etiam ex antiquis Conciliis in Hispania celebratis, & vetustis lapidum inscriptionibus, intra vrbis ambitum, & in eius agro repertis, de quibus mox agemus.

¶ Vndè apparet locum Ptolemæi deprauatum esse, qui hanc vrbem Eburam, & quandam in Bætica sitam, Eboram appellat, cum è diuerso nostra hæc Ebora, altera verò Ebura sit, cognomento Cerealis dicta, teste eodem Plinio, libro tertio, capite secundo, & Pomponio, qui ex eadem Bæticæ prouincia ortus, Mellaria nempe oppido, fidedignus est testis.

¶ Hæc nominis similitudo Strabonem etiam fefellit, & Stephanum in libro de Vrbibus, qui Strabonis verba minus exactè perpendens, quod alterius erat, alteri attribuit, Eburam pro Ebora accipiens

¶ Nec mirum est istos, cum Græci fuerint, & in longinqua regione nati, deceptos nominum propinquitate fuisse.

¶ Latinos verò Geographiæ scriptores, quales fuerunt, quos anteà nominauimus, non est verisimile hæc nomina incognita habuisse: quos hac in parte nos sequimur. Alteram etiam Eboram Ptolemæus nominat, non procul à Cæsaraugusta.

¶ De nominis autem, & huius vrbis origine, & quisnam primùm eam ædificare cœperit, quis quæso certi aliquid asserere queat, in tanta rerum antiquarum obscuritate, nisi qui fabulosis, & confictis originibus, otio abuti, & bonas horas malè collocare cupiat?

¶ Datum hoc fuerit priscis rerum scriptoribus & vt ita dixerim, Gentilitati sit venia, quòd vrbium primordia, ad deorum, dearumque fabulas, plusquàm aniles referre sint ausi.

¶ Nobis, qui eorum superstitionem, non minus ridendam quàm miserandam censemus, veritas in primis constare debet, & nihil est asserendum, nisi quod pro comperto habetur, aut grauis alicuius authoris testimonio, aut verisimilibus coniecturis, aut ipsis etiam inscriptionum veterum monumentis.

¶ Sed ne omnino hanc curam neglexisse videamur, non pigebit ea, de vtraque re adducere, quæ nobis sæpe, diuque de nomine cogitantibus, apud Geographos, & cæteros scriptores occurrerunt.

¶ Plinius itaque libro tertio capite primo scribit Marcum Varronem asserere in vniuersam Hispaniam peruenisse Iberos, & Persas, & Phœnicas, Celtasque, & Pœnos.

¶ Et vt cæteros modo missos faciamus, de Celtis, seu Gallis, idem asserit Strabo libro tertio, tradens eam Lusitaniæ regionem, quæ est inter Anam, & Tagũ maiori ex parte, à Celtis incoli: & paulò post, cum de Nerio agit promontorio, ita habet.

¶ Extremi Artabri incolunt, circa Nerium promontorium, quod Occidentalis, & Aquilonaris finis est lateris. Circumhabitant Galli, qui colentes Anam finitimi cognatione contingunt. Hæc ille.

¶ Ex quibus apertè constat, hunc tractum, vbi Ebora sita est, à Celtis fuisse habitatum, qui ante Cartaginenses, & Romanos in Hispaniis rerum potiti sunt.

¶ Verisimile est igitur ab Eburonibus Belgis, seu ab Eburonicibus Celticæ Galliæ populis, hanc vrbem, & conditam, & denominatam fuisse, vt Heluiam, seu vt vulgò dicimus Heluensem ciuitatem, ab Heluiis Gallis originem trahere, suo loco dictum est.

¶ Tam pertinax autem fuit, tamque diuturna Gallorum in Hispania mora antiquis illis temporibus, vt cum lingua, & moribus Hispanis simillimi haberi vellent, Celtiberi dicti sint.

¶ Linguam autem ab illis vsurpatam, eam fuisse putò, quæ hodie Cantabris in vsu est, & Vasconica dicitur, vel à Vasconibus vltimis Hispaniæ populis, vel ab Aquitanis, qui etiam Vascones dicuntur.

¶ Hanc autem Vasconicam linguam Celtis communem, aut etiam Celticam fuisse, confirmat versiculus Ausonij Burdigalensis, cum patriam celebrat, & fontem ibi scaturientem nimiis laudibus extollit in hunc modum. Libet enim Carmina apponere, quia digna sunt, & quia Burdigalensibus, quibus pueralis ætatis cultum debeo, obiter gratificari cupio.

Salue fons ignote ortu, sacer, alme, perennis,
Vitree, glauce, profunde, sonore, illimis, opace.
Salue vrbis genius, medico potabilis haustu.
Duiona Celtarum lingua, fons addite diuis.
Non Aponus potu, vitrea nō luce Nemausus
Purior, æquoreo non plenior amne Timauus.

¶ Duiona Gallicè fontem diuinum significare innuit, cuius nominis forma, & sonus Vasconicæ Cantabrorum linguæ aptè quadrat. Sic enim finiunt vrbium & complura alia vocabula, & hæc vox Ona, apud illos, bonum seu diuinum sonat.

¶ Aquitanos autem non modo lingua, sed etiam corporibus, Hispanis magis, quam Gallis similes fuisse, suo tempore, testatur Strabo initio libri quarti, qui etiam asserit Callaicis, Asturibus, & Cantabris, vsque ad Vascones, & Pyrenen eandem fuisse viuendi formulam.

¶ Nostram igitur Eboram, ab Eburonibus, seu Eburonicibus Galliæ gente, conditam, ac denominatam fuisse, verisimile mihi fit. Nec me latet, etiam in quadam Italiæ parte, Eburinos populos Plinium collocare libro tertio, capite vndecimo: & Pomponium Melam in sinu Gaditano, castellum Eboram iuxta litus: Id enim passim contingere videmus, vt in diuersis orbis partibus nonnulla oppida eodem ferè nomine censeantur.

¶ Sed vtrum Celtæ illam condiderint, an verò iam conditam, & ædificatam inhabitauerint: meritò dubitari potest.

¶ Quantum autem coniecturis assequi licet, ego eos conditores huius vrbis fuisse crediderim: quia ante Quintum Sertorium, muris caruisse videtur: ipse enim se mœnibus eam cinxisse testatur.

¶ Vnde suspicari fas est, à Gallis, quorum mos erat vicatim habitare, originem traxisse: qui præter hoc municipium, minora etiam quædam oppidula, suæ gentis nomine insignita reliquerunt: vt Eboram à monte, in quo sita est, montanam dictã, distantem ab hac, de qua agimus, viginti circiter passuũ millibus

¶ Et Eburobritium sitam inter Scallabin, & Olisiponem, cuius meminit Plinius libro tertio, capite vigesimoprimo, vbi corruptè, Eburo, Britium, legebatur, quod primus omnium Resendius noster indagauit, minimè ab his, qui anteà in eum authorem obseruationes ediderant, animaduersum.

¶ Mœnia igitur antiqua, quæ etiam nunc extant, & vetus ambitus, seu circuitus vulgò dicitur Quintus Sertorius condidit, peracto (vt ex eius inscriptione constat) bello Celtiberico, in quo Eborensium militum prompta, ac strenua opera vsus fuerat.

¶ Constabant autem muri ex quadratis lapidibus, validis propugnaculis, ac turribus, suis locis distincti; adeò firma, solidaque structura, vt post tot secula, tantamque, & tam variam rerum vicissitudinem, adhuc hodie integra illorum cernantur vestigia.

¶ Addidit aliud non minus necessarium beneficium, gratissimus ac liberalissimus Imperator, inuecta in vrbem magna aquarum copia, ab duodecim ferè millibus passuum, quam ex diuersis fontibus in vnum ductum collectam, ex ma nubiis magnificentissimo opere perducendam curauit. Sed iam ipsam inscriptionem subijciamus.

Q. SERTOR.
HONOREM NOMINIS SVI, ET COHORT. FORT.
EBORENSVM MVNIC. VET. EMER. VIRTVTIS ERGO
DON. DON. BELLO CELTIBERICO, DEQVE MANVBIIS
IN PVBLIC. MVNIC. EIVS VTILITATEM VRB.
MOENIVIT, EOQVE AQVAM DIVERSEIS IN DVCT.
VNVM COLLECTEIS FONTIB. PERDVCENDAM CVRAV.

Hoc est.

¶ Quintus Sertorius ob honorem nominis sui, & cohortis fortissimorum Eborensium municipum, veteranorum, emeritorum, virtutis ergò donis donatorum bello Celtiberico, deque manubiis in publicam municipij eius vtilitatem, vrbem mœniuit, eoque aquam diuersis in ductum vnum collectis fontibus perducendam curauit.

¶ Quo magnanimi viri, eiusdemque fortissimi ducis testimonio, etsi alia deessent, satis commendata olim fuisse videtur Eborensium virtus, & rei militaris studium.

¶ Quam ob causam, eos præ cæteris totius Hispaniæ populis, peculiari quadam beneuolentia prosequutus est. adeò vt hic domum, & aliquot libertos habuerit, vnà cum Iunia Donace domestica, vt ex duabus marmoreis tabulis constat, quarum altera in eadem Q. Sertorij domo in foro piscario sita, reperta fuit cum hac inscriptione.

LARIB. PRO
SALVTE ET INCOLV
MITATE DOMVS
Q. SERTORI
COMPETALIB. LVDOS
ET EPVLVM VICINEIS
IVN. DONACE DO
MESTICA EIIVS ET
Q. SERTOR. HERMES
Q. SERTOR. CEPALO
Q. SERTOR. ANTEROS
LIBERTEI.

Hoc est.

¶ Laribus pro salute, & incolumitate domus Quinti Sertorij, competalibus ludos & epulum vicineis, Iunia Donace domestica eius, & Quintus Sertorius Hermes, Quintus Sertorius Cepalo, Quintus Sertorius Anteros Libertei.

¶ Altera iuxta oppidum Terranium, distans Ebora ad XXX. M. P. in templo Diuorum Iusti & Pastoris, cuius cippum iam superiori libro Resendius exhibuit, ex quo apparet Iuniam Donacen, pro victoria illa celebri à Sertorio parta, contra Pompeium, & Metellum illic Ioui, cuius tunc erat delubrum, vota soluisse.

¶ Verisimile est etiam Q. Sertorium erga Eborenses ita fuisse animatum, propter loci opportunitatem, & ad hyemandum feracem, idoneamque agrum, vnde veris initio, copias educere, & in citeriorem Hispaniam proficisci solebat, vt ex Appiano Alexandrino liquet, cuius verba hæc sunt, libro primo de ciuilibus Romanorum bellis, circa finem.

¶ Cum autem ver instaret, ad inuicem congredi cœperunt, Metellus scilicet, ac Pompeius ex Pyrenæis montibus, inter quos hyberna egeraut, Sertorius & Perpenna ex Lusitania. Et paulò post.

¶ Metellus iterum, ac Pompeius ex Pyrenæis Montibus in Iberiam venêre, his Sertorius & Perpenna à Lusitanis occurrunt: & iterum, vbi de nece Sertorij, & de contemptu atque odio militum in Perpennam agit.

¶ Porrò Sertorij virtutem, vnicam illorum salutem fuisse rati, haud facile in Perpennam oculos coniiciebant, nec ipsi duntaxat Romani, verum barbari ferè omnes, Lusitanique, quorum operâ Sertorius præcipuè in bello vsus fuerat. Hactenus Appianus.

¶ Nos autem de hac Sertorij in hanc vrbem ęgregia voluntate præcipuoque amore, ita canimus in ea Sylua quam de nostro ex Ebora discessu nuper vnà cum quibusdam aliis opusculis in lucem edi curauimus.

Hic illum certos fama est habuisse penates,
Et proprios coluisse lares, hîc dulcia fixit
Limina, quæ trepido belli cessante tumultu,
Incoleret, positis & sæpe reuiseret armis.
Siue loci genio captus, seu gentis amore,
Vel quia ad euentus dubios, bellumq́ parandum
Apta foret regio, delectæ robore pubis,
Et virtute virûm, vario quos Marte probaret.

¶ Siquis verò fertiles Eboræ campos, & circumquaque in modum amphiteatri, obiectos altissimos montes, non semel, nec obiter contempletur, ille sanè si Romam, & Romanum agrum vnquam aspexit, similitudinem incredibilem fortassis his, qui hæc legent, inter vtrunque tractum deprehendet; hoc vno dempto, quod Ebora fluuio caret, & mediterranea omnino est.

¶ Nam (si parua licet componere magnis) vt Roma ad Septentrionem, & Orientem solem Tyburtina iuga circiter X VI. M. P. distantia à mœnibus habet, interueniente læta, ac pulchra camporum planitie.

¶ Sic Ebora ad eundem cœli situm, Ossam montem aspicit amœnissimum, multisque fontibus, & riuulis vndique scaturientem, atque in eadem ferè

distantia: inter cuius ardua cacumina, & ciuitatis muros, latissimi campi patet.

¶ Rursus Sabinis Prænestinis, Tusculanis, atque Albanis montibus versus Orientem & Meridiem agrum Romanum cingentibus, non absimiles sunt saltus, eodem ferè spatio Ebora distantes, quos Portellenses, Viennenses, & Alcaceuenses, à circumuicinis oppidis vulgò appellamus.

¶ Cingitur deinde Ebora iugo montis, quem Murum vocant, prætereà Calantiensi saltu, quem Arraiolensem vulgus nominat, & perpetua deinde montium corona, qui Ossam ex Septentrionali latere attingunt, & ita circulum efficiunt, quem initio ex eodem loco describere cœpimus, non dissimilem illi, quo Romanus ager vndique clauditur.

¶ Sed quorsum hæc dicet aliquis? vt ad eas causas, propter quas, hanc vrbem Sertorio charam fuisse diximus, hæc etiam accedat, quod quandam Romæ similitudinem, & imaginem ex camporum planitie, & montium distantia, atque aspectu deprehendere poterat.

¶ Constat enim ex historiographis, qui vitam illius literis tradiderunt, & præcipuè ex Plutharco, perquàm auidum fuisse Romæ repetendæ, si compositis discordiis, tutò arma deponere licuisset.

¶ Tradunt etiam maximo semper arsisse desiderio Rheæ matris visendæ, quam vnicè dilexit, quia cum infans patre orbatus fuisset, ab ea liberaliter, & peramanter fuerat educatus.

¶ Vndè in ea inscriptione, quam superius adduximus, non patris nomen, more Romano, sed matris apposuit.

¶ Quo argumento Michael Siluius vir clarissimus, qui ex Episcopo Visensi Cardinalis creatus fuit à Paulo III. Summo Pontifice, contendebat eam memoriam minimè esse antiquam, sed ab aliquo huius ciuitatis fautore fuisse confictam, quò regi persuaderet, vt aqueductum à Sertorio olim erectum, & vetustate collapsum, instauraret.

¶ Cui elegantissima Apologia Resendius adeò accuratè respondit, vt in ea reconditos antiquitatis, & eruditionis suæ thesauros, in patriæ gratiam depromsisse videatur.

¶ Cuius ipse sæpius mentionem facere solet, vt qui in ea meritò sibi placeret, vir alioqui modestiæ, & candoris amicissimus.

¶ Eam Apologiam nos aliquando in lucem edere cogitamus, vnà cum aliis eiusdem opusculis, quæ diutissimè typis excusa, obliuioni tradita, & ferè iam consumpta, atque extincta sunt.

¶ Itaque (vt eò vnde digressa est, redeat oratio) potuit Ebora Sertorium tum ob eas causas, in sui amorem trahere, tum etiam, quia opera ab eo extructa, & domestici penates, laresq; communes, magnam amoris, & necessitudinis materiam erga hospites, & amicos ciues illi suppeditare potuerunt.

¶ Præterea similitudo dulcissimæ patriæ, cuius desiderio flagrabat, subinde asserens, malle se inter suos priuatam, atque humilem vitam degere, quàm exulem in summa potentia viuere.

¶ Scimus autem municipia, & colonias, quasi effigies paruas, & simulachra fuisse vrbis Romæ, vt Politianus testatur in secunda epistola libri primi, vbi agit de origine Florentinæ ciuitatis, quam ad Romæ similitudinem conditam fuisse asserit.

¶ Quæ consuetudo antiquissima est, & à profugis, & extorribus, ac exteras sedes quærentibus, ad exilij acerbitatem mitigandam, excogitata, quod Virgilius libro tertio in Æneæ obseruauit, quem ita loquentem inducit, cum in insula Creta vrbem conderet.

Ergo auidus muros optatæ molior vrbis,
Pergameamq; voco lætam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemq; attollere tectis.

¶ Et mox cum hospitio Heleni, & Andromaches exceptum refert.

Procedo, & paruam Troiam, simulataq; magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine riuum
Agnosco, Scææq; amplector limina portæ.

¶ Atque iterum libro quinto, dum in Sicilia apud Aceſtem mœnia condentem inducit, ita canit.

Interea Æneas vrbem designat aratro,
Sortiturq; domos, hoc Ilium, & hæc loca Troiæ
Esse iubet.

¶ Nil igitur mirum, si Quintum Sertorium, virum & bellicis artibus, & totius antiquitatis cognitione præstantem, nec à literis alienum, vt qui eas in Hispania edoceri curauerit, priscos illos heroas hac in parte imitari voluisse credamus: & hanc vrbem, à se mœnibus, porticu, & aquedūctu magnificè ornatam, atq; aliis fortasse nobilitatam monumentis, quæ temporis iniuria aboleuerit, velut alteram Romam, in solatium amissæ patriæ elegisse; in qua præcipuè habitaret, ac mansuras sedes figeret.

¶ Sed fefellit illum, id, quod mortalium spes fallere plerumque solet: concepta videlicet, de prospero futurorum euentu, & fauentis fortunæ stabilitate opinio. Paucis enim interiectis annis, suorum insidiis circumuentus, ac procul à dilecta Ebora trucidatus est.

¶ In qua sibi forsitan monumentum viuens posuerat, vbi verisimile est eius cineres fuisse repositos, vt fama apud Eborenses vulgatum scimus, sed certum eius rei argumentum nemo hactenus inuenire potuit. Inscriptio autem quæ ea de re circunfertur ab aliquo antiquitatis studioso confecta videtur.

¶ Et quoniam in rebus adeo antiquis, coniecturis vti licet, non pigebit aliam etiã causam assignare, Sertorianæ erga Eborenses beneuolentiæ.

¶ Tradunt antiquitatum Hispaniæ scriptores, eas Celtarum gentes, quas diximus ex Galliis, in Hispanorum fines cõmigrasse, tandem in Lusitaniam peruenisse, anno septingẽtesimo quinquagesimo nono ante seruatoris nostri aduentũ, quo tempore verisimile est Eboram ab illis conditam fuisse.

¶ Constat autem Romam eodem ferè tempore fuisse ædificatam, hoc est, ante

domini natale, septingentesimo quadragesimo septimo anno, ita vt Romanæ vrbis primordia, cum Eboræ origine concurrere videantur.

¶ Cuius rei recens adhuc memoria apud Eborenses Sertorij tempore fortaßis extabat, non solum à maioribus fama, & sermonibus, per manus tradita, vt plerunque fieri solet, sed etiam literarum monumentis, & publicis tabulis conscripta, atque consignata.

¶ Cum enim tam illustris esset illis temporibus, Romanorum fama, vt ditionis & potentiæ magnitudine, vniuersum propè terrarum orbem, in sui admirationem conuertissent, quis dubitabit cæteras nationes in magna posuisse gloria, si misceri illis quacunque iure, etiam minimi momenti, fortunam sortiri potuisse.

¶ Ea ergo originis similitudo, vltra situs formam, & patrij soli simulachrum, illum incitare potuit, ad hanc vrbem, vt fecit, peculiari quodam studio, ac singulari amore complectendam.

¶ Nec minori beneuolentia, Iulium Cæsarem, Eboram prosequutum fuisse existimandum est, tum propter cognomen, quod ab illo receptum retinuit, & liberalitas Iuliæ dici voluit, tum etiam propter magnificum titulum, quem in eius gratiam publicè dedicauit inscriptum in marmoreo cippo literis elegantißimis in hunc modum. *extat in ædibus Resendianis, illuc trans=latus ex ecclesia diui Iacobi.*

DIVO IVLIO
LIB. IVL. EBORA
OB ILLIVS IN MVN. ET MVN.
LIBERALITATEM
EX D. D. D.
QVOIVS DEDICATIONE
VENERI GENETRICI
CESTVM MATRONAE
DONVM TVLERVNT.

¶ Id est. Diuo Iulio, liberalitas, Iulia Ebora; ob illius in municipes, & municipium liberalitatem, ex decreto decurionum dedicauit. Cuius dedicatione veneri genetrici cestum matronæ donum tulerunt.

¶ Quæ autem fuerit Cæsaris liberalitas, erga hanc vrbem si dubitetur, ego existimarem concessum ab illo Eboræ fuisse ius Italicum, vt ex eo tempore municipium Latij veteris dici cœperit. Sic enim scribit Plinius libro quarto sæpius adducto, cap. 22. oppida veteris Latij, Ebora, quod idem liberalitas Iulia, & Myrtilis, ac Salacia.

¶ Erat autem municipiorum conditio, multis in rebus coloniis præferenda, & præcipue ea de causa, quia municipes teste Gellio, libro decimo sexto, cap. octauo, erant ciues Romani suo iure, & suis legibus vtentes, nullis aliis necessitatibus, neque vlla populi Romani lege astricti.

¶ Sed coloniarum, alia necessitudo est: non enim veniunt extrinsecus in ciuitatem, nec suis radicibus nituntur, vt municipia, sed ex ciuitate, quasi propagatæ sunt, & iura, institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrij habent. Hæc Gellius.

¶ Itaque municipia, simul cum ciuitatis Romanæ priuilegiis, & iure, suas leges, suos magistratus, & sua tam publica, quam priuata instituta, ac sacra retinebát.

¶ Coloniæ verò diuersa ratione rempublicam administrabant, vt copiose, & eleganter tradit Onuphrius Panuinius Veronensis, in Cõmẽtariis reipublicæ Romanæ, in eo libro, qui imperiũ inscribitur, vbi agit de iure municipum cũ suffragio.

¶ Municipes enim (vt ait Iurisconsultus Vlpianus, in l. 1. ad municipiales ff.) propriè appellantur, muneris participes, recepti in ciuitatem, vt munera nobiscum facerent, vnde omnibus ciuium Romanorum priuilegiis potiebantur, vno duntaxat excepto, vt Onuphrius asserit; quòd in curias Romanas descripti non erant, atque ob eam causam curiatis comitiis, in quibus tamen parum momenti erat, excludebantur.

¶ Curiæ enim solum ad eos qui vrbem Romanam incolerent, pertinebant: Nam qui in municipiis habitabant, sua sacra municipalia, pro curiis habebant.

¶ Ius verò Italicum, seu antiqui Latij, adeò nobile, & præcipuum fuit, vt etiam aliquot coloniæ antiquæ, & celebres, minimè illud adipiscerentur.

¶ Quæ verò Italici iuris dicebantur in maximo id honore, & beneficio ponerēt. vt colligitur ex eodem Vlpiano, in l. 1. de censib. quo loco gloriatur Phœnicem Tyriorum coloniam patriam suam, ius Italicum fuisse adeptam, ob insignem erga Imperium Romanū fidē, cæterasq; dotes, quas ibi, vt gratus ciuis cōmemorat.

¶ Et paulo post, in Palæstina (inquit) duæ sunt coloniæ, Cæsariensis, & Ælia Capitolina, sed neutra ius Italicum habet.

¶ Quin etiam in Lusitania, & reliquis Hispaniæ prouinciis, Emeritenses, Pacenses, Valentinos, cum coloni essent, iuris Italici esse affirmat idem in l. vltima eodem titulo: quibus addit Galliæ Narbonensis, & Germaniæ nobilissimas colonias.

¶ Splendor itaque, & dignitas Eborensis municipij, tam ex originis antiquitate, & Italici iuris prærogatiua, quàm ex eo etiam deprehenditur, quod immunitatis ius habuerit, vtpote, quæ inter stipendiaria Lusitaniæ oppida à Plinio minimè numeretur lib. 4. cap. 22.

¶ Vt autem olim Cæsaribus, & cæteris Romanorum ducibus, hæc ciuitas grata fuit; sic quoque à potentissimis Lusitaniæ Regibus maximo semper in honore est habita, & post Olisiponem, Regni caput primum, locum obtinere censetur, quamuis ei haud libenter hunc honorem cessura sit, nobilissima Calensis vrbs, quæ hodie Portugalensis dicitur, sita ad ostium Durij, vt suo loco dicemus, cum ad illam hæc historia peruenerit.

¶ Quid autem prohibet carmina nostra, ex eadem illa Sylua, de hac Eboræ dignitate à Cæsare obtenta, in medium proferri, ex quibus ea quę diximus, apertius cognosci possint?

Salue magna parens frugum, fœcunda virorū
Salue altrix, nobis vrbs ô gratissima salue.
Cæsaribus dilecta pijs, adamataq; magnis

Regibus, antiqui retinens monumenta decoris,
Maximus ille ducum, Romanæ gloria gentis,
Iulius à Phrygio deducens nomen Iulo;
Cum quateret terras armis, cum sidera fama
Compleret, solusq́ orbis tractaret habenas:
Te titulis, ciuesq́ tuos decorauit opimis
Muneribus, largaq́ manu largitus honores
Eximios; Latij tribuit tibi iura vetusti.
Cæsaris hinc tibi creuit amor, cui marmora quondam
In medio mansère foro, testantia laudes,
Egregiumq́ viri decus, à quo Iulia dici
Gaudes, occiduas inter memorabilis vrbes.

¶ Sed vt ad Romanorum monumenta deueniamus, quæ præter iam superius adducta, in ipsa vrbe, & in eius agro reperta sunt, ex quibus antiquitas satis ostenditur. Illa statim iam peruulgata inscriptio sese offert, quæ incipit L. SILO SABINVS, quam Resendius libro tertio iam exhibuit. Cuius interpretationem ab illo prætermissam, tantummodo ibi apposuimus.

¶ Reperta autem fuit hæc inscriptio, in prædio cognominato Pomariensi, distante ab hac vrbe XVI. M. P. & ab oppido Vienna, VI. M. P. vbi amœni sunt colles, quos Appianus Alexandrinus victis consitos fuisse, & ibi templum Veneris extitisse refert.

¶ Constat autem apud omnes Hispaniæ antiquitatum scriptores, vetustissimam esse omnium, quæ apud Hispanos hactenus inuentæ sunt.

¶ Commissum est enim illud prælium, inter Caium Plautium, & Viriatum Lusitanorum ducem, anno ab vrbe condita sexcentesimo nono, Quinto Fabio Maximo, & Lucio Hostilio Consulibus.

¶ Nisi antiquiorem esse admittamus, eam, quæ Marco Catoni Censorio tribuitur à Petro Appiano Alexandrino, quæ incipit PALLADI VICTRICI. Sed meo iudicio, illius seculi antiquitatem parum redolet.

¶ Extat autem apud nos, in agro Sintriensi, in vico cui nomen est Fanum, marmor admodum vetustum, dicatum memoriæ Catonis, sed imperfectum, & lacerum, literis confractis, & alterum in ipsa Olisiponensi ciuitate, in arce summa, quorum meminit Resendius libro tertio, de quo autem Catone, ibi fiat mentio, nihil certi ausus est asserere.

¶ Ego à veritate, minimè abhorrere putabo eum, qui ad antiquum Censorium referat, quem in vniuersa Hispania Imperium tenuisse constat anno ab vrbe condita quingentesimo quinquagesimo nono: atque etiam in vlteriori Hispania res gessisse Plutarchus testatur, vt etiam Vasæus annotauit, tomo primo, cap. 12. vbi de eius consulatu agit.

¶ Hinc illius in Lusitanos amor, ita vt Galbam in eorum gratiam accusarit, mutua etiam Lusitanorum erga ipsum beneuolentia, ob accepta beneficia, quod verba Sintriensis inscriptionis significare videntur. Sed ad cæteras inscriptiones redeamus.

¶ Habuit olim hæc ciuitas nobilem flaminicam hoc est sacrorum præfectam, seu curatricem, nomine Laberiam, quæ non solum huius municipij, sed etiam totius prouinciæ Lusitaniæ flaminio præerat.

¶ Extat eius memoria à libertis dedicata, vt libro primo Resendius admonuit in hæc verba. Laberiæ Lucij filiæ Gallæ, Flaminicæ municipij Eborensis, flaminicæ prouinciæ Lysitaniç. Lucius Laberius Artemas, Lucius Laberius Gallæcus, Lucius Laberius Abascantus, Lucius Laberius Paris, Lucius Laberius Lausus. Liberti.

¶ Obiit autẽ in Collipponensi oppido, ex cuius ruinis Leirinensis ciuitas constructa fuisse videtur, quò aliquot vetusta marmora translata sunt, vt suo loco dicemus, inter quæ epitaphium huius Laberiæ visitur, in angulo frontispicij ecclesiæ sancti Stephani, ad sinistram maioris ianuæ partem: in hunc modum.

LABERIÆ L. F. GALLÆ
FLAMINICÆ EBORESI.
FLAMINICAE PROV. LVSI
TANIAE IMPENSAM FVNE
RIS. LOCVM SEPVLTVRÆ
ET STATVAM D.D. COLLI
PPONESIVM DATAM L.
SVLPICIVS CLAVDIANVS.

Hoc est.

¶ Laberiæ Lucij filiæ Gallæ, Flaminicæ Eboresi, Flaminicæ prouinciæ Lusitaniç, impensam funeris, locum sepulturæ, & statuam decreto decurionum Colliponesium datam, Lucius Sulpicius Claudianus.

¶ In quo marmore, Eboresis, pro Eborensis, & Colliponesium, pro Collipponensium scribi, lectorem monemus: vel incuria marmorarij, vel quia ea loquendi formula, tunc in vsu erat, vt ex multis aliis inscriptionibus colligitur.

¶ Inuentus est & alius cippus, in quo flaminicæ alterius Eborensis fit mentio, in prædio, cui Mesquita hodie nomen est, decem millibus P. circiter ab Ebora remoto, prope viam, quę montem Soratium oppidum ducit, vbi vestigia vetustissimi fani extant, & aliquot marmoreæ columnæ repertę sunt.

¶ Est autem hic lapis magnitudine, his, de quibus proximè egimus, inferior: sed elegantius sculptus, quem vomeris vnco, inter arandum, erutum asserunt, vt in eum, & in complures alios eodem casu repertos, quadrare possint elegantissimi Maronis Versiculi libro Georgicorum primo, paucis immutatis.

Scilicet adueniet tempus, cum finibus illis
Agricola incuruo terram molitus aratro,

Exesa inueniet scabra rubigine saxa,
Et leuibus rastris tumulos pulsabit inanes.

¶ Inscriptio verò est huiusmodi.

D. M. S.
C. ANTONIO. C.F. FLA
VINO. VI. VIRO. VNI.
HAST. LEG. II. AVG. TORQ.
AVR. ET AN. DVPL. OB VIRT.
DONATO. IVN. VERECVN
DA. FLAM. PERP. MVN. EBOR.
MATER. F. C.

Hoc est.

¶ Diis manibus sacrum. Caio Antonio Caij filio Flauino, sextumuiro iuniorũ, hastato legionis secundæ Augustalis, torque aureo, & annona duplici ob virtutem donato, Iunia Verecunda Flaminica perpetua municipij Eborensis, mater faciendum curauit.

¶ Habuit Ebora etiam antiquis illis temporibus, ciues complures rei bellicæ gloria, & multis aliis virtutibus claros, quibus ob merita in patriam, statuas, & alia monumenta dedicauit.

¶ Quorum memoria, tot annorum serie, tot Hispaniæ cladibus, tanta rerum Romanarum obliuione, tam deforme totius antiquitatis interitu, haud omnino extingui aut obliterari potuit.

¶ Extant namque aliqua vestigia venerandæ vetustatis, ex quibus conijcere quis possit, quam ferax olim hæc ciuitas fuerit fortium, & illustrium virorū.

¶ Et in primis sese offert cippus ingens marmoreus eleganter sculptus, qui in Resendij ædibus visitur, sed quo loco sit repertus, ipse non dicit, nec nos peruestigare potuimus. *Solebat autem conspici in ecclesia diui petri ut colligitur ex comentariolo Resendij de antiquitate huius urbis scripto lingua Lusitana.*

¶ Suspicamur autem, ex fundamentis templi Deiparæ virginis Gratiarum, in quo Augustiniani fratres degunt, erutum fuisse, vbi etiam lapis, quem illico apponam, inuentus est, teste ipso Resendio, verisimile autem mihi fit, ibi forum ciuitatis fuisse Romanorum tempore. id enim inscriptiones ipsę innuunt.

L. VOCONIO. L. F. QVIR.
PAVLLO. ÆD. Q. II VIR.
VI. FLAM. ROM. DIVORVM
ET AVGG. PRÆF. COH. I.
LVSIT. ET COH. I. VETTO
NVM. ⸗ LEG. III. ITAL. OB
CAVSAS VTILITATESQ. PV
BLICAS APVT ORDIN. AM
PLISS. FIDELITER ET CON
STANTER DEFENSAS. LE
GATIONE QVA GRATVI
TA ROMÆ PRO. R. P. SVA
FVNCT. EST.

LIB. IVL. EBORA.

PVBLICE IN FORO.

Id est.

Lucie

¶ Quinto Voconio, Lucij filio Quirina Paullo, ædili quæstori duumuiro sextum, flamini Romæ diuorum, & Augustorum, Præfecto cohortis primæ Lusitanorum, & cohortis primæ Vettonũ, tribuno legionis tertiæ Italicæ, ob causas vtilitatesq; publicas apud ordinem amplissimum fideliter, & constanter defensas legatione, qua gratuita Romæ pro republica sua functus est. Liberalitas Iulia Ebora publicè in foro.

¶ Est autem in marmore scriptum apur, pro apud, inscitia vt credo sculptoris.

¶ Alter cippus fractus, & mutilatis aliquot literis à Resendio ereptus fuit è manibus operarum, vt ipse testatur, cum Architecti in ædificando templo occupati, eum frangere, & sine vllo delectu iam parieti inserere cœpissent: sic verò sese habet ea pars, quæ semilacera remansit.

C. I L I O. Q. F. V O L V S
A E F. C O H. I. C. R
X. P R O V O C. V I C T O R I
S. D O N A T O A B I M P.
I I. H A S T. P V R. I I I. V E X.
V I C. I. M V R. I I I I. O B S I
N I B. H. IN. R. P. S V A F V N C
B O R E N S. C L V I. O P T.
E R I T A E I V S I N M V N I C
R M O R. B A S I A E N E
D. D.

¶ Cuius sensus integer esse videtur.

¶ Quinto Cæcilio Volusiano Quinti filio, præfecto cohortis primæ ciuium Romanorum, sexies prouocatione victori, donis donato ab Imperatoribus suis, duabus hastis puris, tribus vexillis, duabus ciuicis, vna murali, quatuor obsidionalibus, omnibus honoribus in republica sua functo, Eborenses ciui optimo, ob merita eius in municipium, statuam marmoream basi Æneæ dedicarunt.

¶ Lapis verò integer in hunc modum mihi sculptus fuisse videtur.

Q. CICILIO VOLVS
PRAEF. COH. I. C. R.
SEX. PROVOC. VICTORI
DONIS DONATO AB IMP
SVIS II. HAST. PVR. III. VEX.
II. CIVIC. I. MVR. IIII. OBSI
DION. OMNIB. H. IN. R. P. SVA FVNC
EBORENS. CIVI OPT.
OB MERITA EIVS IN MVNIC
STATVAM MARMOR. BASI ÆNE
Æ. D. D.

¶ Inuenti sunt duo alij lapides elegantissimis literis inscripti, in muro Antiquo Sertoriano, iuxta ædem diui Vincentij, quos Alphonsus Cardinalis Emmanuelis Regis filius, ad villam, quæ Vallis viridis dicitur, transferri curauit, cum esset Eborensis præsul, & amœnisimum illum secessum, omnibus modis ornare cuperet, vbi nunc visuntur, in ipso ædium vestibulo, super bases decenti structura collocari.

¶ Primus est huiusmodi.

D. M.
CANIDIAE ALBINAE
C. M. F. MATRI CATINI
CANIDIAN. C. M. V.
CONSOBRINI SVI
CATINIA M. FIL.
ACILIANA C. F.
S. P. F.

¶ Id est. Canidiæ Albinæ Caij Munarij filiæ, matri Catinij Canidiani, claræ memoriæ viri, consobrini sui, Catinia Marci filia Aciliana, curauit faciendum. Sua Pecunia Fecit.

¶ De Caio Catinio, qui in agro Astensi cum Lusitanis conflixit, & sex hominum millia in ea pugna occidit, sed postea Astam oppugnans, vulneratus occubuit, consulat, qui volet Liuium Decade 4. lib. 9. pag. 175. meminit etiam Catinij Aciliani, Onuphrius Panuinius, lib. 2. Fast. pag. 359. in inscriptione quę incipit LVCIO FABIO. Et iterum in lib. de antiquis nominibus Romanorum, pag. 16. vbi ait se legisse in quodam marmore, Quinto Fabio Ciloni Septimino Catinio Aciliano Fulginiano, & ita sex cognomina ab vno vsurpata.

¶ Alter lapis è regione huius erectus hanc habet inscriptionem, & (quod mirũ videri, ac vix credibile poterit) vel leuiter tactus, sulphureum odorem emittit, teste ipso Resendio.

D. M. S.

ASINIVS

FLORENTIN

VS. ANNO. XXXXV.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Diis Manibus Sacrum. Asinius Florentinus annorum quadraginta quinque hic situs est, sit tibi terra leuis.

¶ Nomen Florentini, ad originis locum referendum videtur, vt intelligamus, hunc Asinium ciuem Florentinum fuisse.

¶ In schedis Resendij nostri annotatum inuenimus repertos fuisse quinque marmoreos cippos, ordine pari dispositos olim in antiquo muro, iuxta nouam portã, qui omnes vnam inscriptionem efficiebant, quos conqueritur à cementariis fuisse euulsos, & laceratos, ex quorum fragmentis, extat hodie in quadam turri coenobij sancti Iohannis, hæc inscriptio imperfecta.

C. IVNIO. L. F. GAL.

RVLLO

C. NORBANVS. L. F. [illegible]

IVNIVS. DEXTER

HERED[illegible]ES

¶ Id est. Caio Iunio Lucij filio, Galeria, siue ex tribu Galeria Rullo. Caius Norbanus Lucij filius, & Iunij dexter hæredes. Extat eodem loco, & hæc imperfectior.

C. IVNIO. LIGARIO.
P. V. L. L. T F.
C. NORBANVS
IVNIVS
HERES.

¶ Id est.

¶ Caio Iunio Ligario Caius Norbanus Iunius hæres. Abrasas literas supplere non potuimus. Apparet autem ex nomine Iunij & Norbani, vnam, & eandem cum superiori fuisse memoriam vt diximus.

¶ In eodem cœnobio extat tabula marmorea, cuius prior pars confracta, seu reuulsa, nusquam apparuit, à Resendio magna cura diu quæsita, vt ipse testatur.

IR. STLITB. IVDICAND.
LIA. Q. FAVITA MATER.
ITEMQVE D. D.

¶ Hoc est (vt solum integras dictiones exponere nobis liceat, quando aliter facere non possumus) Stlitibus iudicandis Quinta Fauita mater, itemque dedicauit, seu Decreto decurionum.

¶ Suſpicor autem cippum erectum fuiſſe in honorem alicuius decēuiri ſtlitibus iudicandis, cuius magiſtratus ſæpe fit mentio in inſcriptionibus antiquis, & etiā apud Ciceronem, vt tradit Onuphrius in ciuitate Romana, vbi agit de minoribus magiſtratibus ordinariis.

¶ Aduertendum quoque exiſtimo prænomen Quintæ, ſeu Quinctæ (ſic enim veteres ſcribebant) Fauitæ fœminæ attribui, quæ conſuetudo vſque ad Auguſti tempora permanſit, teſte eodem Onuphrio, de antiquis nominibus Romanorum, in capite de mulierum nominibus.

¶ Vnde apparet hunc lapidem florente adhuc reipublicæ libertate dedicatum fuiſſe. Quinta autem dicebatur, quæ quinto loco nata fuerat, hoc eſt, quæ cum quatuor ſorores haberet, ipſa ab ordine naſcēdi, Quintæ prænomen fuerat ſortita.

¶ In vico, qui ducit à foro ad ſummum templum, qui vulgò via Sellaria dicitur, quòd ibi artifices coriarij habitent, qui epiphia vendunt, in ædibus cuiuſdam armorum fabri, extat cippus vtrinque mutilatus in hunc modum.

N Q V I
C T I S S
C O I V C
C AE S S A
) I A N I
I S. A V C
R E N S I

¶ Quis quæso, sit adeò ab omni humanitate, & literarum cognitione alienus, qui non ingemiscat, & ægrè ferat tam illustria antiquitatis monumenta, sic à rudibus, & imperitis hominibus fuisse corrupta?

¶ Gloriatur M. Cicero, vir illa prudentia, illa grauitate, illa (vt cætera omittā) in republica Romana authoritate, libro quinto Tusculanarum quæstionum, ignoratum Syracusanis Archimedis sepulchrum à se repertum fuisse, cum in ea prouincia quæsturam gereret, idque indicio carminum, quæ audierat in eius monumento esse inscripta.

¶ Verba autem ipsius apponam, quia elegantissima sunt, & non omnibus passim obuia.

❧ Cuius ego (Archimedem intelligit) quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum vndique, & vestitum vepribus, & dumetis, indagaui sepulchrum.

❧ Tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos, acceperā, qui declarabant, in summo sepulchro, sphæram esse positam cū cylindro.

❧ Ego autem cum omnia collustrarē oculis (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulchrorum) animaduerti columellam, nō multum e dumis eminentem, in qua inerat sphæræ figura, & Cylindri.

❧ Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi me illud ipsum esse arbitrari, quod quærerem.

❧ Immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. Quò cum patefactus esset aditus, ad aduersam basim accessimus.

❧ Apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum dimidiatis ferè.

❧ Ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam verò etiā doctissima sui ciuis vnius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset.

¶ Hactenus ille. Ex ore cuius melle dulcior fluebat oratio, cuius suauitate, lectorem tantisper, nostræ elocutionis tædium condire uolui.

¶ Nil igitur mirum si hoc tempore extent homines ignari rerum antiquarum, cũ etiam illo seculo, in Sicilia, & in vrbe Syracusana, Archimedis sepulchrum tam abiectè, & obscurè iaceret.

¶ Et mihi venia dãda erit, si huius Ciceroniani loci occasione, hic versiculos meos adiecero, quibus alibi, de hoc antiquitatis interitu, & corruptis vetustate, Romanorum monumentis conqueror.

Sed collapsa iacent veterum monumenta ruinis
Obruta perpetuis, dumisq́, & sentibus altis
Obsita, confractisq́ notis, & torrida flammis.
Multa tamen noster Resendius abdita profert
In lucem, & vigili vestigans singula cura,
Antiquum decus, & priscos tibi reddit honores,
Lysiadum gens clara: viro quam debita tanto
Præmia, vix reor exhaustis persoluere areis
Posse Tagi, aut vectis Eoo ab litore gemmis.

¶ Sed ad reliquas inscriptiones redeamus: omissis ergo his, quas ad hanc vrbem pertinentes, Resendius iam exhibuit libro tertio, vbi agit de vus militaribus, vltimam earum, quæ ante Constantini magni tempora dedicatæ sunt, hic reponendã curauimus etiã mutilatam, & aliquot literis abrasis. Extat autem in quodam prædio à mœnibus vrbis duodecim. M. P. remoto, cui fons Abbatis nomen est.

M. AE L I A
T E R T V L L A
L. C Æ C I L I V S
V X O R I F E

¶Id est, Memoriæ Æliæ Tertullæ: Lucius Cæcilius vxori fecit. Nec decrũt qui literam M, monumentum significare putent.

¶A quibus vt dissentiam, mouet me, quòd lapis iste bessalibus, & maioribus literis sit eleganter exaratus.

¶Deinde quia in superiori parte, desunt illa propria sepulchrorũ verba, D. M. S. Diis Manibus Sacrum, & in inferiori illa, S. T. T. L. sit tibi terra leuis.

¶Pars autem cippi huius adhuc sub terra latet, illa videlicet, quæ aliquot elementa occultare videtur.

¶Visitur autem iuxta initia aqueductus Sertoriani, qui aqua argentea dicitur, cuius iam à nobis sæpius facta est mentio.

¶Atque hìc ferè fuit Eborensium status, florente Romano Imperio.

¶Quo tandem prolapso, & afflicto Getarum, seu Gothorum armis, ad eius gentis reges, summa rerum Hispaniæ deuenit.

¶Sub quorum dominatu, constat Sisebuti Regis tempore, in hac vrbe, argentariam officinam fuisse cudendæ monetæ: vt colligitur ex argenteis numis ibidem repertis, in quibus ex altera parte, ipsius Regis effigies est, cum hac inscriptione, D. N. SISEBVTVS REX. Ex altera verò crucis signum cum his literis; CIVITAS EBORA. In circuitu autem scripta sunt hæc verba; DEVS ADIVTOR MEVS.

¶Vetus etiam numisma sibi ab Ambrosio Morali donò missum testatur Resendius, in quo ex vna parte erat imago Germanici Cæsaris, cum hac inscriptione, GERMANICVS CÆSAR AVGVSTVS. Ex altera verò, corona cum his literis, LIBERALITATIS IVLIÆ EBORAE.

¶Turres quoque duæ ingentes à Sisebuto erectæ fuisse dicuntur, quarum vna prope forum initio viæ Selluriæ, altera non lõgè ab ecclesia diui Iacobi, è regione maioris ianuæ conspicitur.

¶ Nec rarò aliorum Gothorum regum numiſmata in hac vrbe reperta ſunt, teſte ipſo Reſendio, in Epiſtola ad eundem Ambroſium Moralem.

¶ Regnare cœpit Siſebutus anno ſexcenteſimo duodecimo, & regno potitus eſt annis octo. Fuit Rex clariſsimus, & religionis Catholicæ acerrimus defenſor, quique ad armorum gloriam, eruditionis, & eloquentiæ decus adiecerit, vt ſcribit Rodericus Archiepiſcopus Toletanus, & meminit Vaſæus, tomo priori, folio centeſimoprimo.

¶ Merito igitur Ebora gloriari poteſt, ſe a Sertorio fortiſsimo duce, anteà inſtauratam fuiſſe, & ab hoc præſtantiſsimo Rege, longo poſt tempore, ædificus, & omni benificentiæ genere locupletatam.

¶ Cuius expeditiones aduerſus Romanos fœliciter ſuſceptas, non parum iuuiſſe credenda eſt, vt olim Sertorianas iuuerat, & in præmium ſtrenuę à ciuibus ſuis nauatæ operæ, vtriuſque amicitiam, egregiumque fauorem fuiſſe conſequuta.

¶ Sed potior multò illa gloriatio, quòd Chriſti fidem, in ipſis naſcentis eccleſiæ primordiis amplexa, authore diuo Mancio domini diſcipulo, natione vt traditur Romano, eam per tot ſecula, tenaciſsimè retinuit, hodieq; integram, illibatáque religioſè conſeruat: quotidie maius incrementum pietatis, ac diuini cultus, ſacroſanctæque Apoſtolicæ ſedis venerationis ſuſcipiens.

¶ Martyrium paſſus eſt diuus Mancius, tempore Traiani, aut (vt quibuſdam videtur) Neronis, ſub præſide Validio.

¶ Eius corpus Eboræ primùm ab ethnicis ignominioſè abiectum iacuit, poſt aliquod verò tempus, à Chriſtianis honorificè ſepultum, in villa illuſtris cuiuſdam viri duodecim M. P. à mœnibus diſtante diu ſumma cum veneratione aſſeruatum, ſæuiente poſtea in Hiſpania Arabum tyrannide, à piis hominibus in Aſturias, aut in vicinam illis regionem, quæ campeſtris dicitur, exportatum, tandem in oppidulo, non longè à foro Egurrorum, quod Villam nouam ſancti Mancij vulgò appellant, repoſitum fuit, in monaſterio quodam ordinis ſancti Benedicti, ſub inuocatione ipſius martyris, vbi religioſiſsimè aſſeruatur, & incredibili populorum deuotione colitur.

¶ Præter hunc ſanctiſsimum martyrem, veriſimile eſt, nõnullos alios in hac vrbe

extitisse, cum in Christianum nomen gentilicea rabies deseuiret. Sed trium præcipuè memoria extat, Vincentij videlicet, & Sabinæ, ac Christetidis sororum ipsius, quibus Ebora natale solum fuit.

¶ Palmam verò martyrij Abulæ tempore Diocletiani, & Maximiani, sub Datiano Hispaniarum præside, vel potius crudelissimo carnifice adepti sunt.

¶ Episcopos post beatum Mancium, habuit quamplurimos, ex quibus hic aliquot nominare satis erit.

¶ Quintianus Episcopus floruit tempore magni Constantini, cum adhuc maiestas imperij Romani in Hispanijs vigeret, vt constat ex Illiberitano concilio, in quo ipse subscripsit.

¶ Deinde sub Gothorum regibus, quinque Episcopos Eborenses, seu Elborenses, vt illis temporibus dicebantur, nominatos inuenimus in Synodis Toletanis, nempe, Sisisclum, Abientium, Zosimum, Tructimundum, Arcontium.

¶ Reperi etiam in Schedis Resendij, codicem manu scriptum Emeritensis illius concilij, cuius ipse sæpe meminit, quod celebratum fuisse dicitur à duodecim Episcopis, anno natalis domini sexcentesimo sexagesimo quinto, regnante Receesuintho, cui interfuit Petrus Eborensis Episcopus.

¶ Extant in ædibus Resendianis duo cippi literis minus elegantibus, & iam Gothicam phrasim redolentibus, quorum primus memoriam continet Iuliani Episcopi in hæc verba.

IVLIANVS
FAMVLVS XPI
EPISCOPVS
ECCLESIAE
EBORENSIS
H. SITVS EST.
VIX. ANN.
PLVS MINVS LXX.
REC. IN PA
CE KAL. DECB.
ERA DCIIII.

¶Id est.

¶Iulianus famulus Christi episcopus ecclesiæ Eborensis, hic situs est, vixit annos plus minus septuaginta, requieuit in pace. Kalendis Decembris Era sexcentesima quarta. Et sic anno natalis Domini quingentesimo sexagesimo sexto.

¶Alter est huiusmodi.

DEPOSITIO PAVLI. FAMVLVS
DEI VIXIT ANNOS L. ET VNO.
REQVIEVIT IN PACE D.
III. ID. MARTIAS ERA. D. LXXXII.

Hoc est.

¶Depositio Pauli. Famulus Dei vixit annnos quinquaginta & vno. Requieuit in

pace domini tertio Idus Martias Era quingentesima octuagesima secunda, & ita anno salutis quingentesimo quadragesimo quarto.

¶Euerso deinde Gothico Imperio, & vastata, ab immani, & impia Arabum multitudine, non solum Hispania, sed vniuersa ferè occidentalis Europæ plaga, ea fuit Ebora (proh dolor) libero religionis Christianæ cultu, spatio circiter quadringentorum annorum, quod extremę cuidam infœlicitati adscribi meritò debet.

¶Regnante deinde primo Lusitaniæ rege Alphonso Henrico, quo iustior alter nec pietate fuit, nec bello maior & armis, à Maurorum tyrānide liberata est opera, & virtute fortissimi viri Giraldi, cui ob animi, & corporis robur, intrepidi, seu absque timore cognomentum Lusitani indiderunt.

¶Cuius effigiem armatam stricto gladio caput Arabis pręferentem, & manu sinistra etiam caput puellæ Mauræ gestantem, pro gentilitio nobilitatis insigni Eborenses habent.

¶De cuius laudibus & bellica virtute, deque singulari strategemate, quo hanc vrbem ex insidiis aggressus, præclaram victoriam reportauit, siquis encomium scribere cupiat, satis amplam, vberemque dicendi materiam illi tam illustre facinus suppeditabit.

¶Iterum ergo Ebora Episcopalis sedis dignitatem recuperauit, creato Antistite Pelagio, viro præstantissimo, suffragante ipso rege Alphonso.

¶Hic autem Pelagius à fundamentis ecclesiæ ædificationem exorsus, magnificū templum hoc quod hodie extat, extrui, ornarique curauit, multaq; ad sacrorum celebritatem, pronentuúque diuisionem spectantia sapienter decreuit, vt apparet ex antiquis monumentis quæ in publicis ecclesiæ scriniis asseruantur.

¶Cui successit Suerius episcopus, qui antea Decani dignitatem ibidem obtinuerat.

¶Et complures deinde, vsque ad Henricum Cardinalem, qui primus Archiepiscopus Eborensis creatus est, regnante fratre ipsius Ioanne huius nominis tertio, salutis anno millesimo quingentesimo quadragesimo primo.

Habet ecclesia amplissimos reditus,& ex illa quamplurimi insignes viri, quibus semper abundauit,ad amplissimas dignitates assumpti,atq; euecti sunt, quos si nominare velim,vereor ne diffusa narratione lectori tædium afferam.

Danda vero erit,vt spero,amori,vel potius pietati meæ venia, si auunculi mei Gondisalui Pinarij obiter hic mentionem fecero,qui cum canonicus ob singularē doctrinam,morumq; probitatem,ab Alphonso Cardinale Emmanuelis regis filio electus fuisset,post modum ad Zaphiensem episcopatum, deinde ad Tingensem, & postremò ad Visensem promotus,& amplissima legatione apud Franciscū Gallorum regem functus,vt diffusius in eius vita narrauimus, mihi eundem canonicatum annuente summo pontifice resignauit,meque multis aliis beneficiis affecit, quorū immemor videri possem,nisi oblatam eius nominādi occasionem,hoc loco auidè arripuissem.

Nec prætermittendum existimo,qua cura,& liberalitate,superiores Eboræ antistites,in extruendis,dedicandisque in eadem vrbe Cœnobiis semper claruerint. *Valascus* In primis Valens episcopus diuæ Claræ monasterium,intra nodum ciuitatis ambitum,alterum verò diui Hieronymi,sub inuocatione sanctissimæ virginis Deiparæ à Rubo nuncupatæ,in amœnissimo loco duobus passuum millibus à mœnibus distante erexit,& vtrumque magnis redditibus locupletauit.

Henricus autem,qui post Sebastianō successit in regno, cum Eborensi ecclesiæ præesset,collegium insigne,patribus Societatis IESV, vnà cū magnificentissimo templo extruxit,vbi celebrem instituit academiam,in qua humaniores literæ, & Philosophia ac sacræ Theologiæ studia,cum pia morū disciplina maximè florent.

Vnde non tantum huic vrbi, sed etiam cæteris vicinis oppidis,& vniuersæ Lusitaniæ,ingens vtilitas,ornamentumque accessit.

Ædificauit etiam,non longè à muris ciuitatis, monasterium beati Antonij, fratribus Franciscanis,qui ob arctiorem viuendi normam,à pietate denominantur. Cum illis antea aliud erexisset,distans sex millibus passuum ab eadem vrbe, prope villam quæ Vallis viridis dicitur,cuius iam mentionem fecimus.

Nec est silentio prætereundum nobile templum diui Antonij Archimandritæ, quod in publico ciuitatis foro,conspicuo,& illustri loco, erigi elegāti, magnificaq; operis structura curauit.ex communibus cathedralis ecclesiæ prouentibus. In cuius frontispicio,eius iussu, ab Andrea Resendio literis maiusculis lapidi inserta inscriptio conspicitur huiusmodi.

DIVO ANTONIO ÆGYPTIO. SANCTISSIMO
MONACHORVM ARCHIMANDRITAE SACRVM
HENRICVS DIVI EMMANVELIS LVSITAN. REGIS
P. F. INVICTI F. S. R. E. PRESB. CARDINALIS.
PRIMVS EBORENSIS ARCHIEPISCOPVS. PRIORE
DIRVTO. NOVVM HOC STRVCTVRA. FORMAQVE
AVGVSTIORE. RELIGIONIS ERGO EREXIT.

DIVO ANTONIO ARCHIMANDRITAE SANCTIS. SACRVM.

¶ Id est. Diuo Antonio Aegyptio sanctissimo monachorum Archimandritæ sacrum. Henricus diui Emmanuelis Lusitaniæ regis pij fœlicis inuicti filius sanctæ Romanæ ecclesiæ præsbyter Cardinalis, primus Eborensis Archiepiscopus priore diruto, nouum hoc structura formaque augustiore religionis ergo erexit. Diuo Antonio Archimandritæ sanctissimo sacrum.

¶ Nec minorem curam in eisdem piis ædificiis erigendis, dotandis, reficiendisque adhibet Illustrissimus Archiepiscopus Theotonius, qui nunc ecclesiæ præest, filius Iacobi ducis Brigantini, qui Emmanuelis regis nepos fuit ex sorore.

¶ Is, vt pium Antistitem decet, Xenodochium, seu Ptochotrophium ad alendos, excipiendosque hospitio egenos nuper erexit. Qua in re & pauperum saluti, tam corporum quam animarum egregie prospexit, & magnum pietatis, ac liberalitatis verè Christianæ exemplum præbuit.

¶ Constituit præterea re ipsa efficere, quod iam diu animo concupiuerat, hoc est fratrum Carthusianorum ordinem primus in Lusitaniæ regnum perducere, quo hactenus caruerat.

☙ Impetrata itaq; à summo præfecto sanctissimæ illius religionis licentia, fauore quoque suum præstante piissimo rege Philippo, accersitos ex Barchinonensi prouincia, aliquot eiusdem ordinis religiosissimos viros, in regiis ædibus, quas in formam cœnobii redegerat, benigne & liberaliter fouet, redditibus annuis ad monasterij congruam sustentationem assignatis, pretiosisque ad diuina officia celebranda, attributis ornamentis.

☙ Nunc autem in loco opportuno, & salubri, extra ciuitatis mœnia, templum, & reliqua ædificia, vsibus fratrum necessaria aggressus, magnis impensis extrui diligentissimé curat.

☙ Præter hæc, & alia similia pietatis, virtutisque opera assiduè exercens, optimi vigilantissimique præsulis officium peragit.

quinque

☙ Habet hæc ciuitas præter ea, quæ iam diximus, quatuor alia fratrum insignia monasteria, monialium verò septem, non minoris magnificentiæ, de quorum eleganti, sumptuosa, atque admirabili structura, siquis dicere cupiat, ille profectô nõ breuem conficere queat narrationem.

☙ Quá prætermissa, illud tantummodo addam, in omnibus ferè fontes ex marmore candidissimo, adfabre factos, subterraneis aquæ argenteæq; canalibus scaturire, vnde & aquandi facilitas religiosis ipsis, & cœnobiis pulchrum ornamentum, & vniuersæ vrbi grata, ac salubris aeris temperies æstiuo tempore prouenit.

☙ Portas habet decem, nulla suburbia, præter vnum figulorum, & hortos muris vicinos circiter centum, in quibus hortulani ædes satis commodas habent.

☙ Visuntur vndique vsque ad sex millia passuum innumeræ villæ suburbanæ, nec mediocri sumptu, nec minori elegantia ædificatæ.

☙ Ambitus mœnium tria millia passuum, & quadringenta quinquaginta duo continet in hunc modum.

A porta Blasiana ad Raimundiam.	Passus CCCCLxxxviij.
Ad Olisiponensem, quæ Alconchelensis dicitur.	Pass. CCC.
Ad Lacunarem.	Pass. Dxxxij.
Ad Amsitanam.	Pass. CCCLxx.
Ad Portam molæ aceriæ.	Pass. CCCCXvj.
Ad Prodironiam.	Pass. CLiiij.
Ad Machedinensem.	Pass. CCLxij.
Ad Mendestephaninam.	Pass. CXC.
Ad Mesquitalem.	Pass. CCCLxx.
Ad Blasianam.	Pass. CCCLxx.

¶ Noua mœnia condidit Rex Ferdinandus primus huius nominis, & numero Lusitanorum regum nonus, qui regnare cœpit anno salutis millesimo trecentesimo sexagesimo octauo, & regnauit annos sexdecim, cuius opera, & industria complures aliæ ciuitates muris cinctæ, & munitæ fuerunt.

¶ Constāt autem mœnia duplici muro, sed dispari altitudine; interior enim pars duplo altior exteriori, eadem etiam proportione, turres eminentiores habet. Propugnaculis altissimis vniuersus ambitus in formam serræ dispositis, vndique cingitur, adeò mirabili artificio, vt ex vtroque muro hostes à lateribus, & à fronte, missilibus (vt illa tempora ferebant) facilè arceri, ac propulsari possent.

¶ Sed iam tempus postulat, vt receptui canamus, & à muris Eboræ recedentes, cæteras Lusitaniæ vrbes, in quibus Romanæ antiquitatis extāt vestigia, peragremus.

¶ Libet autem pro meo erga Eborenses amore singulari, hanc orationis partem, faustis piisque precationibus claudere, Deum optimum maximum, & cœli Reginam, omnesque Diuos, sub quorum numine, & tutela hæc vrbs est, orando, vt eam in perpetuum saluam, & incolumem, virtute, iustitia, morum disciplina, rebusque omnibus florentem conseruent.

ERRATA SIC CORRIGENDA SVNT.

¶ Libro primo.

Fol. 2. lin. 19. Lusitanie, legendū Lusitaniæ.
11. lin. 24. vrbis, lege vrbs.
Eodē, lin. 30. Cæsareana, leg. Cæsatlana.
23. lin. 1. Papia, lege Papiria.
34. lin. 14. percussit, lege perculit.
35. lin. 18. Lusitannos, lege Lusitanos.
41. lin. 1. Olosiponi, lege Olisiponi.
Eodem. lin. 24. fierit, lege fieri.
45. lin. 17. Hemeno, lege Hermeno.
46. lin. penul. habitundū, leg. habitandū.
51. lin. 13. lege Scintillam.
Eod. lin. 17. anchelaui, leg. anhelaui.

¶ Liber secundus.

Fol. 55. lin. 19. accedere, lege accēdere.
57. lin. 20. verisimlle, lege verisimile.
58. lin. 3. lege pisce.
59. lin. antepenult. lege branchiis.
60. lin. antepen. lege à porco.
Eodem, lin. vltima, lege cum dicit.
61. lin. 4. lege scriptoris.
67. lin. 4. lege ossibus,
63. lin. 8. lege Oxyrinchus.
69. lin. 21. Percem, lege Percen.
70. lin. 18. ylulatus, lege vlulatur.
Eod. lin. 19. Mæonrium, lege Mæonium.
76. lin. 1. mænibus, lege mœnibus.
77. lin. 14. lege Palantes.
79. lin. 4. Irines, lege Irenes.
Eodem, lin. 9. lege proscindat.
86. lin. 6. lege amœnitate.

Libro tertio.

Fol. 83. lin. 18. lege cum inquit, viuos autem cepit.
Fol. 84. li. 8. & 15. lege Pœnorū, & Pœni.
Eod. lin. 10. lege Phœnices.
94. lin. 24. Bastetanos, leg. Batestanos.
102. lin. 12. lege est.
Eodem, lin. 13. lege qua.
Eodem, lin. 16. lege recepisset.
Eodem, lin. 17. lege interfecit.
108. lin. 11. lege contentus.
110. lin. 14. lege qui uis.
117. lin. 3. lege Pœni.
123. lin. 2. lege accurrens.
159. lin. 17. Blagiani, lege Plagiari a.

Libro quarto.

Fol. 173. lin. 19. scacellum. leg. sacellum.
178 lin. 17. Prici, lege Prisci.
186. lin. 17, lege translatum.
194. lin. 19. lege deerat.
210 lin. 1. lege peribetur.
211. lin. 19. lege vndequaque.
212. lin. 12. lege expectabat.
228. lin. 11. lege Lusitanus.
243. lin. vlt. post Salatiensi, adde sibi relicto.

Libro quinto.

Fol. 5. lin. 1. Quo, lege à quo.
6. lin. 19 petiit, lege petij.
11. lin. 21. Pænnos, lege Pœnnos.
Ecodem, lin. vlt. lege fluuium.
12. lin. 13. atiam, lege etiam.
13. lin. 21. libro tertio, lege quarto.
15. lin. 21. lege idoneusque.
24. lin. 6. censorinum, lege censoriū.
26. lin. 5. VNI. lege IVN.

LAVS DEO.

EORVMQVAE MAGIS DIGNA VISA SVNT VT SIGILLATIM ANNOTARENTVR IN QVINque libris de Antiquitatibus Lusitaniæ

INDEX.

A

Aa

F

G

R

S

FINIS.

W

C:BV: Collati[illegible] Compleat